

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**1853-1856 KIRIM SAVAŞI VE OSMANLI TOPLUMSAL
YAPISINA ETKİLERİ**

**Hazırlayan
Abidin YEĞİNER**

**Danışman
Doç. Dr. Gökhan BOLAT**

Yüksek Lisans Tezi

**Ağustos 2019
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**1853-1856 KIRIM SAVAŞI VE OSMANLI TOPLUMSAL
YAPISINA ETKİLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Abidin YEĞİNER**

**Danışman
Doç. Dr. Gökhan BOLAT**

**Ağustos 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Abidin YEĞİNER

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: 1853-1856 KIRIM SAVAŞI VE OSMANLI TOPLUMSAL YAPISINA ETKİLERİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 206 sayfalık kısmına ilişkin, .../...../2019 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 12 dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../2019

Adı Soyadı : Abidin YEĞİNER
Öğrenci No : 4030631260
Anabilim Dalı : Tarih
Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Doç. Dr. Gökhan BOLAT

Öğrenci Adı/İmza
Abidin YEĞİNER

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“1853-1856 Kırım Savaşı ve Osmanlı Toplumsal Yapısına Etkileri” adlı Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Abidin YEĞİNER

Danışman
Doç. Dr. Gökhan BOLAT

Prof. Dr. Hasan Ali Şahin
Tarih ABD Başkanı

KABUL ONAY SAYFASI

Doc. Dr. Gökhan BOLAT danışmanlığında Abidin YEGİNER tarafından hazırlanan
"1853-1856 Kırım Savaşı ve Osmanlı Toplumsal Yapısına
Etkileri" adlı bu çalışma, jürimiz tarafından
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul
edilmiştir.

19/08/2019

(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman : Doc. Dr. Gökhan BOLAT

Üye : Prof. Dr. Gülbadi ALAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Haşim ERDOĞAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 09/09/2019 tarih ve ...37... sayılı kararı
ile onaylanmıştır.

09/09/2019

Doc. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kırım Savaşı, Osmanlının Rusların sıcak denizlere inme hayalini önlemeye çalışan ve Rusların, Osmanlıyı kontrol altına alabilme hedefine vurulan büyük ve güçlü bir darbedir. Rusların artık önlenemez ve tutarsız politikaları sonucunda iki devlet karşı karşıya gelmiş ve Rusların bu tutumlarından dolayı İngiltere ve Fransa da Osmanlı yanında Ruslara karşı savaşmayı tercih etmişlerdir. Savaşın taraflarına bakıldığında bu tarafların yeterince dikkat çektiği ve incelenmeye değer olduğu görülmektedir. Bu sebepten bu tez çalışmasında savaşın siyasi boyutu incelenmeye çalışılmıştır. Yanı sıra savaş sırası ve sonrasında Kırım Savaşı'nın özellikle İstanbul örneğinden yola çıkılarak, Osmanlı üzerindeki sosyo-kültürel etkileri incelenmeye çalışılmış ve bu yüzden tezin ismi “1853-1856 Kırım Savaşı ve Osmanlıya Toplumsal Etkileri” olarak belirlenmiştir.

Tez çalışması toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, savaş öncesi gerek Avrupa'nın başta gelen devletlerinin siyasi durumları ile gerekse Osmanlı İmparatorluğunun içerisinde bulunduğu siyasi durum incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda savaşın nedenleri ve savaşın meydana geldiği cepheler üzerinde durulmuş, cephelerdeki çarpışmalardan bahsedilmiştir. Bu bölümde savaşın kaderini belirleyen cephe olarak anılan Sivastopol cephesi üzerinde ayrıca durulmuştur. İkinci bölümde ise savaşın hem Avrupa siyasi yapısına hem de Osmanlıya siyasi ve ekonomik yansımalarına yer verilmiştir. Bu bölümde özellikle Islahat fermanı ve savaşın Osmanlıya ekonomik etkileri detaylandırılmıştır. Savaş sırasında Osmanlı Devletinin ekonomik problemleri çözme konusundaki çabaları anlatılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise savaşın Osmanlı üzerindeki toplumsal etkilerine yer verilmiştir. Savaşla beraber Osmanlıda başlayan toplumsal değişim ve dönüşüm izleri birçok açıdan incelenmeye çalışılmış ve bu çerçevede değişimin daha rahat gözlemlenme imkânı bulunan İstanbul'un, Beyoğlu (Pera) semti üzerinde özellikle durulmuştur. Beyoğlu'nun değişim ve dönüşümü, belediye hizmetleri gibi konularda bilgi verilmiştir. Yine bu bölümde özellikle Kırım Savaşı ile başlayan ve sonrasında artarak devam eden ve Osmanlı Devletine birçok açıdan sıkıntı yaratan Kırım ve Kafkas göçleri üzerinde de ayrıca durulmaya çalışılmıştır. Göçlerin Osmanlı Devletine maddi ve manevi etkileri incelenmiştir. Savaş ile beraber değişen giyim kuşamdan yeme içme alışkanlıklarına, tiyatrodan eğlenceye anlayışındaki farklılaşmaya kadar birçok konuda bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Tez çalışmasının dördüncü ve son bölümünde ise dünyanın bu savaşı nasıl

gördüğü, savaş hakkındaki yorumlarına değinilmiştir. Ayrıca, Kırım Savaşı birçok açıdan ilk modern savaş olarak değerlendirildiği ve yine birçok alanda ilklere sebep olmasından dolayı bu ilklerin neler olduğu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Savaş fotoğrafçılığının ortaya çıkması, daha modern silahların yapımı özellikle ilk telgraf hatlarının döşenmesi gibi konularda bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamda en başından itibaren bana desteğini esirgemeyen, konu seçimi esnasında isteklerimi göz önünde bulunduran, süreç boyunca bana rahat bir çalışma ortamı sağlayan değerli yönlendirmeleri ve sabrıyla bana destek olan, cesaret veren çok değerli hocam sayın Doç. Dr. Gökhan BOLAT'a çok teşekkür ederim. Yine tez çalışması sırasında bilgi ve belge konusunda yardımlarını esirgemeyen Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı müdürü Sayın Murat DUMAN'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca konu ile alakalı belge temininde yardımlarını eksik etmeyen Osmanlı arşivi çalışanlarına da müteşekkirim. Yanı sıra bu tez çalışmam boyunca bana katlanmak zorunda kalan, ilgi ve desteğini eksik etmeyen, her zaman bana bir motivasyon kaynağı olan biricik eşim Seren YEĞİNER'e teşekkür ederim. Son olarak tez çalışmam sırasında maddi ve manevi olarak her konuda yardımlarını eksik etmeyen anne ve babama teşekkürü bir borç bilirim.

1853-1856 KIRIM SAVAŞI VE OSMANLI TOPLUMSAL YAPISINA ETKİLERİ**Abidin YEĞİNER****Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü****Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2019****Danışman: Doç. Dr. Gökhan BOLAT****ÖZET**

Kırım Savaşı, XIX. yüzyılda meydana gelen en önemli savaşlardan biridir. Yıllardır süregelen Osmanlı-Rus rekabetinin sebep olduğu ve sonuçları itibariyle, dönemine damga vurmuş bir savaştır. Her şeyden önce Osmanlının, Avrupa açısından ne ifade ettiğinin ve ne kadar önemli bir konumda bulunduğunun tespitini açıkça ortaya koymuştur. Osmanlı İmparatorluğunu ortadan kaldırmak ve sıcak denizlere inme hayalini gerçekleştirmek isteyen Rusya'nın, Ortodoks haklarını bahane ederek çıkardığı bir savaş olan Kırım Savaşı, kısa zaman içerisinde Rusya'yı engellemek isteyen İngiltere ve Fransa'nın da katılımıyla adeta küçük bir dünya savaşına dönüşmüştür. Ayrıca Kırım Savaşı, Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerindeki amaçlarını gözler önüne sermesi bakımından da önemli bir savaş olmuştur.

Kırım Savaşına gelene kadar Osmanlı-Rus rekabeti zaten mevcut idi. Ama Kırım Savaşı, Osmanlının ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu gün yüzüne çıkarması bakımından ayrıca önemlidir. Yıllardır Osmanlıyı düşman gören İngiltere ve Fransa bu kadar önemli bir devletin sağladığı çıkarları düşününce ve bu çıkarları kaybetme korkusuyla karşı karşıya kalınca, Rusya'ya otomatik şekilde düşman olmuşlardır. Bu bağlamda Kırım Savaşı, Osmanlıya bundan sonra takip edeceği politikalar için de yol gösterici olması bakımından öne çıkmaktadır. Yine Osmanlı coğrafyasının maddi ve kültürel değerini de bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Bu tez çalışmasında öncelikle savaşın çıkmasında etkili olan siyasi sebeplere odaklanılmıştır. Savaşa katılan ya da tarafsız kalmayı seçen önemli devletlerin savaş öncesi ve sonrası siyasi yapıları incelenmiş ve aradaki değişim tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede de savaşta adı geçen devletlerin ekonomik ve askeri bakımdan da durumları ortaya konulmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun müttefikleriyle ilişkileri, bu ilişkilerin Osmanlı tarafına olumlu ve olumsuz yansımaları irdelenmiş,

imparatorluğun ekonomik açıdan nasıl yavaş yavaş çökmeye başladığı ve bu durumu düzeltme çabaları tespit edilmiştir.

İkinci olarak, savaşın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal hayata etkileri ortaya konulmuştur. Bu etkiler ve sonucunda ortaya çıkan değişim ve dönüşüm sonucu irdelenmiş, Osmanlı halkının bu değişim ve dönüşüme nasıl tepki gösterdikleri belirlenmiştir. Özellikle savaş ile beraber Osmanlı ülkesine yapılan Kırım ve Kafkas göçlerinin devlette yarattığı olumlu ya da olumsuz yansımalarına değinilmiştir. Ayrıca değişim ve dönüşümün öncüsü olması bakımından İstanbul üzerinde ayrıca durulmuştur. Yine bu noktada İstanbul birçok açıdan incelenmeye çalışılarak, savaştan sonra hangi konuda ne kadar değişime uğradığı hem fiziki hem de sosyo kültürel açıdan incelenilmeye çalışılmıştır. Son olarak ise savaşın Avrupa'daki toplumsal ve siyasi yansımalarına değinilip, Avrupa'da öncülük ettiği durumlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Savaşı, Rusya, Osmanlı Toplumsal Hayatı, Değişim ve Dönüşüm

1853-1856 CRIMEAN WAR AND ITS EFFECTS ON OTTOMAN SOCIAL STRUCTURE

Abidin YEĞİNER

**Erciyes University, Institute for Social Sciences
Post Graduate, August 2019
Supervisor: Assoc. Prof. Üyesi Gökhan BOLAT**

ABSTRACT

The Crimean War is one of the most important wars in the 19th century. It is a war caused by the Ottoman-Russian rivalry that has been going on for years and has marked its period in terms of its results. Above all, it obviously revealed the determination of what the Ottoman Empire meant for Europe and how important it was. The Crimean War, a war that Russia wished to eradicate the Ottoman Empire and realize its dream of gaining Access to the warm waters under the pretext of Orthodox rights, was crucial in terms of revealing the aims of the European states over the Ottoman, as well.

The Ottoman-Russian rivalry was already present long before the Crimean War. However, the Crimean War has a special importance in terms of revealing how important the Ottoman Empire was. Britain and France, who had seen the Ottomans as enemies for years, were inevitably hostile to Russia when they considered the interests provided by such an important state and faced the fear of losing those interests. In this context, the Crimean War stands out in terms of guiding the Ottoman Empire for the policies that it will follow. It also revealed the material and cultural value of the Ottoman geography once again.

In this thesis study first of all, the political reasons that are effective in the outbreak of war were focused. The pre-and post-war political structures of the important states that participated in the war or chose to remain neutral were examined and the change was tried to be determined. Within this framework, the economic and Military conditions of the states mentioned in the war were revealed. The relations of the Ottoman Empire with its allies, the positive and negative reflections of these relations on the Ottoman

side were examined, and the gradual collapse of its economy and the efforts to correct this situation were determined.

Secondly, the effects of the war on the Social life in the Ottoman Empire were revealed. These effects and the resulting change and transformation were examined and how the Ottoman people reacted to this change and transformation were determined. Especially the positive or negative reflections of the Crimea and Caucasus migrations to the Ottoman Empire after the war were mentioned. In addition, Istanbul has been particularly emphasized as a pioneer of change and transformation. At this point, how much and in which issues Istanbul changed have been examined both in terms of physical and socio-cultural aspects by being examined in many respects. Finally, the social and political reflections of the war in Europe were discussed and situations pioneered by it in Europe were tried to be put forward.

Keywords: Crimean War, Russia, Social Life of the Ottoman Empire, Change and Transformation

KISALTMALAR

Bkz	: Bakınız
C. N.	: Ceride-i Havadis Gazetesi
çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
nr	: Numara
s	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İ.DH.	: İrâde Dahiliye
HR. MKT	: Hâriciye Nezâreti Mektubî Kalemi
HR. SYS	: Hariciye Nezâreti Siyasî Kalemi
HR.SFR. 3.	: Hariciye Nezâreti Londra Sefareti
HR.SFR. 4.	: Hariciye Nezâreti Paris Sefareti
A. MKT. MHM.	: Sadâret Mühimme Kalemi Evrakı
A. MKT. UM	: Sadâret Mektubî Kalemi, Umum Vilayat Evrakı
A.}MKT.MVL.	: Sadâret Mühimme Evrakı
A.}DVN.MHM	: Sadâret Mektubî Kalemi, Umum Vilayat Evrakı
DH, MKT.	: Dahiliye Mektubî Kalemi Belgeleri
HAT	: Hatt-ı Hümayun

İÇİNDEKİLER

1853-1856 KIRIM SAVAŞI VE OSMANLI TOPLUMSAL YAPISINA ETKİLERİ	
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
İNTİHAL FORMU	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	iii
KABUL VE ONAY	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR	xi
İÇİNDEKİLER	xii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ

1.1. Kırım Savaşı Arifesinde Osmanlı Devletinin Durumu	6
1.2. Kırım Savaşı Öncesinde Avrupalı Devletlerin Osmanlı Politikaları.....	8
1.2.1. Rusya ve Değişen Politikası	8
1.2.2. İngiltere.....	11
1.2.3. Fransa.....	12
1.2.4. Avusturya-Prusya-Piyomente	14
1.3. Kırım Savaşının Nedenleri	15
1.4. Savaş.....	26
1.5. Savaşın Gelişmesi.....	28
1.5.1. Sinop Baskını	29
1.5.2. Silistre Cephesi	36

1.5.3. Sivastopol Harekâtı ve Sonuçları.....	40
1.5.4. Kars Cephesi ve Rus Saldırılarına Karşı Alınan Tedbirler.....	62

2. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞININ SONUÇLARI

2.1. Paris Kongresi ve 1856 Paris Barış Antlaşması	67
2.2. Paris Barış Antlaşmasının Avrupa Siyasi Konjonktürüne Etkileri.....	71
2.3. Kırım Savaşı Sonrasında Osmanlı Devletinin Durumu.....	75
2.3.1. Islahat Fermanının İlanı	76
2.3.2. Osmanlı Ekonomisinin İflası	80

3. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI'NIN OSMANLI DEVLETİ'NE ETKİLERİ

3.1. Osmanlının İstanbul'u ve İstanbul'un Değişimi	88
3.2. Osmanlı Kadının Modernleşme Çabası.....	95
3.3. Sofra Adabı, Yeni Beslenme Alışkanlıkları ve Yeni Ev Dekorasyonları	100
3.5. Toplumsal Değişimin Osmanlı Temizlik Kültürüne Yansımaları.....	105
3.6. Geleneksel Konuttan Modern Konuta	106
3.7. Sultan Abdülmecit ve Osmanlı Yenileşme Hareketlerine Katkıları	108
3.8. Osmanlı Demografik Değişimi Kırım ve Kafkasya Göçleri	113
3.8.1. Osmanlının Göçlere Karşı Aldığı Tedbirler	115
3.8.2. Osmanlıya Gelen Göçmenlerin Yaşadıkları Sorunlar	117
3.8.3. Göçmenlerin İskân Bölgelerinde Yaşattığı Sorunlar	119
3.8.4. Osmanlı Devleti Tarafından Göçmenlere Yapılan Yardımlar	124
3.9. Kültürel Değişiminin Sokağa Yansımaları.....	129
3.10. Kırım Savaşı'nda Ramazan Ayı	131
3.11. Osmanlının Köleliği Önleme Çabaları	133
3.12. Beyoğlu'nda Modern Kültürün Ortaya Çıkışı.....	138

4. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI VE DÜNYA

4.1. Dünya Kamuoyunun Savaşa Bakışı	153
4.2. Kırım Savaşı'nın ve Dünya'ya Getirdiği İlkler	163
SONUÇ.....	174
KAYNAKÇA	176
EKLER.....	194
ÖZGEÇMİŞ.....	209

GİRİŞ

Kırım Savaşı yakın tarihin en önemli dönüm noktalarından biri olarak görülmektedir. Savaş, kapladığı alan itibariyle adeta bir dünya savaşı hüviyeti kazanmıştır. Ayrıca savaşa katılan devletlerin tarafları itibariyle de XX. Yüzyıldaki soğuk savaş dönemi kutuplaşmayı da akla getirmektedir.¹ Kırım Savaşı, Rusların, 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Osmanlı üzerinde elde ettikleri ayrıcalıkları kısa zaman sonra 1838 Balta Limanı ve 1841 Boğazlar Sözleşmesiyle kaybetmesi sonrası, Fransa ile aralarında bir rekabet unsuru haline gelen Kutsal Yerler Meselesi üzerinden geri kazanma çabalarının bir sonucudur. Kutsal Yerler Meselesi, bölgesel çıkar çatışmasında Fransa adına ideolojik bir dayanak iken, Rusların 19. Yüzyıl itibariyle, Osmanlı'yı parçalamak amacıyla giriştikleri tüm savaşlara vermeye çalıştığı kutsal bir karakterden ibarettir.²

İngiltere ve Fransa, Rusya'yı hem Balkan coğrafyasında hem de Orta Doğu'da ekonomik çıkarlarını tehdit bir güç olarak görüyorlardı. Rusya ise daha hayalperest davranıyor, sadece Balkanlar ve Ortadoğu da değil, Anadolu topraklarını himayesi altına alıp buradan Eflak ve Buğdan'dan Sırbistan'a, Macaristan'dan Arnavutluk ve Yunanistan'a uzanan büyük bir Slav İmparatorluğu kurmayı dış politika da temel prensip haline getirmişti. Bu hedef doğrultusunda Ruslar, Panslavizm ideolojisini kullanmaya başladılar. Boğazlar gibi hayati öneme sahip bir noktaya elde tutan Osmanlı İmparatorluğu da kaçınılmaz olarak iki ateş arasında kaldı.³ Rusya'nın bu düşüncesi ve takındığı tavır, Osmanlıyı Fransa'ya doğru yakınlaştırmaya başlamıştır. Çünkü Osmanlı, Rusya gibi zor bir düşman karşısında bir dayanak noktası aramaktaydı ve III.

¹ Azmi **Özcan**, "Kırım Savaşı'nın İslam Dünyasındaki Yankıları ve Sonuçları", *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, s. 53.

² Mehmet **Çetin** ve Recep **Kök**, "Kırım Savaşı'nda Müttefik Orduların İkmalî" *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 39, Ağustos 2015, s. 815.

³Fuat Andıç ve Süphan Andıç, *Kırım Savaşı Âli Paşa Ve Paris Antlaşması*, Eren Yayınları, İstanbul 2002, s. 10.

Napolyon'un Rusya aleyhine takındığı tavır, Osmanlıya aradığı dayanağı bulma şansını vermiştir.⁴ Rusya'nın barış yanlısı olmaması ve İngiltere ile girdiği çıkar çatışması İngiltere'yi de Osmanlının yanında yer almaya itmiştir. Böylece Kuzey kutup dairesinden Pasifik'e kadar uzanan bir bölgede ve neredeyse dünyanın bütün devletlerinin etkileyecek olan Kırım Savaşı meydana gelmiştir.

Kırım Savaşı hem sebepleri hem de sonuçları itibariyle önemli bir savaştır. Aslında Kırım, Türk halkının tarihi içerisinde mühim bir noktadadır. Kırım'daki Türk kavimlerinin varlığının VI. Yüzyıla kadar indiği bilinmektedir. Kırım Tatarlarının otantik tarihi devleti olan Kırım Hanlığı XV. yüzyılın başlarında, Altın Orda İmparatorluğu'nun bir uzantısı olarak kurulmuştur. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı topraklarına katılan Kırım, 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasına kadar Osmanlı da kalmaya devam etmiştir.⁵ Türk tarihi açısından bu kadar mühim bir geçmişe sahip bir yer için yapılan savaşın önemi zaten ortadadır. Tez konusu olarak bu konunun seçilmiş olması da literatürdeki bu savaşla alakalı boşluğu çok az da olsa doldurabilmek ve yeni araştırmacıların dikkatlerini çekerek daha iyi çalışmaların yapılmasına katkıda bulunmaktır. Kırım Savaşı hakkında son dönem de literatürdeki boşluğu doldurabilmek için önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu konu da öncelikle savaşın 150. yıl dönümü münasebetiyle İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen *150. Yıl Dönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)* semineri önemlidir.⁶ Bunun yanı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Kırım Savaşı hakkında yer alan arşiv belgelerinin derlendiği Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856) ismiyle yayınlanan eserde çok önemlidir.⁷ Kırım Savaşı hakkında yapılan önemli çalışmalardan bir diğeri de Candan Badem tarafından yazılan *Kırım Savaşı ve Osmanlılar* adlı eserdir.⁸ Yine savaşın siyasi

⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010, s. 348.

⁵ F. Rezzan Ünalp, "War of the Firsts: The Crimean War (1853-1856)", *Journal of Military History Studies*, Sayı 22, Genelkurmay Basımevi, Ankara Aralık 2013, s. 1.

⁶ İstanbul Üniversitesi tarafından düzenlenen bu seminerde, Kırım Savaşı hakkında önemli çalışmalara imza atan tarihçilerimizin bildirilerine yer verilmiştir. Bu bildirilerde savaşın ekonomik, siyasi yönü, dünya basının savaşa bakışı, savaş zamanında yaşanan isyanlar, Kırım Savaşı hakkında Rusça eserler kaynakçası, Osmanlıya telgraf hattının gelişi gibi önemli konular hakkında çok önemli bildiriler sunulmuştur. Detaylı bilgi için bkz; *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2007.

⁷ *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2006.

⁸ Bu eser daha önce kullanılmamış Osmanlı ve Rus arşiv kaynaklarına dayalı olarak ve Batı dillerindeki mevcut literatür derinlemesine incelenerek oluşturulmuş hacimli bir eserdir. Eserde savaşın siyasi,

tarikh kısmını anlatması ve bizatihi savaşa katılan bir askerin kaleminden çıkmış olması dolayısıyla önemli bir eser olan Timothy Gowing'in eseri öne çıkmaktadır.⁹

Kırım Savaşının toplumsal tarih kısmını işleyen eser sayısı oldukça azdır. Bu konu hakkında Türk tarihçiliğinde sadece Kırım Savaşı özelinde yazılan eser sayısı çok azdır.

Aslında savaşın bu kısmı için başvurulacak kaynak sıkıntısının yaşanması dünya tarihçiliğinde Türk tarihçiliğinin eksik yönü olarakta eleştirilmektedir. Çünkü Osmanlı adına savaşa katılan kişiler, maalesef savaş hakkında anı ya da günlük tarzında eserler vermemiştir. Bu tip eserler savaşın siyasi boyutunun doğru bir şekilde ortaya konulması kadar toplumsal boyutta da getirdiği değişimleri eski yeni kıstasında değerlendirme noktasında önemlidir. Dolayısıyla savaşın toplumsal etkilerini ortaya koyabilmek için öncelikle yabancı kaynaklara başvurulmuştur. Bu kaynaklar arasında öne çıkanlardan, biri Lady Hornby tarafından yazılan *Kırım Savaşı sırasında İstanbul* adlı eserdir.¹⁰ Bu eserin yanı sıra Durand de Fontmagne 'nin *Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul* adlı eseridir.¹¹

Savaşın Osmanlı toplumuna etkileri hakkında bilgiler veren Türk araştırmacılarında eserleri bulunmaktadır. Bunlardan öne çıkanlar arasında, Zeynep Çelik'e ait *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul* adlı eser önemlidir.¹² Yine kapsam ve hacim bakımından önemli bir diğer esere de Nur Akın tarafından hazırlanan *19. Yüzyılın*

ekonomik ve toplumsal boyutları hakkında farklı fikirler ortaya konulmuştur. Ayrıca eserde Osmanlının savaşın hem kurbanı hem de aktörü olması bakımından bu durumun altı çizilmiştir. Konu hakkında çok geniş bir literatürün eleştirisel gözle değerlendirilmesi eserin farklı yönü olarak dikkat çekmektedir. Beş bölümden oluşturulan eser de Kırım Savaşı hakkında çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Bakınız; Candan **Badem**, *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*, (Çev, Eşref Bengi Özbilen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017

⁹ Timothy **Gowing**, *Kırım Savaşı*, (Çev, Gülşen Demir), Adapa Yayınevi, Ankara 2005.

¹⁰ Bu eser hatırat tarzında bir eserdir. Lady Hornby'nin Kırım Savaşı sırasında İstanbul'dan ailesine yazdığı 65 mektuptan meydana gelmektedir. Bu mektuplar sayesinde savaştan gelen yaralıların durumu, savaşın halk nezdinde ortaya çıkarmış olduğu durumlar, dönemin İstanbul mutfığı, yaşayış koşulları, eğlenceleri, Osmanlı giyip kuşamını ve savaşla beraber bu giyip kuşamdaki değişimi ve Sultanın Kırım Savaşı galibiyeti sonrasında verdiği şölene varana kadar birçok konuyu görme şansı bakımından öneme haiz bir eserdir. Lady **Hornby**, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, (çev. Kerem Işık), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

¹¹ Bir başka hatırat tarzında eserdir. La Baronne Durand de Fontmagne, 1856-1858 tarihleri arasında amcası Thouvenel'in yanında yaşamıştır. Bu süreç içerisinde Kırım Savaşı'nın hem devlet hem de halk arasındaki yansımalarına sebep olmuş ve bunları anlatmıştır. Ayrıca bu eser sayesinde dönemin İstanbul evleri, saray kadınları ve saray kadınlarının eğlenceleri yine savaş sonrası toplumda meydana gelen yeniliklerin örnekleriyle beraber anlatımı öğrenmekteyiz. Bkz; La Baronne Durand de **Fontmagne** *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, (çev. Gülçiçek Soytürk) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

¹² Zeynep **Çelik**, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, (Çev, Selim Deringil), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

İkinci Yarısında Galata ve Pera adlı eserdir. Osmanlının yaşadığı değişim ve dönüşüm anlaşılır tarzda ortaya konulmuştur.¹³ Yine Osmanlı toplumsal tarihi açısından hacimli bir eser olan Ebru Polat ve Kate Fleet’ in hazırladığı Osmanlı Başkentinin Toplumsal Tarihi adlı eser de önemlidir.¹⁴

Kırım Savaşı sırasında önemli gelişme kaydeden ve halkın savaş hakkında an be an haberdar olmasını sağlayan Ceride-i Havadis gazetesi büyük ün yapmıştır. Gazete cepheden haberler vererek halkın bilgi ihtiyacını karşılamaya çalışırken, Osmanlı da gazeteciliğin gelişmesi noktasında da Kırım Savaşı sayesinde büyük katkılar sağlamıştır. Dolayısıyla savaş zamanı haberleri öğrenilebilmek için önemli bir kaynak olan bu gazete hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışma boyunca da bu tezden yararlanma yoluna gidilmiştir.¹⁵

Bu tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Kırım Savaşının öncesinde, Avrupa devletlerinin Osmanlı karşısında takındıkları tavırlar ve Osmanlının bunlara karşı yaptığı hamleler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Devamındaysa savaşın sebepleri incelenmiştir. Bu çerçevede savaşın yaşandığı cepheler, bu cephelerde devletlerin yaşadığı sıkıntılar işlenmiştir. İkinci bölümde ise savaşın sonuçlanma süreci ele alınarak savaş sonucunda imzalanan Paris Antlaşması değerlendirilmiştir. Devamında ilan edilen Islahat Fermanı hakkında çıkarımlara ulaşılmaya çalışılırken savaş sonrası Osmanlı ekonomisinin yaşadığı sıkıntılar üzerinde durulmaya çalışılmış, devletin zor ekonomik şartlar altında nasıl kalkmaya çalıştığı ve bu doğrultuda Avrupa devletlerinden borç alma çabası anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Kırım Savaşı’nın Osmanlıya toplumsal etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde hem Osmanlının başkenti olması hem de Avrupa’nın göz önünde şehirlerinden biri olmasından dolayı İstanbul’a geniş bir yer ayrılmıştır. Değişim ve dönüşümün en rahat izleneceği nokta İstanbul’dur. Savaşın

¹³ Nur Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata Ve Pera*, Literatür Yayınları, İstanbul 2011.

¹⁴ Osmanlı başkenti olan İstanbul’un, Osmanlının sanat, ticaret ve düşünce merkezi haline nasıl geldiğinin anlatıldığı eserde Avrupa’daki yeniliklerin Osmanlıya nasıl yansıdığı ve halkın bu yeniliklere uyum sağlama süreçleri hakkında bilgiler verilmektedir. Detaylı bilgi için bkz; Ebru Bayar ve Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul’unun Toplumsal Tarihi*, (Çev, Serpil Çağlayan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

¹⁵ Savaşın en sıkıntılı taraflarından birisi cephe ile bilgi akışının sağlanamamasıdır. Bu açığı kapatması bakımından gazetelerin önemi inkar edilemez. Bu durum son yıllarda araştırmacılar için yeni bir boyut olarak ön plana çıkmaktadır. Yapılan yüksek lisans çalışması da bu bakımdan önemlidir. Detaylı bilgi için bkz; Saliha Önen, “Ceride-i Havadis Gazetesi’nin Gözünden 1853-1856 Kırım Savaşı”, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE, Nevşehir 2016 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

tarafı olan ve Osmanlı yanında saf tutan İngiltere, Fransa ve Piyomente askerleri İstanbul'a gelerek, Osmanlı başkentinin değişim ve dönüşümünü başlatmış ve bu süreç daha sonra İstanbul'da artarak devam etmiştir. Yine tezin bu bölümünde Osmanlı demografik yapısını çok büyük ölçüde etkileyen Kırım ve Kafkasya göçlerine de özellikle değinilmiştir. Bu göç hareketleri incelenirken göçlerle ilgili arşive belgelerinin derlendiği Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri adlı iki ciltten oluşan eserden yararlanılmıştır. Ayrıca yine Osmanlı arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanan *Osmanlı Belgelerinde Kafkasya Savaş Ve Sürgün (1781-1919)* adlı eserde önemli başvuru kaynakları arasındadır.¹⁶ Tezin bu bölümün özellikle yapılan diğer çalışmalardaki eksikliğin mümkün olabildiği kadar ortadan kaldırmaya yönelik bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Tezin dördüncü ve son bölümünde ise dünya kamuoyunun Kırım Savaşına bakışı ile Türk tarihçiliğinde bu savaşa nasıl bakıldığı işlenilmeye çalışılmıştır. Savaşın o günün dünyasında ne ifade ettiği ve halkların nezdinde savaşın yansımaları anlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak bu bölümde savaşın dönemin birçok konuda ilklerin savaşı olması bakımından Osmanlı ve Dünya'ya sağladığı ilkler üzerinde durulmuştur.

¹⁶ *Osmanlı Belgelerinde Kafkasya Savaş ve Sürgün*, (Haz. Mustafa Özsaray), Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

1. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ

1.1. Kırım Savaşı Arifesinde Osmanlı Devletinin Durumu

1699 Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan süreçte Osmanlı Devleti, gücünü ve ihtişamını yavaş yavaş kaybetmeye başladı. Buna karşılık Avrupa'nın başta gelen devletleri giderek güçlenmeye ve dünya siyasetinde egemen konuma gelmeye başladılar.

Osmanlı Devleti yenedünya düzenine ayak uyduramamış ve Avrupa'nın gerisinde kalmıştı. 1771-1774 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus savaşı sonucu imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile de Avrupa'nın gözünde istenildiği an ortadan kaldırılabilecek bir devlet konumuna gelmişti. 1774 Osmanlı'nın durağan ve çağa ayak uyduramayan bir ülke olduğu ve birçok gözlemciye göre devletin yaşama şansının olmadığı düşünülüyordu.¹⁷

1789 yılında Sultan III. Selim'in saltanatıyla başlayan ve II. Mahmut ile devam eden süreçte Osmanlı Devleti, Avrupa ile devam eden süreçte Osmanlı Devleti, Avrupa ile başa çıkabilmek için bir dizi ıslahat hareketine girişti. Bu ıslahatlardan daimi elçiliklerin kurulması, haberleşme ağının oluşturulması ve devletin en köklü kurumlarından olan yeniçeriliğin kaldırılması en göze çarpanlar arasındadır. Özellikle “Yeniçerilik” kurumunun kaldırılması önemlidir. Çünkü muhafazakârlıkları ve kendi ayrıcalıklarını

¹⁷ Matthew Smith **Anderson**, *Doğu Sorunu, 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (Çev, İdil Eser), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 20.

koruma da gösterdikleri kararlılık, yeniçerileri gerçekleştirilmek istenen reformların önünde duran bir engele dönüştürmüştü.¹⁸

Reform programlarının tatbiki hususunda yaşanan sıkıntıları yanı sıra devleti uğraştıran iki büyük sorun daha vardı. Birincisi Avrupa'yı özellikle de Fransa'yı örnek alarak Mısır'da güçlü bir otorite kuran Kavalalı Mehmet Ali Paşa tehdidi, ikincisi ise Yunanlı tacirler sayesinde Osmanlı topraklarına girmeye başlayan milliyetçilik fikirleriydi. Mehmet Ali Paşa tehdidi Avrupa'nın müdahalesiyle Osmanlı lehine sonuçlanırken, milliyetçilik fikirleri zamanla olgunlaşmış ve ileri ki süreçte devletin sonunu getirmiştir. Mehmet Ali Paşa sorunundan sonra Osmanlı Devleti dış gailer bakımından, bir on beş yıl kadar, nispeten sakin sayılabilecek bir döneme girmiştir. Her ne kadar bu süreçte Eflak ve Boğdan' da, Suriye ve Lübnan'da bazı ayaklanmalar ile Mülteciler Sorunu gibi sorunlar ortaya çıksa da bunlar devlet için bir bunalım yaratmadı.¹⁹ Mustafa Reşit Paşa'nın 1839'da Gülhane'de okuduğu hattı hümayun ile başlayan Tanzimat, İstanbul'dan başlayarak yavaş yavaş tüm eyaletlerde yürütüldü. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu idare, asker, adalet ve milli eğitim alanında Avrupalı bir devlet haline gelmeye başlamıştı.²⁰

Ekonomide ise devlet çıkış bulmakta hayli zorlanmaktaydı. İmparatorluk geçen yüzyıllarda, sisteminden çok şey kaybetmişti. Avrupa'daki merkantilist gelişmeler Osmanlıyı derinden ve çok geniş ölçüde etkiledi. Bu yüzden ki Anadolu'nun sanat erbabı ehli-i hiref, işsiz adam anlamında, herif oldu.²¹ Ekonomideki tüm olumsuzluklara rağmen Osmanlı İmparatorluğunun kendini toparlamak için harcadığı gayret, kendisine İngiltere ve Fransa'nın sempatisini kazandırdı. Her ne kadar bu gayret Avrupa dünyasının üstünlüğünü görüp güçlenen Avrupa'nın yarattığı tehlikeden dolayı²² olsa da Osmanlı diplomatları bu durumdan yararlanmaya çalıştı. III. Selim'den itibaren devlet dış siyasette uzun yıllardan beri takip ettiği yeterlilik prensibinden vazgeçti. Bu dönemde Rusya ve Avusturya'ya karşı bu iki devlete düşman olan İngiltere ve Fransa kullanıldı. Osmanlı artık devletlerarası ilişkilerinde pasif bir politika yerine dinamik bir

¹⁸ Anderson, s. 14.

¹⁹ Armaoğlu, s. 340.

²⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, TTK, Ankara 1999, s. 218.

²¹ Mahir Aydın, "Barışı Olmayan Savaş: Kırım", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, s. 7.

²² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 73.

politika uygulamaya başladı. Kısaca, Kırım Savaşı öncesi Osmanlı İmparatorluğunun durumu kendi hakkında kötü niyetler besleyenler için cesaret verici değildi. İmparatorlukta çoğu şey düzelmemişti. Fakat her şeyi düzene koyma işi gelişmeye başlamıştı. İmparatorluk böyle bir durumda olmasına rağmen Rusya, onun hastalığını kesin saymakta ve ölümünü yakın görmekteydi.²³

1.2. Kırım Savaşı Öncesinde Avrupalı Devletlerin Osmanlı Politikaları

1.2.1. Rusya ve Değişen Politikası

Savaşın hemen öncesinde Rusya devleti diğer devletleri ile karşılaştırıldığında en büyük Avrupa devleti Rusya'ydı ve XVIII. yüzyılın başlarında Büyük Petro'nun zamanından beri batıya doğru genişlemekteydi. Ancak ekonomi için aynı şeyler söylenemezdi. Ekonomi geriye ve halkı, toprak sahipleri veya devletin mülkü olan serflerden oluşmaktaydı. İşte mevcut ortamda mutlakiyetçi nitelikteki hükümetin siyasi kararlarını 1825'te başa geçen ve Rus devletinin bazı unsurlarını liberalleştirmeyi amaçlayan bir askeri ihtilali zalimlikle bastıran Çar I.Nikolay tespit etmekteydi.²⁴

Avrupa'da Fransız İhtilalinin etkilerini hissetmeyen tek devlet Rusya idi. Çar I.Nikolay, Lehistan'da başlayan bir isyanı bastırdıktan sonra Macar isyanını bastırmak için Avrupa'nın yardımına koşmuş bundan başka Eflak ve Boğdan'ın kuzey bölümünü istila ederek burada devrimci düşüncelerin gelişmesine engel olmuştu. Çar Nikolay bu başarılarından cesaret alarak düşüncelerini Avrupa'ya kabul ettirebileceğini sanıyordu. Çar Nikolay'ın asıl düşüncesi Osmanlı İmparatorluğunun geleceği ile ilgiliydi.²⁵ 1829 yılında imzalanan 'Edirne Barışı' öncesinde Çar Nikolay'ın emriyle bir komisyon toplanmış ve Osmanlıya karşı izlenecek politika şu şekilde belirlenmişti:

“Osmanlı Devleti'nin çökmesine izin vermektense onun korunmasına çalışmak Rusya'nın çıkarlarına daha uygundur. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki egemenliğini sona erdiren saat geldiği vakit, Boğazların başka bir devletin eline geçmemesi için en şiddetli tedbir alınmalıdır.”²⁶

²³ Karal, s.218.

²⁴ Clive Ponting, *Kırım Savaşı*, (Çev. Hakan Abacı), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2015, s. 29.

²⁵ Karal, s.219.

²⁶ Armaoğlu, s. 340.

İşte Rusya bu karar doğrultusunda Mehmet Ali Paşa'nın ilerleyişini durdurmak için hemen Osmanlının yardımına koştu. Bu yardım karşılığında kendisi için gerekli tedbirleri aldı ve Osmanlı İmparatorluğu ile Hünkâr İskelesi Antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşmayla Osmanlıyı 'himayesi' altına alan ve durumdan çok memnun olan Rusya'nın Başbakanı Nesselrode, o sıralarda bir mektubunda şöyle diyordu:

“Bu savaşta (1828-29) Osmanlı başkentine ilerleyip, Osmanlıyı ezmek elimizdeydi. Eğer bunu isteseydik Avrupa'da karşımıza çıkacak bir güç yoktu. Lakin biz Osmanlının korumamız altında yaşamasına karar verdik. Mademki devlet bize tabii olmakla bize faydalı olabilir biz de ondan taahhütlerimizi yerine getirmesini ve bütün isteklerimizi hemen yürürlüğe koymasını isteyebiliriz.”²⁷

Görüldüğü gibi Rusya, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunun varlığını sürdürmesini kendi çıkarları için gerekli görüyordu. Ancak Osmanlının 1829'dan sonra Rus tehlikesine karşı Fransa ve özellikle İngiltere ile yakınlaşması Rusya'nın hiç hoşuna gitmiyordu. 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın dışişleri bakanlığına getirilmesi, Osmanlı ile İngiltere'yi daha da yakınlaştırdı. 1841 de yine aynı ülkeyle imzalanan 'Boğazlar Sözleşmesi' ile Rusya adeta çıldırdı. Çünkü bu antlaşma Rusya'nın Boğazlara inme hayalini ertelemesi anlamına geliyordu. İşte bu andan itibaren Rusya artık Osmanlının ayakta kalmasına gerek olmadığını ve bu hasta adamın ortadan kaldırılması gerektiğini düşünmeye ve bundan böyle adımlarını bu doğrultu da atmaya başladı. Ancak Rusya'nın bu politikasının hayata geçirilmesi hiç kolay olmayacaktır. Çünkü Rusya, “*Avrupa'nın Hasta Adamı*” olarak adlandırdığı Osmanlı İmparatorluğu çökünce, ganimetten payına düşenden fazlasını almayı umuyordu. Ancak hala Avrupa ihtilalini temsil eden Fransa'nın doğurduğu tehlikeye karşı İngiltere'nin, Avusturya'nın ve Prusya'nın dostluklarını kaybetmek istemediği için amaçlarını mantıksal sonuca götürmekten kaçınınmaktaydı.²⁸

Rusya, mevcut şartlar çerçevesinde ilk olarak İngiltere ile antlaşma zemini aradı. Hünkâr İskelesi Antlaşmasının yenilenmeyeceğini duyurarak ilk adımını attı. Atılan ikinci adım ise Çar Nikolay'ın 1840 yılında İngiliz elçisiyle görüşmesidir. Bu görüşme

²⁷ Armaoğlu, s.314.

²⁸ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye*, Cilt 2, (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2010, s. 173.

de Nikolay, Fransa'nın Avrupa'da ihtilalci hareketleri kışkırttığını, bunu önlemek için İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya'dan oluşan bir dördlü ittifak talep etti. Tıpkı 1815 yılında Fransa'ya karşı yapılan Viyana Kongresindeki 'Dördlü İttifak' gibi. Ancak Rusya bu görüşmelerden istediği cevabı alamadan ayrılmak zorunda kalmıştır.²⁹

Çar hemen vazgeçmemiş olacak ki 1844'te Kraliçe Viktorya ile görüşerek şansını yeniden denedi. 1 Haziran 1844 Cumartesi akşamı geç saatlerde bir Hollanda vapuru ile Woolwich'e geldi. Polonyalı milliyetçilerin suikastına uğramaktan korkan Çar Nikolay tebdili kıyafet ile yolculuk etmiş ve yolculuk sırasında 'Kont Orlov' takma adını kullanmıştı.³⁰ Aslında Rusya'nın bu ısrarlarının altında İngiltere ve Avusturya ile sırasıyla anlaşıp, Fransa'yı da bu gruba dâhil olmaya mecbur etmek vardı. İsteddiği cevapları alamayan Rusya'yı ümitlendiren gelişme ise İngiltere dışişleri bakanı Palmerston'un yerine Lord Aberdeen'in geçmesidir. Çünkü Aberdeen Rusya'ya daha olumlu bakan bir devlet adamıydı. Ancak ne başbakan Peel ne de dış işleri bakanı Aberdeen, İngiltere'nin geleceğini bağlayacak bir antlaşmaya girmediler.³¹

Çar Nikolay'ın yaptığı görüşme, Çar'ın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili paylaşım planları için bir devletin desteğini kazanmaya dönük ilk girişim de değildi. 1829'da Avusturya'ya Avrupa'daki Osmanlı topraklarını iki taraflı paylaşmayı önermiş fakat bu önerisi geri çevrilmişti. Ardından 1843 yılında Osmanlı ganimetini İngiltere ve Fransa'ya kaptırmamak için Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından desteklenen bir Yunan imparatorluğu fikrini gündeme getirdi. Fakat Avusturya'nın Rusya'ya duyduğu güvensizlik nedeniyle bir sonuç alınamadı.³²

Aslında İngiltere ve Rusya, Fransa'ya karşı duydukları antipati de birleşiyorlardı. Fransa'nın deniz gücünün artması ve yarattığı korku Londra'da çok fazla hissediliyordu. Ayrıca Fransız hükümetinin Tahiti Adası üzerindeki iddiası ve Fas politikası Londra ile ciddi anlamda bir çekişme durumu yaratmıştı.³³ Tüm bu şartlara rağmen Rusya kendi adına olumlu sayılabilecek hiç bir adım atamadı. Aksine 1848 ihtilallerinin patlak vermesi ve Osmanlı topraklarında ortaya çıkan mülteci sorununda İngiltere ve

²⁹ Armaoğlu, s.342.

³⁰ Orlando Figes, *Kırım Son Haçlı Seferi*, (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 87.

³¹ Armaoğlu, s.343.

³² Figes, s.88.

³³ Anderson, s.130.

Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğunun yanında yer alması Rusya'nın olası bir ittifak kurma düşüncesini de tamamen suya düşürdü. Fakat Çar Nikolay'ın gerçekle bağları kopuk olan danışmanları hala Rusya'nın Avrupa'yı hâkimiyetine alabilecek güçlü ve kalkınmış bir devlet olduğuna inanmaktaydı.³⁴

1.2.2. İngiltere

İngiltere 19. Yüzyılın büyük bölümünde Osmanlı İmparatorluğunun koruyuculuğunu yapmış ve devletin ayakta kalmasını sağlamıştır. Ayrıca Osmanlı ile imzaladığı 1838 Balta Limanı Gümrük Antlaşması ve 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile geniş imtiyazlar ele geçirmiş ve en ayrıcalıklı konuma gelmiştir. Acaba İngiltere'yi neredeyse bir yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunu koruma politikasına iten sebep ne idi? Aslında bu soruya verilecek cevap açıktır. İngiltere'nin en gözde sömürgesi Hindistan idi ve buraya giden yol Mısır'dan geçiyordu. Dolayısıyla Ortadoğu'da Rusya ile çıkarları kesişen İngiltere, Osmanlı üzerinde koruyuculuk rolüne girdi. Bu rol 1878 yılındaki Berlin Antlaşmasına kadar sürdü.³⁵

İngiltere için her zaman önem taşıyan unsurların en başında Avrupa'daki güç dengesi gelmektedir.³⁶ Bu sebepten dolayıdır ki İngiltere Osmanlı'nın parçalanma teklifine her fırsatta olumsuz cevap verdi. Ayrıca Kırım Savaşının başladığı güne kadar Rusya'dan daha etkili bir politika izleyerek, Rusya'yı adeta bir kaba düşman konumuna düşürmeyi başardı ve kendisi de centilmen rolünü oynadı.³⁷ Zaten 1848 İhtilalleri ile başlayan süreç İngiltere ve Rusya'nın gerçek anlamda bir işbirliğinden ne kadar uzak olduğunu gösterdi. İhtilaller ile baş gösteren mülteci sorununda İngiltere'nin Osmanlı tarafını tutması ucu gözükmeye başlayan Osmanlı-Rus savaşındaki tarafını da belli ediyordu. İngiliz hükümeti Osmanlı topraklarında ortaya çıkan mülteci sorununu çözmek için Lord Stratford Canning'i İstanbul'a yolladı Canning sorunların çözümünde gerçekten önemi roller üstlendi. Böylece savaşın arifesinde Osmanlı ile İngiltere arasındaki yakınlaşma hız kazanmaya başladı.

Osmanlı, Rusya'ya karşı İngiltere'yi tam anlamıyla yanına çekebilmek amacıyla İngiliz hükümetine Canning aracılığıyla bir teklifte bulundu. Osmanlı eğer teklif İngiltere

³⁴ Ponting, s.30.

³⁵ Aydın, "Barışı Olmayan ...", s. 5.

³⁶ Oral **Sander**, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 307.

³⁷ Aydın, "Barışı Olmayan ...", s. 2.

tarafından kabul edilirse, birlikte harekete geçme kararının direkt olarak İngiltere tarafından alınması yolunda bir tavize razı olacağını karşı tarafa bildirdi. Canning, Türklerin teklifini Palmerston'a sunarken şöyle diyordu:

“Ya fedakârlıkları, tehlikeleri sineye çekip Osmanlı İmparatorluğunu sistemli ve kararlı olarak destekleyeceğiz ya da moralce, enerjice, kaynakça üstün bir komşunun baskısı altına girmesine göz yumacak ve böylece Türkiye aleyhine toprak kazancı sağlanmasından çok daha tehlikeli bir takım sonuçlara razı olacağız.” Babıali diyordu ‘ya yüzer ya çıkar bundan böyle sürüklenip gidemez.’”³⁸

İngiltere tahmin edilebileceği gibi teklife olumlu cevap verdi. Bunun üzerine Sultan Abdülmecit, İngiltere'nin çok istediği reform çalışmalarına hızla başladı. İçte ıslahat, savunma sisteminde tam bir değişme, ticaretin desteklenmesi gibi hususları içine alan bir dizi programı Abdülmecit, tedbirlerden kiminin derhal uygulanacağı kiminin de daha sonra gerçekleştirileceği kaydıyla benimsedi.³⁹ 1853 yılına gelindiğinde Rusya'nın savaş ilanına karşı, Çanakkale Boğazına gelen İngiliz ve Fransız gemileri ittifakın ilk meyvelerini verdiğinin gösteriyordu.

1.2.3. Fransa

III. Selim'in tahta geçmesiyle beraber Fransa, Osmanlı için önemli bir konuma gelmişti. Çünkü yeni sultan gerek kurmak istediği siyasi otorite gerekse yapmak istediği reformlarda Fransa'yı örnek alıyordu. Ancak bu durum çok sürmedi. Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal etmesi Osmanlı üzerindeki itibarın kaybolmasına neden oldu.

Fransa'nın Mısır'ı işgali ile beraber Osmanlı belgelerinin deyimiyle Kanuni'den beri süregelen ‘kadim dostluk’ artık ortadan kalkmaya başlamıştı. Fransa, Habsburg ile olan mücadelesi için Osmanlıya, Osmanlı da yeni bir Haçlı birliğinin doğmasını engelleyebilme adına Fransa'ya önem vermekteydi. Lakin önce Fransa da ortaya çıkan

³⁸ Stanley Lane **Poole**, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 110.

³⁹ Poole, s.109-110.

ihtilal ardından Napolyon'un uyguladığı Doğu politikası, iki ülke ilişkilerine büyük zarar verdi.⁴⁰

Tüm Avrupa da etkili olan 1848 ihtilali boyunca Osmanlı İmparatorluğu, Fransa'yı tanımayarak ilişkilerini askıya almış, Fransız elçilerini de birer misafir olarak ağırlamıştı. Kırım Savaşı'nın hemen öncesinde ise Osmanlı-Fransa ilişkileri “*Kutsal Yerler Sorunu*” ile yeniden canlandı. Fransızlar, 1789'daki ihtilalden sonra dini vazifelerini ihmal etmişlerdi. Bu yüzden Fransız Katolikleri, Kudüs 'deki kutsal makamların birçoğunu Ortodoks Hristiyanlara kaptırmışlardı.⁴¹ Daha başkanlığa geldiği ilk günden itibaren savaş için hazırlanan Napolyon bu durumu kullanmakta gecikmemiştir. Öteden beri Rusya'ya saldırı planları yapan Napolyon, Kudüs'ü bu konuda kullanmak istedi. İlk amacı Rusya'yı kızdırmak ve İngiltere'nin Fransa'ya karşı daimi tavır ve vaziyetini değiştirmektir. Bunun için de tek faaliyet sahnesi, Osmanlı ülkesiydi. Bu noktada meseleye çare bulacak tek nokta ise Kudüs idi. Napolyon, Rusya'yı kızdırmayı başarır, Osmanlı toprak bütünlüğünün Rusya tarafından tehlikeye atıldığını ileri sürüp İngilizleri Ruslar aleyhine harekete geçirecekti. Böylece Rusya iki durumdan birini tercih etmek zorunda kalacaktı. Ya Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki nüfuzunu başkalarına bırakıp çekilecek ya da o nüfuzu herkese rağmen savunmaya çalışacaktı. Nihayetinde çıkacak savaş İngiltere ve onun müttefiki olan Fransa kazanacaktı. Bu yüzden Napolyon Katolik mezhebini araç olarak kullandı.⁴²

Napolyon eğer tasarladığı planda başarılı olabilirse, Fransa Ortadoğu'da kaybettiği etkiyi yeniden kuvvetlendirebilecekti. Yanı sıra ortaya çıkacak olan kargaşa ortamı sayesinde, rejim değişikliğinden dolayı şaşkınlık ve kuşku içerisinde bulunan Fransız kamuoyunun dikkatini bir başka yöne çevirecek ve Fransa'ya karşı oluşturulmuş olan siyasi cepheyi dağıtmış olacaktı. Bu politika Fransa'nın dış politika da odak noktası haline getirildi.⁴³

Fransa Katolik haklarını bahane ederek Osmanlıdan Katolikler adına olumlu anlamda birtakım haklar elde etmeyi başardı. Osmanlı Katoliklerinde istedikleri zaman

⁴⁰ Eyyub Şimşek, “Osmanlı-Fransa Diplomatik İlişkileri Ve Kırım Savaşı (1853-1856)”, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, Trabzon 2013 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 37-38.

⁴¹ Emin Ali Çavlı, *Kırım Harbi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1957, s. 7.

⁴² Sir Adolphus Slade, *Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları*, (Çev. Candan Badem), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.77-78.

⁴³ Özcan Yeniçeri, “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı Ve Paris Antlaşması”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 81, Ankara Temmuz-Aralık 2015, s. 7.

kiliselerinde ayin yapmalarına izin verdi. Bu izin üzerine Ortodoks halkın koruyucusu iddiasındaki Rusya siyaset sahnesine girdi. Osmanlı İmparatorluğundan, Ortodoks halkın koruyucusu olduğunu ve bu koruyuculuğun kabul edilmesini istedi.⁴⁴ Böylece Kutsal Yerler kısa bir zaman içerisinde Fransa ile Rusya'nın bir başka söylemle Napolyon ve Nikolay mücadelesine dönüştü ve ortaya yeniden yeni bir Doğu bunalımı ortaya çıktı. Kutsal Yerler sorununun bir Doğu bunalımına dönüşmesi Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğunun üzerindeki amaçlarını yeniden hareketlendirmeye sevk etti.⁴⁵ Bu durum Fransa'nın, İngiltere ile olan ittifak planına da katkı sağlayacak bir gelişmedir.

Esasına bakılırsa gerek Fransa gerekse Rusya iç politikada kaybettikleri itibarlarını dini kullanarak yeniden elde etmek istediler. Zaten iki devletin birbirlerine karşı olan nefreti de ittifak olanağı sağlamıyordu. Ayrıca Fransa, Rusya'nın Akdeniz'e inip kendi etki alanlarına göz diktiğini gördüğünden yol haritasını buna göre belirlemiş⁴⁶ ve Kırım Savaşı'na katılmıştır.

1.2.4. Avusturya-Prusya-Piyomente

Avrupalı büyük devletler Fransız İhtilalinin etkilerini ortadan kaldırmak için viyana da bir kongre toplamışlardı. Kongre sonucunda Avusturya başbakanı Metternich'in düşünceleri katılımcılar tarafından kabul görmüş ve Avrupa'da "Metternich Sistemi" adı verilen bir siyaset izlenilmeye başlanmıştı. Ancak bu sistem tam manasıyla 1848 de yıkıldı. Yıkılmakla kalmayıp yönetimleri de sarstı. Özellikle Macar ayaklanması Avusturya'yı zor durum da bıraktı. Rusya yardım için Viyana'ya 200 bin kişilik bir kuvvet yollayıp ayaklanmayı bastırdı. Ortalık durulunca buradan aldığı güçle Kırım Savaşı'nı gidecek yolu açtı.⁴⁷

1848 ihtilallerinden en çok etkilenenlerin başında Avusturya gelmektedir ve bu zor dönem de Rusya'nın büyük desteğini görmüştür. Aslında Rusya Avusturya ya belli bir hedef doğrultusunda yardım etmişti. Yani olası bir savaşta Avusturya Rusya'nın yanında yer almasa bile en azından tarafsız kalabilirdi. İngiltere ve Fransa'nın

⁴⁴ Çavlı, s.8.

⁴⁵ İlhan Akbulut, "160. Yıldönümünde Kırım Savaşı", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı 208, Şubat 2014, s. 339.

⁴⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS. Dosya no: 1345, Gömlek no: 67, (M-11-11-1853).

⁴⁷ Aydın, "Barışı Olmayan ...", s. 2.

donamalarını Çanakkale Boğazına yollamaları Rusya'yı tedirgin etmişti. Bu gelişme sonrası Rusya Batı Blokuna karşılık Doğu Blokunu yeniden canlandırmayı düşündü. Bu düşünce Avusturya ve Prusya'nın önemini arttırıyordu. Rusya bu iki gücü de yanına çekmek istemekteydi.⁴⁸ Öte taraftan Avusturya, Rusya'yı doğrudan doğruya karşısına almak istememekteydi. Bu yüzden Rusya'dan yana tavır almasa da, onların dümen suyuna gidiyormuş izlenimi vermeye çalışıyordu.⁴⁹

Rusya'nın düşünceleri doğrultusunda olası bir Avrupa savaşı çıkacak olursa, topraklarının bir savaş alanı olabileceğini düşünen Prusya, tarafsız kalmayı seçecektir. Avusturya ise her ne kadar Rusya'nın Balkanlarda ilerlemesini istemiyor olsa da, Batılıların yanında bir savaşa katılması durumunda, Rusya ile sınırı olduğundan kara muharebelerinin yükü Avusturya'nın üstüne kalacaktı. Rusya tarafında katılacak olsa Fransa, İtalya'daki özgürlükçü hareketleri kışkırtır ve Avusturya İtalya'yı kaybedebilirdi. Dolayısıyla Avusturya adına seçilebilecek en mantıklı yol tarafsızlığını korumak olacaktır.⁵⁰ Ancak Eflak ve Boğdan'ın Rusya tarafından işgal edilmesi ile Tuna ticareti zarara uğrayan Avusturya, İngiltere'nin yanında yer almayı tercih etti. Avusturya'dan beklenen tarafsızlık gerçekleşmedi. Rusya, çaldığı her kapıdan eli boş döndü ve dönemin en büyük devletlerine karşı tek başına kalmaktan kurtulamadı.

Piyomente ise İtalyan ulusal birliğini sağlama çabası içerisindeydi. Bu süreçte İngiltere ve Fransa'nın sempatisi ve desteğini kazanmaya çalışmaktaydı. Beklediği fırsat Kırım Savaşı oldu ve Piyomente bu savaşta Osmanlı İmparatorluğunun yanında yer alarak, elde etmek istediği sempati ve desteği kazanma fırsatı yakalamış oldu.⁵¹

1.3. Kırım Savaşının Nedenleri

Genel çerçeve de bakıldığında 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için bir uzatma yüzyılıdır. Devleti ayakta tutan İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü üstlenen politikasıdır. Bu politika yüzyılın büyük bölümüne damga vurmuştur. Kırım Savaşı 'da bu doğrultuda yapılan ve yaşanan bir savaştır.⁵²

⁴⁸ Armaoğlu, s. 354.

⁴⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SYS., Dosya no:1345, Gömlek no: 76, (M-13-11-1853).

⁵⁰ Armaoğlu, s. 355.

⁵¹ Sander, s. 308.

⁵² Aydın, "Barışı Olmayan...", s. 2.

Tarih boyunca baktığımızda Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmeyi hedefleyen faaliyetlerinden dolayı Osmanlı Devleti ile Rusya arasında birçok savaşlar meydana geldi.⁵³ Osmanlı bu süreçte Mısır ve Boğazlar Sorununu çözdükten sonra az bir zaman da olsa bir barış dönemi yaşama olanağına kavuşmuştu. Avrupa 1848 İhtilalleri ile uğraşırken Osmanlı iç işlerini bir düzene sokma çabası içerisindeydi. Osmanlının birçok eyaletinde idari, askeri, mali, adli ve eğitim alanlarında düzenlemeler gerçekleştirildi. Devlet yeniden yapılanma denilebilecek bir sürece girmişti. Osmanlı yöneticilerinin bu çaba ve tutumları İngiltere ve Fransa tarafından takdirle karşılandı. Fakat emperyalist stratejilerini Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerine kuran Rusya, Osmanlının atılımlarından hiç hoşlanmamaktaydı.⁵⁴

Çar Nikolay, Osmanlıyı hasta bir adam olarak görmekte ve bir an önce ortadan kaldırılmasının gereğine inanmaktaydı. 1848 ihtilallerinin yaşandığı süreçte ortaya çıkacak olan bir gelişme Çar Nikolay'a hasta adamı ortadan kaldırma ve mirasına konma adına bir fırsat verecektir. 1848 ihtilalleri sırasında bir grup Macar mülteci, Avusturya'dan kaçarak Osmanlı İmparatorluğuna sığındı. Rusya hızla Avusturya'nın yardımına koştu ve Osmanlı İmparatorluğundan derhal Macar mültecilerinin iadesini istedi. Osmanlı, Rusya'ya olumsuz cevap verdi ve her iki ülke yeni bir savaşın eşiğine geldi. Avrupa bu durumdan kendi payına rahatsız olunca araya girdi ve savaş şimdilik önlendi.⁵⁵ Avrupa araya girmiş olsa da savaş bulutları tamamen dağılmamış ve Osmanlı-Rusya gerginliği henüz sonlanmamıştı. Kısa bir süre sonra bu iki ülke yeniden Kutsal Yerler anlaşmazlığı sorunundan dolayı karşı karşıya gelecektir.

Hristiyanlarca kutsal olarak görülen (Makamat-ı Mübareke) mekânların tamamı Filistin bölgesinde yer almaktadır. Bunlardan Kamame Kilisesi(The Holy Sepulchre), Hz. Meryem'in türbesi, Hz. İsa'nın mezarı kabul edilen yer ve çevresi Kudüs'te, Hz. İsa'nın doğduğu yer de yapıldığı varsayılan Doğuş Kilisesi (Church of the Nativity), havarilere ait birtakım mağaralar ve manastırlar ise Beytü'l lahm (Betlehem)'dedir. Makamat_1 Mübareke arasında adı geçen ve en önemli ve en büyük iki mabet, her ikisi de Roma İmparatoru Konstantin'in annesi Helena tarafından dördüncü yüzyılda yaptırılmış olan

⁵³ Murat **Nalçacı**, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu", *Tarih Dergisi*, Sayı 54, İstanbul 2012, s. 149.

⁵⁴ Yeniçeri, s. 1.

⁵⁵ Karal, s. 223.

Beytü'l lahm' deki Doğu Kilisesi ile Kudüs'teki Kamame Kilisesi'dir.⁵⁶ Bu yerlerde daha çok Ortodoks ve Katolik mezhebine mensup kişiler yaşamaktaydı. Osmanlı, bu iki grup arasındaki sosyal dengeyi uzun yıllar boyunca bozmadan sürdürmeyi başarmıştı. Ancak Fransa ve Rusya arasında başlayan mezhep çatışmaları sonucunda bu hassas denge bozuldu.

Bölgedeki mevcut dengeyi bozan en önemli unsur, kutsal yerlerin yönetimi, bakımı, onarımı ve kullanımının kimler tarafından yapılacağı sorunuydu. Katolik halkın koruyuculuğunu üstlenen Fransa, söz konusu yerlerle ilgili hakları Abbasi halifesi Harun Reşid (800-814) ve Frank kralı (768-814) ve Kutsal Roma Germen İmparatoru (800-814) Büyük Karl olarakta bilinen I. Karl (Charles) zamanına kadar geriye götürmekteydi.⁵⁷ Ortodokslar ise daha öncesine gitmekte Hz. Ömer döneminden beri Kamame kilisesinin her türlü sorumluluğunun kendilerinde olduğunu iddia etmekteydiler.⁵⁸

1848 yılında Fransa cumhurbaşkanı seçilen Lui Napolyon, 1850'de Osmanlıya müracaat ederek 1740 yılında verilen kapitülasyonla Katoliklere ait olduğu kabul edilen ancak zamanla Ortodokslar tarafından kullanılmaya başlanılan bazı mekânların iade edilmesini talep etti.⁵⁹ Burada atıf yapılan kapitülasyon Fransa'ya, Osmanlı tarafından 28 Mayıs 1740 tarihinde verilen kapitülasyondur. Bahse geçen kapitülasyona göre, Osmanlı Katoliklere, istedikleri gibi ayin düzenleyebilme ve kimsenin de bu duruma karışamayacağını belirtmiştir. Ayrıca ve bu bölgelerinde onarım ya da bakımı ile ilgili bir konu gündeme gelirse de yine bu konu da Fransa'ya bakım ve onarım izni verilmiştir.⁶⁰ Bu duruma rağmen Fransa devleti Osmanlıdan istediği olumlu cevabı alamamıştır.

⁵⁶ Ş. Tufan **Buzpınar**, "Makamat-ı Mübareke Meselesi Ve Kırım Harbi", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2007 s. 182.

⁵⁷ Buzpınar, s. 182-183.

⁵⁸ İki Devlet Arasındaki Anlaşmazlıklar İçin Bkz; Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856), s. 11-13.

⁵⁹ Bekir Sıtkı **Baysal**, "Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Babıali", *Belleten Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 90, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959, s. 245.

⁶⁰ Nihat **Erim**, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s. 102-103-112-113.

Fransa'nın istekleri, İstanbul'daki Avusturya, Portekiz, İspanya, Toskana ve iki Sicilyalı temsilci tarafından destek gördü.⁶¹ Dış güçlerin hiç birisini kendisine düşman etmek istemeyen Sultan, tarafsızlığını bozmak istememiş ve üç yıl boyunca bu isteklerle yüz yüze kalmaya devam etmişti.⁶² Fransa'nın ortaya koyduğu bu tavır ve zaman zaman elde ettiği bazı yeni ayrıcalıklar Rusya'yı karşı hamle yapmaya itmiş, belki de mecbur bırakmıştır. Dolayısıyla Rusya'nın karşı hamlesi ise Ortodoksların koruyucusu olduğunu ortaya koyma iddiasıdır.

Kutsal yerler sorunun da Fransa'nın Rusya dayatması ve kararlı tutumu Osmanlı'yı, Fransa'ya doğru çekti. Zira Rusya karşısında Osmanlının desteğe ihtiyacı vardı. Osmanlı-Fransa ilişkilerinin artması ve sıkılaşması bu kez de İngiltere'nin hoşuna gitmemektedir.⁶³ İşte bu çıkar mücadeleleri kısa zamanda Avrupa'yı içine alacak büyük bir savaşa dönüşecektir. Görüldüğü üzere Kırım Savaşı kötü niyetten çok gurur ve inatçılığın sonucudur. Modern zamanların diğer savaşlarına kıyasla çok daha fazla kazara gerçekleşmiştir.⁶⁴

Kutsal yerlerdeki Katolik-Ortodoks çekişmesi ile başlayan gerginlik, Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğunu himaye altına almaya çalışan bir tavır takınması sonucu büyük ve önlenemez bir krize dönüştü. Rusya, ortaya koyduğu ve Osmanlı adına kabul edilemez olan tavrını uygulamaya geçirebilmek adına Prens Mençikof'u*, Osmanlı'ya olağanüstü elçi olarak yolladı. Rusya'nın bu hareketi ve sonrasında Mençikof'un Osmanlı topraklarına adımını atması mevcut krizi daha da tırmandırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Mençikof, sıradan bir prens olarak görülmemelidir. Prensliğinin yanı sıra amiral, deniz işleri bakanı ve Finlandiya genel valisi gibi rütbe ve sıfatlara da sahipti. Yolculuğu esnasında kendisine yüksek rütbeli subaylar eşlik etmişlerdi. Bu yüzden elçilik heyetinden çok bir başkomutan ve kurmay heyetine benziyordu. İstanbul'a bir harp gemisiyle gelen Prens Mençikof, bir elçiden çok bir general edasıyla karşılandı.⁶⁵

⁶¹ Karal, s. 225-226.

⁶² Shaw ve Shaw, s. 176.

⁶³ Akbulut, s. 339.

⁶⁴ Anderson, s. 149.

* Rus elçisinin ismi Osmanlı arşiv belgelerinde Mençikof, bazende Menşikof şeklinde geçmektedir. Ancak ismin söyleniş biçimi Rusça da Menşikov, yine İngilizce de Menchikov olarak geçmektedir. Burada da alışlagelmiş ve Türk tarihçiliğinde kullanılan şekliyle, Mençikof olarak kullanılmıştır.

⁶⁵ Karal, s. 227-228.

Mençikof, Osmanlının alışık olduğu anlam da bir elçi değildi. Babıali ziyareti sırasında üniforma yerine sivil bir kıyafet giymişti. Çok rahat davranmaktaydı. Kendisine bu tavırlarının nedeni sorulduğunda “*Sultanın kızını Rus prenslerinden birine almaya geldim*” gibi yakışıksız şakalar yapmaktaydı.⁶⁶ Esasen Mençikof, buraya Çar Nikolay’ın kendisine verdiği üç vazifeyi yerine getirmek için gelmiş bulunmaktaydı. Bu vazifelerin ilki Fransa sempatzanı olduğu düşünülen Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Fuat Efendi’yi görevinden uzaklaştırabilmektir.* Bundan dolayıdır ki, Mençikof, Babıali ziyareti esnasında, protokol gereği ziyaret etmesi gereken, Fuad Efendi ile görüşmemiştir. Sonrasında Abdülmecit ile görüşmesinde ise Sultan’dan Fuad Efendinin görevinden alınmasını istemiştir. Sultan da bu öneriyi dikkate almış ve Fuat Paşa’yı görevinden alıp yerine Rıfat Paşayı atamıştır. Mençikof, bu durumundan oldukça memnun gözükmiştir. Çünkü Rıfat Paşa’nın Viyana da sefirlik yapmış olmasından dolayı paşanın halen Avusturya taraftarı olduğunu düşünüyordu. Dolayısıyla olası bir savaşta Rıfat Paşanın Rusya yanlısı politikaların taraftarı olacağına emindi. Fakat Mençikof değişen dünya düzenini takip etmekten uzaktı. 1815 Viyana birlikteliğinin de geri de kaldığını henüz idrak edememişti.⁶⁷

İlk görevinden başarı ile ayrılan Mençikof’un diğer görevleri sırasıyla Filistin bölgesindeki Rum Ortodokslara ayrıcalıklarını yeniden kazandırmak ve onların Rus himayesi altında olduğunu onaylayan bir belgeyi hükümetten almaktı. Bunlarla beraber eğer Sultan Abdülmecit, Mençikof’un bu isteklerini kabul edip Fransa’ya vermiş olduğu ayrıcalıkları kaldırırsa Rusya, Sultan’a bir jest yapacak imparatorluğu ve tahtını koruma da Rusya ile bir savunma antlaşması imzalayacağını sözünü verecektir.

Osmanlı İmparatorluğunun, Rusya’nın talepleri doğrultusunda da takınmış olduğu yapıcı tavra rağmen Rusya’nın isteklerinin biri bitmeden diğeri başlıyordu. Abdülmecit bitmeyen bu isteklerden rahatsızdı. Ayrıca İngiliz ve Fransız elçilerinin izinli

⁶⁶ Ahmet **Rasim**, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Emre Yayınları, İstanbul 2002, s. 199-200.

*Fuad Paşanı görevine son verilmesi üzerine Ayaşlı Hayri Efendinin Hayrabad adlı eserinde bu durum mısralara dökülmüş ve şöyle ifade edilmiştir:

Mençikof geldi akibinde anın
Sebebi çünkü odur arbedenin
Girüp İstanbul’a bir dehşet ile
Bir alay zabıt-ü cemiyet ile
Nazır-ı asr Fuad-ı ekrem
Hifz-ı namusunu görmüşdü ehem
Derakap etmiş idi istifa

⁶⁷ Rasim, s. 199.

olmalarında ötürü ülkelerinde bulunuyor olmalarının da sıkıntısını yaşıyordu. Devlet bir taraftan süre kazanmak adına Mençikof'u oyalarken öte taraftan gizli kalması kararlaştırılan bu görüşmeler dışarıya sızdırılıyordu. Durumundan haberdar olan İngiliz elçi vekili Albay Hugh Rose ve meslektaşısı Fransız Vincette Benedetti derhal ülkelere birer mesaj yollamış ve ülkelerini durumdan haberdar etmişlerdir.⁶⁸ Bu bilgileri sızdıran kişi ise yeni sadrazam Mehmet Ali Paşa'ydı. Bir taraftan devleti zor durumdan düzlüğe çıkarmaya yönelik bir hamle yapmış diğer taraftan ise devletin savunma tedbirlerinin arttırmaya başlamıştı.⁶⁹

Avrupa'ya ulaştırılan bilgiler ve yardım talebi gerek Londra gerekse Paris'te olumlu karşılık gördü. Çünkü İngiltere Osmanlı İmparatorluğunu Rus koruyuculuğuna bırakamazdı. Böylesi bir durum İngilizlerin Hindistan yolunu tehlikeye atması demekti. Paris'te ise Napolyon, daha önceden kutsal yerlerde Katoliklere tanınmış olan ayrıcalıkları Ortodokslar ile bölüşemezdi. Aksi takdir de yönetimi sarsılabilirdi.⁷⁰ İngiltere ve Fransa atacağı adımı düşünedursun, İngiliz Albay Rose, yeni bir savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu ve tüm sorumluluğu üzerine alarak İngiliz filosunun Boğazlar yönüne doğru ilerlemesinin emrini verdi.⁷¹ Osmanlı topraklarının her iki ülke içinde önemli olması Mençikof'un tekliflerinin reddini sağlayan en önemli etkindir.⁷² Kısa bir zaman sonra da Osmanlıyı rahatlatan bir gelişme daha yaşandı ve İngiliz elçi Canning, İstanbul'a görevinin başına döndü.

Canning'in ilk icraatı Rusya ile anlaşmaktan yana fikir belirten Rıfat Paşayı bu konudan uzak durması yönünde uyarmak oldu. Ayrıca Mençikof'a arabulucu yollayarak kutsal yerler probleminin çözülmesi gerektiğinin bildirdi. Osmanlıya da Rus korumacılığının bütünüyle reddedilmesi ve Rusya'nın istediği senedin kesinlikle Rusya'ya verilmemesini tavsiye etti. Sultan'a da "*Ruslara hayır dersiniz sizi destekleriz*" sözünü verdi.⁷³ Canning, İstanbul'da sözü geçen bir elçi idi. İstanbul'da bulunduğu dönemlerde gördüğü hürmetlerden dolayı iyice şırmıştı. Adeta Babiâli'ye kafa tutacak kadar cüretkârdı. Âli Paşa'da vasiyetnamesinde bu durumdan dolayı olan rahatsızlığını dile

⁶⁸ Palmer, s. 190.

⁶⁹ Ali Fuat Örenç, "Kırım Harbi Deniz Savaşları", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2007 s. 20.

⁷⁰ Örenç, s. 20-21.

⁷¹ Karal, s. 229.

⁷² "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 5-6-7.

⁷³ Aydın, "Barışı Olmayan ...", s. 8.

getirmiştir. Canning'ın tavır ve davranışları sadece Osmanlı nezdinde değil İngiltere'yi bile rahatsız etmiş, İngiliz dışişleri bakanı Lord Clarendon 4 Ocak 1856'da kendisine çok ağır bir mektup yazmış ve hareketlerinde dikkatli olması konusunda kendisini uyarmıştır. Her şeye rağmen Canning'ın üstlendiği rol göz ardı edilemezdi.

İngiliz tarafında bu gelişmeler yaşanırken, Fransız elçisi De la Cour'da Mençikof ile görüşmüş ve kutsal yerler sorununu çözmeye çalışmıştır. Hatta neredeyse problemi çözme noktasına geldi. Fakat Mençikof'un Osmanlıdan Rusların Ortodoksların koruyucusu olduğu yönündeki bir senedi almaktaki ısrarı sonucu görüşmeler tekrardan çıkmaza girdi. Mençikof, Osmanlı'ya son kararını vermesi için bir haftalık bir süre tanıdı. Eğer ret cevabı gelirse Tuna Prensliklerini (Eflak-Boğdan) işgal edebileceğini duyurdu. Aynı zaman da Mençikof, beklediği verimi alamadığı Rıfat Paşa'nın yerine Mustafa Reşit Paşa'nın gelmesini sağladı. Fakat Mustafa Reşit Paşa' da Mençikof'un istediği gibi biri olamayıp aksine Rus karşıtı idi. Rus istekleri kabul edilemezdi. Çünkü , *“Bu kangren olmuş bir bacağın kesilmesi değil, vücuda zorla şırınga etmek gibi bir şeydi!”*. Prens Osmanlıdan bir cevap istemiş ve hayır yanıtını almıştı.⁷⁴

Osmanlının, hayır kararı vermesinde Canning'ın rolü inkar edilemez. Mençikof, 15 Mayıs'ta Babıali'den hayır cevabını alınca, diplomatik ilişkileri derhal kesti. Karadeniz'deki fırtınadan dolayı hemen yola çıkmadı ve birkaç gün daha başkentte kaldı. 21 Mayıs günü Mençikof, yanındakilerle beraber vapura binerek, Büyükdere'den Odesa'ya doğru olarak yola çıktı. Pera'daki Rus elçilik sarayından Rusya arması sökülmüştü. Mençikof son dakikaya kadar ümidini yitirmemişti. Büyükdere Limanındaki, *Gromonosets*'den Reşit Paşaya gayri resmi ve kişisel bir mektup yazdı. Kendisinin önerisiyle hariciye nazırı olan Reşit Paşa'dan hayal kırıklığına uğramış olmalıydı.⁷⁵

Rusya'nın karşı karşıya kalmış olduğu diplomatik durum, Mençikof'un büyük bir diplomatta olması gereken meziyetlere sahip olmadığını ortaya koymuştu. Rus elçilik heyeti 26 Mayıs günü, Rus tebaasının işlerini Prusya elçiliğine bırakarak İstanbul'dan ayrıldı. Bu ayrılıktan on beş gün sonra Kont Nesselrode, Babıali'ye bir mektup yolladı. Mektubunda Babıali'nin ultimatomen reddi meselesini bir kere daha düşünmesini

⁷⁴ Poole, s.123.

⁷⁵ Badem, “Kırım Savaşı ve Osmanlılar”, s. 75.

gündeme getirmişti. Fakat Osmanlı, Rusya'ya ikinci kez hayır cevabını verdi.⁷⁶ Halk ümitsizliğe sevk olunmuş durum da problemin çözümü için bir çözüm yolu bulunmasını beklemekteydi. Savaşın henüz kesinleşmemiş olması halkın ümidini koruması için şimdilik önemliydi.

Osmanlı-Rus hattında gelişmeler son hız devam ederken, Fransa ve İngiltere filoları da Çanakkale Boğazının girişinde bulunan Beşike Koyu'na gelmişlerdi. Nikolay ise Osmanlıdan olası bir ret cevabına karşılık yapacağı hareket planını hazırlamıştı. Nikolay, Viyana da bulunan Rus elçisi Baron Peter von Meyendorff'a verdiği talimatta ardı ardına dört adım atılmasını bildirdi. Buna göre:

- 1) Babiali şartları kabul etmezse, Tuna beylikleri derhal işgal edilecek
- 2) İstanbul direnmeye devam ederse İstanbul Boğazı abluka altına alınacak ve beyliklerin bağımsızlığı tanınacak
- 3) Türkiye inat etmeye devam ederse, Sırbistan'ın bağımsızlığı tanınacak
- 4) Avusturya'dan kendilerine manevi destek vermesi istenilecekti⁷⁷

Babiali, Rusya'nın notasını reddettikten sonra, bütün mal ve parasını tehlikeli bir işe yatırmış bir tüccarın duyduğu hisler arasında kalmıştı. Kaybedilecek zaman yoktu. Derhal endişe içerisinde savunma tedbirleri almaya girişildi. Rusya'nın, Osmanlı üzerine bir savaş ilan etmesi an meselesiydi. Rus donanmasının Boğaziçi'ne gelmesi ihtimali konuşuluyordu. Herkeste bir şaşkınlık, karamsarlık, korku ve telaş vardı.⁷⁸

Beklenen durum 22 Haziran 1853'te Rusların Eflak- Boğdan'ı işgal etmesiyle gerçekleşti. Mençikof'un İstanbul'u terk etmesinin üzerinden 45 gün geçtikten sonra 21 Temmuz 1853 günü Rus General Gorçakov, 35.000 askeri ile Prut nehrini geçip Eflak-Boğdan'ın işgaline başladı. Rusya bu işgal sonrası bir bildiri yayınlamış ve bu durumun bir savaş ilanı olmadığını ve geçici süre yapılan bu işgalin Ortodoks kilisesine dair isteklerin kabul edilmesi, ayrıca Çanakkale Boğazındaki İngiliz ve Fransız gemilerinin çekilmesi şartıyla son bulacağını ifade etmiştir. Osmanlı ise bu işgali bir savaş sebebi

⁷⁶ Nicolae **Jorga**, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev, Nilüfer Epçeli), Cilt V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s. 381-382.

⁷⁷ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s.75-76.

⁷⁸ Slade, s.101.

olarak görmüş, Rus işgali protesto edilmiş ve işgal Avrupa devletlerine resmen bildirilmiştir.⁷⁹ Protesto kararından hemen sonra Sultan Abdülmecit, halkın da bu karardan haberdar olabilmesi için *Ceride-i Havadis* gazetesinde bir metin yayınlattır. Metin de Rusların Osmanlı başkentinden elçisini çektiğini, bir savaş niyetinde olduğunu, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu olarak gerekli tedbirlerin alınması gerektiği, Rusların Ortodoks hakları hakkında imtiyaz sahibi olmak istediğini ve bundan dolayı da Osmanlının ret cevabı verdiğinin ve gerekenin yapılacağını bildirmiştir.⁸⁰

Babıali, Eflak-Boğdan'ın işgali sonrası Rusya'ya resmi protesto notasını 15 Temmuz günü verdi. 1841 Antlaşmasına imza atan devletlere sorumluluklarını hatırlattı ve asla savaş yanlısı olmadığını bildirdi. Aslında büyük devletlerde kendi aralarındaki müzakereler sonucu savaştan yana olmadıklarını beyan ettiler. Müzakereler, daha çok coğrafya coğrafi konumundan ve tarafsızlığından dolayı Avusturya da geçmekteydi. Avusturya, Rusya'nın Tuna'ya inmesinden dolayı rahatsızdı. Bu yüzden diplomasi trafiği Avrupa başkentlerinde hızlanmış ilk defa Avrupa bir savaşın engellenebilmesi için bu kadar çok çaba sarf etmişti. Fakat bu girişimler sonuçsuz kalacaktı.⁸¹

23 Temmuz 1853 günü Reşid Paşa, elçileri kendi ikametgâhında toplamış ve tarihe Türk Ültimatomu olarak geçen bir nota sunmuştu. Nota da Osmanlı İmparatorluğunun Hristiyan halka tanıdığı hakların değişmez olduğunu ve daha fazla imtiyaz verilemeyeceğini eklemişti. Rusların bu durum karşısında Osmanlıya yeni şeyler dikte etmek gibi bir hakkı olmadığını, eğer Rusya bu konu da ısrarcı olmayı sürdürür ve Osmanlının tüm iyi niyetine rağmen ordularını Osmanlı eyaletlerinden çekmezse, savaşa gidilebileceği konusunda uyarıyordu.⁸²

Osmanlı sorunun çözümü için yeni bir adım attı. Avusturya, İngiltere ve Fransa elçilerinin katılımıyla Viyana'da bir konferans düzenlendi. Konferansa Rusya'da davet edilmiş fakat katılmamıştır. 1 Ağustos 1853 günü Konferansta şu kararlar alınmıştır: Ortodoks halk hakkında Küçük Kaynarca ve Edirne antlaşmalarında alınan kararların bütün Avrupa devletlerine karşı alınmış taahhütler olduğunu Osmanlı kabul edecekti. Viyana Notası olarak bilinen kararları, Rusya'da kendi isteklerine benzediği için kabul

⁷⁹ Erdoğan Keleş, "Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı" Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2009 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 82.

⁸⁰ Bu konu da detaylı bilgi için bkz; *Ceride-i Havadis*, nr. 634, Şevval 27, 1269, Perşembe.

⁸¹ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 78.

⁸² Andıç ve Andıç, s. 25.

etmişti. Fakat Osmanlı alınan kararlar ile birçok taahhüdü beraberinde kabul etmiş oldu. Her şeyden önce notaya göre Rusya, Osmanlı Ortodoksları üstünde kesin bir yetkiye kavuşuyor anlamı çıkmaktaydı. Bunun da aslında Osmanlı adına onaylanacak bir yanı yoktu.⁸³

Osmanlı İmparatorluğu bu notanın kendisi tarafında kabul edilecek bir yanı olmadığını konferansa katılan devletlere bildirdi. Ayrıca ‘Rum kilisesinin ayrıcalıkları konusunda Rusya’yla diplomatik bir angajmana girmeyeceklerini’ çünkü böyle bir hareketin ‘ Osmanlı İmparatorluğunun ölüm fermanı’ nı imzalamak anlamına geldiğini bildirdi. Osmanlı savaş istemediğinin bir göstergesi olarak Viyana Notası yerine yeni bir nota hazırlamışsa da bu kez de Rusya bu teklifi geri çevirmiştir.⁸⁴

Başta İngiltere olmak üzere Avrupa hükümetleri iki nota arasındaki farkı anlamıyor, Osmanlının dini ve dünyevi işlerin ilgili tüm ulusların kontrolüne bırakılmasına neden karşı çıktığını idrak etmekte zorlanıyordu. Onlar Viyana Notasının kabulünden yanaydı. İngiltere, her geçen gün Osmanlının katlanılmaz bir hale geldiğini düşünüyordu. Fakat İngiltere, bir ikilem içerisindeydi. Osmanlıya yardım edecek olsa (ki deniz kuvvetlerini harekete geçirmişti), Osmanlıyı yalnız başına bırakacaktı. Eğer yardım etmezse ise kendi hatası yanına kalacaktı. İngiltere, sorunun çözümü noktasında epey zorlanıyordu.⁸⁵

Fakat İngilizler çabalamalarına rağmen savaşın yakın olduğunu biliyordu. İngilizler ilk olarak başından beri savaş yanlısı olan ve Rus antipatisi ile biline İstanbul’daki elçisi Canning’i değiştirmek istedi. Aslında Canning’i görevinden almak düşüncesi, Canning’e yapılan bir haksızlıktı ve İngiliz hükümeti başarısızlığın faturasını Canning’ kesmek istiyordu. Canning, Viyana Notasının kabulü için Osmanlıya yeterince baskı yapmış ama başarılı olamamıştı.⁸⁶

Osmanlı da ise halkın bir kesiminde ve tutucu (muhafazakâr) kısımda savaş yanlısı söylemler yükseliyordu. Özellikle medrese öğrencileri kâfire karşı yapılacak savaş adına fikirler yayıyordu. Camilerin duvarlarını Sultan Abdülmecit’i cihat ilan etmeye teşvik

⁸³ Akbulut, s. 340.

⁸⁴ Ponting, s. 40.

⁸⁵ Ponting, s. 41-42.

⁸⁶ Figes, s. 147-148.

etmeye yönelik bir yafta asılmıştı. Bu yaftanın tarzına bakıldığında, yazarların ulema ve medrese öğrencileri olduğu hemen anlaşılmaktaydı.⁸⁷ Bu yafta da şunlar yazmaktadır:

“Ey yüce Padişah! Bütün tebaan senin uğruna bütün canını, malını ve evlatlarını feda etmeye hazırdır. Ataların ve seleflerin gibi Eyüp el Ensari’nin camisinde kuşandığın Muhammed kılıcını kınından çıkarmak artık senin de üstüne bir vazifedir. Bu mesele de nazırlarının tereddüdü abesle iştigal marazına müptela olmalarından kaynaklanıyor ve bu durum (maazallah) hepimizi büyük bir tehlike içine atma ihtimalini taşıyor. Binaenaleyh muzaffer askerlerin ve mümin kulların bariz haklarını savunmak için savaş istiyor, ey Padişahım!”⁸⁸

Olaylar hızlı bir şekilde mantıksal bir sonuca doğru gitmekteydi. İstanbul’da Rus karşıtı gösteriler artmaktaydı. İki İngiliz ve Fransız savaş gemisi İstanbul’u korumak için Çanakkale Boğazından geçti. Ayrıca Beşik körfezinde bekleyen gemilerinde İstanbul’a doğru hareket edilmesi yönünde karar alındı. Osmanlı Meclisi de gereksiz tartışmalardan kurtulmak için Rusya ile savaş kararı aldı. 4 Ekim’de Canning’e, İngiliz savaş gemilerinin İstanbul’a çağırılması emredildi. Ama Canning, 21 Ekim’e kadar emri uygulamakta acele etmedi.⁸⁹

Avusturya’nın Olmütz* şehrinde Çar Nikolay dışişleri bakanı Nesselrode, başta İmparator Francis Joseph ve dışişleri bakanı Kont Boul olmak üzere Fransız ve Prusyalı elçilerle diplomatik zemin aradılar. Rusya, amacının sadece iyi niyet olduğunu Osmanlı bağımsızlığına karşı herhangi bir girişimini olmadığını katılımcılara kabul ettirmeye çalıştı. Rusya, görüldüğü üzere tutumundan vazgeçmiş değil sadece amacına ulaşabilmek için taktik değiştirmişti.⁹⁰ Çar Nikolay’ın son girişimi de ‘Boul Projesi’ de denilen ve Rusya’nın, Osmanlı iç işlerine karışma niyeti olmadığını anlatan bir belgeyi Osmanlı İmparatorluğuna göndermekti. Ama belge daha yola çıkamadan İngiliz ve Fransızlarca geri çevrilmişti.⁹¹ Geline süreç nokta göz önünde bulundurulursa belge

⁸⁷ Badem, s. 79- 80.

⁸⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, (Ed. Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu, 4 Cilt, Ankara 1991, 1-12, s. 24.

⁸⁹ Anderson, s. 145.

*Olmütz, günümüz Çekya (Çek Cumhuriyeti) da bir kent olup Olomouc olarak bilinmektedir.

⁹⁰ A.A.Paton, *The Bulgarian and The Türk*, Longman Brown, Londra 1855, s. 8-9.

⁹¹ Anderson, s. 145.

Osmanlıya ulaşsa bile kabul edilmesi olası değildir. Yani savaş kaçınılmaz bir hal almaya devam ediyordu.

4 Ekim 1853'te, Takvim-i Vekayi de Osmanlının Rusya'ya karşı savaş ilanı yayınlandı. Hemen ardından gelen 'Babıali manifestosu' nda Rusya'nın, işgal ettiği Osmanlı topraklarını tüm diplomatik çabalara rağmen terk etmediği için, Babıali mecburen savaş ilan ettiğini belirtiliyordu. Diğer yandan barışçıl bir niyetinde göstergesi olarak komutanı Rumeli ordusu Ömer Paşa'ya Tuna ordularının Rus komutanı Mihail Gorçakov'a beylikleri boşaltması için on beş günlük bir süre verilmesini bildiriyordu.⁹²

Çözüm ümitleri hala az da olsa sürüyordu. Verilen ultiatomun süresi 19 Ekim günü sona erdi. İngiltere ve Fransa'nın ikazlarına karşın Avrupa medyasının yanında olacağını ve Rusya aleyhine yayınlar yapacağını düşünen Osmanlı, voyvodalıklara saldırdı. Babıali'nin yaptığı önemli bir girişim de Osmanlı yanlısı yazıların ve diğer yayınların Avrupa basının da yer alması ve ayrıca İngiltere'yi Osmanlı yanında gösterebilmek için bir dizi makale yazılması karşılığında İngiliz elçiliğine büyük bir miktar kaynak ayırması oldu.⁹³ 20 Ekim 1853 günü, tüm diplomatik yolların tıkanıp ve Osmanlının tüm olumlu tavır ve yaklaşımlara rağmen tutumunu değiştirmedeğini öne süren Rusya, Osmanlıya savaş ilan etti. Artık iki devlet arası mevcut sorunların çözülmesinin tek yolu silahlara sarılmaktı.

1.4. Savaş

Ağırlıklı olarak bir amfibik⁹⁴ savaş olarak görülen Kırım Savaşı, toplamda yedi cephede gerçekleşmiştir. Fakat savaşın gidişatını ve sonucunu etkileyen çarpışmalar dört cephede meydana gelmiştir. Bu cepheler Sinop, Silistre, Sivastopol ve Kars'tır.⁹⁵

İki devlet arasındaki ilk silahlı çatışma 21 Ekim 1853 günü Tuna Nehri civarında İsakça yakınlarında meydana gelmiştir. Osmanlı sahil bataryaları sekiz mavna ile Kalas'a

⁹² Orlando Figes'e göre, Türklerin Rusya'ya karşı ilan ettiği savaş sahte bir savaştır. Türklerin savaş ilanı İstanbul'daki dindar kalabalıkların savaş beklentilerini yatıştırmak ve Batılı hükümetlere baskı uygulamak için zaman kazanmanın bir aracıydı. Çünkü Osmanlı, Rusya ile bir savaşa hazır değildi. Yine Osmanlı Batılı devletlerinin donanmalarını, Osmanlı ülkesine göndermelerini ve Rusya'ya geri adım attırmayı sağlamalarını ümit etmektedir.

⁹³ "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 24-25.

⁹⁴ Aydın, "Barışı Olmayan ...", s. 3. Ayrıca, Amfibik savaş deniz ve kara ortak harekâtına denir. Daha çok denizden karaya, asker ve zırhlı araçlar çıkartılması kapsar.

⁹⁵ Savaşın hemen önce Osmanlı kuvvetlerinin durumu için bkz; Şimşek, s.104-105-106

doğru gitmekte olan iki adet Rus vapuruna ateş açtı.⁹⁶ Bu ufak çapta bir çarpışma olup, iki devletin henüz büyük bir çatışma için hazır olmadığını gösterdi. Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli'deki kuvvetlerinin başında Bosna, Kürdistan ve Arabistan da birçok isyanı bastıran ve bu sayede ünlenen Mareşal (müşir) Ömer Lütfi Paşa vardı. Ömer Paşa, iki dil bilen, enerjik, bilgili ve Avrupa tarafından da tanınan ve Osmanlının en yetenekli subaylarının başında geldiği düşünülen bir subaydı.⁹⁷

Rumeli ordusu disiplini, talimi, subaylarının ve erzakının kalitesi bakımından Osmanlının en iyi ordusuydu. Silah ve erzak ikmali bakımından Rus ordusundan kötü durumda değildi. Karargâhı 40 bin kadar askerle Şumnu'da bulunan Ömer Paşa'nın Rus ordusu karşısındaki stratejisi, Tuna boyundan fazla ileri geçilmeksizin sınırlı saldırılarla birliklerin savaş azmini canlı tutmaya dayalı, esasta bir savunma stratejisiydi. Fakat iki tarafta karşı tarafın savunma hamlelerini saldırı hamlesi olarak algılıyordu.⁹⁸

Rusya'nın stratejisi ise Tuna'nın güney yakasında Türklere karşı isyan başlatmaları için Hristiyan milislerini kışkırtmaktı. Böylece savaş daha başlamadan bitebilir Rusya, Osmanlıdan istediği imtiyazları alabilirdi. Bu stratejinin fikir babası General Paskeviç'tir. Paskeviç'e göre, Osmanlıya karşı kullanılabilecek en ölümcül silah, Osmanlı çatısı altında yaşayan Hristiyan grupların arasındaki Rus etkisini kullanmaktı. Eğer bu düşünce hayata geçirebilirse, Avrupa dahil hiçbir devlet bu başarının önüne geçemezdi.⁹⁹ Çar Nikolay bu planı ilerisini de düşünerek hazırlatmıştı. Kasım 1853 de komutanlarına yolladığı bir belge de konu hakkında şunları söylüyordu:

"1855'in başları Türkiye'nin Hristiyanlarına ne kadar umut bağlayabileceğimizi, İngiltere ve Fransa'nın bize karşı çıkmayı sürdürüp sürdüremeyeceğini gösterecektir. En geniş ve en genel ölçekte bağımsızlığa yönelik bir halk ayaklanması dışın da ilerlememizi sağlayacak bir yol yoktur; halkın böyle bir iş birliği olmadan bir saldırıyı

⁹⁶ Ömer Lütfi Paşa, savaş başlamadan hemen önce Prens Gorçakov'a yazdığı mektubunda Ruslara sorumluluklarını hatırlatmış eğer Ruslar Tuna da saldırıya başlarsa sorumluluğun tamamen Rusya da olacağını bildirmiştir. Bu durumun Osmanlı topraklarına bir tecavüz sayılacağını dolayısıyla Osmanlının buraları var gücüyle savunacağını da eklemiştir. Ömer paşanın mektubunun tamamı için bkz; "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 14.

⁹⁷ David B. **Ralston**, *Importing the European Army*, Chicago and Londra: The University of Chicago Press 1990, s. 62.

⁹⁸ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 98.

⁹⁹ Fıgıs, s. 152.

düşünemeyiz; kavga Hristiyanlar ve Türkler arasında olmalıdır. Biz deyim yerindeyse yedekte durmalıyız.”¹⁰⁰

Paskeviç’in öncüsü olduğu bu fikre ne kadar umut bağladığı tartışılabilir ama Çar Nikolay’ın hoşuna giden bir fikir olduğu açıktır. Artık Nikolay, slavlardan yararlanma zamanının geldiğine inanmaktaydı.

1.5. Savaşın Gelişmesi

Ömer Lütfi Paşa, Rus birliklerinin Kalafat’a saldıracaklarını düşünüyordu. Bu sebepten Rus ordusunun dikkatini farklı bir yöne çekmek ve kuvvetlerini bölmek amacıyla Şumnu’dan Tutrakan’a gelerek, Tuna’nın sol kıyısında bir operasyona karar verdi. Başarılı bir operasyon olursa Türk kuvvetlerinin morallerini de yükseltme amacındaydı. Kalafat ve Oltaçine üs bölgeleri işgal edildi. İşgal sonrası genel karargâhı Bükreş’te bulunan General Mihail D. Gorçakov komutasındaki Rus işgal ordusu, endişeye kapıldı. Osmanlı kuvvetlerinin Tuna’ya geçmiş olabileceği ihtimali üzerine Gorçakov, Yarbay Ernrot’u keşif amaçlı bölgeye yollamış ve henüz korkması için bir sebep olmadığı kararına varmıştı.¹⁰¹ Hemen General Dannenberg’e saldırı emri verildi ve Rus kuvvetleri Oltaçine’ de Osmanlıların müstahkem noktalarına saldırdı.¹⁰² Ömer Paşa gereken tedbirleri aldığı için Ruslar umduklarını bulamadı. Dört saate yakın bir çatışma yaşanmış ve Rus kuvvetleri geri çekilmeye mecbur edilmişti. Osmanlı kayıpları da az olmamak kaydıyla Ruslar önemli kayıplar vermişti. Times gazetesinin ünlü muhabirlerinden Russell’e* göre, Türkler bu galibiyet ile ülkelerini kurtarmanın yanında yeniden savaşabileceklerini de tüm Avrupa’ya göstermişlerdi.¹⁰³

Rus tarihçiler, Osmanlının Tuna boylarındaki galibiyetlerinin bilançosunu 236 ölü ve 724 yaralı olarak vermektedirler. Yenilginin sebebi olarak ise General Dannerberg ve

¹⁰⁰ A. M. **Zayonçkovskiy**, *Vostochnaya Voyna 1853-1856*, Cilt 2, St. Petersburg 2002, s. 523-524.

¹⁰¹ Badem, “Kırım Savaşı Ve Osmanlılar”, s. 102-103.

¹⁰² *Takvim-i Vekayi*, 15 Kasım 1853.

*William Howard Russell (1820-1907): asıl mesleği avukatlık olsa da ilk savaş muhabiri olarak bilinir. İrlanda vatandaşı olup 1842’de Times gazetesin de çalışmaya başlamıştır. Kırım savaşı öncesi bazı muharebelere katılıp tecrübe kazanmış, Kırım savaşında yazılarıyla İngiliz kamuoyunun en etkili isimlerinden biri olmuştur. Açık seçik yazılarıyla hükümeti zor durum da bırakmış yazıları sansüre uğramıştır. Kırım Savaşı sayesinde büyük bir üne kavuşmuştur. Detaylı bilgi için bkz; Doğu Aydın, “Avrupalı Savaş Muhabirlerinin Eserlerinde Kırım Savaşı”, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2012, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), s. 13-14.

¹⁰³ William Howard **Russell**, *The Complete History Of The Russian War/1856*, New York 1857, s. 26-27-28.

generalin geri çekilme kararını onaylayan Gorçakof'u eleştirmişlerdir. Bu muharebe savaş ve teknik görüş açısından çok önemli olmamakla beraber, Avrupa basını tarafından abartılı bir zafer olarak lanse edilmiştir. Fakat muharebe ne kadar küçük bir nitelikli olsa da Rusların gururunu incitmeye yetmişti. Aynı zaman da Osmanlının kendine olan güvenini de artırmıştır.¹⁰⁴

1.5.1. Sinop Baskını

Osmanlı ile Rusya arasında başlayan Kırım Savaşını bir Avrupa savaşı haline getiren ve Avrupa'da büyük bir sansasyon haline gelmesine sebep olan durum 30 Kasım 1853 günü başlayan Sinop deniz savaşı oldu. Rus ordusu harekete geçmeden kırk gün önce Çar Nikolay, artık bir savaşın kaçınılmaz olduğunu ve Rusya'nın neden bu savaşa girmek zorunda olduğunu anlatan bir beyanname açıkladı.¹⁰⁵

Ruslar, Avrupa'nın savaşa ortak olmayacaklarını düşünerek, Oltaçine' de aldıkları mağlubiyetin intikamını alabilmek amacıyla 30 Kasım günü Sinop'ta demirli bulunan Osmanlı donanmasına saldırmış ve bir gemi hariç donanmayı batırmayı başarmıştı. Rusların batırdığı 12 parçalık Türk filosu, Batum'daki Türk kuvvetlerine lojistik destek götürmek için İstanbul Boğazından hareket etmiş ama hava muhalefeti yüzünden Karadeniz limanına sığınmıştı. Rusların başında Amiral Nahimov, bulunuyordu. Ruslar, sadece Osmanlı donanmasını batırmakla kalmamış kendi çabalarıyla ve yüzerek bir şekil de kıyıya çıkmak için uğraşan Türk askerlerini, kancalar, balyoz darbeleri, uzakta bulunanlara da top atışı yapmak suretiyle büyük bir barbarlık örneği sergilemişlerdir.¹⁰⁶

Ruslar sadece Osmanlı gemilerini batırmak ve askerlerini barbarca öldürmekle kalmayıp, özellikle Türklerin yaşadığı mahalleri top ateşine tutmuş ve birçok ev, dükkân yakılmış, şehrin Müslüman mahallesi büyük tahribata uğramıştı.¹⁰⁷ Bu olay

¹⁰⁴ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 130-104.

¹⁰⁵ "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 40. Osmanlı tarafı savaşın kaçınılmaz olduğunu Rusların er geç saldıracaklarını bildikleri için Rusya'dan daha önce davranmış ve 3 Ekim 1853 günü Rusya ile neden savaşa girilmek zorunda kalındığını Avrupa elçiliklerine bir beyanname ile bildirmiştir. Bkz; "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 27.

¹⁰⁶ Tevfik İnci, *Sinop Faciası*, Resimli Tarih Mecmuası, Cilt VII, İstanbul 1956, s. 550. Osman Paşa komutası altında iken batırılan Osmanlı gemilerinin isimleri şu şekildedir: Dimyat, Kaid-i Zafer, Avnullah, Nizamiye, Nesim-i Zafer, Fazlullah, Navek-i Bahri, Necm-eşan, Feyz-i Mabud, Gül-i Sefid, Ereğli Vapuru, Pervaz-ı Bahri. Dimyat ve Pervaz-ı Bahri, Mısır'dan getirtilen gemilerdi. Detaylı bilgi için bkz; Rasim, s. 199-200.

¹⁰⁷ Akbulut, s. 341-342.

Türk halkını derinden etkilemiş, romanlara, destanlara ve şiirlere konu olmuştur.¹⁰⁸ Yanı sıra Osmanlı bölgenin yaralarını sarmak olaydan etkilenen sivil halka maddi desteklerde bulunmak için elinden gelen gayreti hızla göstermeye çalışmıştır.¹⁰⁹

Sinop Baskını ve ortaya çıkardığı sonuç, donanmalarını Karadeniz'e yollama noktasında çekinceleri olan İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirdi. Çünkü artık hem boğazlar hem de İstanbul, Rus tehdidi altına girmişti. Rusya'nın Karadeniz hâkimiyetini sağlaması için de önün de bir engel kalmamıştı.¹¹⁰ İngiltere ve Fransa, Rusya'nın yarattığı sıkıntı sonucu mecburen bu hareketi yapmak zorunda kaldı. Siyasi ve ekonomik çıkarları her iki devletinde tehdit altına girmişti. İngiltere ve Fransa, Kırım Savaşına katılarak Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerine kesin bir darbe vurmanın zamanı geldiğini düşünüyordu.¹¹¹

Osmanlı donaması 20 Ekim 1827'deki Navarin baskınından sonra gücünü toparlayamamıştı. Osmanlı Navarin'de sadece gemilerini değil parlak bir denizciler kuşağını da kaybetmişti. O tarihe kadar donmada tayfa ve alt rütbeliler de birçok Rum varken, artık bunlara itimat edilmemesi ve bunların isteklerini kaybetmeleri üzerine, daha çok Müslüman denizciler donanmaya yazılmaya başladılar. Navarin 'den 1853'e gelinene kadar Osmanlı donanması çok az bir gelişme kaydetmişti.¹¹²

Savaş öncesi Osmanlı İmparatorluğunun deniz gücüne bakıldığında Rusya ile mücadele edecek durumu yoktu. İstek üzerine Mısır gemilerinin de donanmaya katılmasıyla beraber, kalyon, firkateyn, brik ve vapur, türü irili, ufaklı 87 adet muharebe gemisine sahiptir. Gemilerde 20 bin personel görev yapmaktaydı. Ayrıca Tuna'da kullanılmak üzere 60 adet de duba yaptırılmıştı.¹¹³ Ancak bu personel eğitim bakımından zayıf

¹⁰⁸ Örneğin bu eserlerin en önemlilerinden biri Salih Hayri'nin 'Kırım Zafernamesi' adlı eseridir. Eser de Türk filosu ve komutanları ile erlerinin kahramanlıkları anlatılır. Salih **Hayri**, *Kırım Zafernamesi*, (Haz. Nejat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınlar/ 879, İstanbul 1988.

¹⁰⁹ "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 143.

¹¹⁰ Erdoğan **Keleş**, "The Black Sea and The Straits Question in the Crimean War (1853-1856)", *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Dergisi*, Sayı 23, Ankara Üniversitesi 2008, s. 170-171.

¹¹¹ Mithat **Aydın**, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 15, Denizli 2004, s. 4. Bu olay meydana geldikten hemen sonra Osmanlı, Boğazda beklemekte olan İngiliz ve Fransız gemilerinin derhal Karadeniz'e çıkmaları konusunda her iki devletten de talepte bulunmuştur. Bkz, Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı ..., s. 138-143.

¹¹² Hikmet **Süer**, *Osmanlı-Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı (1853-1856)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları 1986, Ankara, s. 40.

¹¹³ Besim Özcan, "Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)" Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1990, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 66-67.

olduğu gibi, Osmanlı donamasına mensup savaş gemilerinin tamamı da ileri bir savaş teknolojisine sahip değildi. Kırım savaşı öncesi Osmanlının mevcut donanma gücü şu şekildedir;¹¹⁴

Gemi Adı	Top Sayısı	Gemi Adı	Top sayısı
Mahmudiye	128	Necm-feşan	22
Selimiye	128	Feyz-i Ma'bud	22
Mesudiye(tamirde)	118	Gül-sefid	22
Peyk-i Zafer	118	Ciran-ı Bahri	22
Memduhiye	92	Ferah-nüma	-
İdaliye	-	Nesir-i Ferah	-
Mukaddime-i Haya	-	Nesir-i Zafer	-
Peyk-i Meserret	72	Necat-fer	-
Teşrifîye	96	Ereğli	10
Feyziye	-	Feyz-i Bahri	12
Necm-i Şevket	100	Mecidiye	12
Fethiye	96	Taif	12
Ciran-ı Bahri	-	Saik-i Şadi	12
Şadiye	-	Şehper	16
Nizamiye	64	Eser-i Cedid	-
Şeref-resan	62	Peyk-i Şevket	-
Nusretiye	64	Pesen-dide	-
Navek-i Bahri	64	Eser-i Nüzhed	-
Suriye	64	Eser-i Hayr	-
Nesim-i Zafer	48	Peyk-i Ticaret	-
Fazlullah	48	Nesir-i Bahri	-
Avnillah	50	Şeref-nüma	-
Mirat-ı Zafer	40	Ca-yı Ferah	-
Şehab-ı Bahri	52	Ahter	-
Muhbir-i Sürur	36	Nüveydi-i Fütuh	-
Pertev-feşan	48	Tir-i Zafer	-
Feyz-i Rahman	40	Serpa	-
Kaid-i Zafer	22	Bahr-i Sefid	-

¹¹⁴ Örenç, s. 2.

Rusya'nın Akdeniz'e inme emelleri hiç kuşkusuz ki güçlü bir donanma ve iyi bir personel gerektiriyordu. Karadeniz'dekilerden başka Azak Deniz'i ve Tuna Nehri'nde de birer Rus filosu bulunuyordu. Sinop baskını öncesi iki ülke arasındaki güç farkı belirgin durumdaydı.¹¹⁵

Osmanlı, rakibi ile arasındaki güç dengesinin ne kadar farklı olduğunu Sinop'ta aldığı yenilgi sonrası kötü bir şekilde öğrenmişti. Yenilginin haberi kısa zaman da başkente ulaştı. Haberi getiren Adolphus Slade (Müşavir Paşa)* idi. Slade, Rus gemilerinin Sinop limanına yaklaştıklarını fark eder etmez, bulunduğu Taif vapurunun yüksek hız ve manevra yeteneğinden yararlanıp savaş alanından çabuk bir şekilde uzaklaşmayı başarmıştı. Rus komutan Nahimov, vapurun icabına bakılmasını istemiş ama Slade kaçmayı başarmıştır. Başkente ulaşan Slade ilk iş haberi hükümete ilettili. Babıali, bu durumdan gerçek mana da kimseyi mesul tutmadı. Bazı komutanlar görevlerinden el çektilirle de kısa süre sonra tekrar ordudaki yerlerini aldılar.¹¹⁶ Esasen yaşanan felakete mesul olarak başta askeri adımları atma konusunda sürekli ikileme düşen Osman Paşa ve Osmanlı donanmasına gerekli takviyenin yapılmasına engel olduğu içi İngiliz sefiri Canning gösterilmişti. Fakat sadece gösterilmekle kaldılar demek yanlış olmayacaktır.¹¹⁷

Yaşanan felaket İngiliz basınında da yer almış ve halk arasında adeta bir infiale sebep olmuştur. İngiliz basını bu olayı Sinop Felaketi olarak vatandaşlarına duyurmuş ve Rusya karşıtı seslerin yükselmesine ve protestoların artmasına neden olmuştur. Tepkilerden İngiliz hükümeti de nasibini almıştır. Basında sürekli 'intikam istiyoruz' manşetleri atılıyordu. Rusya insandan çok bir canavar olarak tasvir ediliyordu. Her geçen gün atan söylemler karşısında İngiliz hükümeti daha serinkanlı açıklamalar yapıyordu. Fakat basın hükümetin üzerine gitmekten geri durmuyordu. Ayrıca Rusların

¹¹⁵ Rus Donanmasının Sinop Muharebeleri öncesi donanma gücü içi bkz; Örenç, s. 26-27. Bu gemilerden Feyz-i Bahri, ilerleyen dönemde aldığı hasarların tamiri için İngiltere'ye yollanmıştır. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SFR.3., Dosya no: 24, Gömlek no: 2, (M-20-09-1855).

*Slade, aslında bir İngiliz subay olup Osmanlı da Müşavir Paşa olarak bilinmiştir. Yunan isyanı sırasında Türk halkını yakinen tanıma imkânı bulmuştur. Avrupa'nın aksine Osmanlıya daha yakın bakan bir isimdir. 1829 tarihinde Osmanlı başkentine gelen Slade, 1849 da resmi olarak Osmanlı İmparatorluğunun deniz kuvvetlerinde görev almaya başlamıştır. Donanmanın yenilenmesi ve daha modern bir görünüme kavuşması için önemli katkılarda bulunmuştur. Kırım Savaşı süresince de Osmanlı ve müttefik kuvvetler ile iletişimin sağlanabilmesi noktasında önemli roller üstlenmiştir. Ayrıca bkz; Önen, s. 77-78.

¹¹⁶ Çavlı, s. 20-22. Jorga, s. 470-471.

¹¹⁷ Örenç, s. 32.

başarısı, İngiliz deniz gücüne kafa tutmak anlamına geliyordu ki, hükümet bundan son derece rahatsızdı.¹¹⁸

Fransa’da ise vaziyetin İngiltere’den çok değişik olduğu söylenemezdi. Sinop felaketi III. Napolyon’u adeta heyecanlandırmıştı. Napolyon, Rusların artık Karadeniz’den tamamen atılmasının zamanının geldiğine inanıyordu. Artık Rus gemileri Karadeniz’de dolaşamazdı.¹¹⁹

Tahmin edileceği gibi Rusya tarafına büyük bir kıvanç ve sevinç hâkimdi. Nikolay deniz kuvvetlerinde görevli olan askerlere ‘ Benim cesur denizcilerim’ şeklinde sesleniyordu ve Rusların denizlerdeki başarı âdetinin yerine getirildiğini anlatıyordu. Halk son derece keyifliydi. Uzun süre devam eden eğlenceler ve benzer etkinlikler düzenlendi. Tiyatrolar oyunları oynandı.¹²⁰ Rus tarafının Sinop hakkındaki değerlendirmeleri de son derece önem arz etmektedir. Ruslar, özellikle Slade’i suçluyorlardı. Onlara göre Slade bir komutana yakışmayacak bir tutum ve davranışla savaş alanını bırakıp kaçmıştı. Slade eğer isteseydi yüksek hız ve manevra kabiliyetine sahip vapuruyla son derece önemli işler yapabilir, Rus donanmasına önemli sayılabilecek zararlar verebilirdi. Hatta Badem’in de Tarle’den aktardığına göre Slade eğer bir Türk olsaydı bu hareketinden dolayı bir geminin serenine asılırdı. Yine Tarle’den aktarımla Ereğli vapurunun da istese kaçabileceğini ama bir Türk komutanca idare edildiği için kaçmak yerine savaştığını söylemiştir.¹²¹

Rus tarafı Sinop galibiyetini büyük bir coşku içerisinde kutlasa da bu galibiyet onlara herhangi bir şöhret sağlamamıştır. Çünkü Osmanlı rakibine göre hemen hemen her açıdan daha kötü durumdaydı. Rusların ateş gücü, iki kat olan bir kalyon filosunun kıyıda demirli bulunan bir fırkateyn filosuna karşı galip gelmesi zaten en mümkün sonuçtu. Fakat bu durumu güçlünün zayıfı gafil avlaması olarakta görmemek gerekir çünkü muharebede ilk atışı Osmanlı tarafı yaptığı için, Rusya burada haklı bir konuma yükselmektedir. Tahmin edileceği üzere muharebe tamamen bir Rus bombardımanı halinde geçmiştir.¹²²

¹¹⁸ Karal, s. 358.

¹¹⁹ Armaoğlu, s. 358-359.

¹²⁰ Akbulut, s. 343.

¹²¹ Badem, “Kırım Savaşı Ve Osmanlılar”, s. 118.

¹²² Badem, “Kırım Savaşı Ve Osmanlılar”, s. 119-120.

Rusların galibiyeti mevcut şartlar göz önünde bulundurulursa çok büyük bir galibiyet olarak görülemez ama Sinop valiliği yapmakta olan Hüseyin Paşa'nın Rus kuvvetleri şehre yaklaşmaya başlamaları üzerine şehri terk etmesi ve kaçmaya başlaması, Müslüman olan ahalinin de hemen Paşanın peşinden gitmesi gibi bir sonucu doğurmuştur. Dolayısıyla bu durum öteden beri savaşlarda cengâverlikleri ve korkusuzlukları ile övünen Türk imgesini maalesef biraz da olsa zayıflatmıştır. Bu konu da Slade' in tespiti de durumun özeti için önemli sayılabilir. Slade'e göre ' Doğu da daima böyle olmuştur. Paşa kaçtıktan sonra ahali kalamaz.'¹²³

Genel görünüm olarak Rusların bu başarısı bir zafer kabul edilsin veya edilmesin iki ülke arası gerginliği yükselttiği bir gerçektir. Bu durumun farkında olan İngiltere ve Fransa, Osmanlı ile bir müttefiklik antlaşması yaptılar. Osmanlı başkentinde imzalanan dört maddelik sade bir antlaşmaydı. Antlaşmada Osmanlı temsilci olarak Dışişleri bakanı Reşid Paşa'yı yolladı. Antlaşmaya göre İngiliz ve Fransız devletleri Osmanlının iki kıtadaki (Asya ve Avrupa) topraklarını Rusya tehdit ve saldırılarına karşı güvenceye alacaktı. Karşılığında ise İngiltere ve Fransa'nın haber ve onayı olmadan Osmanlı Rusya ile ne olursa olsun hiçbir antlaşma yapmayacaktı. Savaşın bitiminde de İngiltere ve Fransa güçlerini Osmanlı ülkesinden geri çekecekti.¹²⁴

İngiliz ve Fransız heyetleri bir yanda Osmanlı ile müttefiklik antlaşmasının şartlarını konuşurken diğer yandan da Rusya'ya bir ultimatoma vererek Osmanlı çatısı altındaki Ortodoksların hamiliği iddiasından vazgeçmesini bildirdiler. Ayrıca Rusya Eflak ve Boğdan'ı derhal boşaltacaktı. Beklenildiği üzere Rusya bu ultimatoma yanıt vermedi.¹²⁵ Bunun üzerine İngiltere ve Fransa beklediği yanıtı alamaması ve Osmanlı ile yürüttükleri antlaşma çabalarının olumlu sonuçlanması üzerinde 27 Mart 1854 günü Rusya'ya savaş ilan ettiler.¹²⁶

Bu gelişmeden hemen sonra bu kez de İngiltere ve Fransa kendi aralarında bir antlaşma yaptılar. Antlaşmaya göre her şeyden önce Avrupa barışı korunmalıydı. Bunun için Osmanlı ve Rusya bir an önce barıştırılmalıydı. Öte yandan Eflak ve Boğdan'ın,

¹²³ Slade, s. 158-159.

¹²⁴ Akbulut, s. 343.

¹²⁵ "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 133-134-135-136.

¹²⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SFR.3., Dosya no: 16, Gömlek no: 16, (M-30-06-1854).

Ruslarca işgal altına alınmış olması Osmanlının toprak bütünlüğünü bozduğu için Rusya'nın bu bölgeden çıkartılması gerekiyordu, sonucuna vardılar.¹²⁷

İngiltere ve Fransa'nın yaptıkları bu ikili antlaşmadan çıkarılabilecek en net sonuç kuşkusuz Rusya gibi büyük bir gücün karşısına alınmak istenilmemesidir. Çünkü olası bir bu üç devlet arasında çıkacak savaşta Rusya hiç kolay bir lokma olmayıp İngiltere ve Fransa'yı da yenebilecek dolayısıyla her iki devleti çıkar bölgelerinden uzaklaştırabilecek potansiyele sahipti. İngiltere ve Fransa için hiç kuşkusuz en mantıklı karar Rusya ile bir savaştan uzak durmak olmalıdır. Ama ilerleyen süreçte gelinen nokta ve Rusların inatçılığı bu güçleri mecburen karşı karşıya getirecektir.

Rusya tarafıysa, İngiliz ve Fransızların kendi aralarında yaptıkları antlaşmayı haber alınca sert bir tepki göstermiştir. Çünkü Rusya'ya göre, Karadeniz açık bir deniz değildi. Sahilleri sadece ve sadece Rusya ile Osmanlıya ait olan bir deniz de İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin bulunması ve buradaki politikalara yön verme arzuları kesinlikle kabul edilemezdi.¹²⁸ Ülkeler arası bu fikir çatışmaları devam ederken, her iki tarafta kendilerine yeni müttefikler aramaktaydı. Fakat her iki tarafında çok güvendiği ve ümit bağladığı Avusturya, Prusya ile kendi aralarında anlaşmış ve tarafsız olmayı tercih etmişlerdi.

Kırım Savaşına katılan bütün devletler, farklı gelenek, toplumsal ve ekonomik yapılarına bağlı olarak değişik askeri kabiliyetlere sahiptiler. Ayrıca etkili bir savaş yürütmeye ve savaş amaçlarını tespite uğraşırken önemli stratejik ikilemlerle karşılaştılar. Kırım savaşını aslında, her iki tarafında karşı tarafı ezici bir yenilgiye uğratamama olgusu şekillendirmiştir.¹²⁹

Savaşa dahil olan devletlerin askeri kuvvetlerini kısaca karşılaştırmak gerekirse, kara ordusunda en iyi eğitilmiş ve donanımlı, teçhizatlı ordu Fransız ordusuydu. Bu özellikleri sayesinde Ruslar karşısındaki sayıca azlığı da dezavantaj olmaktan çıkıyordu. Deniz kuvveti bakımından ise İngiltere ilk sıra da geliyordu. Fransa, teknolojik açıdan İngiltere ile eşit konumda olsa da İngiltere sayıca hem Fransa hem de Rusya'dan fazlaydı. Fakat İngiltere adına en sıkıntılı durum bu kalabalık gücü idare edecek komuta

¹²⁷ Armaoğlu, s. 358-359.

¹²⁸ Sergey **Goryanof**, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar Ve Şark Meselesi*, (Haz, Dr. Ali Ahmetbeyoğlu-Dr. İshak Keskin), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 149.

¹²⁹ Ponting, s. 51.

kademesinden yoksun olmasıydı. Birçok subayı deneyimsiz ve hiç savaş tecrübe etmemiş kişilerdi. Rusya ise bir milyona yakın bir kuvvete ama sadece 6200 silaha sahipti. Osmanlı Devleti de savunma bakımından güçlü, etkili ve modern bir topçu kuvvetine sahipti. Ama Osmanlı da lojistik ve teşkilatlanma büyük sorundu. Maaşlar düzenli ödenemiyor, gıda ikmalin de büyük sorunlar yaşanıyor, birlikler çoğu zaman kendi başının çaresine bakmak zorunda kalıyordu.¹³⁰

Kırım savaşı İngiliz ve Fransızların ortak düşüncelerinin yani Rusya'yı Avrupa dışında tutmanın, bugünkü ' Soğuk Savaş' ortamının önemli bir özelliğinin 1850'li yıllardaki anlamlı bir örneğidir. Rusya Avrupa dışında tutulabilirse büyük devlet olma özelliği elinden alınabilirdi. Ruslar savaş sonucunda zayıflatılabilir ve bir antlaşmaya mecbur edilebilirdi. Ama bu nokta da müttefiklerin arasında bir görüş birliği bulunmamaktaydı. Bu açıdan Batılı ülkeler 'neye' savaştıklarının idrakine varmış olsalar da 'niçin' savaştıklarını tam olarak kendileri de bilmiyordu.¹³¹

1.5.2. Silistre Cephesi

Silistre Kalesi, Tuna üzerinde ve Bulgaristan büyük yaylasını aniden dik bir suretle bitiren eğimlerin eteğinde yer alır. Bu yayla Varna, Şumnu, Silistre kaleleri arasında deniz seviyesinden 80-100 metre kadar daha yukarıdadır. Varna ve Silistre arasında kalan bölge daha çok sık ağaçlık ve ıssız araziler ile başlayan ve daha sonra açık bir biçimde sonlanmak bilmeyen biçimde ekili araziye resmeden vadiler ile kesilmiştir. Silistre'ye doğru ilerledikçe ormanlar giderek sıklaşmaya başlar. Bu yüzden dolayı bu yerler 'Deli Orman' olarakta bilinir, aynı zamanda kaleye de büyük bir güç sağlar. Bu gücün de katkısıyla abluka altına alınması son derece güç bir kaledir.¹³²

Yaşanan Sinop olayının ardından Osmanlı yanında savaşa katılan İngiltere ve Fransa savaşa süratli bir giriş yaptılar. İlk olarak Karadeniz'de Odesa limanını bombardımana tuttular. Bu liman ticaret ve askeri açıdan önemli bir noktadır. Bununla da kalmayıp güçlerinin bir kısmını da Çanakkale Boğazını tutmaları amacıyla Gelibolu'ya gönderdiler.¹³³ İngiltere ve Fransa'nın savaşa bu denli süratli girmelerinin sebebi nedir?

¹³⁰ Ponting, s. 51-52-53-60.

¹³¹ Sander, s. 307-308.

¹³² Ferik Ahmet **Muhtar Paşa**, *Kırım Harbi'nde Silistre Müdafası 1853-1854 Tuna Seferi*, (Haz, Gültekin Yıldız-Fatih Tetik), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 87-88.

¹³³ Çavlı, s. 23.

Ayrıca bu kadar savaşma hevesinde olan iki büyük gücün savaş başladıktan sonra bir yılı aşkın süre beklemeyip daha sonra savaşa katılmaları nasıl açıklanmalıdır? Kuşkusuz, Avrupa güç dengesinde olası bir bozulma başta İngiltere'nin işine gelmeyecekti Rusya'nın daha da güçlenmesi ise ayrı bir sorundu. Bu durum da açıkça göstermektedir ki gerek İngiltere gerekse Fransa işbirliğinden uzak, samimiyetsiz ve farklı hedefler doğrultusunda kendilerini savaşın içerisinde bulmuşlardır.

İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu tarafında savaş girmiş olmaları pek tabi olarak Rusya'yı bir endişeye sevk etmiş ve acil önlemler almaya itmiştir. Mareşal Paskeviç, müttefik kuvvetler yetişmeden Tuna'yı geçebilmek ve Balkan coğrafyasını aşarak İstanbul önlerine kadar gelebilmeyi amaçlıyordu. Rusların Tuna tarafına hamle yapacağını fark eden Osmanlı bu yolu tuttu. Özellikle Silistre Romanya'dan ve Balkanlardan gelen yolların düğüm noktasında yer aldığına epeyce önem arz ediyordu. Çar Nikolay'ın ilkbahar sefer planı, Tuna, Vidin, Silistre ve Rusçuk yönüne geçmek ve bu yerleri kuzeyde yer alan Balat ve İbril ile beraber kuşatabilmektir. Planı gerçekleştirmek isteyen Rus kuvvetleri 23-29 Mart arası Dobruca'yı işgal altında tuttu. General Aleksandr Lüders, komutasında Tuna'yı geçen Ruslar, 45 bin kişilik bir güce sahipti. Nikolay, müttefik güçlerin Varna'dan karaya çıkacağını hesap ediyordu ve bu yüzden Silistre, Rusların hücumları esnasında bir üs olarak kullanılacaktı. Nikolay'ın bu konu da yanıldığı pek söylenemezdi.¹³⁴

Osmanlı'nın Silistre de 12 bin kişilik bir askeri gücü bulunuyordu. Komuta ise Ferik Musa Hulusi Paşa da idi. Silistre kalesi geçmişte Sultan II. Mahmut, zamanında da 1828-29 Osmanlı- Rus harbinde kuşatılmıştı. Ruslar bu kuşatma sırasında 30 bine yakın mermi atmış üç ay süren kuşatma esnasında kalenin etrafı ateşlerle çevrilmişti.¹³⁵

5 Nisan 1854 günü Rus kuvvetleri Silistre kalesini bir kez daha kuşattılar.¹³⁶ Şehir, adalar üzerinde ve Tuna'nın sol sahilinde konuşlandırılmış bataryalar ile mermi bombardımanına tutuldu. Camiler, evler ve diğer birçok yapı harabeye döndü. Şehrin tüm noktaları bu mermi bombardımanından payına düşeni aldı. Yarı yarıya Türk ve

¹³⁴ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 172.

¹³⁵ Muhtar Paşa, s. 89.

¹³⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SYS., Dosya no: 1349, Gömlek no: 24, (M-27-06-1854).

Bulgar kişilerden oluşan 8 bin kişilik ahali zor durumlara düştü, 400'e yakın kişi ağır yaralandı.¹³⁷

Rusların Silistre kalesini kuşattığı sırada mevcut güçleri 266 top ve 90 bin askerdı. Bu güç kuşatmanın yapıldığı güne kadar bir Osmanlı kalesine yapılan en büyük Rus kuşatma gücüydü. 11 Mayıs 1854 günü başlayan kuşatmada Rus ordusu şehre beklenilenden daha büyük zarar verse de Paskeviç'in tutarsız emirlerinden dolayı arzuladığı başarıyı henüz el de edebilmiş değildi. Paskeviç'in karasız tutumu Ferik Musa Paşa'ya fırsat imkânı vermiş ve istihkâmlar iyileştirilmiştir. Ayrıca Ömer Lütfi Paşa'dan 24 Mayıs günü gelen bir mektup da sekiz güne kalmadan kırmızı ceketlileri Silistre'nin karşısında görecekleleri haberini aldı. Silistre de elinden geleni yapan Feri Musa Paşa, 2 Haziran günü yine Ömer Lütfi Paşa'dan gelen bir mektupla Mecidiye nişanına layık görüldüğü müjdesini aldı. Haberi aldıktan kısa bir süre sonra İstanbul kapısı yakınlarındaki karargâhının önünde abdest alırken bir şarapnel parçasının kendisine isabeti sonucu şehit oldu. Yerini Hüseyin Rıfat Paşa aldı.¹³⁸

Osmanlı kuvvetleri Ruslara çok iyi karşı koyuyor ve Rusya bir türlü istediğini alamıyordu. Öte taraftan müttefikler de Odesa limanında tahribata devam ediyorlardı. Fakat Nikolay bu iki durumu da henüz yeterince kavrayamadığında ciddiye dahi almıyordu. Eflak ve Boğdan da kalma ısrarı sürüyor, Silistre kuşatmasını da sonlandırmıyordu. Nikolay'ın amacı Bizans tahtına oturmaktı. Gözüne perde inmiş gibiydi. Nikolay bu hayallere dala dursun, müttefikler Rusların güney tarafına bir operasyon hazırlığındaydı. Fakat operasyon planı üzerinde tam bir anlaşmazlık sağlanamaması en önemli sorundu. Nihayet Abdülmecit'in müdahale etmesiyle sıkıntı çözüme ulaştırıldı.¹³⁹ Rusya, müttefiklerin kendisine yönelik operasyon yapacağı haberini alınca Osmanlı kuvvetlerinin de direnişini göz önüne alarak Silistre kuşatmasını 28 Haziran 1854 günü aniden sonlandırdı. Arkasından Eflak ve Boğdan dan dan çekildi. Bunu fırsat bilen Avusturya, Osmanlı ile anlaşarak Rusların buraları yeniden işgalini önlemek için savaş bitene kadar geçici olarak Eflak ve Boğdan'ı işgal etti. Rusya bu işgale tepkisiz kaldı. Çünkü Avusturya'nın tarafsız olması ve Rusya'nın

¹³⁷ Muhtar Paşa, s, 88-89.

¹³⁸ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 174-175.

¹³⁹ Andıç ve Andıç, s. 31.

müttefiklerle tampon bölge oluşturma çabasının gerekliliği düşünülünce, bu hareket Rusların işine geliyordu.¹⁴⁰

Rusya'nın beklenilmedik hamleleri olası bir barışın önünü açabilirdi. Ama İngiliz hükümeti bu durumu bir başarı addedip, 28 Haziran günü Lord Raglan'a Kırım'a saldırı emrini verdi. Fakat müttefik güçleri saldırı için henüz yeterli donanımdan yoksundu. Raglan'a gerekli askeri mühimmat yollanmadığı gibi asker arasında da müthiş bir kolera¹⁴¹ salgını başlamıştı. Diğer bir sıkıntı da askerlerin yiyeceğinin bitme noktasına gelmesiydi. Eğer Kırım'a yapılacak çıkartma operasyonu bir an önce sonuçlandırılmazsa yaklaşan kış şartları müttefikleri çok zor durumda bırakacak, açlığın yanına bir de soğuk eklenecekti. Ama İngilizler olaya askerlerin yaşayacağı sorunlar açısından değil de politik olarak bakıyorlardı. Ok yaydan çıkmıştı. Savaş Balkanlarda başlamış Kırım'a kaymıştı. Üç komutan Ömer Lütfi Paşa, Raglan ve Conrobert, Sivastopol'a yapılması planlanan harekâtın hücum detaylarını oluşturmaya başladılar.¹⁴²

Osmanlı halkı Rusların Silistre'den beklenilenden kısa zaman da çekilmesini sevinçle karşıladı. Sevinenler ve kendisini bu coşkuya kaptıranlardan biri de Namık Kemal'dir. Silistre de alınan galibiyeti kara seferleri için bir destan¹⁴³ haline getirebilmek amacıyla "Vatan yahut Silistre"¹⁴⁴ adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser bir tiyatro eseri olmasının

¹⁴⁰ Şimşek, "Osmanlı-Fransız ...", s. 143.

¹⁴¹ Kolera, ishal ve kusma ile kendini gösteren, yoğun sıvı kaybına yol açan çok bulaşıcı, salgına sebep olan öldürücü bir hastalıktır. Kraliyet piyadeleri çavuşu olan Timothy Gowing, Rusların dışında kolerayı da görünmez bir düşman olarak nitelemiştir. Salgından dolayı birçok asker ölmüş, sağ kalanlar hastalıktan kaçabilmek ümidiyle sürekli karargâh değiştirmiştir. Detaylı bilgi için bkz; Gowing, s. 7. Ayrıca Kırım savaşı sırasında savaş fotoğrafçılığı yapan Roger Fenton da 1855 yılının haziran ayında koleraya yakalanmıştır. Hastalığın boyutlarının ne kadar dehşet verici olduğunu anlatan Fenton ölmediği için kendisini şanslı saymaktadır. Detaylı bilgi için bkz; Roger **Fenton**, *Osmanlı Rus Savaşında Kırım Ve Türkiye Mektupları*, (Çev, Sebla Küçük), Yirmidört Yayınevi, İstanbul 2007.

¹⁴² Örenç, s. 31.

¹⁴³ Akbulut, s. 342.

¹⁴⁴ Namık Kemal'in ilk tiyatro yaptığı olan eser, Türk edebiyatında romantik tiyatronun ilk tipik örneklerindendir. Yazarın en fazla tartışma ve eleştiriye maruz kaldığı eseri budur. Fakat yazarın kişiliğini sembolize etmesi bakımından önemlidir. Eserin gerçek adı Vatan olup yaylandıktan sonra çoğu kez yasaklanmış ve Silistre adıyla oynanmaya devam etmiştir. Daha sonraları Vatan yahut Silistre adıyla yaygınlaşmıştır. İlk kez Gedik Paşa tiyatrosunda sahnelenen oyun, halkı aşırı heyecana sebep etmesinden dolayı yasaklanmış ve yazar Mağusa'ya sürgüne yollanmıştır. Oyunun amacı halkta vatanseverlik ve kahramanlık duygularını öne çıkarmaktır. Kırım Savaşında gönüllü olarak cepheye giden sevgilinin ardından savaş alanında onunla beraber bulunmak ve onunla aynı kaderi paylaşmak için asker kıyafeti giyerek Silistre'ye giden genç bir kızla sevdiği genç adamın etrafında şekillenir. Dört perdelik oyunun ilk perdesi Manastır diğer perdeleri Silistre de geçer. Detaylı bilgi için bkz. www.vikipedi.com/ (*Erişim tarihi 2 Kasım 2016*)

yanı sıra halk üzerinde bırakmış olduğu vatanseverlik duygularıyla da ön plana çıkmış önemli bir eserdir.

1.5.3. Sivastopol Harekâtı ve Sonuçları

Sivastopol, coğrafi konum itibariyle Karadeniz'in kıyısında yer alan ve savaşa ismini veren Kırım yarımadasında bulunan bir liman kentiydi. Savaşın en şiddetli çarpışmalarının geçtiği yer olarak savaşta ön plana çıkan önemli bir nokta haline gelmiştir.

Ruslar Silistre cephesinde karşılaştıkları olumsuzluklar yüzünden geri çekildiler. Bu şaşırtıcı hamle hesapta olmadığı için hızlı bir harekât planı yapılması ihtiyacı hissedildi. Fakat İngiltere ve Fransa'nın yeni plan noktasında görüş ayrılığı vardı. Fransa, Kafkaslara asker çıkartarak, hali hazırda ayaklanma halinde bulunan Dağıstanlılara destek vermeyi öneriyordu.¹⁴⁵ İngiltere ise Rusya'nın hızlıca barışa yönetilmesi gerektiği fikrine inanıyor bunun için de Kırım'ın Rusya'dan alınmasını öneriyordu. Çünkü Kırım Rusya adına stratejik önemi epey yüksek bir yerdi. Rusya'nın Boğazlara giden yolda, kara ve deniz güçlerinin deposu olarak kullanıldığı önemli bir merkezdi. İşte Sivastopol alınabilirse, doğrudan Rusya'nın saldırgan gücü elinden alınabilirdi.¹⁴⁶ İngiltere'nin diğer ve en önemli amacı ise Kırım'ı alıp Karadeniz'in güvenliğini sağlamak ve dolayısıyla Hindistan'a giden yolların emniyetini tesis edebilmektir. İngiltere, Kırım fikrini Fransa'nın da kabulü ile beraber, çıkarma yapmaya kesin olarak karar verdiler.¹⁴⁷

Kırım planı, ilk kez Aralık 1853 tarihinde, Sinop felaketine tepki olarak ortaya atıldı. İngiliz Donama Bakanı Graham'ın ortaya attığı fikre göre, Sivastopol tek ama hızlı bir darbeye devrilebilirdi. Graham'a göre bu plan ‘ Ayını köpek dışının çekilmesidir. Rusların Karadeniz'deki cephane ve filosu yok edilmediği müddetçe, ne İstanbul ne de Avrupa'nın emniyeti sağlanamazdı. Bu plan tam manasıyla İngiliz hükümetinin gündeminde yer almasa da izlenecek yolun stratejisini belirlemesi bakımından mühimdir. 29 Haziran günü Kırım'ın işgal emri Lord Raglan'a ulaştırıldı. Emirde kesin ve vurgulu ifadeler yer alıyordu. Harekât bir an önce başlamalıydı ve “aşılmaz

¹⁴⁵ Çavlı, s. 30.

¹⁴⁶ Örenç, s. 35.

¹⁴⁷ Şimşek, “Osmanlı Fransız ...”, s. 144.

engellerin dışında hiçbir şey” harekâta ve Rusya’nın mağlup edilmesine mani olmamalıydı. Aslında planın kabulü hiç kolay olmamıştı. Kabulünde, Türk egemenliğini yeniden kurmak gibi daha sınırlı bir harekât isteyenlerle, Palmerston gibi Kırım seferini Rusya’ya karşı daha büyük bir harp başlatmak için fırsat olarak görenlerin uzlaşmalarının bir neticesiydi. O esnada İngiliz kamuoyunda, Ruslara öldürücü darbenin vurulması yönünde propaganda yapılıyordu. Sürekli Sivastopol’deki Rus filosunun yok edilmesi gündeme getiriliyordu. Aslında Rusların Tuna’dan çekilmiş olması Kırım’ a saldırıyı çokta gerekli olmaktan çıkarmıştır. Ama İngilizler, kararlıydı. Ayrıca Palmerston’a Kırım Savaşının sebebi sorulduğunda, “Savaşa girmemiz padişahı ve Müslümanları Türkiye’de tutmaktan çok, Rusları oradan çıkarmak içindi.” şeklin de verdiği yanıt savaşın sebebini gözler önüne sermektedir.¹⁴⁸

Sivastopol, liman kıyılarına yerleştirilen topraklarla bir müstahkem mevki idi. Fakat şehrin savunması denizden gelebilecek bir saldırıya karşı hazırlanmıştı. Direkt Sivastopol üzerine yapılabilecek bir atak müttefikler adına iyi olmayabilirdi. O halde yapılacak çıkartma hem Rus topraklarının atış menziline uzak hem de Sivastopol’a yakın bir yer olmalıydı. Fransızlar Katça ırmağı ağzına, Osmanlı ise Tatarların gizli ev Rusların ise ‘Evpatoria’ dedikleri şehrin kumsallarına çıkacaktı. İngiltere de Balaklava ve Alma ırmağının ağzına yerleşecek, böylece hem Sivastopol limanı hem de doğrudan şehir kuşatılabilecekti. Plandan Rusların haberdar olmaması için çift taraflı ajanlarla harekâtın Kafkaslarda başlayacağı istihbaratı yayılıyordu. Ruslar bu duruma kanmamıştır. Diplomacılığı çoğu çevrelerce eleştiri konusu olsa da iyi ve uzağı görebilen bir komutan olan Menşikov, çıkarmanın Sivastopol’a yapılacağından emindi. Rus genelkurmayı da Menşikov ile aynı düşüncedeydi ama yaklaşan kış şartlarından dolayı bu duruma pek ihtimal vermiyorlardı. Bu düşünce mantıklı gibi dursa da savaşlarda her zaman mantık dışı hareketler olmuştur.¹⁴⁹

Çıkarma öncesinde İngiltere, 3 adet ambarlı, 3 kapak, 3 firkateyn, 7 korvet ve 10 adet sürat vapuruna sahipti. Fransa’da ise 3 ambarlı, 15 kapak 21 firkateyn ve 15 adet vapur bulunuyordu. Prens Menşikov ’un komutasındaki Rus güçlerindeyse, 3 ambarlı 10 kanyon, 4 firkateyn, 6 korvet, 1 kapak ve birçok vapurun yanı sıra 50 binden fazla bir

¹⁴⁸ Figes, s. 212.

¹⁴⁹ Örenç, s. 32.

kuvvet vardı.¹⁵⁰ Rusların ellerinde ek olarak eski ve kullanılamayacak durumda olan birkaç gemi daha bulunuyordu. Bu gemileri de limanın ağzını kapatmak süetiyle batırıp bu şekilde yararlanma yoluna gitmişlerdi.

Müttefikler, 13 Eylül 1854 günü Kırım'da Alma ile Gözleve (Güzelova) arasında bulunan Eskihisar'da karaya çıktılar. Çıkarmanın ilk günü müttefikleri şiddetli bir yağmur karşıladı. Savaşı hafife aldıkları ve süratle sonlandıracaklarını düşündükleri için yeterince hazırlıklı gelmemişlerdi. Kraliçe ve ülkesi savaşımaya giden, Britanya'nın evlatlarına bir çadır dahi vermemişti. Bu konu da İngiliz Kraliyet Piyadelerinden olan ve Kırım da bizzat savaşan Timothy Gowing, anılarında çıkarmanın ilk günün şu cümlelerle anlatmıştır:

“Düşman topraklarında bir ordu olarak durumumuz içler acısıydı. Hiç çadırımız yoktu. Subaylarımızın birkaç midilli dışında atları ve yatacak yerleri, yiyecekleri yoktu. İliklerimize kadar ıslanmıştık... Kırımdaki o ilk gece, orada bulunanların uzun süre unutamayacakları bir gece oldu. Rüzgâr fırtına şeklinde eserken, yağmur sağanak halinde yağıyordu ve kumandanlardan başlayıp trampetçilere kadar herkes, buna dayanmak, ayakta kalmak zorundaydı. Ve yağmur tropikal bölgelerdeki gibi durmadan yağdı. Ertesi gün sudan çıkmış fareler gibiydik. Halkımız hakkımız da ne düşünür bilemem ama o gün düşman karşımıza çıksa hiç şansımız yoktu. Güçlü ve akıllı bir düşmanın topraklarındaydık. Kader cesur olmayı sever derler ya ne mutlu ki Ruslar, bu şansı kullanmamıştı.”¹⁵¹

Rus tarafına bakacak olursak bölgenin şartlarını çok daha iyi bildikleri için müttefiklere kıyasla durumları iyiydi. Hazırlıklı gelmişlerdi. Rus kuvvetleri Kırım'ın çeşitli kısımlarına dağılmışlardı. Sivastopol, Bahçesaray ve Simferapol'da askeri yığınak noktaları vardı. Bu şartlarına rağmen rakibin neredeyse dört gün süren çıkarmalarına karşı koymakta¹⁵² zorlandılar. Fransız ateş gücü Rusları zorlanmaktaydı.*

¹⁵⁰ Karal, s. 239.

¹⁵¹ Gowing, s. 10.

¹⁵² Andıç ve Andıç, s. 33

*19. yüzyıl başlarında dünyada kullanılan iki adet tüfek bilinmektedir. Bunlar yivli ve yivsiz ya da misket tüfekleridir. Yivsiz özellikteki tüfekler, uzun namlulu, misket mermileri atabilen, ağızdan doldurulan ve düşük isabet oranına sahip tüfeklerdi. Düşük menzili en önemli dezavantajı olmakla beraber ateşlendiği esnada etrafı büyük bir barut dumanı kapladığı için çok tercih edilen bir silah değildi. Yivli tüfekler ise yine ağızdan doldurulan, seri kullanıma uygun olmayan, yivli mermiler atan ve yivsiz tüfeklere göre isabet oranı ve atış mesafesi daha yüksek olan tüfeklerdi. Fakat mermi yapısından dolayı daha çok keskin

Rus kuvvetleri ile müttefik kuvvetler arasındaki ilk çarpışma 20 Eylül 1854 günü Alma Nehri kıyısında yaşandı. O gün Rusların 40 bin müttefik kuvvetlerin de 60 bin kişilik kuvvetleri karşı karşıya geldi. Mirliva Süleyman Paşa'nın kuvvetleri Fransız General Bosquet'in tümeninin bünyesine alınmıştı. Fransızlar "*Minié*" tüfeklerinin avantajına sahiptiler. Ruslar geri çekilmeye mecbur bırakıldılar ama müttefikler Rus kuvvetlerini takip etmediler. Eğer Rus ordusu takip edilseydi ay sonunda Sivastopol, alınabilirdi. Rusların için kötü bir tecrübe oldu. 1800 ölü ve 3900 yaralı asker zayıatları vardı.¹⁵³

Alma kıyısında meydana gelen çarpışmalar, müttefikler adına motivasyonu yükseltici etki yaparken, Rusya tarafını tamamen bir düş kırıklığına uğratmıştır. Menşikof, kuvvetlerini Alma da konuşlandırırken aniden başlayan müttefik istilasını yavaşlatmayı amaçlamıştı. Fakat düşüncesinde başarılı olamadı. Rusların Alma da aldığı yenilginin temelinde yatan ana unsur Fransızların kullandıkları yeni model tüfekleriydi. Ruslar yakın muharebeye alışıktilar ve yine öyle bir muharebe beklemişlerdi. Beklenenin aksine nereden geldiğini bile anlayamadıkları mermilerle teker teker avlanıp, düştüler. Mermiler o kadar kuvvetliydi ve o kadar isabetli atılıyordu ki Rusların silahlarıyla dahi kıyaslanamazdı. Mermilerin bazen iki Rus askerinin içinden geçtiği de oluyordu.¹⁵⁴

Müttefikler çarpışmalar sona erdikten sonra 21 ve 22 Eylül günlerinde savaş meydanındaki ölü ve yaralıları topladılar. Sivastopol'a doğru ise 23 Eylül de harekete geçtiler. Bu kısmı Gowing, hatıralarında şöyle anlatır:

"Tüm gün yürürken adamlarımızın bir kısmı da hastalıktan yerlere seriliyorlardı. İlk molamız muhteşem bir manzaraya sahip olan Katcha Nehri idi. Kazak dostlarımız biraz ilerimizdeydiler. Ayın 24'ünde tekrar yollara düştük ve yol boyunca farklı hiçbir şey olmadı, sadece görünmez düşmanımız – kolera- her gün kurbanlarını seçerek aramızda dolaşıyordu.

nişancılarca kullanılıyordu. Muharebelerin temel silahı bu yüzden hala süngülerdi. 1840 'a gelindiğinde Fransızlar Minié tüfeğini geliştirdiler. Yeni silahın kullanımı basit, güvenilir ve mermileri, basit var olan silahlardan çok daha etkiliydi. Ayrıca isabet oranı çok daha yüksek ve menzili 720 metreyi buluyordu. Bu tüfekler savaş alanında dengeleri ciddi ölçüde değiştirecek bir öneme sahiptir. Askerin kendine güvenini arttırmasında ve başarıya giden yolda bir anahtar özelliği taşıması bakımından da ayrıca önemlidir. Detaylı bilgi için bkz; Aydın, "Avrupa Savaş ...", s. 85. Ponting, s. 54.

¹⁵³ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 255. Ayrıca Fransızların kayıpları 250'ye yakın ölü ve 1200-1400 arası yaralıydı. İngilizlerse, 362 ölü ve 1500'ü geçen yaralı asker zayıat vermişlerdi. Osmanlı kayıpları ile ilgili ise tam olarak net bir bilgi bulunmamaktadır. Mirliva Süleyman Paşa, İstanbul'a yolladığı mektubunda Osmanlının kayıpları noktasında bilgi vermemektedir. Büyük ihtimalle Osmanlının kayıpları Fransa'ya eklenmiş bulunmaktadır.

¹⁵⁴ Aydın, "Avrupa Savaş ...", s. 85.

Fransız başkomutan neşe dolu yiğit Mareşal St. Arnoud da bu düşmana yenilmişti. Fakat biz üç milletin onuru pahasına ilerlemeye devam etmeliydik.”¹⁵⁵

Müttefiklerin ilerlemesi devam ederken koleraya yenik düşen ve hayatını kaybeden Fransız komutan St. Arnoud’un yerine General François Conrobert, Fransızların yeni komutanı olarak atandı. Kolera müttefikler adına büyük bir sıkıntıydı ve bu sıkıntı her geçen gün artıyordu. Sıkıntıya çözüm olabilmek hem de cephede de yaralanan diğer askerlere yardımcı olabilmek maksadıyla Florence Nightingale¹⁵⁶ adlı İngiliz hemşire İstanbul’a geldi ve burada bir hastane açtı. Savaşta ölen askerlerin ailelerine destek olunabilmesi için Journal de Constantinople, adlı gazete aracılığıyla yardım kampanyası başlatıldı. Vatanseverler Fonu adıyla bir fon oluşturuldu. Yanı sıra başka fonlar da oluşturulmuş ve Times gazetesinin aracılığı sayesinde fon için önemli sayılabilecek miktarlarda bağışlar toplanmıştır.¹⁵⁷

Müttefik orduların savaş konseyi 24 Eylül sabahı toplandı. Bu toplantı savaş sırasında yapılan en önemli toplantı olarak gösterilmektedir. Alınan kararlar itibariyle gelecek yıl savaşın alacağı istikameti de belirleme noktasın da mühim kararlar alınmıştır. Ruslar, Alma da alınan yenilgi sonrası nehirleri savunmasız bırakmışlardı ve Rusların bu tutumu çerçevesinde müttefiklerin hiçbir fikri bulunmuyordu. Sadece Rusların Eylül ayında tüm güçlerini ortaya koydukları ve böylece artık yeterince savunma gücüne

¹⁵⁵ Gowing, s. 19.

¹⁵⁶ Florence Nightingale, 12 Mayıs 1820’de İtalya’nın Floransa şehrinde dünyaya gelmiştir. İngiliz kilisesine ve dinine son derece bağlı bir kişidir ve bu durum onu hasta bakımına yöneltmesi konusunda önemli olmuştur. 1854 yılında Londra da kolera salgınında Middlesex Hastanesi’nde kolerahastaların bakımını üstlenmiş ve bu konuda tecrübe kazanmıştır. Dönemin İngiliz savunma bakanı Sidney Herbert’in isteği ve vereceği destek sözleriyle, ‘Doğudaki İngiliz Umumi Asker Hastaneleri Kadın Hastabakıcılar Müdürü’ unvanıyla 4 Kasım 1854 günü toplam 38 kişiyi bulan hastabakıcı ve hemşirelerle Üsküdar’a gelmiştir. Burada çalışmalar yapmış en başlarda olumsuz karşılansa da iyi bir hastane yöneticisi olduğunu ispat etmeyi başarmıştır. Aydınlatma yetersizliğinden dolayı geceleri askerleri ay ışığı altında hafif gaz lambalarıyla tedavi etmeye çalışmasından dolayı kendisine Lambalı Kadın ismi de verilmiştir. Kırım Savaşındaki üstün hizmetlerinden dolayı kendisine Sultan Abdülmecit tarafından madalya takdim edilmiştir. Çabaları sadece Abdülmecit tarafından takdir edilmemiş, Londra’da onun adına bir vakıf kurulmuştur. Nightingale Vakfı adlı vakıf topladığı bağışlarla, ‘Nightingale Training School’un kurulmasını sağlamış ve bu okul dinsel eğitimden uzak modern hemşireliğin temellerinin atıldığı bir okul olmuştur. 1907 de Liyakat Nişanı alan Nightingale, 13 Ağustos 1910 da hayatını kaybetti. 1961 yılında Şişli’de açılan ilk Yüksek Hemşirelik Okuluna Nightingale’nin ismi verildi. 12 Mayıs olan doğum günü de her yıl dünya hemşireler günü olarak kutlanmaya başlanmıştır. Ayrıca bkz; Serap Torun “Kırım Savaşı’nda Hasta Bakımı Ve Hemşirelik”, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 93-106.

¹⁵⁷ Alexandre **Toumarkine**, “Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı’da Hayırseverlik, Filantropi Ve Vatansever Bağışlar” *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, s. 51.

sahip olmadıkları için bu sonucun ortaya çıktığı fikri konuşuluyordu. Hatta öyleki Raglan'ın çok güvendiği ve danışmanlarının başında gelen General Burgoyne, Rus askeri gücünü çok abarttıklarını söylüyor ve bu düşünceye destek veriyordu.¹⁵⁸

24 Eylül toplantısına genel olarak General Burgoyne ve fikirleri hakim olmuştu. Burgoyne, gerçekleştirilecek saldırının güneyden yapılması gerektiğini çünkü şehrin güney kısmının kuzeye göre daha savunmasız bırakıldığını ve bu avantajı kullanmak gerektiğini söylüyordu. Raglan ise kuzeyden saldırmaktan yanaydı. Fransızlar da Raglan gibi düşünüyorlardı. Rusların artık güçleri kırılmıştı, savaş azmi zayıflamıştı, bu yüzden Rusların kuzeyde yeterince güçleri olmayacaktı ve buradan saldırılmalıydı. Fakat bir unsur gözden kaçırılıyordu. Ruslar şehrin savunmasına katkı için bazı gemileri Sivastopol limanında batırmıştı. Batırılan gemiler yüzünden yaklaşan kış ayları da hesap edilirse, burasının bir ikmal üssü olarak kullanılması Ruslarca önlenebilirdi. Raglan, fikirlerini yeniden gözden geçirip, Burgoyne' den yana fikirlerini değiştirdi. Ortaya başka fikir atılamayınca da müttefik orduları, Sivastopol'un doğu tarafından tehlikeli bir yürüyüşe başladı. Ruslar kesinlikle bu planı beklemiyorlardı ama müttefiklerin planı taktik açıdan bir şaşırtma değil, savunması çok zayıf bir şehre en bariz saldırı yolunun reddedilmesiydi.¹⁵⁹

Müttefik orduları 26 Eylül günü Sivastopol koyuna dökülen Çernaya Nehrini geçip Balaklava' ya* ulaştılar. St. Arnoud'un koleraya yakalanması da bu zaman denk düşmüştür. Fransız komutanı İstanbul'a götürmek için bir İstimbot ayarlanmış, fakat komutan yolda ölünce istimbot doğruca Fransa'ya gitmiş ve halk Sivastopol harekâtının başladığı gibi yanlış bir izlenime kapılmıştır. Hatta haberi alan Paris'teki İngiltere elçisi Cowley, Londra ya bir haber yollayıp Sivastopol'un bir iki güne alınacağını müjdelemiştir. Oysa daha harekâta üç hafta vardı. Müttefikler yavaş yavaş Balaklava koyuna ordugâhlarını kuruyorlardı. Koy çok dar olduğundan bazı yelkenli gemiler koya giremiyordu. Bunun üzerine Fransızlar hem Balaklava' ya göre daha üstün olması hem

¹⁵⁸ Ponting, s. 176-177.

¹⁵⁹ Ponting, s. 177-178.

*Balaklava, "Güzel Liman" olarakta bilinir. İsmi Cenevizlilerden almaktadır. Limanın inşasının yine büyük bölümünü de Cenevizliler yapmıştır. Liman 15. yüzyıla kadar canlılığını korumuş ve bu yüzyıla beraber Türklerin eline geçmiştir.

de kendi ordugâhlarına yakın olduğu için Kamış koyuna taşındılar. Bu taşınma ile Fransa ve Sivastopol arasında yalnızca iki kilometrelik bir mesafe kalmıştı.¹⁶⁰

Lord Raglan'ın komutası altındaki İngiliz kuvvetleri bir yandan ordugâhlarını kurmaya çalışırken diğer yandan da Balaklava kalesini kuşatmış ufak bir direniş sonrası kale düşmüş ve müttefiklerin eline geçmiştir. Balaklava kalesinin alınması Gowing anılarında şöyle anlatılmaktadır:

“Balaklava'yı almakta hemen hemen hiçbir zorluk çekmedik, Ruslar onurlarını korumak için karşı koyuyor görüntüsü verdiler. Bizim desteğimizle tüfekçilerimiz ilerledi. Birkaç ateş yapıldı; bir iki gemimiz limana girer girmez eski kaleyi bir süre top ateşine tuttu ve düşman teslim olduğunda bizde kaleyi zaptettik... düşmanın kalelerini savunmak için kahramanca savaştığını kabul etmemiz gerekiyor; mantar gibi türeyen bataryalarıyla hisarlarını güçlendirmek için gece gündüz sivrisinek gibi çalışıyorlar. Şu açıkça görülüyordu ki eğer müttefikler Sivastopol'u istiyorlarsa karşılarında çetin bir ceviz bulacaklar ve işleri hiç de kolay olmayacaktı.”¹⁶¹

Müttefikler sadece Balaklava kalesini almakla kalmamış, Kadıköy kasabasını da alarak Sivastopol, karadan kuşatılmıştı. Sivastopol'u yaklaşık 30 bin kişilik bir Rus kuvveti savunuyor ve liman da bulunan Rus savaş gemileri toplarını müttefik kuvvetlerine çevirmiş bulunuyordu. Ayrıca Rusların tabyalara yerleştirdiği toplar da müttefik kuvvetlerine ateş saçmaya hazırlanıyorlardı. Müttefikler de bunun farkındaydılar ve bütün hazırlıklarını tamamlamışlardı.¹⁶² Aslında müttefik kuvvetlerin düşüncesi Varna'dan kendilerine ek kuvvetler gelmeden harekete geçmek istemiyorlardı. Ama bu bekleme süreci müttefikler adına olumlu olmamıştır. Müttefikler takviye kuvvetleri beklerken en değerli şeyleri olan zamanlarını boşa harcamışlardı. Ruslar ise Albay Totleben, Amiral Nahimov, Amiral Karlinov ve diğer komutanlar bulundukları yerlerdeki istihkâmları sağlamlaştırdılar. Mençikof komutasındaki bir kısım asker de şehre girip savunma kuvvetlerinin sayısını 25 bine çıkardılar.¹⁶³

¹⁶⁰ Figes, s. 245.

¹⁶¹ Gowing, s. 20.

¹⁶² Örenç, s. 34.

¹⁶³ Badem, s. 256.

Tüm hazırlıklarını tamamlayan müttefik güçler 17 Ekim 1854 günü sabah yedi buçuğa doğru Sivastopol'u ateş altına aldılar. Ateş birkaç saat devam etti. Ruslarda aynı şekilde müttefiklere karşılık verdi. Hatta Rusların verdiği karşılık en az müttefiklerin yarattığı tahribata eş değer nitelikteydi. Kendisinden çok şeyler beklenen Fransızlar, daha öğle olmadan top ateşini kestiler. İngilizler ise saat ikiye kadar Malakof ve Redan istihkâmlarını bombalamaya devam ettiler. Fakat istedikleri sonucu alamadılar. Ruslar hasar gören mevzilerini hızlı bir şekilde onarıyor ve sabaha yeni bir çarpışma için hazır hale getiriyorlardı.¹⁶⁴ Muharebeler bir haftadan daha fazla sürse de iki tarafta olumlu netice alamadılar. Lord Raglan, Balaklava'nın durumunda son derece endişeliydi. Ruslar, Balaklava'yı yeniden alabilirse eğer, İngilizlerin mühimmat ve iaşe yollarını kesebilirdi. Raglan'ın bu konudaki endişeleri haksız değildi. Çünkü Mençikof, Balaklava'yı geri almayı kafasına koymuştu. Buranın stratejik önemini son derece iyi bilen Mençikof, amacına ulaşabilirse, İngilizler Sivastopol'u uzun süre kuşatamaz ve Sivastopol'a yardım yolu açılmış olurdu. Rus kuvvetleri bu amaç doğrultusunda saldırıya geçtiler ve İngiliz, Osmanlı kuvvetlerini gerilettiler. Ruslar Balaklava'ya neredeyse girmek üzereydiler. İngiliz ağır süvari kıtaları Rus kıtalarının merkezine saldırmış ve kılıç kılıca süngü süngüye çarpışmışlardır. Bu kez Ruslar gerilediler, iki tarafta sonuçtan memnun değildi, iki tarafta çok kayıp verdiler.¹⁶⁵

Ruslar Balaklava'yı bir zafer olarak kutladılar. Set tepelerindeki tabyalar ele geçirilmiş ve bu büyük bir taktik başarı olarak görülmüştür. Bu zafer vesilesiyle hemen bir Ortodoks ayini düzenlendi, İngiliz topları şehrin içinde dolaştırıldı. Rusların artık İngiliz ikmal hatlarına saldırabilecekleri, Sivastopol ve Balaklava arasında önemli bir mevzileri vardı. İngilizler Kadıköy çevresindeki tepelerden geçen daha içteki savunma hatlarına kısılıp kalmışlardı. Ruslar, savaş alanında elde ettikleri İngiliz pantolanları, kılıçları, ceketleri, sorguçları ganimet saymış ve bir geçit töreni düzenleyerek Sivastopol içinde halka sergilediler. Sivastopol garnizonunun morali çok yükselmişti. Alma'daki mağlubiyetten hemen sonra ilk kez Ruslar açık muharebe alanın da müttefik ordularıyla başa çıkabileceklerini sezdiler.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Slade, s. 350-351.

¹⁶⁵ Örenç, s. 35.

¹⁶⁶ Figes, s. 269.

Balaklava çatışmaları İngiltere adına trajik bir sonla sonlanmışır. Ruslar geri çekilmeye mecbur edilmiş ama Lord Raglan'ın emirlerini doğru anlayamayan General Lucan komutasındaki hafif süvari tugayını Rus toplarına saldırttı. İngilizler ağır kayıplar verdiler. Hatta bu kayıplar karşısında çatışmaları izleyen bir generalin “*Bu muhteşem ama harp değil ki*” sözleri tarihe geçmiştir. İngilizlerin trajik durumu Lord Alfred Tennyson tarafından ‘ Hafif Süvari Tugayının Hücumu’ ismiyle şiirleştirilmiştir. İngilizlerin burada 600 kayıp verdiği düşünülmektedir. Ancak 2003 yılında İngiliz beşinci Kanal TV’sinde yayımlanan dört bölümlük belgeselde, Balaklava ’da ölen 600 askerin çoğunun Türk olduğu öne sürülmüştür. Savaş alanı dedektifleri (Battlefields Detectives) nin yaptıkları saha çalışmalarında da, Balaklava da 120 İngiliz askerinin öldüğü, geri kalanların tamamının Rusların ilk top atışlarını karşılamaya çalışan Türk askerleri olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁷ İngilizler, İngiliz askerlerinin öldüğü yalanını söyleyerek halkın desteğini almaya çalışmışlardır. Buradan bir destan da çıkarmaya çalışsalar da kendileri de itiraf ettiği üzere asıl can verenler Türk askerleri olmuş, İngilizler sahte bir destanın yaratmışlardır.¹⁶⁸

Ruslar, Balaklava da cesaretini yeniden topladılar. Bu cesaretle bir kalkışma girişiminde bulunsalar da İngilizlerce geri püskürtüldüler. Sonraki on gün sıradan çatışmalarla devam etti. Her iki tarafta birbirlerine denk ölçü de, karşı tarafa zarar veriyorlardı. Zaman ilerledikçe beraberinde de kışı da getiriyor, havalar her geçen gün daha da soğuyor, fırtınalar çıkıyordu. Müttefik askerlerin elbiseleri kışa uygun değildi hatta bazı askerler yarı çıplak bile sayılabilirdi. Fırtına ve soğuk beraberinde askerlerin maneviyatını da yok ediyordu. Osmanlı askerleri arasında dizanteri başlamıştı. Slade, Türk askerlerinin durumunu anlatırken, Türk askerlerinin hiçbir ihtiyaçlarının karşılanmadığı ve diğer müttefik askerlerine kıyasla hak ettikleri saygıyı görmediklerini söylemektedir. ¹⁶⁹ Türk askerlerinin durumu gerçekten kötüdür. Müttefiklerce kayırılmadığı da bir gerçektir ama müttefiklerin de durumlarının pek parlak olduğunu düşünmek çok güçtür. Teknoloji ve lojistik üstünlüklerini göz önünde tutarak savaşı kısa bir macera olarak görmüş olmaları, müttefikler adına acınacak ce trajik sonuçlar

¹⁶⁷ Ünalp, s. 7-8.

¹⁶⁸ Balaklava’daki Rus toplarının ateşleri sonucu can veren Türk askerleri için bir türkü bestelenmiştir. Türkünün bir kısmı şöyledir: Sivastopol önünde yatar gemiler/ Atar nizamını dünya iniler/ vadesinden evvel ölen yiğitler/ Anacığım anacığım bana ağlama/ Eğer gelmezsem kara bağlama. Detaylı bilgi için bkz; TRT Repertuarı, Repertuar No: 2827.

¹⁶⁹ Slade, s. 361-36.

ortaya çıkarmıştır. Savaşa hak ettiği ciddiyetten uzak bir şekilde yaklaşan İngiltere ve Fransa devletleri bunun sonucunu çok kötü bir şekilde ödüyorlardı. Mesela müttefiklerin durumu hakkında Gowing'in ailesine yazdığı bir mektupta kurduğu cümleler, her şeyin daha iyi anlaşılması noktasında büyük öneme sahiptir. Gowing söz konusu mektubunda şunları söylemektedir:

“29 Ekim günü çok zor bir yirmi dört saat geçirdik; neredeyse bütün gün yağmur yağdı. Düşman bizi gülle yağmuruna tuttu ve bütün zamanımızı askerlerimizin ıslık Çalan Hafıye (büyük güller) dedikleri güllelere hedef olmamaya çalışarak geçirdik. Neredeyse bütün gece suya batmış fareler gibi dizlerimize kadar çamur ve su içerisindeydik; soğuk, çıplak rüzgâr ince elbiselerimizi delip geçiyordu (giysilerimiz artık çok inceldi ve o kadar eski ki onları tamir edebilecek hiçbir şey yok). Bu savaştan on kat beter bir şey. Bir ons bile yiyeceğimiz yok ve önümüzde de sıkıntılı günler bizi bekliyor. Bileklerimize kadar çamura gömülmeden yürüyemiyoruz. İçin de uyuduğumuz çadırlar delik deşik ve çamurun üzerinde ya da en iyi ihtimalle ellerimizle çamuru temizlediğimiz yerlerde yatıyoruz. Gece gündüz iliklerimize kadar ıslanıyoruz. (şan ve şeref için çok fazla bir bedel!). sanırım birgün bu yaptıklarımızdan dolayı madalyalar alacağız, elbette top ve mermi ateşinden ve etrafımızı saran salgın hastalıklardan kurtulacak kadar şanslı olanlarımız... Tanrı beni buralarda korusun lütfen moralinizi bozmayın.”¹⁷⁰

Artık Ekim ayı bitmek üzereydi ve Gowing'in yazdıkları da göz önüne alınırsa müttefikler o anki durumlarından hiç hoşnut değillerdi. Sivastopol'u kış ayı bastırmadan almak hedefiyle yola çıkmışken geline durum hoşnutsuzluk yaratıyordu. Sadece sıkıntı iklim şartları da değildi. İngiliz ordusu komuta kademesindeki eksikliğin sıkıntılarını yaşıyordu. Uygulanan yanlış taktikler beraberinde sıkıntılı bir süreci de getiriyordu. İklim şartlarının da eklenmesi bu krizler ve sonuçlarını daha da derinleştirmekten başka bir şeye yaramıyordu.

Tüm olumsuzluklara rağmen kış daha da artmadan Sivastopol alınmalıydı. Müttefikler çalışmalara hız verdi. Bir toplantı tertip edildi ve yeni bir plan yapıldı. General Forey komutasındaki 4. Tümen ve seçkin Zouave birlikleri planı hayata geçireceklerdi. Fakat

¹⁷⁰ Gowing, s. 36-37.

mevcut şartlar, istihbarat eksikliği gibi devam eden sorunlar planının uygulanmasını zora sokuyordu. Ayrıca müttefik kuvvetler açık alanda bulunuyorlardı ve Ruslara açık hedef olmaları uzak bir ihtimal sayılamazdı. Öte taraftan Ruslara takviye birliklerinde katıldığı haberi müttefiklere ulaşmıştı ve açık alanda Rusya ile çarpışmak müttefikler açısından hiç iyi olmayacaktı.¹⁷¹

Ruslar adına bahsi geçen ek kuvvetler Besarabya'dan gelen Dannenberg komutasındaki 10. ve 11. tümenlerdi. Çar, Mençikof'a Sivastopol'un bir an önce kuşatmadan kurtarılması için baskı yapıyordu. Hatta Mençikof'u harekete geçmeye ikna etmek için Nikolay oğulları Mihail ve Nikolay'ı da Kırım'a gönderdi. Mençikof ek kuvvetlerinde etkisiyle 5 Kasım'da gerçekleştirilmesi için bir plan hazırladı. Plana göre, müttefiklerin en zayıf mevzileri olan Sivastopol önündeki İnkerman sırtları hedef seçildi. Buralar kayalık ve fundalıklarla kaplıydı. Ayrıca bir ara bölge niteliğindeydi ve müttefiklerin burayı savunacak güçleri yoktu. Dannenberg komutasında 57 bin kişilik bir kuvvet oluşturuldu. Kuvvetler İngilizleri hatlarından geri sürecekti, İnkerman'a girecek ve müttefik kuvvetlerinin merkezine saldıracaktı. Planın en azından teori de başarılı olduğu söylenebilir ama komutanın bölgenin coğrafi özelliklerini bilmeyen Dannenberg'e verilmesi planın aksayan yönü olarak göze çarpar ve bu durum Mençikof'un komutanlığını da bazı çevreler de tartışmalı hale getirmiştir.¹⁷²

Mençikof ve ekibi plan için tüm hazırlıkları eksiksiz olarak hazırladı ama hava şartları hesap edilmemişti ağırlaşan hava şartları Rus kuvvetlerini zorladı. Saldırıdan bir gün önce yani 4 Kasım günü yağmur sabaha kadar hiç durmadan yağmıyordu. Bu ağır şartlara rağmen Ruslar planladıkları gibi 5 Kasım sabah müttefikler üzerine hücumla geçtiler. Gowing ilk saldırı halini şöyle anlatır:

“5 Kasım günü gün ışıırken düşman siperlerimize saldırdı. Ağır toplarımız onlara etkili bir karşılık verip kalabalık düşman kollarını tamamen yok etti. Düşman hala üzerimize geliyordu. Süngülerimizle karşılaşana kadar gelmeye devam ettiler... Düşmanı daha yeni bozguna uğrattığımız için gözümüz başka bir şey görmüyordu; fakat çoğumuz son yirmi dört saatte hiçbir şey yememişti ve iliklerimize kadar ıslanmıştık. Bir İngiliz'in karnı

¹⁷¹ Ponting, s. 228-230.

¹⁷² Ponting, s. 230-231-232.

tok olmadığında savaşmayacağı söylenir; bu tamamen boş bir söz, o bir kez heyecanlanmaya görsün, o zaman savaşıp savaşmayacağını anlarsın.”¹⁷³

Ruslar adına İnkerman saldırısına bakılacak olursa aslında iyi bir başlangıç yapılmıştı. İngilizlerin üzerine gidilmiş ve ağır kayıplar vermeleri sağlanmıştı. Fransızlar, İngilizlerin yardımına yetişince işler tersine döndü ve Ruslar 15 bine yakın kayıp vererek Sivastopol’a geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu kayıplar Ruslar adına çok büyük bir kayıptır. Öyleki Ceride-i Havadis gazetesi bu kayıplardan söz ederken, Rus asker ölümlerinden savaş alanının kaplandığını ve adım atılacak yerin kalmadığını yazmıştır.¹⁷⁴ Aynı gazete müttefik kuvvetlere yer verdiği başka bir sayısında buradaki müttefik kayıplarını, İngilizler 2530, Fransızlar ise 600 şeklinde vermiştir.¹⁷⁵

Ruslar, bu muharebede de savaşın genelinde alışık oldukları bir mağlubiyet daha aldılar. Sadece muharebe kaybedilmiş olmakla kalınmamış ileri de olası bir durum da kullanılabilmek için esir bile doğru dürüst alınamamıştı.¹⁷⁶

İnkerman yenilgisinden çok kısa bir zaman sonra, cephe de büyük bir fırtına başladı. Osmanlının da iki fırkateyni dâhil olmakla beraber müttefik kuvvetleri 30 kadar gemi* kaybettiler. 500’e yakında asker kaybı vardı. Hem bu kayıplar hem de ağırlaşan kış şartları Sivastopol’un bu kış alınamayacağı gerçeğini müttefiklere gösteriyordu. Dayanılması son derece zor olan kış şartları yanında yiyecek sıkıntısı da diğer başlıca sorundu. The Times muhabirlerinden Russel, İngiliz hükümetine gönderdiği raporda, İngilizlerin zorlu şartlarına dikkat çekmiş, giderek yükselen tepkiler sonucu da İngiltere

¹⁷³ Gowing, s. 39.

¹⁷⁴ C.H, nr 718, Salı 1271.

¹⁷⁵ C.H, nr 708, Pazar 1271.

¹⁷⁶ Ruslar savaş boyunca da istedikleri sayıda esiri tutsak edememişlerdir. 1856 yılı Rus savaş bakanlığının tutanaklarına göre, savaş süresince İngilizlerden 47 subay, 595 er, Fransızlarda 72 subay ve 1353 er, Piymonte ordusundan 4 subay ve 63 er esir edilmiştir. Bunlarla beraber Osmanlıdan alınan esirlerin fazlalığı hemen dikkatleri çekmektedir. Ruslar, Osmanlıdan 958 subay, 11.431 er askeri esir olarak almıştır. Osmanlı esirlerini fazla olmasının sebebi Kafkaslarda Rus saldırıları karşısında çok fazla kayıp yaşanmasıdır. Detaylı bilgi için bkz; İbrahim **Köremezli**, “Kırım Harbi Sırasında Rusya’daki Esir Osmanlı Ve Müttefik Askerleri (1853-1856)”, *Belleten Dergisi*, Cilt LXXVII sayı 280, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Aralık 2013, s. 989-990.

*İngilizlere ait Prince isimli bir gemide bu büyük fırtına da batmıştır. Gemi, İngiliz ordusuna erzak ve malzeme getirmekteydi. Malzemeler arasında İngiliz kuvvetlerinin çok ihtiyaç duyduğu, yün pantolon ve ceketler, yün çorap ve külotlar, battaniyeler, hastane için şilteler, montlar çizmeler, ayakkabılar yer alıyordu. Müttefik ordularının durumu düşünülürse bu batan gemideki malzemelerin önemi çok daha iyi anlaşılacaktır. Detaylı bilgi için bkz; Gowing, s. 57.

de hükümet düşmüş, Lord Aberdeen yerine Lord Palmerston yeni hükümeti kurmuştur.¹⁷⁷

Ortaya çıkan olumsuz ortam, Sivastopol ümitlerini bahara erteleyen ve hazırlıksız geldikleri için kışı nasıl geçireceklerini düşünen müttefiklerin iyice moral ve motivasyonlarını yok etti. Slade'e göre olgun ve daha akli başında olan Fransızlar bu durumu çabuk aştılar. Asıl sorunu hazıra alışı, çamaşırlarını başkalarının yıkadığı yemeklerini başkalarının yaptığı, İngilizler yaşamışlardır. Subaylarının eğitimsizliği her yer de sorun oluyordu. Örgüt mekanizması mevcuttu ama devindirici güçten yoksundular. Bu yüzden kış İngilizler adına olumlu hiçbir şey vadetmiyordu.¹⁷⁸

Gemini batmasını ve İngilizlerin durumunu haber alan Canning, İngilizlere bir an önce yardım gönderilmesi konusunda elinden geleni yaptı. Babıali'ye emirler yağdırdı. Bu işin şakaya gelir tarafı yoktu. Kalın giyim eşyaları için çarşı pazarlar talan edildi. Canning, başata Reşit Paşa olmak üzere bütün bakanlara emirler yağdırıyordu. İstanbul dışın da İzmir ve Bursa çarşı pazarlarındaki mallara da el konularak, toplanan her şey hızlıca Kırım'a ulaştırılmaya çalışıldı. Ama Canning, bunlara rağmen Türkleri hızlı hareket etmemekle suçlamaya devam ediyordu.¹⁷⁹

Fransız ordusu tahmin edildiği üzere, İngilizlere nazaran kışı daha iyi şartlarda atlattı. Lojistik destek hizmetlerini kısmen yıllarca Cezayir'de savaşırken geliştirmişlerdi. İkmal koyuları çok iyi çalışıyordu. Örgütlenme iyiydi. Depo, kesimhane ve her gün taze ekmek çıkarmak için fırınlar inşa etmişlerdi. Yemekler ortaklaşa yeniyordu. İngilizlerde ise herkes kendi yemeğini kendisi yapardı. Komutanları da daha becerikli kişilerdi. Mesela, Conrobert, eldeki gıdayı her gün rapor ettiriyordu. Limanlardan yardım sağlayabilmek için yeni yollar yaptırdı. Ayrıca bu noktada Fransızların iyi bir müttefik olduğu da söylenebilir. Her gün müttefiklere (tabiki başta İngilizlere) 30.000 ekmek

¹⁷⁷ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 265.

¹⁷⁸ Slade, s. 385-386. Yaklaşan kış sadece insanlar için olmadığından orduların önemli gücü sayılabilecek atlarda düşünülmüştü. Gemilerdeki marangozlar, gemilerden artan malzemelerle atlara ağırlar yapmaya çalıştılar. Ayrıca İstanbul'da Beyoğlu semtindeki levazım dairesine iki bin adet at çulu siparişi verilmiş ve hızlıca temini istenilmişti. Fakat çul takımlarının modeli belirtilmemişti. İstanbul'daki bütün at çulu yapan esnaf bu işle uğraşmış, siparişler ancak bir ay da tamamlanmış, geçen zaman zarfında birçok at ölmüştür. Bkz; Slade s, 386.

¹⁷⁹ Poole, s. 154.

veriyorlardı. Fransızlar, kış şartlarında Kırımdaki en önemli Müttefik ordusuydu. Askerlerinin sağlığı daha iyi moralleri de daha yüksekti.¹⁸⁰

Osmanlı ordusuna bakılacak olursa durum çok vahim düzeydeydi. Osmanlı askerleri savaşın en başından bu zamana en kötü şartlara sahip taraftı. Bunun üzerine ağır kış şartları da eklenince¹⁸¹ Osmanlı askerlerinin durumu daha da kötüleşmiş ve ağır kayıplar vermişlerdir. Times muhabiri Russel’ de Osmanlı birliklerini, en kötü şartlara sahip birlikler diye haber yapmıştır.¹⁸² Slade ise 1854-1855 kışında Kırım’da her şeyin Osmanlı askerlerine karşı birlik kurmuş gibiydi, demiştir. Ayrıca Osmanlının çektiği yoksulluğu diğer müttefiklerin çekmesi halinde onların asla dayanamayacağını da vurgulamıştır. Osmanlı askerlerine günlük biraz peksimet ve pirinç veriliyordu ama pilav yapmaya yağ yoktu. Hafta da bir seferde küçük bir et parçası veriliyordu. Slade, burada Osmanlı askerlerini uyanık olmamakla itham etmiştir. Çünkü verilen et, Müslümanlar için tüketimi yasak olan domuz eti idi ve bazen de yanında rom adlı içkiden verildi. Slade, Osmanlı askerlerinin inançları doğrultusunda bunları kabul etmediğini yazar ve Osmanlı askerlerinin bunları kabul edip diğer müttefik askerleriyle çay, şeker, kahve gibi gıdalarla değiştirebileceklerini, fakat bunu akıl edemediklerini düşünür.¹⁸³ N.Agustus Woods’da* Osmanlı birliklerinin durumu hakkında çok çarpıcı bir tespitte bulunmuştur. Woods’a göre, Osmanlı birliklerinin durumu düşünüldüğünde Balaklava’dan beri yaşanan bütün sıkıntılar, sıradanlaşmakta, her gün birçok Türk askerinin öldüğünü, tek besin kaynaklarının, İngilizlerden aldıkları besin kaynakları olduğunu, Türklerin müttefiklerine bağımlı hale geldiklerini söylemektedir.¹⁸⁴ Hem Woods hem de Slade sözlerinin devamında İstanbul ve padişahın askerlerin durumu karşısındaki tutumlarını ağır sözlerle eleştirmişlerdir. Ayrıca Slade, İngiliz hükümetini Türklere karşı tutumunu şu sözlerle eleştirmektedir:

¹⁸⁰ Ponting, s. 272-273.

¹⁸¹ Devlet askerlerin ısınma problemlerini çözmek için hızlı bir şekilde odun ve kömür gibi yakacak teminine çalışmıştır. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, A.}MKT.UM., Dosya no: 208, Gömlek no: 9, (H-00-00-1271).

¹⁸² Aydın, “Avrupa Savaş ...”, s. 98.

¹⁸³ Slade, s. 365-366.

*Nicholas Agustus Woods, Morning Herald tarafından haber yapması amacıyla Kırım Savaşına yollanmış ve savaş sonuçlanana kadar bölgede kalmış bir gazetecidir. 1855 yılının sonuna doğru Times gazetesine geçen Woods’un, Kırım Savaşını anlattığı bir de kitabı bulunmaktadır. Bkz; Aydın, “Avrupa Savaş ...”, s. 17.

¹⁸⁴ Aslında Osmanlı, askerlerin yiyecek sorunlarını çözmek adına epey uğraş vermiştir. Özellikle askerlerin et yiyebilmesine çabalamış, Edirne’den temin edilen kavurmaların bölgeye sevkine uğraşmıştır. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, A.}MKT. MHM., Dosya no: 61, Gömlek no: 92, (H-27-02-1271).

“Türklere karşı bu ilgisizliğin neden ileri geldiğini anlamak pek güçtür. Acaba bu hareket Anglosaksonların ‘aşağı ırklara’ karşı alışkın oldukları tavırdan mı kaynaklanıyordu? Bu davranışın kesinlikle ekonomik motiflerden ileri gelmediği bellidir. Kırımdaki bir kalenin kuşatmasını seyretsinler diye ta Hindistan’dan ve Mısır Paşası tarafından ziyafetler çekilerek süvari alayı getirten ve hesapsız paralar saçmak suretiyle, Rumeli ve Anadolu’daki erzak ve levazım tüccarlarını zengin eden bu hükümetten iktisat düşüncesi elbette beklenilemezdi.”¹⁸⁵

Osmanlı birliklerinin en azından soğuk havalardan korunabilmesi için Gözleve de kışlak olarak kullanılmak üzere bazı evler belirlenmiştir. Belirlenen evlerin tamiri için Sinop’tan kereste tedarik edilmiştir. Kerestelerin, Gözleve’ye ulaştırılması için hemen iskelelere indirilmesi sağlanmış ve bu taşıma esnasında hayvanlardan yararlanılmıştır.¹⁸⁶ Ayrıca Kırım’daki askerlerin ısınma ihtiyacını karşılamak ve gerekli yakacak miktarını belirlemek için Sinop kaymakamına da talimatlar yollanmıştır.

Savaş döneminde ordunun ihtiyaç duyduğu önemli bir destek birimi de sağlık hizmetleridir ve bu teşkilat Kırım Savaşında yeni kurulmuştur. Dolayısıyla personel, ilaç, tıbbi malzeme gibi sıkıntılar yaşanmıştır. Osmanlı yaralanan askerlere maalesef yeteri kadar iyi bakamamış ve tedavi ettirememiş bu yüzden birçok asker ölümden kurtarılamamıştır. Koruyucu tüm önlemlere rağmen kolera, tifüs, tifo gibi hastalıklar can almaya devam etmiştir. Cephede yaralanan askerler eğer savaş alanından uzaklaşabilirlerse önce sahra hastaneleri de denilen mahalle hastanelerine, eğer gerek görülürse İstanbul, Sinop ve Batum’a gemilerle taşınıyorlardı. Durumu ağır olan askerler derhal İstanbul’a yollanırlar ve burada tedavilerine başlanılırdı. Sinop ve Batum’a daha çok iskorbüt* hastalar getirilirdi. Savaşta İstanbul’daki tüm hastaneler seferber edilmiş ve harbiye, bahriye, tıbbiye gibi birçok okul geçici olarak hastane haline getirilmiştir.¹⁸⁷ Osmanlı askerlerinin durumu kötüydü, hastane ihtiyacını karşılamak için

¹⁸⁵ Slade, s. 367.

¹⁸⁶ Temel gıda maddelerinin de İstanbul dışına çıkarılması bu dönemde yasaklanmıştır. Bkz; “Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)”, s. 205.

*İskorbüt, geçmişte özellikle uzun süre açık denizlerde kalan gemicilerde yaygın olarak görülen, C vitamini eksikliğinden kaynaklanan, diş eti kanamaları, dermansızlık ve zayıflık belirtileriyle kendisini gösteren bir hastalıktır. Osmanlıda iskorbüt illeti olarak bilinirdi. Kırım savaşı esnasında hem Osmanlı kuvvetlerinde hem de İngiliz ve Fransız birliklerinde ara ara görülmüştür. Hastalığının tedavisi için taze meyve ve sebze önerilmektedir. Bu hastalığa yakalanan askerlere genel de hava değişimi izni verilmiştir. Hastalığın belirtileri, hastalığa yakalananların durumları, hangi hastanelere sevkleri ve bu hastaların nakilleri ve tedavisinde yapılması gerekenler gibi alanlarda Genelkurmay’ın ATASE arşivin de 11 adet

Babıali bir firkateynin hastane gemisi olarak kullanılmasını kararlaştırdı. Firkateyn gerekli malzemeler, cerrahlar¹⁸⁸ ve erzakla birlikte Kırım'a yollandı. Ocak ayı itibariyle yardımlar yerine ulaştı ve Osmanlı askerleri az da olsa rahata kavuştu.¹⁸⁹ Genel olarak bakıldığında şartlar herkes için ağırdı. İskorbüt hastalığı her geçen gün artmaya devam ediyordu.¹⁹⁰ Bu tip şart ve savaşlara alışkın olmayan ya da dayanma konusunda noksanlık gösteren birçok İngiliz ve Fransız askeri, ya firar etmek ya da Ruslara teslim olmak yolunu seçmişlerdi.¹⁹¹

Müttefikler bu zor şartlar altındayken Rusların da durumu pek parlak sayılmazdı. Teori deki kusursuz planları pratikte hiçbir işe yaramamış, İnkerman' da ağır bir darbe alınmıştı. Mençikof, artık Sivastopol'un kaybını kesin olarak görüyordu. Hatta bu düşüncesini Rus Savaş Bakanı Dolgurukov'a yazdığı mektupta Kırım'ı savunabilmek için Sivastopol'u bırakalım, şeklinde tavsiye olarak bildirmiştir. Fakat Mençikof mektubuna aldığı cevapta ağır sözlerle karşılaşmıştı. Dolgurukov, mektubunu Tanrı bizimledir, şeklinde bitirmiştir. Ama gerek bakan gerekse Çar Nikolay durumun farkındaydı. Öyle ki Nikolay'ın huzursuzluğu herkese sirayet ediyor, savaşın kazanılacağına olan güven ve inanç her geçen dakika daha da azalıyordu.¹⁹² Askerin cesaretini koruması için çalışanlarda yok değildi. Savaşın ilk günlerin de Sivastopol'a gelen Tolstoy*, burada genç bir topçu subayı olarak görev yapmış ve yaşadıklarını anlatırken bir teftiş sırasında komutan Karlinov 'un askerlerine “Öleceğiz Sivastopol'u vermeyeceğiz” dediğini askerlerin de komutana karşılık olarak, “Öleceğiz! Yaşasın” dediklerini yazmış ve bu durumu ‘her Rus vatandaşının ruhunun derinliklerinde yatan

belge bulunmaktadır. Örneğin bu hastalığa yakalananlar hakkında hasta kişilerin diğer askerlerle beraber ve dar alanlarda yatırılmaması gerektiği, yattıkları yerlerin günde birkaç defa havalandırılması gerektiği, yiyeceklerinin içerisine sirke konulup öyle tüketilmesi ve yine içilecek su ve yenilecek yiyeceklerin son derece özenle seçilmesi hastalıktan kurtulma için bir dizi başka önlerden söz edilmektedir. Bkz; Serap **Torun**, “Kırım Savaşında İskorbüt İleti”, *1. Uluslararası Türk Tıp Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Kongresi*, Bildirileri, 20-24 Mayıs, Konya 2008. Mehmet **Karayaman**, “Kırım Harbinde Sağlık Hizmetleri(183-186)” Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008.

¹⁸⁷ Torun, Kırım Savaşı'nda Hasta... , s. 63.

¹⁸⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SFR.3., Dosya no: 19, Gömlek no: 6, (M-10-01-1855).

¹⁸⁹ Aydın, “Avrupa Savaş ...”, s. 98.

¹⁹⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SYS., Dosya no: 1352, Gömlek no: 37, (M-27-04-1855).

¹⁹¹ Figes, s. 288.

¹⁹² Figes, s. 288-289.

*Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910), 1828 yılında Moskova yakınlarında Tula'da doğmuştur. Kırım Savaşında, Rusların en önemli yerlerinin başında gelen Sivastopol 'da genç bir topçu subayı olarak görev yapmıştır. Burada gördüğü olayları hikayeletirmiş ve yine burada yazar olmaya karar vermiştir. Adını ilk kez dünya çapında bir üne sahip olan Savaş ve Barış eseriyle duyurmuş ve peşi sıra yine etkileyici eserler vermiştir. 20 Kasım 1910 da sonbaharında yakalandığı zatürre hastalığından dolayı ölmüştür.

vatan sevgisinin yansıması ‘ olduğunu belirtmiştir.¹⁹³ Tolstoy’un söyledikleri şaşırtıcı değildir. Çünkü her savaşta askerin moralini yüksek tutmaya çalışan, bu tip çıkışlar yapan komutanlar bulunur. Ama görünen o ki Rusların en başından beri korumaya çalıştıkları cesaretleri, savaş ilerledikçe yerini kaos, kargaşa ve korkuya bırakmaya başlamıştı.

Rusların belki de sevindikleri tek nokta kışın gelmiş olmasıdır. Ruslar kış aylarını, *General Kış* ya da *Görünmez Kahraman* olarak nitelemişlerdir. Aslında kışın gelmesine sevinilecek bir yan olmadığı açıktır ve bu Ruslarca da malumdur. Ama Rusların belki de tek avantajı coğrafyayı daha iyi biliyor olmalarıdır. Şartlara daha alışkınlardır ve müttefiklerin içinde bulunduğu durum kışı Ruslar için daha sempatik bir hale getirmektedir. Yoksa Rusların ordularını idame ettirecek altyapıları yoktur. Kışla beraber bu daha da sıkıntıya girmiştir. Rusya için de kış çok zor geçecekti. İngilizlerin durumuna düşmeseler de çok daha iyi olmadıkları da açıktı.¹⁹⁴

Rusların ana sorunu ordunun ihtiyacının çok azının karşılanabilir olmasıdır. İkmal hatlarını işler halde tutmak zordu. Büyükbaş hayvan yetiştiriliyordu ama saman kalmamıştı. Kış boyunca gemilerle Kırım’a yem ve gerekli teçhizatın getirilmesine çalışılmış ve bu kolay olmamıştı. Hayvanları hayatta tutmak zordu, her gün bazıları ölüyordu. Ayrıca cephaneleri de azalmıştı. Sivastopol garnizonunda tayınlarda azaltıldı. İçme suyu sıkıntısı vardı. Özellikle bu sorunu aşabilmek için Rusların 250 tane kuyu kazdığı bilinmektedir.¹⁹⁵ Rusların erzak sıkıntısı yaşamasının temelinde Moskova’nın güney yakasında demiryolu bulunmuyor olmasıdır. Bu sorun savaş sonuna kadar çözülemedi ve dolayısıyla erzak kıtlığı iyiden iyiye kendini gösterdi. Savaş sonucunda Rusların kaybedecek olmasının altında yatan en büyük neden olarak bu durum gösterilebilir.¹⁹⁶

Rus ordusunun diğer sıkıntısı da ortak bir sıkıntı olan sağlık ve hastane problemidir. Sorunun çözümü noktasında 1854 yılı Aralık ayında meşhur Rus Doktor Nikolay Pirogov, Kırım’a geldi. Hasta ve yaralı askerlere insanlık dışı davranıldığını görünce çileden çıktı. Bir sürü asker buz gibi soğukta üstü açık kağnılarla bir yerden başka yere

¹⁹³ Lev Nikolayeviç **Tolstoy**, *Sivastopol Öyküleri*, (Çev, Ergin Altay), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 50.

¹⁹⁴ Ponting, s. 274.

¹⁹⁵ Ponting, s. 274-275.

¹⁹⁶ Badem, s. 265.

sevk ediliyordu. Birçoğu daha bu esnada ölüyor sağ kalanlarında dondurucu soğuktan dolayı kol ya da bacakları kesilecek noktaya geliyordu. Tolstoy, bu konu hakkında bir hastane anısı şöyle anlatır:

“ ... ameliyatların yapıldığı odaya gireceksiniz. Oda da gözleri açık kloroformun etkisiyle sayıklayan, anlamsız, arada bir de duygulu şeyler söyleyen bir yaralının yattığı ranzanın başında, elleri dirseklerine kadar kan içinde yüzleri soluk yorgun çalışan doktorlar göreceksiniz. Doktorlar iğrenç ama çok yararlı bir işle kol, bacak kesme işlemiyle meşguldürler. Orada eğri sivri bir bıçağın, beyaz, canlı bir bedene girişini... yaralının yürek parçalayıcı korkunç çığlıklarını göreceksiniz.”¹⁹⁷

Bu işlemlerden sonra sağ kalanlar ya pislik içerisindeki ambarlara terk edilmiş veya nakliye yetersizliğinden bir kenara atılmışlardır. Kronik tıbbi malzeme sıkıntısı vardı. Doktorlar bile savaşı fırsata çevirmiş ilaçları el altından satıyor, iyi bir tedavi için rüşvet istiyorlardı. Rus hastaneleri yetersizdi. Hastaneler her geçen gün artan hasta yoğunluğundan dolayı kapasitelerinin üzerlerinde çalışıyorlardı. Doktorlara da yeterince eğitim almamışlardı, doktordan çok ‘Köy Kasabına’ benziyorlardı. Hijyene dikkat edilmiyordu ve bu enfeksiyon riskini artırıyordu.¹⁹⁸ Pirogov, Sivastopol’a geldiğinde hastaneleri düzene koymaya çalıştı. Ağır yaralılarla hemen ilgilenmeye başladı. Fakat yine de yetişemiyordu. Kurtulma ümidi olanları ayrı odalara taşıyor ve gerekli tüm müdahaleleri yapıyordu.¹⁹⁹

Tüm olumsuzluklara rağmen İnkerman’ın Ruslara doğrudan olmasa da bir faydası dokunmuştu. Bu fayda müttefik generallerinin gözlerini kendi konumlarına yöneltmiş ve her türlü düşünceye kapatmış olmasıdır ki kapsamlı bir strateji gerektiren bu savaşı sadece bir şehrin kuşatmasına indirgemişlerdi. Müttefik generallerin tek korkusu Ruslara takviye kuvvetler gelmesi ve bunlara yenilerinin eklenmesiydi. Bu gerçekleşirse kendi konumlarının tartışmalı hale geleceğinden çekiniyorlardı. Bu yüzden üst düzey komutanlar bir toplantı yaparak, Sivastopol harekâtını bir an önce bitirmeye karar verdiler. Bunun için Gözleve düşmanı çevirme ve şaşırtmak için uygun bir yer olarak seçildi. Bu noktadan harekete geçecek bir ordu Ur kapısından (Perekop), Bahçesaray’a

¹⁹⁷ Tolstoy, s. 40.

¹⁹⁸ Figes, s. 310-311.

¹⁹⁹ Figes, s. 312.

giden yolun kapatabileceği öngörülüyordu. Fakat böyle bir planın uygulamaya konulabilmesi için Tuna boyundaki Türk ordusunun büyük kısmının Kırım'a geçmesi gerekiyordu.²⁰⁰ Osmanlı tarafı bu plandan hoşnut olmasa da mecburen kabul etti. Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri Varna'dan Gözleve' ye doğru taşınmaya başladı. Ömer Paşa aslında Besarabya'yı işgale hazırlanıyordu ve o da mecburen yönünü Kırım'a çevirdi. Üç ay içerisinde toplam üç tümen Varna ve Süzebolu'dan Gözleve' ye nakledildi. Ömer Paşa, Gözleve de bir üs kuracak ama Sivastopol kuşatmasına katılmayacaktı.²⁰¹

Osmanlı kuvvetlerinin Gözleve de toplanıyor olması Rusların bu bölgeden geçen ikmal hatlarını tehdit ediyordu. Çar Nikolay bu kuvvetlere, General Stephan Hrulev, komutasında bir saldırı emri verdi. Hrulev, 17 Şubat 1855'te 80 top 29 bin piyade ve 4000 bin süvariden oluşan bir kuvvetle Osmanlıya saldırdı. Ömer Paşa'nın kuvvetleri müttefiklerin top atışlarıyla desteklendi ve Ruslar geri çekildi. Bu yenilgi Mençikof'un da sonunu getirdi. Mençikof'un yerine Kırım'daki Rus ordularının başına Gorçakov getirildi. Aslında sonu gelen sadece Mençikof değildi. Çar Nikolay, çok soğuk bir kış günü hasta olmasına rağmen ordularını teftiş etmeye çıkmıştır. Bazı yazarlar Nikolay'ın bu teftişini intihara eş değer olarak görülmüştür. Teftiş sonrası hastalığı artan Nikolay 2 Mart 1855'te öldü. Yerine II. Aleksandr, geçti.²⁰²

Rus yenilgisi St. Petersburg da büyük bir hezeyan yarattı. Güç dengesi artık müttefikler lehine dönmüştü. Galibiyetin de etkisiyle Fransızlar, Sivastopol kalelerinden Malakhov'u ve küçük Redan'ı İngilizler de büyük Redan'ı kuşatmayı kararlaştırdı. Malakhov kalesi, Sivastopol çevresindeki Rus istihkâmının merkeziydi. Ruslar bu istihkâmı güçlendirdi. Müttefikler burayı almayı başarabilirse, Sivastopol'un büyük bölümünü tehdit altına alınmış olacaktı.²⁰³ Nikolay'ın ölümü devletlerarasında çözüm ümitlerini de artırmıştı. 15 Mart 1855 günü, Viyana' da bir konferans toplandı. Osmanlı konferansa temsilci olarak Sadrazam Ali Paşa'yı yollamıştı. Konferans barış

²⁰⁰ Slade, s. 410.

²⁰¹ Badem, Kırım Savaşı Ve Osmanlılar, s. 264.

²⁰² Besim **Özcan**, "1877-1878 Harbine Kadar Osmanlı-Rus Münasebetleri, Aziziye Zaferi 8-9 1877", Atatürk Üniversitesi, *Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 22, Erzurum 1995, s. 111.

²⁰³ Hüner **Tuncer**, Kırım Savaşı Ve Diplomasi (1853-1856), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 95.

içerisinde²⁰⁴ başladı. Rusya dört nokta üzerinde müzakereleri kabul etmişti. Bu dört madde şu esaslardan oluşmaktadır:

- 1) Eflak- Boğdan ve Sırbistan üzerinde Rus hâkimiyeti kaldırılacak ve Osmanlı İmparatorluğunun bu topraklara verdiği hak ve ayrıcalıklar, büyük devletlerin garantisi altında olacaktır.
- 2) Tuna' da seyrüsefer özgürlüğü sağlanacak.
- 3) 1841 tarihli Boğazlar Sözleşmesi, Avrupa dengesinin gereklerine göre yeniden düzenlenecek.
- 4) Padişahların egemenlik haklarıyla da uyuşacak şekilde, Osmanlıdaki Hristiyanların ayrıcalıkları ve hakları büyük devletlerce korunacaktır.²⁰⁵

Konferansta iki madde üzerinde kolaylıkla çözüme ulaşıldı. Konferansın akıbetini üçüncü maddenin nasıl yorumlanacağı belirleyecekti. Avusturya dışişleri bakanı Kont Boul, bu maddeye binaen, Karadeniz'de hem Rusya'nın hem de müttefik güçlerin aynı oranda deniz kuvveti bulundurması fikrini ortaya attı. Fakat İngilizler Rusya'nın Karadeniz'de sahip olduğu gücü büyük ölçü de kırmak niyetinde olduğundan bu fikre sıcak bakmadı.²⁰⁶ Konferansta Rusya'ya esasen iki teklif yapılmıştı. İlki, Karadeniz'in tarafsızlığı olup ikincisi Kont Boul 'ün teklifidir. Rusya iki teklif karşısında da karar vermekte güçlük çekmiş, konferanstaki Rus temsilcisi Gorçakof, konuyla ilgili Rus savaş bakanlığına bir mektup yazarak son sözü kendilerinin söylemesini istemiştir.²⁰⁷ Görüş farklılıkları 19 Nisan 1855 günü yapılan oturumla belirli noktalar da toplandı. Buna göre, Osmanlı bir Avrupa devleti sayılacak, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin garantisinde olacaktı. 1841' de imzalan Boğazlar Sözleşmesi değiştirilmeyecek, Osmanlı başka bir devletle problem yaşarsa bu probleme müdahale edilecek ve problem barışçı bir çözümle ortadan kaldırılacaktı.²⁰⁸ Konferansın başından beri eğer Boul 'ün önerisi Ruslarca geri çevrilirse, Avusturya, müttefikler yanında Rusya'ya karşı savaşa dâhil olacaktı. Çıkan anlaşmazlıklar, çözüm yollarının tıkanması, yaşanan ertelemeler, konferansın sonuçsuz bir şekilde dağılması ile noktalandı. Artık

²⁰⁴ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 266-267.

²⁰⁵ Armaoğlu, s. 366.

²⁰⁶ Tuncer, s. 96.

²⁰⁷ Goryanof, s. 159.

²⁰⁸ Armaoğlu, s. 368.

barışa giden yolu açmak ve hedefe ulaşmak hep olduğu gibi yeniden askerlere düşmekteydi.²⁰⁹ Rusların tutumu, görece İngilizleri memnun etmemiştir. Bu memnuniyetsizlik karşısında Canning, şunları söylemektedir:

“Yüklendiğimiz fedakârlıklara, rizikolara, emeklere karşılık daha sağlam temelli garantiler istememiz pek tabiidir. Bu gibi durumlar da hükümetin yersiz itidale kaçması sorumluluk yükleyicidir. Uyruklarından büyük fedakârlıklar istemiş olan bir hükümete böyle bir durum da düşen ödev, tarlayı sürme emeklerine eş bir verimin sağlanmasıdır.”²¹⁰

Konferanstan, istediği kararı çıkartamayan İngiliz ve Fransızlar savaşa kaldıkları yerden devam ettiler. Kayıplarının her geçen gün daha da artmasıyla takviye kuvvet arayışına yöneldiler. Bu aşamada yardımlarına İtalyan siyasi birliğini kurma hevesinde olan ve bu süreçte Avrupa’nın ileri devletlerinin sempatisini kazanmak isteyen Piyomente (Sardunya) devreye girdi. 26 Ocak 1855 de Dışişleri bakanı Kont Cavour, müttefiklerle bir antlaşma yaptı. Seferlik yapmaya durumu elvermediğinden İngiltere’den 25 milyon Franklık bir de yardım aldı. Piyomente 15 bin kişilik bir kuvvetle Kırım’a geldi ve müttefiklerin asker sayısı 200 bin oldu.²¹¹ Yeni yılın ilk günleriyle Sivastopol’u ele geçirme hedefini koyan müttefikler, ordularını kuvvetlendirip, siperlerini de ilerletmişlerdi. 9 Nisan’ da Sivastopol yeniden bombardıman altına alındı. Bir haftayı geçen süre de devam etti ve bin ton ağırlığında mermi ve humbara atıldı.²¹² Bombardıman sürerken savaşın kaderini de büyük ölçü de etkileyecek olan bir yenilikte hayata geçirildi. Yapımı süren Varna ile Balaklava arasında bir telgraf hattı* tamamlandı. 25 Nisan günü faaliyete geçti. Böylece savaş cephesi doğrudan müttefik başkentlerine bağlandı.²¹³ İngilizler bu hattın yapımını savaş için olmazsa olmaz görüyorlardı. Gerekli personel sayısının tedariki ve gerekli diğer yardımın yapılmasını Osmanlıdan istemiş, hattın yapımı için Varna da uygun bir yerin tespiti yapılmasını

²⁰⁹ Tuncer, s. 96.

²¹⁰ Poole, s. 161.

²¹¹ Saim **Besbelli**, *1853-1856 Osmanlı Rus Ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1977, s. 82. Ayrıca bkz; “Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)”, s. 54.

²¹² Slade, s. 424-425.

²¹³ Tuncer, s. 97.

*İngilizlerin yapımına başladığı bu hat Varna- Kırım arasında deniz altından, 400 mil uzunluğunda çekildi. Aslında İngiliz ve Fransızlar 1854 yazında Osmanlı telgraf şebekesini kurmak üzere Babıali’ye teklifte bulunmuşlardı. Padişahın çok istemesine rağmen telgrafın etkili bir biçim de kullanımı Kırım Savaşına denk gelmiştir. 1870 yılına gelindiğinde ise Osmanlı da telgrafhanelerin sayısı 301’ e ulaşmıştı. Detaylı bilgi bkz; Özkan **Keskin** ve Ali **Sönmez**, “Telgrafın Osmanlı İmparatorluğunda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği”, OTAM, sayı 25, Ankara 2009, s. 70-71.

bildirmişti. Ayrıca İngilizler hattın yapımı için mühendiste göndermek istemişlerdir.²¹⁴ Haberleşmeye olan ihtiyaç, savaş zamanı kendisini daha fazla göstermektedir. Dolayısıyla savaş dönemlerinde bu elzem ihtiyacın giderilmiş olması, bilgi akışını daha hızlı hale getireceği için çok büyük öneme sahiptir.

Sivastopol bombardımanı dışında müttefikler Kerç' e bir sefer düzenledi. Amaç Azak denizine karşı bir harekette bulunmaktı ve Ruslar bu durumu hemen fark ederek Kırım'daki kuvvetlerini her açıdan beslemeye çalıştılar. Ayrıca Kerç boğazının en dar yeri olan Yenikale yakınlarında kıyı tahkimatı yaptılar. Yenice Boğazında ada benzer önlemler aldılar. Kerç boğazına iki sıra gemi batırılarak boğaz kapatıldı. Fakat önlemler bir işe yaramadı, müttefikler buraları kolayca alıp koruma işini de Osmanlıya bıraktılar. Sivastopol alındıktan sonra bu yerler tahkim edilmiştir.²¹⁵ 25 Mayıs günü müttefikler Azak denizine girdiler. Rusların büyük miktarda malzemesi de bu esnada tahrip edildi.²¹⁶ 6 Haziran 1855 günü Sivastopol'a üçüncü bombardıman girişimi başladı ve akabinde bir taarruz gerçekleştirildi. Rusların Malakof tabyası hedef seçilerek burası alınarak, Rusların limana bağlantısının kesilmeye çalışılacaktı. Bunun için şehrin istihkâmlarına iyice yaklaşılmış ve Rus kıyı bataryaları üzerine ateş açıldı. Büyük zarar verildi. 16 Ağustosta Ruslar karşı bir taarruza giriştiler ama Çernaya* muharebelerinde bir kez daha yenilip geri çekilmek zorunda bırakıldılar.²¹⁷

5 Eylül de müttefik güçleri karadan Rusları bombardıman altına alıp daha sonra yeniden Sivastopol üzerine taarruza geçtiler. Müttefikler Malakof tabyasını aşmayı başardılar. Ruslar istihkâmlarını boşaltarak, limana doğru çekilmeye başladılar. Gece olunca Ruslar şehrin güneyini boşaltmaya başladılar ve boşalan yerlerden müttefikler şehre doğru girmeye başladılar. 12 Eylül günü şehir işgal edildi. Her iki tarafında çok kaybı oldu.

²¹⁴ "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 157-158-159.

²¹⁵ Besbelli, s. 83-84. Sivastopol galibiyeti sonrası İngiltere'ye tebrik mesajı yollanmıştır. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR. SFR. 3., Dosya no: 24, Gömlek no: 8, (M-25-09-1855).

²¹⁶ 17 gemi ile kıyıdaکی mühimmat ve tahıl depoları yakıldı. Ayrıca Yenice'de bir depo da yine yakılanlar arasındadır. Müttefikler, Azak denizine girdikleri ilk günden beri, altı silahlı vapur, 264 büyüklü küçükü ticaret gemisi ve 200.000 İngiliz lirası değerinde levazım tahrip edilmiştir. Besbelli, "1853-1856 Osmanlı Rus Ve Kırım ...", s. 86.

*28 Haziran günü Lord Raglan yakalandığı koleradan kurtulamamış ve ölmüştür. Lord Raglan'ın yerini James Simpson almıştır. Saldırıları kaldığı yerden devam eder ama sonuç getirmmez. Bu arada Kırım Savaşı, uzaklarda bir cepheye kaymıştır. 6 Ağustos günü Finlandiya kıyılarında, Sweaborg'daki Rus mevziileri bombalanmıştır. 9 Ağustos'ta Gorçakof, II. Alexsandr'ın emriyle ofansif bir çıkış planı hazırlanmıştır. Ruslar, Sivastopol kuşatmasının kaldırılabilmesi için bu planı son çıkış noktası olarak görmüşlerdir. Ama art arda gelen taktik hatalar Çernaya' da son bulmuştur. Detaylı bilgi için bkz, *La Guerre De Crimée*, İstanbul Fransa Başkonsolosluğu, İstanbul 14 Juillet 2004.

²¹⁷ Besbelli, "Osmanlı Rus Ve Kırım" ... s. 87.

Ruslar 13 bin Ruslar 10 bin kayıp verdiler.²¹⁸ Burada dikkat çeken önemli bir nokta da Ömer Paşa'nın yerine bir vekil bırakmadan Kafkasya seferi için Kırım'dan ayrılması olmuştur. Ömer Paşa'nın bu tutumu Sivastopol'daki kesin galibiyete şahitlik yapamamasına sebep olmuştur. Ömer Paşa çoğu kesim tarafından haklı olarak eleştiriye maruz kalmıştır. Ömer Paşa, Pelissier ile bozuşup 1855 yılının Temmuz ayında Osmanlı başkentine gelmiş ve Cevdet Paşa'nın naklettiğine göre, Malakof'un bu sene içerisinde alınamayacağı, Sivastopol'un alınmasının iki ya da üç seneyi bulabileceğini söylemiştir.²¹⁹

Şehir müttefiklerce alındıktan sonra talan işinde başarılı olan, İngiliz ve Fransızlarca yağmalanmıştır. Fransa ve İngiltere'de şehrin ele geçirilişi, halk büyük sevinç gösterileriyle karşılanmıştı. Sokaklar da danslar ediliyordu. İçkiler içiliyor, yurt sever marşlar söyleniyordu. Birçok kesim savaşın artık bittiği fikrine kapılmıştı. Oysa Sivastopol'un kaybı askeri açıdan Rusya'nın mağlubiyeti olmaktan çok uzaktı. Ama müttefikler Rusları ve Çar II. Aleksandr'ı barış yapmaya zorlayabileceklerini düşünüyorlardı. Oysa Çar, savaşın devamından yanaydı ve bunun için yeni hesaplar içerisine girmişti.²²⁰

1.5.4. Kars Cephesi ve Rus Saldırılarına Karşı Alınan Tedbirler

Kırım Savaşı kan ve ateş içinde devam ederken gidişat Ruslar adına hiç de iyi değildi. Arka arkaya mağlubiyetler alınmıştı ve birçok Rus askerinin kanı dökülmesine karşın Sivastopol'un da kaybına engel olunamamıştı. Yeni Çar II. Aleksandr, kırılan gururlarını onarmak ve Rus halkına bir zafer armağan etmenin peşindeydi.²²¹ Çar planını Kars üzerine oluşturdu. Burada Kars rastgele seçilmiş bir nokta olamaz. Çünkü Kırım Savaşında müttefiklerin odaklandığı cephe daha çok Sivastopol olduğu için Kafkaslara gereken önem verilmemiştir. Eğer Kars gibi önemli bir kale alınırsa Rus ordusu hem moral ve motivasyon olarak yükselir hem de yeni Çar çok arzuladığı zaferi Rus halkına armağan edebilirdi.²²²

²¹⁸ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 268-269.

²¹⁹ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 269.

²²⁰ Figes, s. 404-405-406. Ayrıca Sivastopol galibiyetinin Osmanlıdaki yansımaları için bkz; "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 171-177.

²²¹ Andıç ve Andıç, s. 39.

²²² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ.DH., Dosya no: 317, Gömlek no: 20496, (H-15-07-1271).

Kars kalesi önemli müstahkem mevki olmakla beraber 1828-29 Osmanlı ve Rusya savaşı sonrası, Osmanlılardan alınmıştı. Dolayısıyla her iki tarafında Kars konusunda anılarının tazeliğini koruduğu söylenebilir. Rusya, bölgeyi tekrardan alabileceğine inanıyordu. Osmanlı kuvvetlerinde ise savaşın başındaki iyimserliğe rağmen durumun pekiyi olduğu söylenemezdi. Oysa Kars'ta görev yapan İngiliz doktor Sandwith'in aktardığına göre, Osmanlı kuvvetleri savaşın başında büyük ümit besliyorlardı. Ateşli hilalin çağrısıyla binlerce savaşçı aşiret İslam sancağı altında birleşeceklerdi. Bu kutsal bir harp olacaktı. Osmanlının dini kuvveti bilim ve tekniğe üstün gelecekti. En azından Osmanlı öyle düşünüyordu ama sonuç pek istenildiği gibi olmayacaktı.²²³

Osmanlıda savaş hazırlıkları başladı. Doğu Anadolu'daki Kars, Ardahan, Batum, Erzurum ve Trabzon gibi önde gelen noktalar dönemin şartları çerçevesinde tahkim edildi. Öncelik istikamet yolu üzerinde bulunan ve o zamanki stratejik ehemmiyetinden ötürü Kars kalesine verildi. Ayrıca Erzurum ve Kars'a muhasara toplarıyla, sahra bataryaları yollandı.²²⁴ Bu cephenin Osmanlı adına en kötü tarafı ağırlığın Rumeli ordusuna verilmiş olmasından dolayı Kafkas ordusunun ihmal edilmiş olmasıdır. Cepheyi güçlendirmek amacıyla Anadolu ordusuna bağlı Van, Diyarbekir, Harput ve Erzurum'dan mümkün olduğu kadar süvari askerinin toplanılması için gerekli görülen tüm çalışmalar başlatılmıştı. Ayrıca başıbozuk diye tabir edilen bir grupta orduya katıldı. Padişahın emrinde iş bilen yabancı subaylarda vardı. Ayrıca Dağıstan ve Çeçenistan'da Ruslara karşı direniş lideri olan Şeyh Şamil ile de ilişkiler geliştirildi. Kafkas cephesinde birçok çatışma yaşanmıştır ve bunların en önemlisi Kars'ta gerçekleşmiştir.²²⁵

Sivastopol'un düşmesiyle beraber, müttefiklerle barış görüşmelerin de elini kuvvetlendirmek için Kars'a daha fazla önem vermeye başladı. Kars alınabilirse, Rus askerlerine Anadolu yolunu açılacak, Hindistan'a giden kara güzergâhında İngiliz çıkarlarını tehdit edebilecekti. Çar Aleksandr, Sivastopol'a müttefiklerin yüklenmeye başladığını görünce zaten yönünü Kars'a çevirmiş ve müttefiklerin gücünü biraz olsun kırabilmek için Kars'a yönelik bir saldırı emri vermişti. Saldırı 16 Haziran da başlamış

²²³ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 136.

²²⁴ Hasan **Şahin** "Kırım Harbi'nde (1853-1856) Doğu Anadolu Cephesi'nde Cereyan Eden Muharebelerde Başlı-Bozuk Birlikleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Erzurum 2013, s. 346.

²²⁵ Şahin, s. 345-346.

Osmanlı kuvvetlerinin başında bulunan William Williams, açık alan savaşında Ruslarla başa çıkamayacağını düşünerek muharebeye girişmemiştir. Böylece Ruslar Kars'ı kuşatarak Sivastopol cephesine karşılık vermiş oldular.²²⁶ Ruslar zaten en başından beri şehri zorla teslim yoluyla almayı amaç edinmişlerdi. 17 Haziran günü şehir Ruslarca çevrilmeye başladı.²²⁷ Kars muhasara altında olsa da müttefiklerin önceliği Sivastopol'du. Babıali ise Kars'a daha çok önem veriyordu. Ömer Paşa, 7 Temmuz da müttefik ordu komutanlarına yazdığı bir mektupta, Kars'ın zor durumda olduğunu, hiçbir şey olmasa bile açlıktan kalenin teslim bayrağını çekeceğini yazıyordu. Ayrıca 17 Temmuz günü başkente gelen Ömer Paşa, Sultan ile görüşmüş ve müttefiklerin Osmanlı'nın en iyi ordusunu boş yere Sivastopol da tuttuğunu, zor durumda olan Kars gereken önemi vermediklerini anlattı.²²⁸

Muravyev, komutasındaki Rus kuvvetleri Erzurum ve Kars yolunu kestiği için, şehrin durumu iyi değildi. Yeterli oranda mühimmat ve yiyecek olmadığı için şehrin dayanma süresi uzun olmayacaktı. Ömer paşa bu süreyi iki ay olarak öngörmekteydi ve bunu Sultan Abdülmecit ile konuşmasında paylaşmıştı.²²⁹ Ömer Paşa'nın öngörüsü doğru çıktı ve kısa süre sonra şehir de açlık baş gösterdi. Ruslar, Köprüköy ve Hasankale'yi alıp burada Muravyev komutasında karargâhlarını kurdular. Muravyev, aslında Erzurum'u almak istiyordu ama kuvvetlerini de bölme riskine girmek istemiyordu. Erzurum'dan gelen ajanların haberlerine göre de şehirde panik havası ortaya çıkıyordu.²³⁰ Erzurum'dan yollanan Ali Paşa komutasındaki bir Osmanlı birliği de Tümgeneral Pyotr P. Kovalevski, komutasındaki Rus birliklerince 31 Ağustos günü Penek'te dağıtıldı. Ali paşa esir düştü. Kars ve civarı vergilerini Osmanlı vergi memurları yerine Ruslara vermeye başladılar. Rusların artan baskısı ile Müşir Mehmet Vasıf Paşa, durumun çaresizliği karşısında İstanbul'a mektuplar yazıyor ve tavsiyeler istiyordu. Örneğin bir mektubunda 50 bine yakın Rus askerinin Kars'a geldiğini ve artık Kars'taki Türk askerlerin gözlerinin yılmış olduğundan bahsediyordu.²³¹

²²⁶ Figs, s. 406-407.

²²⁷ Aziz **Kaylan**, *Tarihimizin Unutulan Olayı Kırım Savaşı (1853-1856)*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1975, s. 180-181. Ayrıca bkz; "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 165-170.

²²⁸ Tuncer, s. 102.

²²⁹ Mehmet Budak, "1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi", İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1993 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 115-116.

²³⁰ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 230-231.

²³¹ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 230-231-232.

1855 yılının sonbaharı başlarken Kars zor durumdaydı. Ağustos başında yapılması gerçekleşmesi planlanan bölgeye İngiliz askeri gönderme fikri gerçekleşmemişti.²³² Hayvan yemleri tükenme noktasına gelmiş, askerin erzakı iyice azalmıştı. Öyleki askerin tayın hakkı yarıya düşürülmüştü. Bazen ekmek verilmiyor, yerine çok az bisküvi veriliyordu. Yokluk had safhaya ulaşıncı, Ermenilerin şehri terk etmeleri istenildi. 3000'e yakın Müslüman aile açlıkla yüz yüze kaldı. General Williams gerek Osmanlı gerekse müttefiklere mektuplar yolluyor ve Kars'ın kurtarılması için neler yapıldığını soruyordu. Ayrıca burada alınacak olası bir mağlubiyetin küçük bir mağlubiyet olmayacağını, ciddi para, mal ve mühimmat kaybına yol açacağına dikkat çekiyordu.²³³

Kars'ın yardıma ihtiyacı ortadadır. Bir dizi görüşme yapılarak konunun çözümüne çalışılmış ve Ömer Paşa'nın komutasındaki birliklerin Kırım'dan Anadolu'ya geçirilmesi kararı alınmıştır. Bu fikir bizatihi Ömer Paşa'nın fikriydi ama müttefikler paşa ile aynı fikir de değildi. Sivastopol da sonuca bu kadar yaklaşmışken Kırım'da ki güçlerin azaltılması istenilmiyordu. Anadolu olanlar Napolyon'un hiç umurunda değildi. Sorun Ömer Paşa'nın yerine Türk Kontenjanının²³⁴ gönderilmesiyle çözüldü. Fakat asker tedariki noktasında yine sorunlar çıkmış, Ömer Paşa yeterince hızlı gelememiş ve Kars 27 Kasım'da teslim bayrağını çekmişti.²³⁵ Bununla beraber Kars halkı açlıktan kurtulmuş²³⁶ ama Kars'ın işgali savaşın bitimine kadar sürdü. Fakat burada alınan yenilgi savaşın geneline bakıldığında çok önemli değildir. Çünkü gidişatı çok etkilememiştir. Ayrıca Osmanlı asker ve subayları ellerinden geldiğince Kars'ı savunmuş, kolayca asla düşmana terk etmemişlerdir. Savaşın bitimiyle de bu asker ve

²³² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SFR.3., Dosya no: 23, Gömlek no: 9, (M-02-08-1855).

²³³ Budak, s. 125.

²³⁴ Müttefik komutası altındaki başıbozuk birlikleriyle Türk Kontenjanı denilen askeri birlik Kırım Savaşı'nın ilginç ve özellikle Türk tarih yazımında çok bilinmeyen konular arasındadır. Bu askerler, İngiltere tarafından maaşları ödenen, beslenmek ve giydirilmek ve İngiliz subaylarının emrinde olmak üzere İngiltere'ye kiralanmış ve savaşın bitimiyle beraber Babıali'ye geri verilecek olan 20 bin askerden oluşan bir kolordu. Dolayısıyla bu askerlere kontenjan askeri denilmekteydi. Genelkurmay'ın Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi adlı eserinde ' Türk-İngiliz Mukavemet Ordusu' olarak geçmektedir. Bazı kaynaklarda ise komutanlarının isminden dolayı Vivian ordusu da denilmektedir. Bu yapı da bir orduyu, Osmanlı askeri tarihinde bulmak zordur. Bu açıdan parası başka bir devlet tarafından ödenen Müslüman askerlerin Hristiyan bir devlet komutasında olması dikkat çekici bir unsurdur. Detaylı bilgi için bkz; Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 231-232.

²³⁵ Poole, s. 164-165. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SFR.3., Dosya no:23 ,Gömlek no: 20, (M-14-08-1855).

²³⁶ Devlet savaş bittikten sonra dahi Kars cephesinde şehit olanların yakınlarına yardımlar yapmış ve yeniden bir açlık durumu ile karşı karşıya kalmalarını engellemeye çalışmıştır. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, A.}MKT.MVL., Dosya no: 93 Gömlek no: 63, (H-02-05-1274).

subaylardan sağ kalanlar devletçe ödüllendirilmişlerdir.²³⁷ Öte yanan cephe Osmanlı adına kayıpla sonlanmıştı ama bu durum müttefiklerin kazandığı gerçeği değişmediği gibi bu galibiyet Rusya'nın barış masasına oturmasını sağlamaktan öte bir şey değildir.²³⁸ Burada alınan yenilginin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu, Prusya'nın takındığı tavırdan son derece rahatsız olmuştur. Daha Rusların Kars'ı istila ettiği haberi gelir gelmez Ruslar, Berlin Sefarethanesinde bir kutlama tertip etmişlerdir. Bu kutlamaya bazı Prusyalı subaylarda katılmıştır. Bu durum Osmanlıyı rahatsız etmiş ve tarafsız konumda bulunan bir ülkenin böylesi bir tavır takınmasının, o ülkenin tarafsızlığına kuşku düşüreceği Prusya'ya bildirilmiştir.²³⁹

Kars kuşatmasının sonuçlandırılmış olması Rusya'yı sevindirmiştir. Çünkü Ruslar, kuşatmanın acil şekilde bitirilmesinden yanaydılar. Çünkü İngiliz ve Fransız kuvvetleri Rusların Kars kuşatmasının çok uzadığını düşünüyorlar ve Kars'ı Rusların eline geçmeden kurtarma planları yapıyorlardı. Ruslar böyle bir tehdit altında kalmadan Kars'ı almayı başardı ve 1856 Paris antlaşmasına kadar Kars'ı işgalini bir şekilde sürdürmeye devam etti.²⁴⁰

²³⁷ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HAT, Dosya no: 1648, Gömlek no: 3, (H-20-02-1272)

²³⁸ Kaylan, s. 182.

²³⁹ "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 61.

²⁴⁰ Budak, s. 145.

2. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞININ SONUÇLARI

2.1. Paris Kongresi ve 1856 Paris Barış Antlaşması

Müttefik ve Rus orduları, Sivastopol 'da birbirleri üzerine yeni planlar yapıp galibiyet hesapları içerisindeyken, 1855 yılının Aralık ayının son günlerinde Avusturya elçisi, Rusya'ya yeni bir ultimatom vererek, ultimatomu kabula zorluyordu. Karşısına yeni bir rakip almak istemeyen Çar, ultimatomu yanıt vermeden yardımcılarıyla görüşmeler yaptı.²⁴¹ Görüşmelerden savaşın bitirilmesi kararı çıktı. Çünkü olası bir yenilgide kayıplar Kırım ile sınırlı kalmayabilirdi. Ayrıca Rus ekonomisi savaşın her geçen gün artan yükünü kaldırmakta zorlanıyordu. Serflik üzerine kurulu Rus maliyesi, sanayileşme ve kalkınma sürecindeki iki büyük güce karşı zaten uzun süre devam edemezdi. Rusya istemese de Avusturya'nın ultimatomunu kabul etti.²⁴²

28 Şubat 1856 da Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda yeni bir kongre toplandı. Kongre başkanlığına Fransız Dışişleri Bakanı Kont Alexsandr Walewski seçildi. Kongrenin sekreterliği görevini ise Fransızların tecrübeli diplomatı Vincent Benedetti seçildi.²⁴³ Osmanlı kongreden ümitliydi. Savaşta kendi adına düşen her türlü görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmış ve Rusya'nın kendisine layık gördüğü 'Hasta Adam' yakıştırmalarını boşa çıkarmıştı.²⁴⁴

Paris Kongresine katılanlar arasında Kırım Savaşı'ndaki savaşan devletlere ek olarak, Avusturya ve Prusya da katılmıştı. İngilizler kongreye gereken önemi veriyorlardı ve en

²⁴¹ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 271.

²⁴² Tuncer, s. 108.

²⁴³ Andıç ve Andıç, s. 66.

²⁴⁴ Ahmet Teoman, "Kırım Savaşı", Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1991 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s. 157.

iyi iki diplomatını kongreye yollamışlardı. Bunlardan Lord Clarendon, son derece başarılı bir diplomat olmasının yanı sıra, kabiliyeti ve dirayetli oluşuyla dikkat çekiyordu. Lord Cowley isimli diğer diplomat ise çok iyi bir arabulucuydu.²⁴⁵ Osmanlıyı ise Sadrazam Ali paşa ve Reşid Paşa'nın oğlu Paris ve Sardinya elçiliği yapan Mehmed Cemil Bey temsil ediyordu.²⁴⁶ Kongrede oturumlar öğleden sonra başlıyor, saat 17.00 gibi sona eriyordu. İlk toplantıda genel çerçeve üzerinde mutabakat sağlanmıştı. İngiltere, kongrede istediklerini almanın peşindeydi ve kongrenin hemen oldubittiye getirilmesinden yana değildi.²⁴⁷ Zira savaş İngiltere için henüz bitmiş sayılmazdı. Türk Kontenjanı ve Osmanlı gayrinizami süvarileri için epey masraf yapmıştı ve geline nokta da tam bu askerlerden yararlanacakken savaş sonuçlanacak duruma gelmişti. Ayrıca belki de İngilizler adına gurur kırıcı olabilecek noktada Sivastopol'da kazanılan zaferin Fransa'ya mal edilecek olmasıydı. Bu yüzden İngiltere yeni bir zafer kazanma ve Rusya ya büyük bir darbe vurmanın hesapları içerisindeydi.²⁴⁸ Savaşın sona ereceği haberini alan Canning, bir hayal kırıklığı yaşamış ve bu durum üzerine: "Böyle bir antlaşmanın altına imza atmaktansa, sağ kolumu kopartır atarım, daha iyi!"²⁴⁹ diyordu. Ayrıca Canning, Lord Clarendon'a gönderdiği 3 Şubat 1856 günü tarihinde bir mektup yollamış ve şu cümlelere yer vermişti:

"Paris'e gideceğinize çok sevindim. Gayretlerinizin sonu gelmese bile elinizden olanı yapmış olma, tesellisini sağlayacağı şüphesizdir. Fikirlerimizin halkoyuyla birlik olduğunu görmek beni sevindirdi. Harp o günkü şartlar altında bir zorunluluktan ve sürdürülmesi aksi takdirde kaybedilecek birçok yarar sağlayabilirdi. Nikola'nın Rusya'sı dize gelmiş durumda. Rusya yapısı bakımından budanmış olmasına rağmen, yeni filizler sürebilme gücünü elinde tutuyor. Yakın bir gelecekte daha hızlı bir büyüme imkânı bulacağından hiç şüphemiz olmasın. İşte bu gelecek Rusya'ya karşı gerekli tedbirlerin alınması gerektiği görüşündeyim. Bunun için de Avrupa'daki ve Asya'daki imparatorluklar arasında tarafsız ya da bağımsız devlet veya eyaletlerin kurulmasından başka çare yoktur. Kırım için ise,

²⁴⁵ Andıç ve Andıç, s. 66-67.

²⁴⁶ Kongreye katılan diğer devletlerin temsilcileri ise şöyledir; Fransa adına Kont Aleksandr Colonna-Walewski ve Viyana elçisi Baron François- Adolphe de Bourqueney, Rusya adına Kont Aleksey Orlov ve Baron Filip de Bronnov, Avusturya adına Başbakan Charles Ferdinand Boul Schauenstein ve Baron Joseph-Alexandre de Hübner, Sardunya adına Kont Camille Bensa Cavour ile De Villamarina, Prusya adına ise Kont de Hatzfeldt olmuştur. Bkz; Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 271-272.

²⁴⁷ Ponting, s. 503.

²⁴⁸ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 272.

²⁴⁹ Poole, s. 166.

Rusya'dan ayrılacak olursa, nasıl bir şekil bulunabileceğini bilmiyorum. Donanmasız, müstahkem mevkillerden yoksun bırakılırsa ve Tuna serbest ticarete açıldığı ve bir çeşit uluslararası kontrol altına sokulduğu takdirde, bizlere ve müttefiklerimize faydalı olacağını söylemekle yetineyim.”²⁵⁰

Aslında gelişmelere İngiltere açısından baktığımız da İngiltere'nin sonuca bu kadar ulaşmışken Canning'in haksız olduğu iddia edilemez. Çünkü Fransa, harpten ihtiyaç duyduğu her şeyi kazandı. İsteddiği şan ve şöhreti kazanmış hem de Rusya-Avusturya-Prusya bloğunu da yıkmıştı. Kongrenin bile toplandığı şehir, Fransa'nın üstünlük açısından geldiği noktası da gösteriyordu. Hatta bu konu da Figes, Walewski 'nin Napolyon'a gönderdiği bir mektubun da Fransa için, bu kavgadan yalnızca Fransa kazançlı çıkacak çünkü Avrupa'nın en iyisi o, dediğini yazmaktadır.²⁵¹ İngiltere her ne kadar savaşı devam ettirmekten taraf olsa da, geldiği nokta da beklentilerinin zafiyete uğradığı ortadadır. İngiltere'nin önünde artık savaşı bırakıp istediği şeyleri masa da kazanma peşine düşmekten başka çare kalmamıştı.

Kongre, Viyana'daki kararları esas almıştı. Fakat katılımcıların hepsi bu kararların gözden geçirilmesi ve revize edilmesinden yanaydı. Böyle olunca da Osmanlı temsilcisi Ali Paşa zor durumlara düşüyor her yeni teklifle ayrı ayrı meşgul olmak zorunda kalıyordu. Görüşülen konular sonrası temsilciler ülkelerinden onay bekliyor, konuşulan madde hakkında mutabakata varılırsa o madde katılımcılarca kabul ediliyordu.²⁵² Kongreyi uzun süre meşgul eden konuların başında Rusya'nın Besarabya topraklarının bir kısmını bırakmak zorunda kalmasıydı. İngiltere, Rusya'nın bu topraklardan kesinlikle çıkmasından yanayken Fransa pek üstelememekteydi. Bu durum Fransa ve Rusya'yı birbirlerine yakınlaştırmıştı. Rusya vazgeçmek zorunda bırakıldığı Besarabya topraklarını azaltmak amacındaydı ve karşılığında Kars ve komşu topraklardan çekilmeyi öneriyordu.²⁵³ Eflak ve Boğdan, Osmanlıda kalmaya devam edecek ve özerk olarak kalacak ve bu durumun devamı kongreye katılan tüm devletlerin ortak garantisinde olacaktı. Rusya'nın bırakmak zorunda kaldığı kısımlar Moldovya'ya verilecek ama bu iki prenslik birleştirilmeyecekti. Voyvodalıkların belirlenmesinde ise

²⁵⁰ Poole, , s. 166-167.

²⁵¹ Figes, s. 420.

²⁵² Andıç ve Andıç, s. 68-69.

²⁵³ Tuncer, s. 108.

savaş öncesindeki usuller aynen uygulanacaktı.²⁵⁴ Karadeniz'in tarafsız olması bahsi de kongrede uzun mesai harcanan konulardan olmuştur. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi yenilendi. Osmanlı ve Rusya, Karadeniz'de tersane inşa edemeyecekti. Tuna beyliklerindeki Rus korumacılığı sonlandırılırken, Osmanlı toprak bütünlüğü Avrupa garantisine alındı. Tuna beylikleri, Sırlar ve Osmanlı yönetimine verilirken yine bu durum Avrupa güvencesine alındı. Sırbistan iç konularda da özerk olmaya devam edecekti.²⁵⁵

Kongrenin Osmanlı açısından çok önemli bir yanı da bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ilk defa uluslararası bir kongreye, Avrupa devletleriyle eşit haklara sahip olarak katılmıştır. Kongre sonucu Osmanlı toprak bütünlüğü Avrupa'nın teminatı altına alınınca, Osmanlı Avrupa uyumuna dahil edilmiştir. Böylece Osmanlı kendi adına ilk defa büyük güçlerden biri ve güç dengesinin bir parçası olarak kabul edildi.²⁵⁶ Kongre sonrası Paris Barış Antlaşması imzalandı ve imzalanan antlaşma 27 Nisan 1856 günü yürürlüğe girdi.

Barış haberi Kırım' a ulaşır ulaşmaz, buradaki müttefik orduları, toplarını son defa 2 Nisan da ateşledi ve barışı kutlamaya başladı. 6 ay içerisinde de savaş bölgesinden ayrılmak için hazırlıklarına başladılar. Paris'te ise barış haberleri telgrafhanelerin yoğun mesai ile her yana ulaştırıldı. Sokaklar sevinç çılgınlıkları atan insanlarla doldu. Barış ilanının ertesi günü Mars Meydanında düzenlenen bir geçit merasimi ile Napolyon halkı selamladı. Savaşın en başından beri düşlediği şan ve şöhrete sonunda kavuşan Napolyon, kendisine yönelik tezahüratları kabul ediyordu.²⁵⁷ Osmanlı tarafındaysa halk barış haberlerini Takvim-i Vekayi 'nin şu cümleleriyle duydu:

“Zat-ı hilafet-simat-i hazret-i şehinşahinin muvaffakiyet-i saadet- ayet-ı mülukaneleri eser-i alisi olmak üzere saltanat-ı seniyyenin himem-i celile-i masrufesi netice-i matlube-i hayriyeye vasıl ve şuca'an-i asakir-i Nusret me'ser cenab-ı padişahinin me'ser-i cihanide besaletleri ile umum teb'a-yı şahanenin ibraz ettiği asar-i hamiyet ve gayrete devlet-i aliyyenin muavin ve müttefik-i hass-i bahirü'l ihlası olan düvel-i mufahhamenin himmet-i

²⁵⁴ Ponting, s. 505.

²⁵⁵ Badem, “Kırım Savaşı Ve Osmanlılar”, s. 273. Ayrıca Antlaşmanın tüm maddelerinin Türkçe metni için bkz; “Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)”, s. 66- 79.

²⁵⁶ Tuncer, s. 110-112-113.

²⁵⁷ Figes, s. 425.

cemile-i hayırhahı ve hakkaniyetkarileri inzimam ile nice nice muzafferiyetler hasıl olarak bir müddettir devam eden muharebe lehu'l-hamd ve l-menne Saltanat-ı seniyyenin her cihetle şan u şeref-i alisine ve hukuk ve menafi-i seniyesine muvafık bir musalaha-yı mes'ude ile hitam bulmuş...²⁵⁸

Gazetenin haberinin haricinde Sultan Abdülmecit tarafından bir hatt-ı hümayun hazırlanmış, şenlikler ve törenler organize edilmiştir. Yabancı devletlerin temsilcileri saraya davet edilmiş ve ilk kez Sultan Abdülmecit tarafından bir balo tertip edilmiştir. İstanbul halka dönük en büyük kutlamalarsa aynı zaman da kutlanan Ramazan bayramı vasıtasıyla yapılmıştır.²⁵⁹

Müttefiklerin galibiyet sevinçlerine karşın Rusya da tam tersi bir hava hâkimdi. Bu antlaşmanın gururlarını kırdığına inanıyorlardı. Müttefikler, Rusya'ya karşı her çeşit önlemi almıştı. Goryanof'un ifadesine göre bu antlaşma, Rusya'nın haysiyetini yaralamış, namus ev şerefi ihlal edilmiş, hükümlerlik hakları ellerinden alınmıştı. Goryanof, Rusya'nın acilen bu antlaşmanın hükümlerinden kurtulmak zorundaydı ve bunun için yeni çözüm yolları üretmeliydi.²⁶⁰

2.2. Paris Barış Antlaşmasının Avrupa Siyasi Konjonktürüne Etkileri

Kırım Savaşı, Avrupa'nın önde gelen büyük devletlerinin Rusya'ya karşı ilk büyük savaşlarıydı. Ne İngiltere ne de Fransa devletleri daha önce böyle bir savaşa girmemişti. Ayrıca, Osmanlı da ilk defa Hristiyan müttefikleriyle omuz omuza harp etmişti. Savaşın en başından beri bu yeni ittifakın müşterek hareket etme sorunu yaşanmıştır. Bu sorun harp nihayete erene kadar da sürmüştür.²⁶¹ Müşterek hareket edememe sorunun savaş sonuna doğru İngiliz ve Fransız devletlerinin arasında hissedilir bir boyuta ulaştı. İngiltere savaşa devam etmekten yana tavır koyarken Fransa ise barıştan yanaydı ve bu tutum Rusya'ya büyük bir darbe vurma amacındaki İngiltere'nin hiç hoşuna gitmemiştir.²⁶² İlerleyen günlerde de Fransa, Rusya karşıtı adım atmaya çok gönüllü

²⁵⁸ Zekeriya **Kurşun**, "Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşmasının Kamuoyu İle Paylaşılması", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2007, s.196. Ayrıca detaylı bilgi için bkz; Takvim-i Vekayi, sayı 540, 6 Şaban 1272, sayı 541, 26 Şaban 1272.

²⁵⁹ Kurşun, s. 196-197-198.

²⁶⁰ Goryanof, s. 192-195.

²⁶¹ Şimşek, s. 275-276.

²⁶² Armaoğlu, s. 376.

değildi. 1856 yazında Serpents Adaları ve Bolgrad konusunda patlak veren küçük bir kriz, mevcut sorunları bir kez daha gün yüzüne çıkardı. Rusya, Serpents Adaları'nda hak iddia ederken, Fransa bu duruma tepkisizdi. Bu sorun ilerleyen süreçte çözülsede iki müttefikin, müttefikliğine son noktayı koymaya yetti. Bu da Avrupa ilişkilerinde yeni bir döneme girildiğinin habercisi olmuştur.²⁶³

İki ülke arasındaki sorunlardan biri de savaşın maliyet boyutuyla ilgiliydi. İngilizlerin 20 bin kabı varken Fransızlar 100 bin kayıp vermişti. Fransa, savaşın tüm yükünü üzerine almış buna karşın sadece Paris Kongresi'nde itibar sağlamıştı. Her konu da İngiltere daha karlı bir savaş çıkarmıştı. Vaktiyle Talleyrand, İngiltere ile olan ittifakı bir at ile insanın ittifakına benzetmiş ve bu ittifakta at olunmamaya dikkat edilmelidir, şeklinde ifade etmiştir. İki ülke ilişkileri artık, bu açıdan değerlendirilmeye başlanacaktır.²⁶⁴

Fransa'nın savaştan beklentilerinden biri olan ve "Doğu Bloku" şeklinde ifade edilen, Avusturya, Rusya ve Prusya birliği sona erdirilmişti. Fakat daha sonra III. Napolyon, Rusya gibi büyük bir gücü kendisine karşı şartlandırmamak amacıyla 1859 yılından itibaren Rusya'nın, Karadeniz'deki kısıtlamalardan kurtarılması adına Rusya'ya destek vermeye başlamıştı.²⁶⁵

İngiltere tarafı ise antlaşmanın aniden imzalanmasında hoşlanmasa da Fransa ile ittifakının sona ermesinden dolayı gayet memnundu. Ama savaş İngiltere'yi ahlaki açıdan yıkıma uğratmıştı. Savaşa tek başlarına devam edememenin suçlusu olarakta Fransa'yı görüyorlardı.²⁶⁶ İngiltere, genel görüşlerin aksine savaştan istediğini alamamış bir devlettir. Barış görüşmelerinde ihanete uğradığını düşünen İngilizler, askeri kayıplarını bile telafi edebilecek bir antlaşma imzalayamadıkları görüşündedirler. Bu antlaşmada da göstermişti ki İngiltere'nin asıl düşmanı Fransa idi ve İngiltere bu asıl düşmanla savaşabilmek için hazırlık, yapabilme adına geleneksel siyasetlerine dönüp Avrupa sorunlarıyla ilgilenmeme kararı aldı. En azından bu karar 1865 yılında başbakan Palmerston'un ölümüne dek sürecektir.²⁶⁷

²⁶³ Anderson, s. 161.

²⁶⁴ Armaoğlu, s. 376.

²⁶⁵ Ponting, s. 526.

²⁶⁶ Ponting, s. 528.

²⁶⁷ Tuncer, s. 124, Ponting, s. 528.

Savaşta beklentileri karşılanmayan bir diğer devlette Avusturya idi. Savaşta tarafsızlık politikası uygulamayı seçen Avusturya bu politikayı çok beceriksizce uygulamıştı. Her iki tarafa da katılma ümidi veren fakat tarafsızlığını savaş sonuna kadar sürdüren Avusturya bu beceriksiz politikasının bedelini Alman ve İtalyan birliklerinin kurulmasını önlemek için yapacağı savaşlarda tek başına kalarak ödeyecektir.²⁶⁸

Rusya ise savaştan hiç şüphesiz en zararlı çıkan devlet oldu. 1815 yılında oluşturulan statüko yıkıldı, kutsal ittifak dağıldı ve Rusya önde gelen askeri kuvvetiyle soyunduğu ‘Avrupa’nın jandarması’ rolüne veda etmek zorunda kaldı.²⁶⁹ Paris Antlaşmasında aşırı bir toprak kaybetmese de küçük düşürülmekten kurtulamadı. Ayrıca Rus filosu Besarabya ve Karadeniz’de mahsur kalmıştı. Balkanlarda yıllardır elde etmeye çalıştığı itibarı yok olurken Avrupa’daki dominant konumuna yeniden kavuşabilmesi için neredeyse bir yüzyıl beklemek zorunda kaldı.²⁷⁰ Savaşla beraber, Rusya’nın otokratik yönetim sistemindeki, sosyal yapılanmadaki ve serflik üstüne kurulu ordu düzenindeki temel zayıflığı ve ekonomideki geri kalınmışlığı iyice gün yüzüne çıktı. Savaş biter bitmez Rusya, bu sorunları çözmek adına hemen bir reform planı hazırlayıp harekete geçti.²⁷¹ Halk kendi ülkelerini dünyanın her konuda en büyük ve güçlü ülkesi zannederken her şey açığa çıkmıştı. Eleştirilerin odak noktasındaysa ülkeyi yıkıma ve bir sürü can kaybına sürükleyen Çar I. Nikolay vardı.²⁷² Rusya’daki, reform hareketlerini destekleyenler arasında Tolstoy’da vardır. Tolstoy, Rus askerlerinin durumunu yakından görme imkânı bulduğu için artık adaletsizliğe karşı mücadele etmeye karar vermiş ve çalışmalarını bu amacı doğrultusunda gerçekleştirmiştir.²⁷³

Rusya bir yandan değişim ve dönüşüm çabaları içerisine girmişken diğer yandan da Paris Antlaşmasının getirdiği sorunlardan ve sıkıntılı maddelerden kurtulmaya da çabalamaktaydı. Örneğin antlaşma ile bazı Çerkes bölgelerinin Rusya’da kalmış olması sonucu Çerkesler Ruslara karşı diğer devletlerden yardım talep etmeye başlamışlardı.²⁷⁴ Ama bu ve bunun gibi konular hemen sonuca ulaştırılabilecek bir konu değildi. Sergey

²⁶⁸ Armaoğlu, s. 376. Tuncer s. 122.

²⁶⁹ Mustafa **Gencer**, “Alman Basınında Kırım Savaşı”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007 s. 157.

²⁷⁰ Figes, s. 447.

²⁷¹ Tuncer, s. 124.

²⁷² Figes, s. 448.

²⁷³ Tolstoy, s. 181-182-183.

²⁷⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SYS., Dosya no: 1338, Gömlek no: 70, (M-06-09-1858).

Goryanof, konu hakkında Rusya devletinin aşması gereken bazı güçlükler hakkında şunları söylemektedir:

“... Orduları Kırım Yarımadası’nda müttefikler tarafından perişan edilen, Besarabya kıtasının bir kısmını elden çıkaran, donanmadan mahrum kalan, Karadeniz taraflarındaki hâkimiyet haklarının sınırlandırılmasından dolayı hakarete uğrayan Rusya, düzenine bir engel oluşturan ve bağlardan yakasını kurtarabilmek için on beş sene çabalayıp durdu. Batılı devletlerden her biri Rusya’nın bu engellerden kurtulmaya muhtaç olduğunu çok iyi anlıyorlardı. Bu devletlerden her biri Rusya’yı kendi tarafına çekmek için Rusların ihtiyaçlarından istifade ediyorlardı... Rusya kendisine kurulan tuzaklara düşseydi, genel bir Avrupa savaşına katılması zorunlu olacaktı.”²⁷⁵

Kırım Savaşı Rusya’nın, Avrupa’ya olan kızgınlık ve düşmanlığını da iyice sağlamlaştırdı. Özellikle Avrupa’nın, Osmanlı yanında yer alması Rusya’nın hiç hoşuna gitmeyen bir durumdu. İhanete uğradığını düşünen Rusya, emperyalist hesaplarını hayata geçirebilmek için öncelikle yüzünü Asya’ya dönmeye başladı.²⁷⁶

Diğer yandan Rusya’nın, Panslavist politikası bu savaşla beraber gittikçe siyasi bir çizgiye kaymaya başladı. 1856 yılında Moskow Slavic Benevolent Committee kuruldu ve Panslavizm örgütsel bir yapı hüviyeti kazandı. 1875-1878 yılları arasında yaşanan Balkan krizi esnasında Yakındoğu’da yeni ve mühim bir unsur olarak ortaya çıkan Panslavizm, kısa süreli de olsa Rus halkının duygularını harekete geçirebilmiş ve Rus dış siyasetini etkileme noktasında önemli güç haline gelmiştir. Bu güç her geçen gün Avrupa içerisinde endişe yaratmaya da başlamıştır.²⁷⁷

Prusya ise savaşın kazançlı devletleri arasındadır. Hiç kimseyi gücendirmeden mantıklı ve tutarlı bir tarafsızlık politikası uygulamıştı. Hatta Avusturya’nın Germen Konfederasyonunu kendi peşinden sürüklemesine engel olmasından dolayı Rusya’nın da sempatisini kazanmıştı. Prusya’nın aldığı ödüllerden biri de Alman birliğine giden

²⁷⁵ Goryanof, s. 197.

²⁷⁶ Batının Türklerin yanında savaşa girmesinden dolayı çok bozulan Dostoyevski, Rusların yeni politikası için “İlahi Görev” benzetmesi yapıp, Rusların yeniden ayağa kalkacağına olan inancını şu dizeleriyle anlatır,

Siz anlayamazsınız onun alın yazısını

Doğu ona aittir! Bir milyon kuşak

Ve Tanrının buyurduğu gibi yakındır artık

Kadim Doğu’nun Rusya öncülüğünde yükselişi, detaylı bilgi için bkz, Figes, s. 456-457.

²⁷⁷ Aydın, “19.Yüzyılın ...”, s. 81-82.

yolda rakiplerinin yanlarına destek bulamayacak oluşudur.²⁷⁸ Piyomente nin durumu da Prusya'dan değişik değildir. Savaşa asker yollayan Piyomente, İtalyan birliğine giden yolda Avrupa'nın sempatisini kazanmıştı. Fransız siyasi tarihçisi Debidour mücadelenin gerçek galiplerinin Prusya ve Piyomente olduğunu söyleyip durumu özetlemektedir.²⁷⁹

Yakındoğu'da savaşın belki de tek yapıcı sonucu bağımsız bir Romanya devletini yaratılışında oynadığı roldür. Rusya adına da ise tek bir olumlu sonuçtan bahsedilebilir ki o da, Nikolay'ın bakış açısına hükmeden muhafazakâr dayanışma statükonun korunması anlayışının yerine Avrupa dışında yer alan Rus çıkarlarına ağırlık veren bir politikanın almasıdır.²⁸⁰ Görüldüğü gibi savaş Paris'te bir barış bulamamıştı. Sadece Rusya'nın beklentilerini ertelemişti. 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı- Rus savaşında bu sefer Avrupa'nın da onayını alan Rusya, Hristiyan halklarının haklarının verilmemesi gerekçesiyle Osmanlıya saldırarak ve savaş onları bağımsızlıklarını kazanmasıyla sona erecektir.²⁸¹

2.3. Kırım Savaşı Sonrasında Osmanlı Devletinin Durumu

Kırım Savaşı sona erdiğinde Osmanlı İmparatorluğu kazanan tarafta yer alıyordu. Ama sahada kazanılan savaş masada beklenen neticeyi getirmedi. Osmanlı, Paris Antlaşmasıyla kendisi için zor geçen bir yüzyılda kısa bir nefes alma fırsatı yakalamıştı.

Paris Barışla beraber Rusya'nın, Ortodoks halklar üzerindeki koruyuculuk iddiaları istismar etmesi yoluyla imparatorluğa bağlı bir devlete dönüştürme tehlikesi sona ermişti. Öte yandan Osmanlı için Rus tehdidi şimdilik ortadan kalkmış gibi görünse de, Rus baskılarının yerini bu sefer de Avrupa aldı. Avrupalı devletlerin amacı şartlar ne olursa olsun kendi çıkarlarını korumak ve bu amaç doğrultusunda Osmanlıyı da kullanmaya çalışmaktı.²⁸² Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyanların haklarını korumaya bu kez Avrupa başlamıştı. Bu koruyuculuk iddiaları Hristiyan halkları da bağımsızlık yönünde daha da kışkırtıyordu. Bu sürecin sonunda Osmanlı parçalanmaya başlayacaktı.²⁸³

²⁷⁸ Armaoğlu, s. 377.

²⁷⁹ Aydın, “Barışı Olmayan ...”, s. 9. Armaoğlu, s. 377.

²⁸⁰ Anderson, s. 162.

²⁸¹ Aydın, “Barışı Olmayan ...”, s. 10.

²⁸² Ponting, s. 527.

²⁸³ Tuncer, s. 125.

Osmanlı adına dikkat çekilmesi gereken bir nokta da Paris barışındaki 7. maddedir.²⁸⁴ Bu maddeye göre, Osmanlı İmparatorluğu Avrupalı bir devlet sayılacak ve Avrupa devletlerinin yararlandığı tüm haklardan yararlanacaktı. Bu madde hakkında Armaoğlu, sadece kağıt üzerinde kalacak bir madde olduğu yönünde bir değerlendirme yapmaktadır. Çünkü maddenin devamında Osmanlı toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı Avrupalı devletlerin garantisi altına alınacaktı. Bu durum açıkça Avrupalı devletlerin gelişen sanayileri için Osmanlıyı bir kaynak olarak görmekten başka bir şey değildir.²⁸⁵

Antlaşma görüşmeleri sürerken fırsattan yararlanmak isteyen Âli Paşa, kapitülasyonların kaldırılması konusu gündeme taşıdı. Kapitülasyonların devlet içinde devlet yarattığını, Osmanlının gerekli atılım ve reformları yapabilmesi için bu ağır yükten kurtulması gerektiğini, Osmanlının egemenlik haklarını zedelediğini söyledi. Fakat talebi olumsuz bir şekilde karşılandı. Bu durum için şartların henüz olgunlaşmadığı Âli Paşa'ya bildirildi.²⁸⁶ Görüldüğü üzere 7. maddenin hiçbir somut karşılığı olmadığı daha masada anlaşılmıştı.

Kapitülasyonların devamı, Balkanlardaki hızlı çözülme, Rusya ile Karadeniz'de aynı şartlar da kalınması gibi unsurlar tahmin edileceği üzere, Osmanlıyı galip devlet sınıfından mağlup devlet sınıfına doğru kaydıracaktır. Uzun süredir, isyanlar ve savaşlarla yavaş yavaş eriyip gitmekte olan devlet, savaşın kazanılmasına rağmen daha da zayıflamıştı. Osmanlı içine düştüğü bu çıkmazdan kurtulmak istedikçe daha da zayıflamış ve gerilemiştir. Yitip gitmeye başlayan 'Türk Gücü' yeniden Kurtuluş Savaşıyla beraber doğacaktır.²⁸⁷

2.3.1. Islahat Fermanının İlanı

Osmanlı, 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile beraber askeri, adli ve yönetim alanın da aşamalar kat etmeye başlamıştı. Kadim hukuk kurallarının yerini Batı'dan getirilen laik hukuk kuralları almaya başladı ve bunların uygulanacağı ortamlar oluşturuldu.

²⁸⁴ Madde şu şekildedir: Fransa İmparatoru, Avusturya İmparatoru, Büyük Britanya ve İrlanda Kraliçesi, Prusya Kralı, Rus Çarı ve Sardunya Kralı Bab-ı Âli'nin Avrupa Camiasına alındığına ve amme hukukunun bütün avantajlarından istifade edeceğini bildirirler. Yukarıda adları geçen majestelerin her biri Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne ve istiklaline hürmet edeceklerini, verdikleri bu taahhüdü garanti edeceklerini ve bu garanti ihlal edildiği takdirde bu ihlali bir umumi menfaat meselesi telakki edeceklerini beyan ederler. Bkz; Andıç ve Andıç, s. 77.

²⁸⁵ Armaoğlu, s. 378.

²⁸⁶ Andıç ve Andıç, s. 78. Armaoğlu, s. 379.

²⁸⁷ Kaylan, s. 184.

Örneğin İslam dininden dönme durumunda uygulanan idam cezası kaldırılmış yerini Fransa'dan alınan yeni bir Ceza yasası alınmıştı. Fakat 1850 ile beraber değişim hızı giderek düşmeye başladı.²⁸⁸ Avrupa ise bu değişimlerin Hristiyan halkı da kapsayacak şekilde devamından yanaydı. Bu konu tekrardan Paris Kongresi'nde yeniden gündeme geldi. Burada amaç Osmanlıdan koparılabilecek birtakım haklarla, Rusların, Osmanlı hâkimiyeti altındaki Ortodokslar üzerindeki hâkimiyetini ortadan kaldırmaktı.²⁸⁹ Fransa, İngiltere ve Avusturya'nın savaşın bitişine doğru Osmanlı üzerine uygulamaya başladıkları diplomatik baskılar sonucu Sultan Abdülmecit, Paris Kongresinin toplantı altında olduğu bir sırada, 28 Şubat 1856 günü Islahat Fermanı'nı ilan etti.²⁹⁰

Fermanın ilan edilmesi gerek Osmanlı gerekse Avrupa adına çok kolay olmamıştır. Çünkü özellikle Fransa ilan edilecek fermanın Paris Antlaşmasının içerisine eklenmesini istiyor, diğer katılımcılarsa fermanın yanına “*prendre acte*” ifadesinin eklenmesini talep ediyorlardı. Bu ifade dönemin en meşhur sözlüklerinden olan ünlü Osmanlıca- Fransızca sözlük olan Hançeri sözlüğünde ‘sened ittihaz etmek’ olarak geçmekteydi. Avrupa savaşın hangi sebepten dolayı çıktığını unutuyor bu kez savaşın başındaki Rus taleplerinin aynısını kendileri Osmanlıdan istiyordu. Osmanlı bu taleplere karşı çıktı. Sultan Abdülmecit, konu hakkında ‘ Ben Rusya’ya vermediğim senedi bütün Avrupa’ya vermem.’ demişti. Bir dizi görüşme sonrası bu konuda Osmanlının dediği oldu ve bu ifade antlaşmada yer almadı.²⁹¹

Osmanlıda reform sürecine katkı getirmesi beklenen yeni bir fermanın hazırlığına daha 1854 yılında barış esaslarıyla ilgili protokolün belirlenmesinden itibaren başlamıştı. Ferman için yapılan hazırlıklar daha sonra Avusturya ve Fransa elçilerinin de katılımlarıyla bir dizi toplantıya dönüşmüştü. İlk toplantı Fuat Paşa'nın evinde gerçekleştirildi.²⁹² Fermanın hareket noktası fikir babalığını Thouvenel'in yaptığı gayrimüslim cemaatlerin iç örgütlenmesini reformdan geçirmektir. İlk olarak vicdan özgürlüğü konusu masaya yatırıldı. Babıali, Osmanlı toplumunu kesin çizgilerle ikiye

²⁸⁸ Mehmet Yıldız, “Kırım Savaşında Yapılan Baskıların Müteazzir, Garip ve Müstesna Eseri: 1856 Islahat Fermanı”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, s. 209.

²⁸⁹ Armaoğlu, s. 383.

²⁹⁰ Selçuk Akşin Somel, “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2007, s. 69.

²⁹¹ Şimşek, s. 265-266-267-268-269.

²⁹² Yıldız, s. 199.

ayırıldığını, ifade ettiği gayrimüslimlere şimdiye kadar verilmiş olan dini ve hukuki ayrıcalıklardan yalnız ilkinin korunabileceğini ilettiler. Adli ayrıcalıklarsa, Tanzimat Fermanının getirdiği eşitlik ilkesine aykırı olduğundan dolayı mutlaka değiştirilmeliydi. Katılımcılar bu talebi haklı buluyor ama bir yandan da gayrimüslimlere yeni haklar talep etmekten de geri durmuyorlardı.²⁹³ Toplantılar sık sık İngiliz ve Fransız elçilerini sürekli karşı karşıya getiriyordu. Bu ikili problemler er ya da geç çözülsün de Osmanlıya karşı dayatma noktasında iki tarafta birlik olmayı başarıyordu.²⁹⁴

Savaş boyunca bütün mesaisini savaşa ayıran Fransız elçisi Thouvenel, reformların önemini biraz geç fark etmişti. Gayrimüslimler kendi dini hiyerarşilerinde, Osmanlıya nazaran daha çok eziliyordu. o tarihe kadar herkesin gözünde Osmanlının en büyük çıkmazı olarak gayrimüslimlerin Müslümanlara göre daha düşük bir statüko da olması görünüyordu. Bu hiyerarşi Tanzimat Fermanı ile ortadan kaldırılmak istenilmişse de eşitlik problemi yeniden gündeme gelmişti. Thouvenel, hasta adam olarak görülen Osmanlının bu problemi aşarsa yaşayabileceğine inanıyordu.²⁹⁵ Yapılacak reformlarla gayrimüslim halkta kendi dini hiyerarşilerinin baskısından kurtulacaktı. Thouvenel, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Gayrimüslim cemaatler içinde reform yapma konusundaki düşüncelerimin hayli taraftar bulduğunu göreceksiniz. Bu konuyu uzun boylu düşündüm ve Türklerden çok kendi rahipleri tarafından ezilen Hristiyan halkların kaderini kesin olarak iyileştirmenin yolunun buradan geçtiğine derinden inanıyorum”²⁹⁶

İstanbul’da görüşmeler devam ederken aynı zamanda da Paris’te barış şartları konuşuluyordu. Taraflar bir an önce ıslahatlar konusunu sonuca ulaştırma çabası içerisindeydi. Bu durum katılımcılar üzerinde büyük baskı yaratıyordu. Sonunda Tanzimat Fermanındaki ilkeler yinelenildikten sonra onlara yenilerini ekleyen Islahat Fermanı yirmi madde üzerinde kuruldu.²⁹⁷

²⁹³ Ufuk **Gülsoy**, “Islahat Fermanı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt XIX, s. 186.

²⁹⁴ Yıldız, s. 217.

²⁹⁵ Nora **Şeni**, *Marie ve Marie Konstantiniye’de Bir Mevsim 1856-1858*, (Çev, Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 31-32.

²⁹⁶ Şeni, s. 32-33.

²⁹⁷ Karal, s. 250-251.

Islahat Fermanı'nın maddeleri, Tanzimat Fermanına kıyasla daha gerekli ve geniştir. Fermanın asıl amacı Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi halkı eşitlik çerçevesinde bir arada tutmak ve imparatorluğun geleceği ile ilgili bir Osmanlı topluluğu oluşturabilmektir. Bu amaç doğrultusunda Müslüman ve gayrimüslim halk arasındaki ayrıcalıklar ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Özellikle iki topluluk arasındaki ayrılıklar din, milli eğitim, askerlik ve devlet memurlukları alanlarındaydı. Aslında gayrimüslimler inanç konusunda hürdü ama inançları Müslümanların gözünde küfürdü. Hristiyanlar kâfir sayılıyordu. Ferman bu eşitsizliğe son verme amacındaydı.²⁹⁸ Ferman bu konunun dışında şeklen de olsa devletin ve toplumun siyasi, idari, sosyal, hukuki, mali, bayındırlık ve eğitim alanlarında yeni duruma göre bir yapılanmaya tabi olunması için köklü tedbirler alınmasını hedefliyor ve bunların hangi konuları içine aldığını sıralıyordu.²⁹⁹ Ferman alışılmışın dışında yani radikal mahiyette adımlar atmaya öngörüyordu. Hedeflenen değişiklikler hayata geçirilebilirse, devletin temel niteliği de değişebilirdi.³⁰⁰ Fakat Müslüman halkın fermana vereceği tepki yüksek ihtimalle kötü olacaktı. Savaşın bitimiyle beraber Rus tehdidini bertaraf eden Babıali, fermana karşı doğabilecek tepkiler için tedbir almanın peşine düştü. Beklendiği gibi tepkiler gecikmedi. İlk tepki Tanzimat Fermanında önemli bir misyon üstlenen Mustafa Reşit Paşa'dan geldi. Mustafa Reşit Paşa, bu tip işlere Avrupa'nın katılmamasından yanaydı. Ayrıca oluşturulmak istenilen eşitlik ortamı aniden değil, sürece yayacak şekilde hayata geçirilmeliydi.³⁰¹ Fermana karşı önemli bir tepkide beklediği gibi din adamlarından geldi. Çünkü ferman din adamlarının halk üzerindeki hâkimiyetini elinden alacak mahiyetteydi ve bu durum Müslim ya da gayrimüslim cemaat liderleri adına tam bir hayal kırıklığıydı. Dolayısıyla bu kişiler eski düzenden yanaydı.³⁰²

Fermana karşı bir tepki de eğitim camiasından geldi. Eşitlik anlayışının eğitime de sıçrayacak olması karışık duygulara sebep olmuştu. Geleneksel düzende 'millet-i hâkime' konumunda bulunmaları ekonomik ve kültürel sermaye anlamında 18. asırdan beri üstünlük sağlamış olan Hristiyan unsurlara karşı siyasi bir denge sağlamaktaydı. Hâlbuki ferman bu dengeyi ortadan kaldırabilirdi. Hatta Hristiyan ahali fermanın kendilerini tanıdığı hakları kullanıp hızla okullar açıp kaliteli eğitim verip Müslüman

²⁹⁸ Karal, s. 251-252.

²⁹⁹ Yıldız, s. 226.

³⁰⁰ Sander, s. 311.

³⁰¹ Armaoğlu, s. 383.

³⁰² Sander, s. 312.

ahalinin önüne bile geçebilirlerdi.³⁰³ Ayrıca fermanın eleştiriyeye maruz kalan en mühim kısmı sadece inançla alakalı olacağının beyan edilip daha sonra birçok hakkı içine alacak şekilde genişletilmesi idi.³⁰⁴

Islahat Fermanı, teoride kalmayıp bütün alanlarda geniş yankısı olan bir belgedir. Ayrıca, Avrupa baskısı ile ilan edilmiş olmasından ötürü Osmanlı'nın bağımsız politikalar üretememesi noktasında da bir darbe niteliği taşır. Avrupa devletleri ilerleyen dönem de bu durumu kullanıp Osmanlı iç işlerine karışma olanağı yakalayacaktır.³⁰⁵ Islahat fermanının bir göstergesi de Avrupa'nın, Hristiyan halkların haklarını Osmanlıya karşı her zaman bir koz olarak kullanma durumunu bir kez daha gözler önüne sermesidir. Avrupalı güçler reform hareketlerine taraf olarak ve Hristiyan cemaatleri kendi çıkar ve piyonlarını kolladıkları gibi aralarındaki sorun ve rekabetleri söz konusu Osmanlı toprakları olunca unutmaktadırlar.³⁰⁶

Islahat Hatt-ı hümayunu adıyla resmen ilan edilen belge, özellikle Kırım savaşı esnasında da yoğunlaşan müttefik askerlerin ülke toprakları ve başkentteki diplomatik baskılarla gerçekleştirilen ve bir kısmı uzun zamandır talep edildiği halde bir şekilde geçirtilmiş olan ve oldukça sessizce karara bağlanan konuların bir bütün halinde tek bir belge de toplanması olarak değerlendirilebilir.³⁰⁷ Tanzimat Fermanı, bir iç hareketin ifadesiydi. Umutla, cesaretle, dirayetle ve iyi niyetle başlayan bir devir, taviz ve acizle bitmişti. Yeni ferman ise azınlıklara ek haklar vermesinin yanında yabancı girişimcilerinde önünü açtı. Gayrimüslim halk her iki fermandan da memnun değildi. Milliyetçiliğin en parlak dönemlerinde ilan edilen ferman ulusal ve toplumsal tepkileri hızlandırmaktan başka bir işe yaramamıştır.³⁰⁸

2.3.2. Osmanlı Ekonomisinin İflası

Kırım Savaşı daha başlamamışken Osmanlı mali açıdan iyi durum da değildi. 1600'lü yılların sonuna doğru ortaya çıkan nüfus baskısı, ekonomik kriz ve Avrupa'nın askeri teknolojisini içeren ekonomik sisteme ayak uydurulmaması, başarısızlığın her zamankinden daha iyi organize ve finansa edilmiş düşmanlar grubuyla mücadele etmek

³⁰³ Somel, s. 72.

³⁰⁴ Yıldız, s. 229.

³⁰⁵ Yeniçeri, s. 22.

³⁰⁶ Şeni, s. 36-37.

³⁰⁷ Yıldız, s. 233.

³⁰⁸ Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s. 117.

mecburiyeti, imparatorluğu yavaş yavaş geriye götürmekteydi.³⁰⁹ Osmanlı ekonomisinde meydana gelen olumsuz gelişmeler (askeri giderler, sefer giderlerinin artması, devlet kadrolarındaki şişmeler, üretim yetersizlikleri, gelir düşüklüğü, dış ticarete yaşanan sorunlar) her geçen gün imparatorluğun bütçe artığını arttırmıştır. Bu bağlam da dünya ticaretin de meydana gelen gelişmeler devletin merkezi otoritesinin zayıflamasına, vergi gelirlerinin azalmasına ve üretimin azalmasına neden olmuştur.³¹⁰ 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde devletin mali yapısında olumlu anlamda değişen pek bir şey yoktu. Osmanlı bürokrasi de bu durumu değiştirecek planlar üzerine çalışmamaktaydı. Bürokrasinin tek derdi kendi maaşlarının aksamamasını sağlamaktı. Canning, 1851 yılında Lord Palmerston'a yazdığı bir mektubunda, Reşid Paşa ile Osmanlı maliyesi hakkında konuştuğunu ve Paşa'nın ' Sadrazam konu hakkında hiç bilgisi olmadığını söylüyor' diye yazmıştır.³¹¹

Kırım Savaşı bu şartlar altında başlamış ve imparatorluğun ekonomisini iyice zorlayan bir etken olmuştur. Savaş sırasında Osmanlı sadece kendi askerlerinin harcamalarının yanında müttefik kuvvetlerinde iâşe ve lojistik hizmetlerini karşılamaktaydı. Canning'in ifadesiyle, *"birlikler Türkiye'ye akıyordu ama en ufak ihtiyaçları için bile Türklerin eline bakıyorlardı."*³¹² Şartlar böyleyken Osmanlı ekonomisin ne kadar dayanacağı herkes için bir soru işareti olma özelliğini koruyordu.

İmparatorluğun, Kırım Savaşı için yaptığı toplam harcamaları tutarı, hazineye 11,2 milyon sterlinlik ilave bir mali yük getirdi.³¹³ Bu oran savaş sırasındaki bütün harcamaların %67'sine denk gelmekteydi. Nitekim İstanbul'daki Rus askeri ajanı kurmay Albay Osten Saken'de Rusya savaş bakanlığına sunduğu bir raporda bu durumu doğrulamaktadır. Hali hazırda cephane ve silahların tamamına yakını ithal ediliyor, süvari kılıçları, koşum takımları, çizmeler gibi kalemlerin her biri müttefik devletlerden alınıyordu.³¹⁴

³⁰⁹ Mehmet Çetin, *Kırım Savaşı Emperyal Güçlerin Dünya Savaşı Pratiği*, Avrasya Araştırma Enstitüsü, Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan 2016, s. 381.

³¹⁰ Murat Şeker "Osmanlı Devletinde Mali Bunalım Ve İlk Dış Borçlanma", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, Sivas 2007, s. 119.

³¹¹ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 275.

³¹² Taşkın, s. 111.

³¹³ Figen s. 112

³¹⁴ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 281.

Savaşın bu üst düzey yükünün altından kalkmak için başvurulmuş ilk çare iç borçlanmaya gitmekti. Zaten Sultan Abdülmecit, dış borç almaya çok taraftar değildi. 1854 yılı Mart ayında 10 ve 20 kuruşluk faizsiz kaimeler çıkarıldı. Bunlara ordu kaimesi de deniyordu. Buradaki amaç savaşın masraflarını karşılamaya yanı sıra paranın değerini de koruyabilmektir.³¹⁵ Kaimelerin tedavülünde kalpazanlık sorunlarıyla da karşılaşılıyordu. Örneğin, ilk kaimelerin üzerindeki yazılar elle yazılmıştı. İkinci aşamada silinmez mürekkep kullanılmıştı. Ama kalpazanlar bu engelleri aşabiliyorlardı. Daha sonra sorunun çözümü için kaimeler üzerinde padişahın tuğrası ve diğer bazı önlemler alınmaya başlandı. Fakat kalpazanlık durdurulamayınca Osmanlı, kaimelerin taşra da kullanımını yasaklamıştı. Dolayısıyla devlet savaş esnasında benzer sorunlarla karşılaşmak istemiyordu.³¹⁶

1852’de faiz getirisi olmayan kaimelerin tedavüle çıkmasıyla, kaimelerin tarihi için de yeni bir sayfa açılmış oldu. Yeni kaimelerin değerleri çok az olduğundan ufak alışverişlerde kullanılıyordu. Savaş öncesi yürürlükte 1,6 milyon sterline denk kaime vardı. Ancak savaşın başlamasıyla basılan kaime miktarı artınca piyasa değeri de %50 değer kaybetti. 200-220 kuruşluk bir kaime bir altın liraya denk gelmeye başladı. Bu durum savaşın sonuyla beraber bir enflasyon yaşanmasına da ilk kapıyı açacaktır.³¹⁷

Savaş süresince Osmanlının piyasaya sürdüğü toplam kaime oranı 856.250 liradır. Özellikle sarraflar ve onlar için çalışan kişilerin ordu kaimelerini spekülasyonlara alet etmeleri üzerine ve taşradan gelen ve her geçen gün artan şikâyetler üzerine hükümet, 2 Nisan 1857 de bu kaimelerin uygulamadan kaldırılmasına karar verdi.³¹⁸

Ekonomini durumunu en iyi açıklayan belgelerden biri de 28 Mart 1854 günü ilan edilen belgedir. Belgeye göre devlet zor bir süreçten geçiyordu ve herkes elinden gelen azami gayreti göstermeliydi.³¹⁹ Belgenin ilanı sonrası ülke genelinde yardım kampanyaları başlatıldı. Devletin ileri gelenleri bir toplantı düzenleyerek ‘Harpte bedenen hizmet olunduğu gibi bedelen de hizmet olunmasının gerekliliği’ fikrini kabul

³¹⁵ Ali Akyıldız, “Osmanlı Devleti’nin Kırım Savaşı’nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2007, s. 12.

³¹⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (Çev. Gökhan Aksay), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 140.

³¹⁷ Pamuk, s. 141.

³¹⁸ Akyıldız, s. 13.

³¹⁹ “Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)” s. 205-208

etmiş ve bir beyanname hazırlayarak padişaha sunmuşlardı. Bu fikir doğrultusunda ilk bağış Sadrazam Mustafa Naili Paşa'dan geldi ve daha sonra toplantıya katılan tüm devlet adamlarından hazine için nakdi yardım toplandı. Yardım kampanyasına ahalinin de destek olması amacıyla önce İstanbul daha sonra tüm yurttaki kampanyalar düzenlendi. Sadece Trabzon'dan 456.250 kuruşluk bir yardım toplandı.³²⁰

Yardım kampanyası halkın desteği ile önemli bir hal almış olsa da savaşın giderlerini karşılamaktan uzak görünüyordu. Hükümet ilave gelir kaynaklarına başvurmak zorunda kalıyordu. Öncelikle ordunun ihtiyacı olan araba, hayvan ve bunun gibi ihtiyaçlar eyaletlerden sağlanacaktı. Örneğin Rumeli ordusu için Rumeli diğer ordular için de diğer yakın eyaletlerden, ordunun ihtiyaçları karşılanacaktı. Bu durum halk adına yeni bir vergi anlamına geliyordu. Alınacak yeni vergiler halkın ve bölgenin imkanları göz önün de olarak belirlenecekti.³²¹

Savaşın finanse edilmesi noktasında başvurulacak çarelerden bir diğeri de 'eshamı mümtazeye' başvurmaktır. Eshamı mümtaze %10 faiz vermeleri, beratsız kullanılabilmesi gibi özellikleriyle diğerlerinden farklıydı. 1854 yılıyla satışa sunulan ve tedavül senesi üç yıl olarak belirlenen eshamı mümtaze uygulamasıyla hükümetin bu süre zarfında piyasaya 1.350.000 liralık esham sürdüğü görülmektedir. Hükümetin buradaki amacı bir yandan alınması düşünülen dış borç miktarını azaltmak ve kaimenin itibarını korumaktır.³²²

Hükümetin başvurduğu iç kaynak çarelerinden biri de Galata Bankerleri olmuştur. Bu bankerler işinin ehli ve faizle borç veren yani tefecilik yapan kimselerdi ve bu dönem de son derece büyük sermayedarlara dönüşmüşlerdi.³²³ Bu bankerlerin Avrupalı sermayedarlarla araları çok iyiydi. Bu sayede daha uzun vadeli ve düşük faizli kredileri kısa vadeli fakat yüksek faizli avanslara dönüştürüp hükümete vererek çok yüksek kar yapıyorlardı. Borçları genel de %12 faizle veriyorlardı ki bu oran çok yüksektir. Ama

³²⁰ Besim Özcan, "Trabzon Eyaleti'nin Kırım Harbi'ne Katkıları", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, Erzurum 2001, s. 248.

³²¹ Özcan, "Trabzon ...", s. 248.

³²² Akyıldız, s. 13-14.

³²³ Pamuk, s. 141.

Osmanlı içinde bulunduğu zor durumdan çıkmak için mecburen bu yola başvuracaktır ve uzun vadede ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalacaktır.³²⁴

Sarraflar içerisinde başvurulmuş ilk tercih Banka-i Osmani'yi kurma çabası veren George Zarifi'ydı. Zarifi ve bazı banker arkadaşları devlete 75.000 lira daha sonra da 125.000 lira verme taahhüttün de bulunmuşlardır.³²⁵ Osmanlının borç aldığı bankerler arasında Baltazzi ve Komando gibi tanınmış bankerlerde vardı ve yıllık %12 faiz oranıyla ilk etapta 300.000 lira kaime borç alınmıştır. Daha sonra Mart 1855 yılında A. Baltazzi'den 40.000, Tubini ve Corpi ile 150.000 ve T. Baltazzi ile de 100.000 liralık yeni kredi anlaşmaları yapıldı. Nakit ihtiyacının son bulmaması üzerine George Zarifi ve Theodore Baltazzi'den senelik %12 faiz oranıyla 500.000 liralık bir borç daha alınmış ve karşılığında Saruhan, Suğla, Menteşe, Denizli, Karesi ve Karahisar sancaklarının vergileri teminat olarak gösterilmişti.³²⁶ Böylece tespit edildiği kadarıyla Galata bankerlerinden 1.215.000 lira borç alınmıştır.³²⁷ İç borçlanmada sadece Galata bankerlerinden alınan miktarlarla da yetinilmemiş ilan edilen bir fetva ile devletin ileri gelen zenginlerinin de devlete borç vermeleri istenilmiştir.³²⁸

Osmanlı hükümetinin başvurduğu iç borçlanma yöntemi devleti bir yandan daha da borca sokarken diğer yandan da istenilen katkıyı da yapamıyordu. Artık son çare dış borç almak gibi duruyordu. Fakat dış borçlanma gerek devlet gerek halk nezdinde olumlu olarak görülüyor aksine cihan imparatorluğu adına onur kırıcı olarak görülüyordu. Bu durum şeyhülislam fetvalarıyla da destekleniyor fetvalar da dış borç

³²⁴ Akyıldız, S. 14. Zor duruma düştüğünde Galata Bankerlerine başvuran sadece hükümet değildi. Saray kadınları lüks tüketim alışkanlıklarının artması sonucu ortaya çıkan ekonomik krizi bu bankerlerden %45'e varan faiz oranlarıyla borç alarak kapatma uğraşındaydılar. Sultan'ın kız kardeşleri, kızları ve haremdeki gözdeleri 1 milyon sterlini aşan miktarlarda borçlanmışlardır. Candan Badem'in anlatımına göre, Ahmet Cevdet Paşa, devlet bütçesindeki açığın temel sebebi olarak saray kadınlarının masraflarını görmektedir. Yine bu dönem de Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın Hristiyan eşi Melek Hanım ' Sultanın karıları için olan sevgisi ülkeyi mahvetmekte olduğunu' yazmıştır. Sultan II. Mahmut zamanında sarayın tüm giderleri 1000 keseyi aşmazken Sultan Abdülmecit döneminde bu miktarın yirmiyeye katlandığı görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz; Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 285.

³²⁵ Akyıldız, s. 14-15.

³²⁶ Murat **Hulkiender**, *Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi 1806-1884*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 16-17-21.

³²⁷ Akyıldız, s. 15. Osmanlı sadece Kırım Savaşında bu bankerden borç almakla kalmayacaktır. 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşında da döneminin ünlü bankerlerinden olan Yorgo Zarifi'den de birçok kredi alacaklardı. Detaylı bilgi için bkz; Serriye **Akan**, "Osmanlı Rum Bankeri Yorgo Zarifi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 246, İstanbul Haziran 2014, s. 43-51.

³²⁸ Binhan Elif **Yılmaz**, "Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler Ve İlk Dış Borç", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (4)*, Antalya 2002, s. 190-191.

almanın mekruhluğu vurgulanıyordu.³²⁹ Başlangıçta bu durum bir prestij meselesi olarak gözüксе de gelinen nokta da tek çare dış borca başvurmaktır.³³⁰ Sorun dış borca başvurmakla da çözülmüyordu. Çünkü Avrupa devletleri Osmanlıya borç vermekten yana değildi. Çünkü Osmanlı kriz dönemindeydi ve bu olası borç verecek ülkeleri endişelendirecek bir durumdu. Osmanlıya olan güven tükenme noktasına gelmiş ve verilen taahhütlerin yerine getirebileceği konusunda, Avrupa devletlerinde endişe hâkim olmuştu. Başka bir deyişle Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa ülkeleri nezdinde itibari kuvvetli olmayan bir ülke olarak kabul ediliyordu.³³¹

Osmanlı maliyesi iç borçlanma olanaklarını tükettiği için mecburen dış borca yöneldi. Padişahın onayı ile Ticaret Nazırı Namık Paşa, dış borç bulabilmek için Paris ve Londra'ya yollandı. Namık Paşa nazırlık görevine Mayıs 1853'te atanmıştı. O zaman ki Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'da Paris ve Londra'da acentaları olan tanınmış banker James Mayer de Rothschild' e 5 Ekim 1853'te bir mektup yazarak, Namık Paşa'ya yardımcı olmasını istedi.³³² Namık Paşa aldığı talimata göre borç alınması gerekli görülen tutar 500 bin kese olarak tespit edilmiş ve bu tutara karşılık olarak gösterilecek gelir kaynaklarının tekel suretin de olmaması böylelikle yabancı devletlerin nazarında bir rehin alma düşüncesinin oluşmaması kararlaştırılmıştır. Bunun için Mısır vergisi ile Şam ve İzmir gümrüklerinin borç alınacak tutara karşılık gösterilmemesi istenilmiştir. Bunun yerine bazı bölgelerin zeytinyağı vergisi ve alkollü içeceklerden alınan gümrük vergisiyle tuzla bedeli gibi kaynakların yıllık geliri 60 bin kese akçenin karşılık gösterilmesi söylenmiştir. Eğer bunlar kabul edilmezse yerine Hüdavendigâr eyaletinin (Bursa), yerel giderlerinden ayrı olarak 33 bin keselik vergisinin de buna eklenmesi uygun görülmüştür.³³³

Osmanlı hükümeti, Namık Paşa'ya alınacak borcun faiz oranı ile ilgili olarakta % 4 ya da % 4,5 en fazla % 6 olması konusunda uyarılmıştı. Borcun vadesi de 10 yıl çok mecbur

³²⁹ Yılmaz, s. 190.

³³⁰ Osmanlı da ilk kez dış borç alma fikri 1785 yılında Rus ile yapılan savaş sırasında gündeme gelmişti. daha sonra II. Mahmut devrinde İngiltere ile 1.000.000 sterlinlik bir dış borç alma pazarlığı yapılmış borcun karşılığı olarak İngiltere'ye Akdeniz'de bulunan İngiliz filosuna kereste ve buğday teslimatı yapılması teklif edilmişti. Fakat İngiltere teklifin ne ölçüde tedarik edileceği yönündeki araştırmalarını uzatınca borçlanma durumu ortadan kalkmıştı. Detaylı bilgi için bkz; Necdet Aysal, "Kırım Savaşı'nda Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci", *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi (Lozan Antlaşması Özel Sayısı)*, Ankara 2013, s. 5.

³³¹ Yılmaz, s. 194.

³³² Candan Badem, "Namık Paşa'nın Avrupa'da Borç Arayışı (1853-54)", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı, 186, İstanbul Haziran 2009, s. 68-69.

³³³ Çetin, s. 428-429.

kalınırsa 15 yıl olacaktı. Osmanlı borcun süresini uzatıp Avrupa tahakkümü altına girmek istemiyordu. % 6'lık faiz oranı, sıkıntı yaratmaya devam ederse, borcun iskonto üzerinden alınması ya da borçlanmanın %110 üzerinden gerçekleştirilmesi yani 100 liraya karşılık 110 liralık senet verilmesi Namık Paşa'ya bildirilmişti.³³⁴ Namık Paşa'ya yollanan bu talimatların tamamı karşı manevra yapılmasın diye büyük bir özen içerisinde hazırlanmıştı.³³⁵

Borç arayışındaki Namık Paşa'nın ilk durağı Paris oldu ve burada bazı bankerler ve James Mayer de Rothschild ile görüştü. Namık Paşa burada yüksek iskonto ve faiz oranlarıyla karşılaşınca Londra'ya geçti ama borçlanma burada da kolay gözüküyordu ve borç alınabilse dahi birkaç aylık süreye ihtiyaç vardı.³³⁶ Namık Paşa, Londra'da elçi Kostaki Musurus ile dönemin iç işleri bakanı Lord Palmerston'u ziyaret etti. Palmerston tarafından iyi şekilde karşılandılar. Fakat aynı misafirperverliği İngiliz başbakanı ve Maliye bakanından görmediler. Hatta başbakan Lord Aberdeen, Namık Paşa'ya hitaben 'İngiltere sizin için altınlarınızı sarf ile beraber kan mı döksün?' demiştir. Maliye bakanı da hükümetin yabancı bir ülkeye borç verme yetkisinin olmadığını iletmiştir.³³⁷

Netice de zorlu bir sürecin ardından, Palmer ve Paris'teki Goldshmid müesseselerinin aracılık etmesiyle hükümetlerin garantisi olmadan Mısır vergisi karşılık gösterilerek ihraç fiyatı % 80, faiz oranı % 6 ve vadesi 33 yıl olan 5 milyon sterlinlik borçlanma sağlandı.³³⁸ Bu paranın 2 milyonluk kısmı daha sonra kullanılmak üzere, 3 milyonluk kısmı ise beş taksit halinde Osmanlı hükümetine teslim edildi. Masraflar çıktıktan sonra 2.018.845 sterlinlik kısım Osmanlı hazinesine aktarıldı. Osmanlı hazinesinin kaybı 1 milyon sterlindi.³³⁹ Alınan borcun hangi alanlarda kullanılacağı da hemen belirlenmişti.³⁴⁰

Alınan borç savaş giderlerini karşılayamaya yetmemişti. Acilen ikinci bir borçlanma arayışına girildi. 1855 yılında bu sefer Rothschild ailesinin aracılığıyla faiz ödemeleri Fransa ve İngiltere hükümetlerinin garantisi altında önceki 2 milyon sterlinlik kısmın

³³⁴ Çetin, s. 430.

³³⁵ Badem, "Namık Paşa'nın ...", s. 69.

³³⁶ Çetin, s. 430.

³³⁷ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 71-72.

³³⁸ Borçlanma sırasında Osmanlı ve İngiltere arasında yapılan yazışmalar için bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SFR.4., Dosya no: 12, Gömlek no: 1-12.

³³⁹ Şevket Kamil Akar ve Hüseyin Al, *Osmanlı Dış Borçları Ve Gözetim Komisyonları 1854-1855*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2004, s. 8-9-10-15-16.

³⁴⁰ "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 219-220-221.

üzerine 3 milyon sterlinlik ek bir borçlanmaya daha gidildi.³⁴¹ Bu borçlanma Avrupa güvencesinde olduğundan daha uygun şartlarda gerçekleşti. Faiz oranı % 4, ihraç fiyatı % 102,6 oranın tutuldu. Borca teminat olarak İzmir ve Suriye'nin gümrük gelirleriyle, Mısır vergisinin tahsil edilemeyen kısmı gösterildi.³⁴²

İngiltere ve Fransa, verdiği borçların savaş masraflarına harcanıp harcanmadığını görebilmek için bir denetleme komisyonu kurulmasını Osmanlıya şart koştu.³⁴³ Komisyon onayından geçemeyen hiçbir harcama yapılamayacaktı. Bu durum Osmanlı hükümeti için rencide edici gibi olsa da, komisyonun uyarılarıyla sterlin lira arasındaki kur farkından yararlanmak isteyen Galata bankerlerinin hevesleri kursaklarında kaldı.³⁴⁴

Gözetim komisyonun görevi 16 Temmuz 1856'da sona erecekti. Bu zamana kadar Osmanlı Hükümeti Komisyonun onayından geçen 5 milyon sterline kadar harcama yapmıştı.³⁴⁵ Sonuç olarak Osmanlı Hükümeti toplam iç ve dış olmak üzere dönemin kur hesabı göz önünde bulundurulursa toplamda 11.856.324 sterlin borç almıştır.³⁴⁶

İmparatorluk bu borçlarla zaten iyi olmayan ekonomisini de zora sokmuştur. Ayrıca borçların ödenmesi noktasında büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Nitekim Osmanlının 19. Yy'de öğrendiği şeyin “dış borçlanma” olması ekonomideki hızlı ve olumsuz gidişi daha da arttırmıştır. Alınan borçlar ekonomiyi canlandıramamıştır. Mali gelirleri arttıracak herhangi bir çalışma da yapılmamıştır. Böylece ödenemeyen borçlara yenileri eklenmiş ve Avrupa sermayesi yavaş yavaş Osmanlı ülkesine hâkim olmaya başlamıştır.³⁴⁷ Büyük bankalar ve spekülâtörler borçlanma süresini kısır bir döngüye çevirmiş ve devlet borçları bir süre ödeyemez hale gelmiştir. Bu yüzden Osmanlının toplam dış borç sözleşmesi 41'e çıkmıştır. Kırım savaşıyla başlayan dış borç süreci borcun alınışından bir asır sonra Türkiye Cumhuriyeti tarafından tamamen ödenmiştir.³⁴⁸

³⁴¹ “Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)”, s. 216-217-218.

³⁴² Figen Taşkın, “Kırım Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Ekonomik Etkileri Ve İaşe Sorunu”, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 117.

³⁴³ Çetin, s. 444.

³⁴⁴ Akyıldız, s. 18.

³⁴⁵ Bu zamana kadar Osmanlı 184.031 sterlin harbiye nezaretine, 24.399 sterlin maliye nezaretine ve 1 Temmuz 1856'ya kadar 182.454 sterlin bahriye ve maliye nezaretine avans olarak tahsis etmek üzere 5.054.860 sterlinlik bir tutar tahsilatı da gerçekleştirmiştir. Detaylı bilgi için bkz; Akar ve Al, s. 25.

³⁴⁶ Akyıldız, s. 18.

³⁴⁷ Şeker, s. 125

³⁴⁸ Yılmaz, s. 196.

3. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI'NIN OSMANLI DEVLETİ'NE ETKİLERİ

3.1. Osmanlının İstanbul'u ve İstanbul'un Değişimi

Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılı devleti, toplumu ve ekonomik yapıyı köklü bir biçimde değiştirip, dönüştürecektir. Bu durum daha önceki dönemlerin durağan geçtiği anlamına gelmez. Öyleki son yüzyıldaki yaşanan değişimlerin birikimi önceki dönemlerde yavaş yavaş oluşturulmuştur. Fakat bu yaşanan değişim ve dönüşümler 19. yüzyılda yaşananlar ile karşılaştırılamaz. O zamana dek temel dengelerin belli belirsiz ama sürekli yeniden formüle edilmesi biçiminde yürüyen süreç, aniden Osmanlı dünyasının en temel gerçeklerine sistemli bir şekilde meydan okuyan ve sonuçta onları değiştiren bir fırtınaya dönüştü. Böylesine radikal bir dönüşümün sebebi, ortaya çıkan yenedünya düzeninde Batılı devlet ve ekonomilerin giderek artan nüfuz ve hâkimiyetinin ülke içerisinde geçmişten beri uzun süredir oluşturduğu kombinasyondur.³⁴⁹ Hiç kuşkusuz bu değişim ve dönüşümün odak noktasında da Kırım Savaşı oturmaktadır.

19.yüzyılda Osmanlı dünyası bir Avrupalı vatandaşın zihin dünyasında “egzotik” bir çağrışım yapmaktaydı. Bununla birlikte Osmanlı toprakları ve Türk dünyası, Avrupa'nın önde gelen devletleri açısından önemli bir rekabet ve çıkar sahasıydı. Bu yüzden Osmanlı topraklarında ya da kurumlarında meydana gelen her türlü soruna müdahil olmayı, kendi iç meselesi olarak algılayıp, gerekli görmüşlerdir. Durum bu olunca da Avrupa'nın dominant ülkeleri en iyi elçilerini ve diğer görevlilerini Osmanlı başkentine

³⁴⁹ Edhem Elden, Daniel Goffman, Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, (Çev, Sermet Yalçın), İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 235-236.

yollamışlardır. Böylece Osmanlı başkenti, Avrupa'nın büyük güçlerinin hünelerini sergilediği bir tiyatro sahnesi haline gelmiştir.³⁵⁰

19. yüzyıldaki değişimi iç ya da dış olsun tek bir bakış açısından tanımlamaya ve anlamaya dönük her çaba, karmaşık olarak görülen etkileşim sürecini aşırı bir şekilde basitleştirmeye çalışmaktan başka bir şey değildir. Değişim merkezinde İstanbul yer almaktadır. İstanbul bu değişimi imparatorluğun geri kalanına oranla çok daha keskin ve köklü bir biçimde yaşadı. İstanbul, Osmanlının modernleşme ve Batılılaşma çabaları doğrultusunda ortaya çıkan çatışma ve denemelerin asıl arenası haline geldi.³⁵¹

İmparatorluğun birçok yeniliği Kırım Savaşı ile beraber yaşadığı açıktır. Fakat burada gözden kaçırılmaması gereken önemli noktalar bulunmaktadır. İlk olarak III. Selim'in ve II. Mahmut gibi radikal ıslahatçıların yaptıkları, Kırım Savaşı'nda yaşanan değişim ve dönüşümü hazırlaması bakımından ve aynı zamanda bu değişim ve dönüşüm rüzgârının halkın nezdinde benimsenmesinde öncü olmuşlardır. Özellikle II. Mahmut döneminde Avrupa'ya eğitim için gönderilen öğrencilerin döndüklerinde topluma yön verme çabası içerisinde olmaları bu açıdan önemlidir. İkinci olarak ise İstanbul'da bulunan yabancı ülke elçilerinin gerek giyim kuşam gerekse yaşam tarzı olarak Osmanlı saray ve halkı üzerinde bıraktıkları etki önemli olmuştur.

İstanbul'un bu kadar önem arz etmesi ve Avrupa'nın buraya bakış açısı, 19. yüzyıl sürecince İstanbul halkının yaşamlarını farklılaştırmaya başlayan bir sürü dönüşümü de beraberinde getirdi. Avrupa'dan gelen yeni yeni moda anlayışları, politik düşünceler ve devletlerin idaresine yönelik kavramlar ile başkentin çehresini değiştirmeye başladı. Her şeye karşın İstanbul aynı canlı, karmaşık, düzensiz ve dinamik bir büyük şehir olmaya devam etti. Gelen her yeni yenilik, özümsererek imparatorluğun bir parçası halini aldı.³⁵²

Kırım Savaşına gelindiğinde bu savaş Osmanlıyı her konuda ve önemli derece de etkilemiş bir savaştır ve bu açıdan önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Savaş, devleti sadece ekonomik, siyasi teknik ya da askeri açıdan etkilemekle kalmamış, toplum yaşamında da alışılmışın dışında yeni ve farklı birçok etkide bulunmuştur. Bu

³⁵⁰ Şeni, s. 23.

³⁵¹ Eldem, Goffman ve Masters, s. 236.

³⁵² Ebru Boyar ve Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, (Çev. Serpil Çağlayan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 297.

anlam da Tanzimat ile başlayan devletin değişim ve dönüşümü de hızlanmıştır. Toplumun modernizasyonun devamı açısından mühim bir savaş olmuştur. Kırım Savaşı ile beraber başta İstanbul olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu üstünde bulunan ölü toprağını atmayı başarmış ve içerisinde bulunduğu durağanlıktan sıyrılmaya, yüzünü her açıdan Batı'ya dönmeye başlamıştır.

Kırım Savaşı süresince İngiliz, Fransız ve Sardinyalı askerler, Gelibolu'dan başlayarak zamanla Osmanlı başkentine doğru gelmeye başladılar. İstanbul'a ilk olarak 150 bin kişilik bir grup geldi ve bunlardan İngiliz olanlar Anadolu yakasında Üsküdar'a Fransız olanlar ise Avrupa yakasına yerleştirildiler.³⁵³ Bu derece de farklı bir uygarlığa ait ve bu denli kalabalık bir grup, çok az zaman sonra İstanbul hayatını etkilemeye başlayacaktı.³⁵⁴ Müttefik askerlerinin Osmanlı topraklarına ayak basmış olmaları devlet açısından bir avantaj olarak görülebilir. Çünkü yardımlar devleti kuvvetlendirmektedir. Ama halkın nazarında en azından ilk başta durum hiç de böyle değildir. Halk durumu böyle görmüyor aksine bu durumdan gayet rahatsızlık duyuyorlardı. Gelen müttefik askerleri Davutpaşa, Taşkışla, Selimiye, Gümüşsuyu, Kuleli Süvari Kışlası ve Ayasofya gibi başkentten en kritik noktalarına yerleştiriliyorlardı. Gerçi bu askerler kısa süre içerisinde Kırım'a sevk edileceklerdi ama onlar gidene kadar Osmanlı yerel halkı adeta diken üstünde beklemiş, müttefik askerleri de yerel halk üzerinde ağırlıklarını gidene kadar hissettirmeyi başarmışlardır.³⁵⁵ Durum böyle olunca birtakım anlaşmazlıkların çıkması da sürpriz olmayacaktır. Örneğin bir akşam içki içip sarhoş olan bir grup Fransız askeri, Galata'da yüksek sesle şarkılar söyleyerek gezerken içlerinden bir tanesi elinde bulunan bir sopa ile Osmanlı zaptiye kuvvetlerine saldırmış daha büyük bir kavganın çıkmaması için zaptiyelerin reisi Rüstem Ağa araya girmiştir.³⁵⁶

Bu kalabalıkla beraber Osmanlı halkı ile Avrupalı vatandaşlar arasında temaslar artmaya başladı. Sadece bu kadarla da kalmayıp savaş meydanında yaralanan askerler

³⁵³ Bu kadar büyük ölçüde yabancı insanın Osmanlı başkentine gelmesi çoğu açıdan büyük sıkıntılara sebep olacaktır. Kültür çatışması bir yana müttefik kuvvetlerin en ufak bir sorunda dahi çözümü Osmanlıdan bekliyor olmaları beraberinde sürekli şikayetçi olmalarını da getiriyordu. Osmanlı yöneticileri ise mümkün olduğunca bu şikayetleri çözmeye çalışmaktaydı. Devlet müttefik askerlerinin özellikle erzak ve diğer bazı istekleri için hazineден büyük bir meblağ ayırmak zorunda kalmıştı. Devlet bu çerçevede artan harp masraflarını denetleyebilmek adına bir komisyon kurma yoluna gitmiştir. Bkz; "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 225.

³⁵⁴ Ömer Çakır, "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler I: Kırım Harbi (1853-1856)", *Turkish Studies*, Volume 4/ I-II Winter 2009, s. 1832.

³⁵⁵ Önder Kaya, *Cihan Payitahtı İstanbul*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 241.

³⁵⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR. SYS. Dosya no:1351, Gömlek no: 12, (26 Aralık 1854).

de İstanbul'da oluşturulan hastanelere gelip tedavi ediliyor, yanı sıra tüccar, diplomat ve eşleri, gazeteciler, turistler, mühendisler ve daha birçok Avrupa vatandaşı Osmanlı başkentine geliyordu.³⁵⁷ Osmanlı başkenti bir anda yabancı akınına uğradı. Gelen askerlerin dışında yeni geleceklerinde olması ve bu yeni geleceklerin arasında üst rütbeli subayların da bulunması Osmanlı yöneticilerini büyük bir telaşa sürüklemiştir. Görevliler önemli misafirlerin geldiklerinde ağırlanması konusunda eksiklerini tamamlamaya çabalamaktaydılar. Tüm çaba bir yana Osmanlı diğer taraftan Rusya ile çatışmaya da devam etmekteydi.³⁵⁸ Bu durumun da Osmanlı İmparatorluğu'nda bir değişim ve dönüşüm sürecinin olacağı açıktır. Aslında Osmanlı kısmen de olsa, Kırım Savaşından önce de Avrupalılaşma yolunda adımlar atmaya başlamıştı. 1851 yılında Beyoğlu semtinde yapılan İngiliz elçilik binasının yapımı için İngiliz mimar William James Smith, İstanbul'a gelmiş ve burada Sultan Abdülmecit'in yaptırdığı ilk kasır olan Tophane kasrını da inşa etmiştir. Batı tarzı mimarinin ilk habercilerinden sayılan bu eseri Kırım Savaşı sırasında 16 Ağustos 1855'te *Şehremaneti* de denilen İstanbul Belediyesinin inşasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı kenti bu tarihten itibaren de tam anlamıyla Batılılaşmış ve Batı şehirlerini örnek alan bir kimliğe bürünmüştür.³⁵⁹

Özellikle gazetecilerin İstanbul'a gelmeleriyle gerek Osmanlı gerekse İstanbul isimleri Avrupa gazetelerinde sıkça geçmeye başladı. Bu Avrupa gazeteleri ve yine bazı Avrupa dergilerine Sultan Abdülmecid de üyeydi. Tahta çıktığı ilk günden itibaren bu gazete ve dergilere üyeliği devam eden Abdülmecid, Osmanlıdaki değişim ve dönüşüm dalgalarını bizatihi takip edebilmekte ve her daim yeni gelişmelerden kısa süre de haberdar olmaktaydı.³⁶⁰ Osmanlı halkı ise ilk defa başkentlerinde bu kadar yoğunlukta Hristiyan devlet askeriyle karşılaşmıyordu. Doğal olarak halkın zihin dünyasında bazı karmaşıklıklar meydana geldi. Binlerce subay ve beraberindeki eşleri, yerel halkı etkiliyordu. Müslüman halk bazı aykırı kavramlarla tanımladığı (gâvur), Hristiyan askerlerin Osmanlı ve onun emniyeti için canlarını vermek ve kanlarını dökmek için

³⁵⁷ Candan **Badem**, “Kırım Savaşı'nın Osmanlı Toplumsal Yapısına Etkileri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı, 133, İstanbul Ocak 2005, s. 64.

³⁵⁸ Fatih Akyüz, “Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri”, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2006 (yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 31-32.

³⁵⁹ Kaya, s. 244.

³⁶⁰ Kaya, s.240.

geldiklerini gözleriyle görüyordu.³⁶¹ Şüphesiz ki artık yerel halk, Hristiyan askerlerini aşağılayıcı, gâvur gibi kelimelerin kullanımını zamanla azaltmaya başlayacaktır.

Savaşın halk üzerindeki önemli yansımalarından biri diğeri yerel halk adına yeni bir tüketim tarzı yaratmış olmasıdır. İstanbul'a gelen müttefik askerleri avuç dolusu paralar harcamaya başlamışlardı. Tüccar kesimi de bu durumu avantajlarına çevirip yüksek miktarda paralar kazanıyordu. Avrupalılar ile yerel halk arasında yüz yüze temasın artması, yerel halkın Avrupa ile ilgili her şeye ilgi duymasına sebep oldu. İstanbul'daki birçok dükkânda, kolalı gömlekler, el çantaları, kravatlar, çorap askıları, sabunlar, kol saatleri, çeşit çeşit kadın ve erkek cüzdanları, lavanta kolonyaları ve birçok yeni moda ürünü satılmaya başlamıştı.³⁶²

Avrupa'nın birçok yeni moda ürünü Osmanlı yerel halkını etkisi altına almaya başlamış olsa da, Avrupalılarda, Osmanlı ülkesinden etkilenmişlerdi. Bu etki daha İstanbul'a girişlerinde dahi göze çarpmaktadır. Örneğin 1855 yılında İstanbul'a gelen Lady Hornby, şehri gördüğü ilk anı şöyle dile getirmektedir:

“Roma'nın rakibi olan bu güzel şehir gülücüklerle gözyaşları, bulutlar, güneş ışıltıları arasında, kubbeleri ve minareleri, servi koruları ve beyaz korularıyla bizi karşıladı. Asya ve Avrupa kıyıları burada birleşerek, koyu mavi dalgaların ortasında kelimelerle tarif edilmeyecek kadar güzel ve göz alıcı bir şehrin yükseldiği bir büyük körfez oluşturuyor sanki... Uzun bir süre güverte de kalıp Ayasofya'nın taçlandığı güzel İstanbul'a baktık.”³⁶³

Hornby, cümlelerinin devamında insanları uyarıyor ve görecekları güzellik karşısında rüya görmüş olduklarını sanabileceklerini söylüyor. Ayrıca Hornby 'nin İstanbul'u görür görmez aklına gelen ilk düşüncenin “ İyi bir rejim buradan tüm dünyaya yol gösterebilir yahut tüm dünyayı yönetebilir.”³⁶⁴ İstanbul'un etkileyiciliğini gözler önüne sermesi bakımından ilginç bir bakış açısı olarak görülebilir.

³⁶¹ Badem, “Kırım Savaşı Ve Osmanlılar”, s. 313-314.

³⁶² Boyar ve Fleet, s. 314.

³⁶³ Hornby, s. 39-40.

³⁶⁴ Ayrıca Hornby, sadece bu cümleleri yazmakla kalmıyor ve İstanbul'un kendisini nasıl etkisi altına aldığını şu dizelerle de anlatmaya çalışıyor:

Burası mı Konstantinos'un payitahtı?

Ya şurası, gerçekten Ayasofya'nın ünlü kubbesi mi?

İnancın ilk kez seçkin bir gelin gibi bayraklar, parlak nişanlar,

Müzik ve çiçeklerle yuvaya götürüldüğü yer mi?

Karşılıklı ve olumlu geçen bir dizi etkileşimin yanında Avrupalıların yerel halk üzerinde bazı olumsuz izlenimler bıraktıkları da olmuştur. Aslında halk kısa süre içerisinde endişelenmeye başlamış, askerlerin neden bu kadar uzun süreler İstanbul'da kaldıklarını ve cepheye gitmediklerini merak eder hale gelmişlerdi. Öte yandan müttefik subaylarının ikamet edebilmesi adına Boğaziçi'nde birçok eve zorla el konuldu ve içinde oturan varsa çıkartıldı. Evlerin kiralari çoğu zaman hükümet tarafından ödenmeye başladı. Birçok Osmanlı binası başta Fransızlar tarafından işgal edilip kışla ya da hastaneye dönüştürülüyordu. Maslakta ordugâhlar kuruldu. Selimiye Kışlasına da İngilizler yerleştirilmeye başlanmıştı.³⁶⁵

Boğaziçi'nde kiralık ev bulmak çok zor hale gelmişti. Özellikle halkın evlerinden zor kullanılarak çıkartılması halkın yabancı askerlere karşı bir kızgınlığın ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Tabi tüm sorun ve sıkıntılar bununla da kalmamıştır. Badem'in de değindiği üzere Adolphus Slade 'in 1854 yılının sonlarına doğru İstanbul da yaptığı gözlemler de diğer bazı başka sıkıntılarda ortaya çıkmıştır. Slade, Türklerin bir uyuşukluk içerisinde olup, atalarının günahlarının cezasını çektiklerini söylüyor ve özellikle Fransızların, sokak köpeklerini öldürdüğünü, Osmanlı kadınlarına arsız gözlerle baktıklarını, namaz esnasında camilere girerek dolaştıklarını, müezzinlerle alay ettiklerini ve hatta başkentin vazgeçilmez birer ikonu haline gelen martıları dahi vurduklarını, soygunculuğun ve ahlaksızlığın arttığını söyleyip, Türklerin Batı medeniyetini işittiklerini ve artık bu medeniyeti gözleriyle gördüklerini söylüyordu.³⁶⁶

Birçok örnekte olduğu gibi savaş Osmanlının daha birçok kentinde toplumsal birtakım çatışmaların ya da anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mesela Tanzimat Fermanı ile beraber Osmanlı yönetimine karşı hoşnutsuzlukları her geçen gün artan Halep halkı, savaşın hemen öncesinde zorunlu olarak askere çağırılacakları haberi ile

Şuradaki relıkların çevresinde
Oğullar, rakipler, sen Roma'nın lordları
Saygıyla ve Hrisostomos'un altın dudaklarının arasından
Fısıldanan ilahi gerçeğe eğildiler.
Ama şimdi nerede o fetihçi Hç, yukarıda cennette
Eski kubbenin tepesinde yer alan? Melekler ağlıyor,
Göksel kıyıları havada asılı değil artık
İlahileri de vahşi deniz ağıdına karışmıyor.
Hızla ilerliyorlar, kendi kederlerinden güç alıp
Ve yalnızca rüzgârlar taşıyor semavi gözyaşlarını. Detaylı bilgi için bkz; Hornby, s. 40.

³⁶⁵ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 314.

³⁶⁶ Slade, s. 389.

sarsıldı. Her ne kadar bu meselenin savaşa çok az bir zaman kala dillendirilmiş olması bir tesadüf olarak görülse de Kırım Savaşı dolayısıyla devletin 1860'a kadar müdahale imkânı bulamadığı Halep şehrinde, savaşın başlaması sonrası bölgedeki Hristiyan ve Müslümanlar vatandaşlar arasında artan şiddet patlaması adeta bir travmaya dönüştü.³⁶⁷

Değişim, ilerleme ve modernleşme olumlu yan anlamlarıyla birlikte, giderek daha da çok Batılılaşma anlamına geliyor, böylece Batı'nın devlet, ekonomi ve toplum üzerindeki ezici etkisi meşrulaşıyordu. Diğer taraftan durgunluk ve gerilik, bu çatışmada kaybedenlerin sonradan belirlenmiş kimlikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Değişim toplumun tüm kesimlerini bir marjinalleşme sürecine soktu. Bu durumda onların hüsrانlarını daha da çok artırmaktan başka bir işe yaramamıştır.³⁶⁸ Batılılaşma Osmanlı toplumu için her zaman sancılı bir süreci ifade etmiştir. Toplum ister istemez kafasında Doğu-Batı karşılaştırılması yapma yoluna gitmektedir. Alışlagelmiş anlamda da Doğu her zaman iyi Batı ise her zaman kötü olmuştur. Bu durumu sadece taklitsel açıdan yorumlarsak Osmanlı toplumu haklı görülebilir. Ama Batı'yı özümseyerek yapılacak bir Batılılaşma hareketi ise topluma uygar bir yaşama biçimi kazandıracaktır. Osmanlı toplumu artık Doğu ile Batının daha doğru bir ifade ile Doğulu ile Batılının aynı mekânda yaşayabileceğinin temellerini Kırım Savaşı ile beraber atacak bu adım zamanla daha da olumlu bir hal alacaktır.³⁶⁹

İstanbul, Osmanlının vitrini konumunda bulunan bir şehirdi. Dolayısıyla değişim ve dönüşümün merkezinde İstanbul'un olması şaşırtıcı değildir. Bu yüzden başkent devletin içerisinde bulunduğu geçiş döneminin sancılarını teker teker ve somut bir şekilde ortaya koymakta ve Batının her türden çatışma, deneyim ve gerginliklerini gösteren bir ara zemin durumuna gelmiştir. Bu gergin ortam hakkında bazı olaylar karşısında sabrını korumakta zorlanmasına sebep olabiliyordu. Örneğin, Fransız askerlerinin özellikle İslam dinine karşı girdikleri tutum ve davranışlar her geçen gün halkın onlardan rahatsız olma tutumunu da artırıyor. 1854 yılının Mayıs ayında Fransız askerlerinin camilere ayakkabı ile girmelerine engel olabilmek için Fransızca bir ferman hazırlanılmasına bile karar verilmişti.³⁷⁰ Dini ve sosyal alanlarda ki bu

³⁶⁷ Eldem, Goffman ve Masters, s. 85.

³⁶⁸ Eldem, Goffman ve Masters, s. 241.

³⁶⁹ Doğan Hızlan, Artun Ünsal, Korkut Tuna vd., *Şehir ve Kültür: İstanbul*, (Ed. Ahmet Emre Bilgili), Profil Kitap, İstanbul 2010. s. 243.

³⁷⁰ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 316.

anlaşmazlıklar kendisini sadece başkentte hissettirmiyordu. Örneğin Trabzon şehri de Müslüman ve Hristiyanların arasındaki artan çatışma ortamından nasibini almıştı. İki ahali arası ilişkiler her geçen gün biraz daha sertleşmiş, hükümet aldığı bazı önlemler ile sıkıntıların artmasının önüne geçmiştir.³⁷¹ Her şeye rağmen çatışmalar ara ara devam etmiştir. Bu konu da Salih Hayri'nin, Kırım Savaşı'nda iki ahali arasındaki sıkıntıları ve kültür çatışmalarını anlattığı şu dizleri de önemlidir:

“Aşırı yüz verip efrence
Uğradı devlet ü millet rence
Sığmayan beldelere ne ki var
Serseri, sabıkalı, sahtekâr
Tutup İstanbul'u hep bi- pervâ
Ecnebi etti ihata hayfa
Ne tezakir ne tefahhus ne sual
Tard u teb'idleri emr-i muhal
Âdet-i belde vü kanun ü nizam
Dinlemez olsa da faraza ifham”³⁷²

3.2. Osmanlı Kadınının Modernleşme Çabası

Her türlü sıkıntı ve çatışma ortamına rağmen yaşanan kültürel etkileşim, Osmanlı halkını değiştirmeye devam ediyordu. Bu değişimden nasibini Türk kadınları ve giyim kuşamları da aldı. Avrupalı kadınlar ve onları taklit eden Mısırlı paşa hanımları, saraylı kadınlara örnek olarak yeni bir moda anlayışı başlattılar. Saray kadınları gerek Avrupalı gerekse Mısırlı paşa hanımlarını taklit edebilmek için hiçbir masraftan kaçmamaya başladılar. Günümüz islami elit kadınlar gibi islami tesettürle Avrupai modayı uzlaştırmaya başladılar. İpekli feraceler, saydam yaşmaklar giyinmeye ve arabalarla dolaşmaya başladılar.³⁷³ Kadınlardaki bu hızlı değişim sadece sarayla sınırlı kalmayıp sokağa da taşmıştır. Kırım Savaşının sonlarına doğru İstanbul'a gelen ve uzun süre de

³⁷¹ Eyyup Şimşek, “Kırım Savaşı'nın Trabzon Eyaletine Toplumsal Etkileri”, *History Studies (International Journal of History)*, Cilt. 5, Sayı, Eylül 2013, s. 289.

³⁷² Hayri, s. 15.

³⁷³ Badem, “Kırım Savaşı'nın Osmanlı Toplumsal ...”, s. 68.

burada kalan Baronne Durand de Fontmagne, anılarında kadınlardaki bu değişimin sebeplerini kendi bakış açısına göre şu şekilde değerlendirmiştir:

“Türk kadınları süslenmeyi çok seviyorlar. Güzelliklerini değerlendirmeyi de iyi biliyorlar. Eşlerinin sevgisini kaybetmemek ve onun tarafından bir kenara atılmamak için kendilerini hiç ihmal etmiyorlar. Boşanma bir ömür boyu kadının tepesinde sallanan keskin bir kılıç gibi. Zengin ve lüks haremın çeşitli nimetleriyle çevrili kadın birden kendini yalnızlık, terkedilmişlik ve yokluk içinde bulabilir. Müslüman kadınların eşlerine olan itaati böyle anlaşılıyor. Ancak bu baş eğmede derin bir sadelik ve zarafet de yok değil. Çirkin olsun, yaşlı olsun bir erkek en şefkatli ve dikkatli saygıyla, ilgiyle muamele görüyor. Kocaların böylesine mutlu kaderi olan başka bir ülke var mı acaba?”³⁷⁴

Burada da görüldüğü üzere Fontmagne, Osmanlı kadınlarındaki değişim ve dönüşümün sebebini kadınların aitlik problemi üzerinden ele almış ve kadınların değişimlerini mecburi olarak görmüştür. Bu değişimin Kırım Savaşı ile beraber daha da mecburi hale geldiği açıktır. Çünkü müttefik subayların eşleri gerçekten de o güne kadar Osmanlı ahalisini görmediği bir tarz ve havaya sahipti. Dolayısıyla Osmanlı kadınları da evliliklerinin bu kadınlar yüzünden bitmesini istemiyordu. Bu konu da Sultan Abdülmecit’in özel doktoru Spitzer, anılarında Sultanın bile Avrupalı kadınların kıyafetlerini çok cazibeli bulduğunu, Osmanlı kadınlarından ziyade bu kadınların giyim kuşamını beğendiğini³⁷⁵ yazmaktadır. Durum böyleyken, Avrupalı kadınların giyim ve kuşam konusunda estirdiği bu havanın, diğer kadınları da etkilememesi zaten söylenemezdi. Diğer yandan yine Fontmagne, kadınlar özelinden ziyade Osmanlı halkının değişim ve dönüşümünü diğer birçok alanda da yararlı bulmamaktadır. Yazara göre, Türklerin kendilerine has kültürleri, onlara ayrı bir zevk ve sempati katmaktadır. Bu konu hakkında anıların şu cümlelere yer vermektedir:

“... Türkler bundan bir şey kazanmış mıdır? Görünüşe bakılırsa hayır. Kaderleri değişmiştir demek daha doğru olur. Hayat tarzları sadeleşmiş, köleleri, atları azalmış. Elbiseleri asaletinden ve zenginliğinden çok şey kaybetmiş, Hint’ten, Çin’den gelen ipeklinin yerini Almanya’dan, İngiltere’den gelen yünlü kumaşlar almış. Meşhur sarıkları da yavaş yavaş

³⁷⁴ Fontmagne, s. 238.

³⁷⁵ Badem, “Kırım Savaşı’nın Osmanlı Toplumsal...”, s. 68.

kaybolurken yerini kırmızı fese bırakmış. Benim en büyük şansım henüz gerçek Türkler varken, Türkiye'ye gitmiş olmam.”³⁷⁶

Fontmagne, bu değişimi aklındaki *klasik* Osmanlı yapısının değişimi yani estetiğin kaybolması olarak görse de, bu değişimler toplum adına çok önemli ve radikal değişimlerdir. Müslüman kadınlar artık daha da özgürleşmeye, üst sınıftan olsa bile iyi bir eğitim almaya bu değişimler sayesinde başlamışlardır. Kadınlar Fransızca konuşmaya ve piyano çalmaya başladılar. Ancak cinsler arasındaki iletişim katı sınırlar içerisinde kalmaya devam etti. Kadınlar ince de olsa peçe takmaya devam ediyordu. Değişim dönüşüm her geçen gün yenilen yemekler, yemek tarzları, okunulan kitaplar gibi alanlarda ithal tarzların ve modaların etrafında şekillenmeye başlıyordu.³⁷⁷ Bu noktada Kırım Savaşı öncesi Osmanlı kadınlarının tamamen baskı altında yaşadığını söylemekte doğru olmayacaktır. Bu konuda Ubicini, şunları söylemektedir.

“Türkiye’de kadınların, antik cemiyetlerde ve hatta Ortaçağ’da olduğu gibi hapis hayatı yaşadıklarını sanmak hatalıdır. Harem hayatıyla antik jineseler ve Ortaçağ şatoları arasında fark büyüktür. İstanbul sokakları kadınlarla doludur, kimi yaya kimi arabayla, ziyarete, hamama, çarşıya ve gezmeye giderler.”³⁷⁸

Kadınların değişimi sadece Kırım Savaşı’nın olduğu döneme özgü değildir. Savaştan sonrada bu değişim hızlı bir şekilde devam etmiştir. Kırım Savaşı döneminde kabuğunu kırmaya başlayan Türk kadını, giderek daha çağdaş ve seçici hale gelmeye başlamıştır. 1860’lı yıllara gelindiğinde artık kadınların kullandıkları feracelerindeki kalın kumaşların yerini çok daha ince malzemeden üretilen kumaşlar almıştır. Sarı pabuçları çıkmış yerine beyaz çorapla birlikte giyilen, imitasyon sırma işlemeli ayakkabıları giyilmeye başlanmıştır. Kadınlar gibi kadınların giymek istedikleri de değişmiştir. Kadınlar artık popüler bir şarkının sözlerindeki gibi “*Gençliğim var isterim elbette ben/*

³⁷⁶ Fontmagne, s. 12.

³⁷⁷ Boyar ve Fleet, s. 313-314.

³⁷⁸ J. H. A. Ubicini, *1855’de Türkiye*, (Çev, Ayda Düz), Cilt II, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s.114. Yine bu konuda Ubicini, Türkiye’de kadınların sosyal durumları konusunda çok hatalı bir düşüncenin egemen olduğunu söylemektedir. Yazara göre Osmanlı kadınları Avrupa ile kıyas yapıldığında daha az haklara sahip olmakla beraber aile içerisinde çok önemli bir role sahiptirler. Kadın erkek eşitsizliğinden dolayı kadın geri planda kalmış olsa da zamanla bu anlayış yumuşamış ve eşitliğe doğru evrilmeye başlamıştır. Osmanlı da kadınlar hizmetkâr olarak görülemez demektir. Bkz; Ubicini, s. 97-98.

Al ferace, ince yaşmak, eldiven” diye haykırıyorlardı.³⁷⁹ Kadınların kullanmaya başladığı ince yaşmaklar çoğu kesimce hor görülüyor, kadınların fazla ileri gittiği konuşuluyordu. Özellikle gençlerin ve genç sayılabilecek kadınların bu değişimine yaşlı kadınlarda tepki göstermiştir. Yaşlılarda bu değişimin fazla ileri gittiği kanaatindeydiler. Onlara göre İstanbul’da yaşayan kadınlar kesinlikle yanlış yola sapmışlardı. İçlerinde bazıları ise aksini düşünüyor, kadınları günlerinin büyük bölümünü evde geçirmek zorunda kalmaktan kurtaran bu yeni anlayışı destekliyor ve takdir ediyorlardı.³⁸⁰ Bu noktada örneğin, Ahmet Cevdet Paşa, bu Batılılaşma ya da Avrupalılaşma olgusunun sadece kadın giyim ve kuşamı üzerinden değil toptan yanlış anlaşıldığı ve uygulandığı kanaatindeydi. Ona göre yenileşme hareketinin esas amacı ve fikrî boyutu anlaşılamamıştır. Cevdet Paşa’ya göre Batılılaşma şekilcilikten başka bir şey değildir. Yapının tabanına bakılmayıp, tavanının süslenildiği görüşündedir.³⁸¹ Aslında kadınların yapmaya çalıştığı şey, toplumda hak ettikleri değeri ve yeri elde edebilme çabasıdır. Bu çabanın sonucu olarak ortaya çıkan kazanımlar, kadınların toplumdaki yerini belirlemesine yardımcı olmaktadır. Kadınlardaki bu hak arama çabasının asıl zaferi cumhuriyetin ilanı ile beraber ortaya çıkacaktır. 1926 yılında yapılan Türk Medeni Kanunu ile kadın ve erkek eşitliği noktasında çok önemli bir adım atılmış ve bu adımı kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve devamında yine bir dizi reform izlemiş, böylece Türk kadınına dünyanın geri kalanından önce eşit yurttaşlık hakkı tanınmıştır.

Osmanlı kadınlarındaki bu değişim ve dönüşümü sadece İstanbul açısından yorumlamakta doğru olmayacaktır. Jeopolitik konumundan dolayı, Avrupa ile her zaman iç içe olan Selanik’te de bu değişim ve dönüşümün örnekleri kendisini göstermektedir. Savaş sonrası Selanikli kadınların elbiselerinde de bir rahatlama görülmektedir. Elbiseler çok daha renklenmiş, adeta birer renk cümbüşü halini almıştı. En başlarda elbiseler saçları kapatacak şekilde giyilirken zamanla saçlar açılmaya, kısa

³⁷⁹ Boyar ve Fleet, s. 327-328.

³⁸⁰ Boyar ve Fleet, s. 329. Kadınların eskiye oranla daha da ön plana çıkıyor olması kadınları bir hedef kitle haline getirmiştir. Kadınlar yavaş yavaş yayın hayatına katılmaya başlamış, gazete, dergi ve gazete eklerinde kadınlarla ilgili haberlere sıklıkla yer vermeye başlanılmıştır. Kadınlar giderek okur durumuna gelmeye başlamış, eve sıkışmış Osmanlı kadını geleneksel çevre kabul ve kalıplarından sıyrılmaya başlamıştır. Bir bakıma farklı özelliklerle donatılan yeni kadın tipinin yaratılması projesi, dolaylı olsa da başlatılmıştır. Bu durum giderek toplumdaki erkek egemenliğini de zayıflatacaktır. Detaylı bilgi için bkz, Nebi **Özdemir**, “Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi” *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 19, Sayı 73, s. 14. s. 15.

³⁸¹ Orhan **Türkdoğan**, *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 206.

kollu elbiseler giyilmeye başlamıştı.³⁸² Kadınların Avrupa'daki sosyo-kültürel değişimlere ilgi göstermelerinin temelinde Sultan Abdülmecid'in annesi Refia Sultan önemli bir figür olarak öne çıkar. Kendisi Avrupa'yı çok yakından takip etmektedir ve bazı tanıdığı yabancılar aracılığıyla da Avrupa'dan pek çok kıyafet ve yanı sıra bazı değerli eşyalarda getirtmiştir. Böylece Batı kültürü Refia Sultanla beraber Osmanlı sarayında yayılmaya başlamıştır. Refia Sultan, öncelikle Avrupa tarzı modaya sonrada Avrupa tarzı diğer tüketim alışkanlıklarına öncülük etmiş ve bu sayede Avrupa kültürünün benimsenmesi noktasında önemli olmuştur.³⁸³

Kırım Savaşı ile beraber, Osmanlı aile yapısında da bazı yenilik ve değişimler göze çarpmaya başlamıştır. En başından beri asla az da olsa görülen ve bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi durumu değişmeye başladı. Müttefik askerlerinin sadece bir eşlerinin olması noktasında yapılan gözlemler, savaşın etkisiyle de beraber hemen olmasa da terk edilmeye başlandı. 1880'li yıllara gelindiğinde ise bu durum neredeyse tamamen değişim göstermiş, üst tabakalar hariç toplumda çok eşlilik bitme noktasına gelmiştir.³⁸⁴

Kıyafet konusunda gayet başarılı bir şekilde Osmanlı kadınından Avrupai kadına yol almaya başlayan Osmanlı kadınları yine Avrupalı kadınların tarzında parfümler ve kokular da kullanmaya başladılar. Ayrıca kuaför salonları da açılmaya başlandı. Bu salonların sayıları da kısa sürede hızlı bir artış göstermeye başlamıştır. Örneğin 1854 yılında 14 Ekim günü, Hollanda Elçiliğinin tam karşısında Lombardon Parfüm ve Kuaför Salonu'nun açıldığı duyurulmuş ve savaştan sonra bunları diğer salonlar izlemiştir. Carmelo Patitucci Kuaför Salonu, Matzurdelli Salonu bunlardan sadece ikisidir.³⁸⁵ Bu salonların bu denli çoğalmasındaki aktörlerin başında magazin basını yer almaktaydı. Magazin basını Osmanlı kentli toplumunun bilinçli ve etkili moda olgusu, dolayısıyla kitle ve popüler kültür temelinde yeniden oluşturulması ve dönüştürülmesinde önemli rol oynamıştır. Saç, cilt bakımı, giyim tarzı, ev dekorasyonu

³⁸² Ulvi **Keser**, "19. YY Selanik, Sosyal Hayat, Giyim Kuşam Tarzı Ve Kadınlar", *Toplumsal Tarih Dergisi* sayı 156, İstanbul Ocak 2005, s. 72.

³⁸³ Suraiya **Faruqi**, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)*, (Çev. Elif Kılıç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Şubat 2010, s. 268-270.

³⁸⁴ Suraiya Faruqi'ye göre, Osmanlı da en başından beri çok eşlilik konusu abartılmaktadır. Özellikle bu konu hakkında inceleme yapılan zabıtların miras davaları ile ilgili kısımlarında, eş olarak çok ender olarak iki kadının isminin geçtiğini bildirmektedir. Yine Osmanlı'daki kadınların boşanma konusunda da bilinenin aksine kadınların da boşanabildiği noktasında belgelerin olduğunu da açıklamaktadır. Detaylı bilgi için bakınız Faruqi, s. 130-131.

³⁸⁵ Nur **Akın**, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları, İstanbul 2011, s. 240.

ve kadın sağlığı gibi konuları işleyen Figaro, Femina, Lecturs Pour Tous gibi dönemin ünlü, kadın moda ve salon dergileri ile Londra'daki Mapple ve Paris'teki Lafayette mağazalarının resimli dergilerinin, reklam kataloglarının ve gazetelerdeki ithal ürün ilanlarını, Osmanlı kentli yaşamını belirli kalıplar, ürünler, tarzlar ve kesimler kapsamında şekillendirmiştir.³⁸⁶

3.3. Sofra Adabı, Yeni Beslenme Alışkanlıkları ve Yeni Ev Dekorasyonları

Kibar hanımların elbiseleriyle başlayan değişim hareketleri, sofrada adabına ve sofrada takımlarına da yansdı. Türk bir ailenin misafiri olduğu sırada yemek ve sofrada adabı konusunda gözlemler yapan Fontmagne, Türklerin gayet temiz ve yemek yapma konusunda becerikli oldukları bilgisini verir. Yanı sıra sofralarda yemek yenildiği esna da asla çatal kullanılmadığını da ekler. Hatta ev sahiplerinin misafirleri için sofraya çatal koyduklarını fakat kendilerinin de diğerleri gibi yemek yemeyi tercih ettiğini söylemektedir. Her ne kadar ev sahiplerine eşlik edilmesi gereği duyulmuş olsa da Fontmagne, Fransızların, Türklerden çok önce çatal kullanımına başladığını ve Fransızların Türklerden daha şanslı olduklarını vurgulamadan da geçmemektedir.³⁸⁷ Kırım Savaşı'yla beraber Osmanlı ahalisi, Avrupa halkı gibi sofralarda artık çatal ve bıçak kullanmaya başladı. Sofra takımlarında ise değişim göze çarpıyordu. Sapları mercan ve sedeften yapılan, şimşir, kuka, abanoz, gergedan ve manda boynuzu gibi maddelerden imal edilen klasik Osmanlı kaşıklarının yerini, Avrupa'dan gelen modern kaşıklar aldı. Elle yemek halk tarafından terk edilmeye başladı ve 1860 ile beraber çatal kullanılmaya başladı. Yemekler artık masa da yenilmeye başlandı. Yıllardan beri yemek yerken konuşmama adabı da yerini yemek sırasında sohbetlere bıraktı.³⁸⁸

Yiyecek ve içecek konusunda özellikle Beyoğlu adeta bir devrime sahne olmuştur denilebilir. Bu noktalarda yaşayan ve aslen özünde Batılı olan Levantenler ve yabancı elçiler dışında, Avrupalılaşıma sevdasına düşmüş zengin Ermeni, Yahudi ve Rum Osmanlı vatandaşlarına hizmet veren alafranga tarzda lokantalar, restoranlar, şaraphaneler, birahaneler ve müzikli kafeler ardı ardına açılmaya başlanmıştır. Eğitim durumu ve maddi yeterliliği uygun olan Türk vatandaşlar buralara gelip bu mekânlarda

³⁸⁶ Özdemir, s. 15.

³⁸⁷ Fontmagne, s. 51-52.

³⁸⁸ Badem, "Kırım Savaşı'nın Osmanlı Toplumsal ...", s. 69. Boyar ve Fleet, s. 321.

zaman geçirebiliyorlardı.³⁸⁹ İlerleyen süreçte yeni kültür ve anlayışlara Osmanlı halkı adapte olmaya başlayınca, bu işletmelerin sahipleri daha geniş bir vizyon oluşturmaya başladılar. Çoğu işletme menülerini yenileyerek orta direğe de hitap edecek şekle getirdiler. Örneğin bir Rum vatandaşı tarafından işletilen Beyoğlu'ndaki "Horozlu" lokantası o günün parasıyla 25 kuruşa et, sebze, makarna ya da pilav, tatlı ya da meyve ve ekmekle bir şişe şaraptan oluşan bir menü hazırlamıştır.³⁹⁰ Toplu halde bir yerlerde yeme ve içme alışkanlığı zamanla erkek ve kadınların beraberce vakit geçirebilecekleri yerlere dönüşmeye başladı. Bu anlamda Osmanlı'da sadece erkek vatandaşların gidebildikleri kahvehane denilen yerler gittikçe gözden düşmeye başlarken, bu yerlerin yerini kadın ve erkeklerin beraber zaman geçirebilecekleri ve günümüzde de kafe olarak adlandırılan yerler aldı.³⁹¹ Kafe ve bu tarzdaki mekânlar Osmanlıdaki yeni tüketim tarzının sembol noktaları halini almıştır. Giderek çeşitliliğin artması ve her geçen gün yeni yeni işletmelerin açılmasıyla Osmanlı toplumunun eğlence kültüründe gözle görülür bir değişim meydana gelmiştir.

Ev dekorasyonları da değişmeye başladı. Minderlerin, sofaların yerini kanepeler, koltuklar almaya başlarken, yaşam tarzında alaturka ve alafranga³⁹² ayrımları yapılmaya başlandı.³⁹³ Her konuda olduğu gibi burada da değişim kimi zaman sunulduğu gibi sert ve hızlı değildi. Genelde yeni ve eskinin birlikteliği ve modern bir akımın geleneksel yaşam biçimine uyarlanmasıydı. Uzunca bir dönem gerek saray gerekse konutlarda Batılı tarzdaki eşya ve mobilyalar ile geleneksel eşyalar birlikte kullanıldı. Örneğin 1854 yılına gelindiğinde Çırağan Sarayında bile hala yer yatakları kullanılıyordu. Konutta yatma eylemi Osmanlı-İslam kültürünün mahremiyet özelliğinden dolayı, yeni anlayışlardan en geç etkilenen kısım olmuştur. Bu nedenle Batı tarzı karyola mobilyası saray ve konutların içerisine en geç giren mobilyalardır. Yanı sıra zamanla yatak odalarında bulunan sandık ve yüklük gibi mobilyalar yerini Batı tarzı mobilyalara

³⁸⁹ Hızlan, Ünsal, Tuna vd, s. 413.

³⁹⁰ Hızlan, Ünsal, Tuna vd, s. 414.

³⁹¹ Hızlan, Ünsal, Tuna vd, s. 414-415.

³⁹² İstanbul halkı arasında bu alafrangalığı belirtmek için "Didon" tabiri kullanılmıştır. Bu kavram Fransız askerlerinin kullandığı "dis donc, (söyle bakalım!)" kelimesinin İstanbul halkınca zamanla Türkçeleştirilmiş halidir. Türklerden şıklığa ve alafrangalığa heves eden, yani Avrupa kıyafetlerini taklit edenlere genelde bu tabir kullanılmıştır. Didon kelimesi sadece böyle kalmamış, Türk edebiyatının ünlü roman ve şiirlerinde de sıkça kullanılmıştır. Mesela, Âşık Razi, Felatun Beyle Rakım Efendi, İntibah, Araba Sevdası gibi eserlerde didon tipi alafrangalık işlenilmiştir. Çakır, s. 1834. Ayrıca bkz; M. Şakir **Ülkütaşır**, "Kırım Savaşının İstanbul'daki İzleri Didon ve Didonlar", Hayat Tarih Mecmuası, Cilt 1, nu 2, 1969. Haluk Harun **Duman** ve Salih Koralp **Güreşir**, Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911), *Turkish Studies*, Volume 4/1-I Winter 2009. Ayrıca bkz; www. academia. edu.

³⁹³ Badem, "Kırım Savaşı'nın Osmanlı Toplumsal ...", s. 69.

bırakmış ve konutlarda bu yeni tarz mobilyaların kullanıma başlamasıyla birlikte, modern manada yatak odaları ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁹⁴

Her toplum da olduğu gibi Osmanlı toplumunda da yenilikleri, hoş görmeyen ve takdir etmeyenler vardı.³⁹⁵ Fakat Batılı olan her şeyde Batı'dan gelmiyordu. İstanbul halkının böylesine ilgisini çeken ve aklını çelen Avrupa modası ve zevkleri, imparatorluğun her tarafından da gelebiliyordu. Örneğin Mısır Hidivi Abbas ve maiyeti Boğaz kıyılarında lüks köşkler ve yalılar satın almış, buraları Avrupa tarzında dekore etmişlerdi. Mısırlıların bu gösterişçiliği İstanbul ileri gelenlerinin dikkatinden kaçmamış ve taklit edilmekte gecikmemişti.³⁹⁶ Modernleşen hayat, ev ve süs eşyalarının asıl işlevleri dışında kullanılmaya başlanmaları, yaşamın kültürel dengesini bozmuştur. Artık eski ile yeni arasında bir karmaşa yaşanmaya başlamıştır. Örneğin bir Müslüman Osmanlı ailesi, Batılılaşma hareketlerinin merkezinde yer alan Pera'ya yerleşmeyi seçtiğinde, modern yaşam tarzını belirleyen bir seçim yapmış sayılmaktaydı. Bu nedenle insanlar geleneksel, sofalı Türk konutu yerine, Pera'daki Avrupa tarzı koridorlu şekilde yapılmış apartmanlarda oturmaya başladılar. Bu tip yeni konutlarda, Batı tarzı mobilyalar kullanmak, kültürel ve sosyal statünün değişmesi olarak yorumlanmaktadır.³⁹⁷ İstanbul'da Avrupa tarzında mobilya ve diğer ev dekorasyonları satan dükkânlar peşi sıra açılmaya başlandı. Gazeteler ve dergilerde bu dükkânların reklamları sürekli olarak yer alıyordu. Bu dükkânlarda her türlü mobilya, porselen, bronz ve bakır lambalar, büro eşyaları bulmak mümkündü. Ayrıca dükkânların tamamına yakınında bu eşyaların tamiratları da gayet ustaca bir şekilde yapılmaktaydı. Buradaki ticari hareketliliğin farkına varan Avrupa'nın önde gelen mağazaları da Osmanlı başkentinde şubeler açmaya başlamıştır. Belki de bunlardan en önemlisi merkezi Paris'te bulunan Bon Marche mağazasıdır.³⁹⁸ Görüldüğü üzere, Kırım Savaşı dince, milletçe arada özel ve manevi bir ilişki olmadığı halde gizli bir politikayı yardım maksadına dökerek, savaş gayretiyle, İstanbul'a gelen İngiliz ve Fransız ordularının Türk topraklarına karıştırdıkları modernite kokusu, İslam halkının gözünü Batının ışıltısına yöneltmiştir.

³⁹⁴ Deniz **Demirarslan**, "Osmanlı Barınma Kültüründe Harem Olgusu ve Mekan Tasarımına Etkileri", 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, Ankara 2007, s. 230.

³⁹⁵ Ebru ve Fleet, s. 321-322.

³⁹⁶ Boyar ve Fleet, s. 314.

³⁹⁷ Deniz **Demirarslan**, "Batılılaşma Sürecinde Türk Barınma Kültüründeki Değişim ve Konuttaki Yansımaları" 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, Ankara 2007, s. 212-213.

³⁹⁸ Akın, s. 239-240.

Böylece Avrupa adetleri gittikçe yaygınlaşmış ve halkın tamamı tarafından benimsenmiştir.³⁹⁹ Tüm bu alt üst oluşların merkezinde bulunan İstanbul, kendi iç çelişkilerinin hemen hepsini somut olarak ortaya koymaktadır. İstanbul, bundan önce hiç olmadığı kadar oyuna dahil büyük güçler arasında bir ara zemin halini almaya başlamıştı. Osmanlı başkenti her geçen gün hızlı bir şekilde Batılılaşmanın vitrini haline gelmeye başlamıştı. Yapılan reformlar imparatorluğun geri kalanına kıyasla İstanbul'da çok daha iyi sınanabiliyordu. Başkentteki değişim hızı ve yoğunluğu merkez ile çevre arasındaki farklılıkları daha da yoğunlaştırıyordu.⁴⁰⁰

3.4. Osmanlı Halkının Entelektüelleşme Çabaları

Kırım Savaşı'nın ortaya çıkardığı ve özellikle kadınların topluma kendilerini gösterme ve kabul ettirme noktasında fayda sağladığı önemli bir yenilikte savaş fotoğrafçılığının başlaması olmuştur. Kullanılmaya başlanan görece daha teknik ekipmanlar fotoğrafçılığın giderek savaş meydanlarından ziyade, halk arasında yeni bir sektörün oluşmasına imkân tanımıştır. Buradan başlayan alışkanlıklar hızlı bir şekilde yayılmış, 19. yüzyılın sonlarına doğru kadın ve erkeklerden daha üst tabakalara mensup olanları, Avrupa kıyafetleriyle pozlar vermeye başlamışlardır. Hatta kadınlar başları açık şekilde poz vermekten de çekinmemişlerdir. Kimi fotoğraflar da kadınların piyano başında ya da ellerinde kemanları ile pozlar verdikleri de görülmektedir.⁴⁰¹

Kadınların bu denli toplumsal hayatta kendilerini iyiden iyiye kabul ettirmeye başlamaları, Türk aile yapısının ve kadın haklarının edebiyatta da yer bulmasını sağlamıştır. Batılı toplumlarda yapılan kadın-erkek tartışmaları Osmanlıda da görülmeye ve yüksek sesle dillendirilmeye başlanılmıştır. Kırım Savaşının hemen ardından 1860 yılı itibarıyla Tanzimat edebiyatının başta gelen isimleri, kadın hakları, kadınların yaşadıkları trajediler ve görücü usulü evlilikler gibi toplumun önemli sorunlarını eserlerinde işlemeye başladılar.⁴⁰² 1860 tarihi ile başlayan kadınlar adına hak arama çabaları meyvelerini gerçek anlamda cumhuriyet devrinin ilk yıllarından itibaren vermeye başlamıştır. Ama bu nokta da dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntı da bulunmaktadır. Osmanlı adına Batılılaşma ya da Avrupalılaşma anında gerçekleşmiş bir

³⁹⁹ Çakır, s. 1832.

⁴⁰⁰ Edhem, Goffman ve Masters, s. 242.

⁴⁰¹ Faroqhi, s. 307.

⁴⁰² Mustafa **Karabulut**, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 2, Güz 2016, s. 59.

durum olmadığı gibi zaman içerisinde giderek kanıksanmıştır. Aslında Türk milleti gelenek ve göreneklerine ya da başka bir ifadeyle örf ve adetlerine bağlı bir millettir. Bu yüzden değişim ve dönüşüme dirençlidir. Bu konu hakkında Fontmagne'nin sözleri de özellikle dikkat çekicidir. Fontmagne'ye göre,

“Türker ananelerine(gelenek) bağlı bir millettir. Batı'nın sözde medeniyetinden bir şeyler almış olmalarına rağmen, bunun kendilerini daha mutlu kılmadığını söylüyorlar. Dış ülkelere en çok uymuş, medeniyeti tam manasıyla hazmetmiş sayılan kişiler, memleketlerine daha çok Türkleşmiş olarak dönüyorlar. Yeniçerilerden ve reformlardan bu yana çok az değişiklik olabilmış. Daima gerilemek için ilerlemiyor, bunun da tek sebebi padişahın tereddütleri değil, Sultan'ın etrafında iki fikir çarpışıyor: Biri eski rejimi korumak ve devam ettirmek istiyor, sayıca az olan diğer düşünce taraftarları ise yeniliklerin kabul edilmesi için mücadele ediyor. Buna kısaca *“Hem Frenklerle hem de Frenklere karşı yürümek”* denir.”⁴⁰³

Fontmagne'nin sözlerinden hareketle bu yürüyüşü az sayı da olsalar da, yenilik taraftarlarının kazanacağı muhakkaktır. Çünkü değişen şartlar, dünyadaki diğer gelişmeler, yani dünyanın giderek başka bir tarafa eğilmeye başlaması, direnilecek bir şey değildir. Önün de sonun da değişim her zaman baskın gelecektir. Çünkü dünya konjonktürüne ayak uyduramayan devletlerin ayakta kalma şansları yoktur. Eğer aksi yönde çaba sarf ederse yalnızlaşır ve geri kalır. Bu durum hiçbir ülkenin kabul etmeyeceği bir durumdur. Nihayet Osmanlı da bu değişim ve dönüşümden payına düşeni alacaktır. Fontmagne'nin sözlerinde dikkati çeken bir diğer durumda, yazarın Osmanlı toplumundaki değişimi içine sindiremiyor oluşudur. Ona göre Batı, Batı gibi, Doğu da Doğu gibi kalmalıdır. Kültürel manada tutucu bir tavır sergilemektedir. Değişime bu kadar karşı olmasına rağmen bu duruma engel olamıyor oluşu onun adına üzücüdür. Osmanlı toplumundaki değişimler daha çok kadınlar üzerinden anlatılmaya çalışıldığı için Fontmagne de açıklamalarını ve örneklerini genel de kadınlar özelinde yapmaya çalışmıştır. Osmanlı adına eskiye duyduğu özlemi biraz da sitemkâr olarak şöyle ifade etmiştir.

“Kadınların ev kıyafetleri oldukça sadeleşmiş. Eskiden geçimini ancak temin eden bir erkeğin karısı bile brokar ve kürkten vazgeçemez, mücevher

⁴⁰³ Fontmagne, s. 259-260.

takmakta ısrar ederken, şimdi kimse bu kadarını düşünmüyor. Başlıkları yok artık. Ev içi kıyafetleri göz alıcı olmakla beraber, eski Yunan kadınlarının kıyafetlerini hatırlatan elbiseleri var. Göğüste kavuşarak kapanan hafif kumaştan yapılan bu elbiselere “Entari” deniyor. Bele bağlanan ipek ve kaşmir kuşak, endamın inceliğini ve zarafetini ortaya çıkarıyor. Kadına böylesine yakışan bir kıyafeti kaldırmak için, kadına, düşman olmak gerekir. Ama ne yazık ki, buna da karışan oldu.”⁴⁰⁴

3.5. Toplumsal Değişimin Osmanlı Temizlik Kültürüne Yansımaları

Değişimin yaşandığı alanlardan biri de hamam kültürü olmuştur. Geçmişten beri Türk kültüründe önemli bir yer tutan temizlik kültürü, İslamiyet ve Müslümanlığında bir gereği olarak çok mühim bir kavramdı. Hamamlar, İstanbul’da toplumsal yaşamın en önemli eksenleri konumundaydılar. Bir yıkanma yerinden çok daha fazlasıydı. Erkeklerden ziyade kadınlar için birçok yaşam ritüelinin gerçekleştirildiği sosyal birer alandı. Hamamlar, modern bir güzellik salonu ile bir kaplıcanın bileşiminin ortak verebileceği hizmetleri tek başına verebiliyorlardı. Toplumsal yaşamda erkeklerin gerisinde kalan kadınlar, hamamlara sayesinde sosyalleşme imkânı yakalıyorlardı. Arkadaşlık ya da komşuluk ilişkileri bu sosyalleşmeye katkı veriyordu. Bu sayede kadınlar çevrelerini genişletme imkânı da yakalıyorlardı.⁴⁰⁵ Bu yönüyle hamamlar kültürel olarak değişik kesimler arasında bir sosyal tabakalaşma da ortaya çıkarmıştır. Hamama gitmeye hazırlık, yolculuk ve hamamdaki eğlenceler, kadınlar için ve özenli birer sosyal etkinlik olmuştur. Genelde hamamlara kalabalık gruplar halinde gidilmiştir. Yanlarına çocuklarını, hizmetçilerini alan kadınlar hava atmak amacıyla olabildiğince şık giyinirler ve takılar takarlardı. Yine hamamlarda yemekler yenilir, kahve ve şerbetler içilir, sohbetler edilir ve sosyalleşme ortamı böyle sağlanırdı.⁴⁰⁶ Ubicini, hamam kültürü hakkında özellikle kadınlar üzerinde yaptığı gözlemleri şu şekilde dile getirmektedir:

“.... Türk kadınlarının asıl eğlencesi hamamdır. Zaten Cuma günleri mecburidir, öbür günlerde bir şenlik partisi telakki edilmektedir. Aleladdenin üstünde bir tek harem yoktur ki, lüks dekorlu bir veya birkaç hamamı

⁴⁰⁴ Fontmagne s. 246.

⁴⁰⁵ Boyar ve Fleet, s. 273.

⁴⁰⁶ Özlen Özgen, “Kültürel Miras Kapsamında Türk Hamamı Üzerine Bir İnceleme”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 42, Bahar 2016, s.117.

bulunmasın. Geri kalanları umumi hamamlara giderler, yiyip içerler, günün yarısını orada geçirirler.”⁴⁰⁷

Yine Ubucini 'nin anlatımından da yola çıkarsak Osmanlı da hamamlar temizliğin önde gelen bir mekânı olmakla beraber özellikle kadınlar için birer eğlence merkezi hüviyeti de kazanmışlardır. Fakat böyle bir kültürün Avrupa da olmayışı yani aynı anda birden çok insanın birlikte yıkanıyor olması, İstanbul'a gelen yabancılar için hayli ilginç bir görüntü oluşturmuştur. Öyleki uzun sürede İstanbul'da kalmak zorunda kalan yabancı kişiler bu durumdan çok rahatsız olmuşlardır. 15 Mayıs 1858 günü Journal de Constantinople adlı gazetenin haberinde, uzun müddetten beri Osmanlı başkentinde bulunan yabancıların ve diğer sakinlerin Avrupa tipi banyoların eksikliğinden yakındıkları, hamamların dolayısıyla da ortak yıkanma alışkanlıklarının yabancılar uymadığı vurgulanmıştır. Devamında yaklaşık sekiz ay süren bir çalışmanın sonucunda yetkili makamlardan gerekli görülen izinler alınmış ve içerisinde ayrı ayrı banyoları olan bir kuruluş kurulmuştur. Bu başlangıç sonrası ilerleyen süreçte Paris'teki salonların benzerleri olan yeni ve ayrı ayrı banyolu salonlar açılmaya başlamıştır.⁴⁰⁸

Avrupalı kişilerin bu noktadaki çabaları anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü özellikle bu tip toplu yıkanma noktalarında yeterli hijyenin sağlanamadığını düşünüyorlar ve bu yüzden herhangi bir hastalık ile karşı karşıya kalmak istemiyorlardı. Ama bu ve benzeri durumlar dışarıda bırakılırsa Türk tipi hamam anlayışı Avrupalıların her zaman dikkatini çeken ve hatta özendikleri bir yapı olma özelliğine de kavuşmuştur. Bunu günümüzde bile çok sıklıkla gözlemlemek mümkündür. Gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da hamam kültürü her ne kadar Avrupalılar için dikkat çekici bir unsur olsa da Türk insanının her an bu tip yerlerden yararlanacak zaman ve parayı bulamayışı yine hijyen sorunu gibi sorunlar, Avrupa tipi banyoların hızla yayılmasına sebep olmuş ve her hane de birer banyo olma anlayışı Kırım Savaşı sonrası Türk kültüründe de yerini almıştır.

3.6. Geleneksel Konuttan Modern Konuta

Bu değişim geleneksel konut tipinin değişmeye başlaması noktasında da bizlere ipuçları sunmaktadır. Geleneksel konut tipindeki en büyük değişim örneğini Kırım Savaşı ile

⁴⁰⁷ Ubicini c. 2, s. 104.

⁴⁰⁸ Akın, s. 266.

beraber inşa edilmeye başlanılan Dolmabahçe Sarayında görmekteyiz. Her ne kadar geleneksel Osmanlı konut tipine göre inşa edildiği söylenirse de, yüzlerce odası ve salonlarıyla, dış cephe ve iç mekân özellikleriyle eskiye oranla farklılıklar göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı, yapım şekli, Batı tarzı mobilyaların benimsendiği ve yaygın olarak kullanıldığı ve Osmanlı barınma kültürünü etkileyen bir mekân olması nedeniyle önemlidir. Çünkü buradan başlayan yeni tarz ve anlayış zamanla önce saray erkânı, sonra da sarayın yakın çevresine yayılmaya başlayacaktır.⁴⁰⁹

Bu saray ve sonradan yapılan konutlar Batı tarzı koltuk, iskemle, masa, karyola, sehpa ve dolaplarla döşenmiş, harem dairelerinde piyano, büyük aynalar, paravanlar, yazı masaları ve büyük gümüş şamdanlar kullanılmıştır. Koltuk ve kanepeler, orta masaları, iskemleler, sehpalar, salon mekânlarının belirleyici öğeleri olmuş ve zamanla mekânda mobilya kullanımında takım anlayışı belirgin hale gelmiştir. Alçak sedirlerden, yüksek arkalıklı koltuklara oturulmaya başlanılmış, böylece konut cephelerindeki pencereler biraz daha yükseğe yapılmaya başlanılmıştır.⁴¹⁰ Bu değişiklikler göz önünde bulundurulursa yeni konut yapımında, mutfakların ve yemek masalarının hesaba katılması da sağlanmıştır. Yeni modern yıkanma aracı küvetler, yeni tarz tuvaletler, ısıtmada sobaların yerine şöminelerin kullanılması da yine Kırım Savaşı ile beraber başlayan ve sonrasında hızla devam eden bir durumdur. Bu gelişmeler hiç kuşkusuz günümüz konut yapımına da büyük ölçüde yön vermiştir. Böylesi önemli gelişmeler birçok yararlı durumu beraberinde getirdiği gibi bazı olumsuzluklara da sebep olmaktadır. Örneğin apartmanların ardı ardına yükselmesi ve insanların artık bu çok katlı yapılarda yaşamaya başlamaları, sokakların giderek boşalmasına ve hatta aynı mahalle ve sokakta oturan insanların birbirlerine yabancılaşmasına sebep olmuştur. Sokaklar herkesin malı olan yerler haline dönüşmüştür. Çocuklarda bu yeni tarz yaşam anlayışından büyük zarar görmüştür. Çünkü sokaklar günümüzde de olduğu gibi çocuklar için en iyi sosyalleşme mekânlarıdır. Fakat sokaklar çocukların ellerinden gitmeye başladı. Tüm bu durumlar mahallileşme bilincini ortadan kaldırmış ve bir kültür erozyonuna sebep olmuştur.⁴¹¹ Toplumda modernleşme olgusunun başlamasıyla beraber, bu olgunun saray ve halk ya da zengin ve fakir arasındaki ayrımı ortadan kaldıracığı, dolayısıyla daha eşit bir toplumsal yapı ortaya çıkaracağı düşünülmüştür.

⁴⁰⁹ Demirarslan, “Osmanlı Barınma...” s. 231-214.

⁴¹⁰ Demirarslan, “Osmanlı Barınma...” s. 215.

⁴¹¹ Hızlan, Ünsal, Tuna vd, s. 365.

Fakat beklenen şey gerçekleşmediği gibi halk arasındaki statü farkı giderek artmaya başlamıştır. Örneğin yeni yeni açılmaya başlayan restoran ya da kafe gibi toplu gidilebilecek mekânlarda bile, görece konumu daha iyi olan noktalar zengin müşteriler için ayrılmaktaydı. Evlerde bile yer sofrasından yemek masasına geçilen süreçte kimlerin nereye oturacağı sosyal statüsüne göre belirlenmiş ve toplumsal düzeyde yeniden tanımlanmıştır.⁴¹²

İstanbul'un değişen kimliği Avrupalı vatandaşlarında dikkatini çekmiştir. Bu değişimi yerinde görmek isteyen birçok Avrupalı, İstanbul'a gelmeye başlamıştır. Bu durum beraberinde bu kişilerin nerelerde kalacağı yani konaklama sorunu da beraberinde getirmiştir. Sorunun çözümü adına bu fırsatı kaçırmak istemeyen uyanık işletmeciler, yeni ve modern tarzda oteller inşa etmeye başlamışlardır. Bu otellerin sayıları aynı mağazaların örneğinde olduğu gibi hızlı bir şekilde artmıştır. Böylece yeni bir rekabet ortamı oluşmuştur. Öyleki 8 Ocak 1855 günü çıkan gazetelerde yer alan bir habere göre, Pera Caddesinde kısa süre sonra Ambassadeurs Oteli'nin açılacağı, her türlü davetin burada verilebileceği ayrıca otelde bir de doktorun bulanacağı yönünde bilgiler yer almaktaydı.⁴¹³ Türölü sebeplerden dolayı İstanbul'a gelip kalmak zorunda olan yabancıların her geçen gün artan isteklerini karşılayabilmek amacıyla Avrupa'daki örneklerini aratmayacak oranda görkemli oteller açılmaya devam etmiştir. Açılan bu oteller genelde elçiliklerin yakınında ve o ülkenin adını taşıyacak şekilde isimlerle kuruluyorlardı. Örneğin Grand Hotel François, Hotel de Roma ve the Prince of Walles bunlardan bazılarıdır. Bu mekânlarda aynı ülke vatandaşları bir araya gelebiliyor ve kendi ülkelerine ait yiyecek ve içecek tarzlarını tüketme imkânı buluyorlardı. Ayrıca bu otellerde gerek Türkçe gerekse yabancı dil bilen hizmet elemanları çalıştırılıyordu.⁴¹⁴

3.7. Sultan Abdülmecit ve Osmanlı Yenileşme Hareketlerine Katkıları

Müslüman ve Hristiyan tüm Osmanlı halkının bu değişimindeki en önemli rol kuşkusuz dönemin hükümdarı Sultan Abdülmecit ve onun kişiliğidir. Badem'e göre Sultan Abdülmecit, etkili siyasi ve askeri idareci olmasa da yeniliklere çok açık bir

⁴¹² Meryem Karabekmez, "Osmanlıda Gündelik Hayata Dair Üç Kitap", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Sayı 16, 2010, s. 768.

⁴¹³ Akın, s. 269.

⁴¹⁴ Abdullah Alp Sunalp, "19. Yüzyıl Galata ve Pera Apartman Konutlarında Orta Sofa Hol Tipolojisinin Gelişimi" İstanbul Teknik Üniversitesi İTÜ, İstanbul 1999 (Yayımlanmamış Doktora Tezi) s. 108-109.

hükümdardır.⁴¹⁵ Sultan Abdülmecit hakkında bilgi veren muhtelif anı türündeki eserlerde yazılanlar da Badem'in tespitlerini büyük ölçüde uymaktadır. Örneğin, Ubicini' nin gözlemlerine göre Abdülmecit'in kişiliği şu şekildedir:

“... Yüzündeki tatlı melankoliyi görenlerin irkilmemelerine ve üzülmemelerine imkân yoktur. Hüzünden sonra yüzüne hâkim olan en belirgin özellik, iyiliktir. Çoğu zaman zaafa kadar varan iyi bir kalplilik. Kan akıtmaktan dehşet duyar; vezirleri, siyasi suçlulardan bir teki için bile idam kararı almayı başaramamışlardır. Tahta çıkmasından bugüne kadar (1855) İstanbul'da sadece 12 kişi idam edilmiştir. Zayıflara ve ezilenlere karşı duyduğu bu zaaf, hayvanlarda bile kendini göstermektedir. Bir gün, Çırağan Sarayının bahçesinde gezinirken bir sokak köpeği kendisini kovalayan güruhun saldırısından kurtulmak için nasıl etmişse, sarayın bahçesine girmeyi başarmıştı, kanlar içinde koşup padişahın bacakları arasına sığındı. Muhafızlar hayvanı öldürmeye koştular. Padişah onları durdurttu. “Padişahın gölgesi onu korusun.” dedi. Hayvancağızın yaralarını yıkamalarını emretti ve ayaklarına kapandığı yerde bir kulübe inşa edilmesini ve ziyaretçilere gösterilmesini emretti. Sultanın hayvana ilgisi devam etti, her gün ziyaretine giderdi.”⁴¹⁶

Yine Ubicini, Sultan Abdülmecid'in halkın nabzını yoklamak ve ihtiyaçlarını öğrenebilmek maksadıyla, tedbili kıyafet giyerek İstanbul sokaklarında dolaştığını da yazmaktadır.⁴¹⁷

Bir başka anı türündeki eserde Fontmagne, yine Sultanın yüzündeki hafif üzgün melankolik ifadeye dikkat çekmiş, bakışlarının iyilik ve sükûnet dolu olduğunu söylemiştir. Ama Sultan'ın hükümdar olarak halk üzerinde korku yaratmadığını, bu yüzden halkın babası Sultan Mahmut'u aradığını da söylemektedir. Hatta halkın acımasız olduğu için Abdülaziz'e ümit bağladığını yazmaktadır. Fontmagne, Ubicini'den farklı olarak padişahın titizliğine de dikkat çekmiştir. Sultan, elbisesine

⁴¹⁵ Badem, “Kırım Savaşı Ve Osmanlılar”, s. 316.

⁴¹⁶ J. H. A. **Ubicini**, *1855'de Türkiye*, (Çev, Ayda Düz), Cilt I, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 95.

⁴¹⁷ Ubicini, Cilt I, s. 95-96.

başka birisi dokunursa o elbiseyi giymek istemezmiş. Ellerini sürekli yıkar, bayramlarda el öpme törenlerinde, elinin üzerine değerli taşlarla süslü bir örtü örtülürmüş.⁴¹⁸

Abdülmecid, Osmanlı sosyal hayatına birçok yenilik getirdi. Savaş boyunca Osmanlı diplomasi geleneğinin dışına çıktı. Bu döneme kadar Osmanlı padişahları, elçilerle doğrudan görüşmezler, hiç kimsenin ziyaretini iade etmezler ve hiçbir hükümdardan nişan kabul etmezlerdi. Sultan Abdülmecid, İstanbul'a gelen Prens Napolyon'un ziyaretinden sonra iadeyi ziyarete gitmişti. Ayrıca savaşın bitiminde III. Napolyon'dan Légion d'Honneur nişanını, Kraliçe Victoria'dan Dizbağı Nişanını (Order of the Garter) kabul etti.⁴¹⁹ Sultan Abdülmecid'in Légion d'Honneur nişanının verildiği törenle ilgili olarak tutulan bir tutanakta Edouard Thouvenel şunları söylemektedir:

“... Türkler hükümdarlarının Haşmetli İmparatorun taltifine mazhar olmalarından onur duymaktadırlar. Ancak bunun eski adetlerden bir sapma olduğunun da farkında oldukları için, bunu açıklama gereği hissediyorlar, Sultan'ın başyaveri eğitimini Fransa'da yapmış değerli bir insan olan Ethem Paşa bana geçenlerde şu açıklamayı yaptı.” Osmanlı padişahları bugüne kadar papa gibiydiler. Verirlerdi ama almazlardı. Bugün bu kurala getirilen istisna iki ülke arasındaki ittifakın en güçlü kanıtı olmuştur. Fransa nişanının güzel bir ayrıcalığı vardır. O da bütün dinlerin ve bütün milletlerin sahip oldukları şeref duygusundan beslenmesidir. Bu nişan herhangi bir aracıya gerek olmadan, herhangi bir dine bağlanmadan, doğrudan Tanrı'nın himayesindedir.”⁴²⁰

Nişanın kabulündeki en önemli nokta, nişanın herhangi bir din ya da ırka karşı özel olarak aitlik taşıyor olmasıdır. Ama ne olursa olsun özellikle dinin baskın olduğu toplumlarda bu tip gelişmelerin toplum nezdinde hemen olumlu karşılık görmesi pek alışık olunan bir durum değildir. Nitekim Sultan'ın böyle bir Hristiyan geleneğine uygun olduğu düşünülen bir törene icabet etmesi, halk arasında bazıları için şaşkınlık, bazıları içinse olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır.⁴²¹ Fakat burada olumlu olan şey, Sultan Abdülmecid'in göstermiş olduğu bu tavır, siyasi olarak önemli ve faydalı bir etki taşımasıdır. Fransız İhtilalini yapan ve dini herhangi bir anlam taşımayan bu nişanın

⁴¹⁸ Fontmagne, s. 231-232-233.

⁴¹⁹ Badem, “Kırım Savaşı'nın Osmanlı Toplumsal ...”, s. 66.

⁴²⁰ Şeni, s. 14.

⁴²¹ Şeni, s. 15.

kabulü, Türkiye’yi evrenselci bir doğruya yöneltmiş, bu tercih, üççeyrek yüzyıl sonra benimsenecek olan laikliğe giden yolun taşlarını döşemeye başlamıştır.⁴²²

Sultan Abdülmecid’in Osmanlı geleneklerinin bu denli dışına çıkmasının aslında en önemli nedeni olarak, böylesine büyük ve önemli bir savaşta müttefik olduğu devletlerin yardımlarına duyulan ihtiyaç olduğu söylenebilir. Her geçen gün artan Rus tehdidi karşısında Osmanlı, müttefikleriyle mecburen iyi geçinmek zorundaydı. Sultan Abdülmecid’in bu tavrı savaş ortamı ve Osmanlı’nın askeri durumu düşünüldüğünde çok doğaldır. Burada üzerinde düşünülmesi gereken konu acaba Sultan Abdülmecid’in yerinde başka bir hükümdar olsa aynı şeyi yapar, klasik Osmanlı düzeninin dışına çıkabilir miydi, sorusuna cevap vermek olmalıdır. Bu soruyu cevaplamak birçok açıdan kolay ya da zor olarak görülebilir. Ama Sultan Mahmut gibi Batılılaşma yanlısı olan bir babanın oğlu olarak ayrıca Fransızcaya hâkim ve Batı müziğine sempati duyarak yetişen bir padişahın geleneklere aykırı davranmakta bir sakınca görmemesi gayet olağandır.⁴²³

Padişahın nişan kabulünün yankıları henüz sona ermeden, Sultan Abdülmecid, alışlagelmişin dışında bir ritüele imza atarak İngiliz ve Fransız bir baloya katıldı. Sultanın ilk olarak hangi ülke balosuna katıldığı tam olarak bilinmese de yeni bir adet çıkardığı muhakkaktır. Canning’e göre sultan ilk kez İngiliz elçiliğinde bir baloya katılmış ve huzuruyla baloyu şereflendirmiştir. Ayrıca balodan da çok memnun ayrılmıştır.⁴²⁴ Sultan Abdülmecid’in bu baloya katılmış olması müttefik devletlerin her kanadından takdir ve hürmetle karşılanmıştır. Hatta Fransa, Sultan Abdülmecid’in bu jestini büyük bir prestij olarak görmüştür. Sultan Abdülmecid’in bir ritüelin daha dışına çıkmasındaki temel sebep yine Rusya ve artan tehdidi olmuştur.⁴²⁵

Canning’in bahsettiği baloda bulunanlardan birisi de Lady Hornby’dir Hornby, Sultan Abdülmecid’i görür görmez çok etkilenmiştir. Sultanın iyi kalpli ve sevecen olduğundan bahseder. Baloda vals yapanları dikkatle izlediğini de belirtmiştir.⁴²⁶ Yine aynı baloda Lady Hornby ’nin dikkatini çeken bir başka unsur da, toplumun yemek

⁴²² Şeni, s. 15-17. Ayrıca Sultanın yanı sıra İngiltere Kraliçesi de Kırım zaferinden dolayı Osmanlı askerlerine madalya vermek istemiştir. Detaylı bilgi için bkz; “Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)”, s. 288.

⁴²³ Kaya s. 244

⁴²⁴ Badem, “Kırım Savaşı’nın Osmanlı Toplumsal ...”, s. 67.

⁴²⁵ Kaya s. 244

⁴²⁶ Hornby, s.185. Ayrıca Sultan Abdülmecid ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Necdet Sakaoğlu ve Nuri Akbayar, *Sultan Abdülmecid*, Creative Yayıncılık, İstanbul Ocak 2002. Bunun dışında ölümünün 150. Yılında Sultan Abdülmecid’i Anma Sempozyumu, Dolmabahçe Sarayı, İstanbul Kasım 2011.

yeme alışkanlıkları bakımından önemli olan, paşaların yemek yemesi olmuş ve bu konuda Hornby şunları söylemiştir:

“Paşaların çoğu balolarda muazzam yemek yer, devamlı olarak yiyecek, içeceklerin bulunduğu odaya gidip bol miktarda şampanya içiyor ve ne çeşit bir içki olduğunu bilmiyormuş görünüp ona kurnazca ‘gazozlu su’ diyorlar. İngiliz gazeteleri Türklerin ön yargılarından bahsediyor; genel olarak konuşmak gerekirse modern Türklerin - işlerine geldiği sürece – ne dini ne politik ön yargıları var. Onlar için ‘önyargı’ kelimesi, halklarının sefalet içinde baskı altında olması sayesinde yaşadıkları parlak hayatı engelleyerek her şeyden nefret etmeleri anlamına geliyor. Şampanya ve kanyak içiyor ve gizli kapaklı, ama son derece rahat bir şekilde Kur’an’ın kurallarını hiçe sayıyorlar”⁴²⁷

Hornby’nin cümleleri dikkatle incelendiğinde bazı çevreleri rahatsız edeceği açıktır. Ama bu cümlelerin alındığı mektubun devamını okuduğumuzda bu yazılanların gerçek bir Türk beyefendisi ve sofı bir Müslüman için geçerli olmadığı da ifade edilmiştir. Özellikle de fakir kesimin zengin kesime göre daha ılımlı, sabırlı ve çalışkan olduğu da ifade edilmiştir.

Osmanlı padişahının balolarda bulunması ve Avrupalı devletlerin verdiği nişanları kabul etmesine protokol kurallarının değiştirilmesi noktasından bakılırsa, Osmanlı İmparatorluğunun, Avrupa karşısında tavrında meydana gelen büyük değişikliği işaret eder. Bu yeni siyasal tavır zamanla yerleşecek ve bir kural haline gelecektir. Fakat bu kurallar hiçbir zaman Kırım Savaşı zamanında uygulandığı gibi bir daha uygulanmayacaktır. Kırım Savaşı’ndan sonra Osmanlı padişahlarının bir devletin sefaretine gittikleri bir daha görülmemiştir. Öyle ki, Süveyş Kanalı’nın açılışı münasebetiyle İmparatoriçe Eugène’nin 1862’de düzenlediği programa dahi herhangi bir katılım olmamıştır.⁴²⁸

Savaşın ortaya çıkardığı önemli bir üründe Sir James Redhouse’un meşhur, İngilizce-Türkçe sözlüğüdür. İlk olarak 1855 yılında İngiliz ordu ve donanmasın da kullanılması için Vademecum of Ottoman Colloquial Language başlığıyla yayımlanmıştır. Sözlükten 50 adet satın alınarak Babıali, ordu genel karargâhları ve Tercüme Odasına dağıtılmıştır.

⁴²⁷ Hornby, s. 186.

⁴²⁸ Şeni, s. 77.

Yazara da 10 bin kuruş yani yaklaşık 100 sterlin değerinde bir armağan verilmişti.⁴²⁹ Burada dikkati çeken önemli noktalardan biri de sözlüklerin bir kısmının Tercüme Odası için ayrılmasıdır. Batılılaşma çabaları Osmanlı İmparatorluğu'nda tercümenin önemini ortaya koymuştur. Yöneticiler bu alana özellikle özen gösteriyorlardı. Mesela 16 Nisan 1897 günü Paris'te bulunan Osmanlı elçisi, padişahın emriyle çok sayıda tanınmış oryantalisti, Bab-ı Âli'ye sunulması amacıyla Fransız medeni kanununu tercüme ile görevlendirdiği ve İstanbul'da yeni kurulan hukuk komisyonunca bu tercümenin ışığı altında Osmanlı için uygun bir yasa tasarısının geliştirileceğini ilan etmişti.⁴³⁰

3.8. Osmanlı Demografik Değişimi Kırım ve Kafkasya Göçleri

Kırım Savaşı ile beraber Osmanlı toplum dinamiklerini etkileyen bir başka durum da Kırım ve Kafkasya tarafından Osmanlı ülkesine yapılan göçlerdir. Rusya, Kırım'ı ilhak ettiği 1783'ten beri bölge halkını baskı altına almaya çalışmış bu durumu kabullenmeyenler göç hareketine girişmişlerdi. Kırım Savaşı ile beraber Rusya, bölge halkına Osmanlıya yardım ettikleri gerekçesiyle uyguladığı baskıyı artırmaya başlayınca bölgede yaşayan Müslümanlar Osmanlı topraklarına göç etmeye başladılar.⁴³¹ Kırım ve Kafkaslar civarından Osmanlıya yapılan göç hareketlerinin arka planında Rusların uygulamaya çalıştıkları tehcir siyaseti bulunmaktadır. 1762 yılında Rus çariçesi olan II. Katerina, Rusya'yı Avrupa'nın tahıl deposu haline getirmek ve Rus ekonomisini büyütmek ve geliştirmek istemekteydi. Rusya'nın bu hedefine yönelik olarak yetiştirilecek tahıl ürünleri için en uygun topraklar Kırım ve Kafkasya bölgelerinde bulunuyordu. Öte taraftan bu toprakların önemli bir kısmı ise Osmanlının hâkimiyeti altında bulunuyordu. Rusya bu toprakları Osmanlıdan alabilmek adına II. Katerina (1762-1796) ile beraber başlayan dönemde ilerlemeler kaydetmeye başladı.⁴³² Bu politika doğrultusunda Rusların ilk ve önemli hamlesi 1783'te Kırım'ı ilhak etmesi olmuştur. Kırım'ın ilhak edilmesinden sonra Rusların Kafkaslardaki ilerleme hedefi milli bir politika oldu. Rusya bu bölgelerde ele geçirdiği noktalara genel olarak Ukraynalıları yerleştirmeye başladı. Osmanlı, Rusya'ya karşı bazı çözüm yolları

⁴²⁹ Badem, "Kırım Savaşı Ve Osmanlılar", s. 316.

⁴³⁰ Akın, s. 17

⁴³¹ Muzaffer **Tepekaya**, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkasya'dan Göç Hareketleri ve Saruhan (Manisa) Sancağı'na Göçler" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt VI, Sayı 2, İzmir 2006, s. 464.

⁴³² Figen Taşkın s. 235.236.

üretmeye çalışsa da Kırım Savaşı'na kadar olan 30-40 yıllık süreçte, Kafkaslarda Osmanlının elinden çıkan yerlerden Anadolu içlerine doğru büyük bir Müslüman göç dalgası gelmeye başladı. Kırım Savaşıyla beraber Rusların Balkanlara doğru yayılma hedefi kesintiye uğramış olsa da, aktif Balkan politikasını terk eden Ruslar kendi Türklere baskı ve şiddeti arttırmış ve Türkleri mecburen göçe zorlamıştır.⁴³³ Rusların Kırım Türklerini bölgeden temizleme amaçları Kırım Savaşı sona ermeden kendisini göstermeye başladı. Kırım Türklerinin savaş esnasında Osmanlı ile birlikte hareket etmesini engellemek isteyen Rusya, Kırımlı Türkleri kuzey bölgelere sürgün etmeye başladı. Kırım'ı Türklerden temizlemeye kararlı olan Ruslar bölge halkını zamanla Paltova, Orlov ve Kursk gibi çok daha uzak yerlere sürgün etmeye başladı. Sürgünden kurtulmak isteyenler ise çareyi Osmanlı Devleti'ne başvurmakta buldular. Rusların her geçen gün değişen politikalarına rağmen Kırım Türkleri artık anayurtlarında kalamayacakları gerçeğini görmüşlerdi. Kendi yurtları yine kendilerine yabancı gelmeye başlamıştı. Osmanlının göçmenlere bazı kolaylıklar sağladığını görünce de Osmanlıya doğru yola çıkmaya başladılar.⁴³⁴

Rusların baskı ve şiddetleri sonucunda göç etmek zorunda kalan kişilerin tamamı Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu kadar Müslümanın göç edebileceği tek devlet ise Osmanlı idi. Çünkü Osmanlı yapısı itibariyle işgale uğrasın ya da uğramasın tüm Müslümanların sığına bileceği tek devlet konumundaydı. Halifeliğin merkezi durumunda olması da bu sorumluluğu Osmanlıya yüklemekteydi. Dolayısıyla Rus işgali ve zulmünden kaçan Müslümanlar Osmanlı topraklarına gelmeye başladılar. Aynı zamanda bu kişiler Osmanlıya sığınarak asimile olmaktan da kurtuluyorlardı. Olaya bu açıdan bakılırsa Rusya ve Osmanlının ortaya koydukları nüfus politikalarının da esasları çok daha iyi anlaşılmış olacaktır.⁴³⁵ Ruslar uyguladıkları politikalarla yerli halkı Hristiyan yapma uğraşı içerisine giriyorlardı. Müslüman yerli halk ilk andan itibaren bu baskılara direnmeye başlamıştır.⁴³⁶ Ruslar ise Müslümanların bu dirençlerinin⁴³⁷

⁴³³ Jülide **Akyüz**, "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (bilig)*, Sayı 46, Ankara, Yaz 2008, s. 37-38.

⁴³⁴ Abdullah **Saydam**, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.70-71-72.

⁴³⁵ Hacı Murat **Arabacı**, "1783'ten II. Dünya Savaşı'na Kadar Anadolu'ya Yapılan Göçler (Sebepleri Ve Sonuçları)", 38. *ICANAS Kongresi*, 10-15 Eylül, Ankara 2007, s. 229-230.

⁴³⁶ Bu direnişin lideri olarak ise sahneye çıkan ilk kişi Şeyh Şâmil'dir. Şeyh Şâmil, 1797 yılında Dağıstan'ın Gimri köyünde dünyaya gelmiştir. İlk ismi ali olup sonradan Şamil ismini almıştır. 1829 yılında Kuzey Kafkas Müslümanlarının Ruslara karşı yürüttüğü gazavat (müridizm) hareketinin liderliğine seçildi. Zamanla Dağıstan ve Çeçenistan'da hâkimiyetini sağladı. Şeyh Şâmil lider (imam)

doğrudan İslam dini ile ilgili olduğunu düşünüp Müslümanların dini kurumlarını kendilerine hedef olarak seçtiler. Cami ve mescitler yıkılıyor, Kur'an-ı Kerim yok edilmeye çalışılıyordu. Ruslar bunlarla kalmamış 1736-1853 arası dönemde Kırım'daki çoğu kütüphaneyi neredeyse tamamen yakmışlardı. Evlerde bulunan birçok dini, felsefi, tarihi ya da coğrafya kitapları zorla toplatılıyor ve yakılıyordu.⁴³⁸ XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı, Kırım'dan çok sayıda göçmen almıştı. Ama Osmanlı ülkesine asıl göç dalgası Kırım Savaşı'nın bitmesiyle başlamış ve uzun süre devam etmiştir.⁴³⁹ Kırım halkı, Kırım'ın artık tamamen Osmanlı'nın elinden çıktığını, dolayısıyla Osmanlı'nın koruması olmadan Ruslar tarafından cezalandırılacaklarını düşünmeleri halk arasında paniğe yol açmıştı. Bu panik göçleri kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. Göç edecek kişi ya da gruplar Rus yönetiminden izin alarak Osmanlı ülkesine gelmeye başladı.⁴⁴⁰

3.8.1. Osmanlı'nın Göçlere Karşı Aldığı Tedbirler

Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru ortaya çıkan göç hareketi her geçen gün giderek daha fazla insanı kapsamaya ve daha fazla insanın Osmanlı topraklarına gelmesine sebep oldu. 1856'dan başlayıp 1860 yılına gelinceye kadar en az 100.000 Kırım Türk'ü, anayurtlarını bırakıp Osmanlı topraklarına gelmişti. 1862 yılına gelindiğindeyse sadece

seçildikten sonra güçlü hitabeti, kararlı tutumu, askeri ve siyasi zekâsıyla kısa süre içerisinde Dağıstan'da ve bütün Kafkasya da adını duyurdu. Bu bölgelerde Ruslara karşı 25 yıl büyük bir direnişin gerçekleşmesini sağladı. Güçlü Rus ordularına karşı çok önemli zaferler kazanmayı başardı. Şamil 1859'da teslim oldu. 1871 yılında ise hac görevini yerine getirmek için Medine'ye gitti ve orada vefat etti. Detaylı bilgi için bkz; Mustafa **Budak**, “Şeyh Şâmil (1797-1871)”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010, s. 67-70.

⁴³⁷ Ruslara karşı direnen tek kişi Şeyh Şâmil olmamıştır. Hacı Murat'ta önemli bir direniş simgesi olarak öne çıkmaktadır. Hacı Murat, 1812 yılında Hunzak (Hunzah), şehri yakınlarında bulunan Zai köyünde dünyaya gelmiştir. Şeyh Şâmil'in emri altında Ruslara karşı birçok başarılı saldırıya girişti. 1851 de Ruslara teslim olmuştur. Teslim olma konusunda bazı farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ruslara esir düştükten sonra Tiflis'e götürülmüştür. 5 Mayıs 1852 günü kaçmaya çalışmış ve Rus askerlerince öldürülmüştür. Birçok kişisel eşyası günümüzde Dağıstan müzesinde korunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz; Mustafa **Budak**, “Hacı Murat (1812-1852)”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul 1996, s. 490-491. Ayrıca, Hacı Murat'ın hayatı ünlü Rus yazar Lev Tolstoy tarafından yazılan “Hacı Murat” adlı romanda anlatılmaktadır. Türk ve dünya sinemasında ise Hacı Murat'ı anlatan bazı filmler çekilmiştir. Bu filmlerin en meşhurlarında birisi yönetmenliğini Natuk Baytan'ın yaptığı ve Başrolünde Cüneyt Arkın'ın yer aldığı “Hacı Murat” filmidir. Özge **Aytulu**, “Tolstoy'un Kitabından Sinema Filmlerine Bir Kafkas Efsanesi: Hacı Murat”, *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı 24, İstanbul 2013, s. 123.

⁴³⁸ Arabacı, s. 231.

⁴³⁹ Osmanlı Devleti'ne göç dalgası Fransızların Kırım'dan çekilmeleriyle beraber hızlanmaya başlamıştır. Fransızlarında gidişle Rusların zulmünden korkan bölge halkı Gözleve, Kerç ve Sivastopol bölgelerinden ayrılmaya başlamışlar ve Osmanlı Devleti'ne sığınmak istediklerini Osmanlı'ya iletmışler ve kabul edilmelerini istemişlerdir. Detaylı bilgi için bkz; “Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)”, s. 255-256-257-258-259-260.

⁴⁴⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no: 1304, Gömlek no: 3, (1304-Ca-22).

Kırım üzerinden Osmanlı topraklarına gelen göçmenlerin sayısı 370.000'e yaklaşmıştı. Bu konuda Rus kaynaklarına bakıldığında da 1860-1862 arası dönemde 228.000 kişinin Osmanlı topraklarına göç ettirildiği görülmektedir.⁴⁴¹ Fakat göç hareketleri sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. Kırım Savaşı'nın etkisiyle Kafkaslarda etnik bir temizliğe girişen Ruslar, buralarda yaşayan birçok Türk'ünde topraklarını terk etmelerine sebep olmuştur. 1859 yılında yaklaşık 16.000 Nogay, Kafkaslar üzerinden Kırım'a geçmiş ve oradan Osmanlı topraklarına geçmeye çalışmışlardır. Göçmelerin büyük kısmı deniz yoluyla İstanbul, Trabzon, Samsun gibi liman kentlerine gelmiş bir kısmı ise Kars ve Batum üzerinden gelmiştir.⁴⁴² Nogaylar özellikle Anadolu etraflarını tercih etmişlerdir. Zamanla gelen göçler fazlalaşmaya başlayınca, gelen kabilelerin tamamı Anadolu topraklarına sevk edilmiştir ve buralarda göçmenleri toplama kampları oluşturulmuştur.⁴⁴³ Örneğin 1854-1860 arası dönem de Orta ve Güney Anadolu'ya 176 bin civarında Tatar yerleştirilmiştir.⁴⁴⁴ Göç miktarının bu denli çok olması, göç edilen bölgelerde bazı sıkıntıların çıkmasına da ortam hazırlamıştır. Devlet bu sıkıntıları aldığı tedbirlerle geçiştirme yoluna gitmiştir.⁴⁴⁵

Rusya birçok insanı göçe mecbur etmiş öte yandan bu kişilerin rahat bir şekilde göç edip gitmelerini de engellemeye çalışmıştır. Göçmenler ise bir an önce Osmanlı topraklarına ulaşmaya çalışıyordu. 1863-1864 yılları arasında Ruslarında faaliyetleri neticesinde adeta bir çığa dönüşmüştür. İlk başlarda 40 ya da 50 bin kişi olacağı söylenen göçler 1864'ün sonlarına doğru 400 bin kişiye ulaşmıştı. Rusya, Çerkes ve diğer Kafkasya kavimlerini kıyılarına sürmeye başlamış ve onları oralarda açlık ve sefaletle terk ediyordu.⁴⁴⁶ Rusya'nın resmi belgelerine dayandırılarak yapılan bir çalışmada 1858'den 1865'e kadar olan süreçte Ruslar, 493.194 kişinin Kafkaslardan göç ettirilmesine sebep olmuştur. Fakat bu bilgiler Ruslar tarafından verilen pasaport sayıları esas alarak hazırlanmıştır. Bu yüzden kesinliği tartışmalıdır. Çünkü pasaportsuz şekilde göçenlerde bulunuyordu. Bu şartlar göz önüne alınarak yapılan bir tahminde

⁴⁴¹ Saydam, s. 86.

⁴⁴² Ferhat **Berber**, "19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 31, Ankara Güz 2011, s. 21.

⁴⁴³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no:1347, Gömlek no: 29, (1302-N-4).

⁴⁴⁴ Tepekaya, s. 465.

⁴⁴⁵ Osmanlının göçlerin en başından itibaren yaşadığı en büyük sorun kaç kişinin geleceğinin bilinmiyor olmasıydı. Örneğin, 19. yy'nin sonlarına doğru devlet bu durumdan iyice yorulmuştu. O yüzden bazı zamanlar iskân faaliyetleri ve diğer hazırlıkları durdurmuştur. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH. MKT., Dosya no: 1407, Gömlek no: 75, (B-02-04-1304).

⁴⁴⁶ Saydam, s. 88.

700.000 Kafkas halkı Osmanlı topraklarına göç etmiştir.⁴⁴⁷ Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'na kadar böylesine büyük bir göç hareketiyle karşı karşıya kalmadığı için bu işlerle özel olarak ilgilenecek bir kurumda kurmamıştı. Fakat yaşanan göç olayları böyle bir kurumun kurulmasını bir zorunluluğa dönüştürmüştür. 5 Ocak 1860 yılında "Muhacirin Komisyonu" kurulmuş, bu komisyonu "İdare-i Muhacirin Komisyonu" gibi başka diğer komisyonların kurulması izlemiştir. Komisyonların asli görevleri ise göçmelerin kayıt kabul işlemlerini gerçekleştirmek, yiyecek, giyecek ve yerleşme sorunlarını çözmek gibi konular yer almaktaydı.⁴⁴⁸ Ayrıca komisyon göçmenler için toplanan paraların nerelere ne şekilde taksim edileceğine de bakmaktaydı.⁴⁴⁹

3.8.2. Osmanlıya Gelen Göçmenlerin Yaşadıkları Sorunlar

Göçlerle gelen kişiler çok fakir kişilerden oluşuyordu. Göçmenlerin zorlukları daha göçlerin en başından itibaren başlamıştır. Göçlerin başlamasıyla beraber sevkiyat esnasında birçok aksamalar yaşanıyordu. Göçmenlerin çıkış noktaları Kerç, Soçi, Anapa, Novorossiki iskeleleriydi. Göçmen sayısı az ise göçmenler buralardan direkt olarak İstanbul'a yollanıyorlardı. Rumeli taraflarına yollanacak olanlar ise Varna, Köstence gibi limanlara taşınmaktaydılar. Bu yolculukların süresi çok uzun olmaktaydı. Dolayısıyla çoğu yaşamsal malzemeden mahrum halde bulunan göçmenleri birde bu uzun yolculuklar beklemekteydi.⁴⁵⁰ Bu uzun yolculuklarda göçmenlerin maruz kaldığı en kötü şeylerden birisi çok sayıda çeşit ve biçimi olan salgın hastalıklardı. Bu hastalıkların başında verem, sıtma, tifo geliyordu. Göçmenlerin çoğu bu hastalıklara hazırlıksız yakalandıkları için daha göç esnasında ölüyordu. Göçmenler Osmanlı topraklarına ayak bastığında devlet bu soruna öncelik verip, hastalıkların yayılmasını engellemeye çalışmıştır.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Taşkın, s. 238-239.

⁴⁴⁸ Berber, s. 21. Ayrıca, İstanbul Muhaciri Komisyonunun Teşkilat Yapısı için bkz; *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, cilt 1, İstanbul 2012, s. 55.

⁴⁴⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no: 1388, Gömlek no: 66, (1304-R-3).

⁴⁵⁰ Mehmet **Demirtaş**, "Osmanlıya Gelen Kırım ve Kafkasya Göçmenlerinin Sorunları", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (bilig)*, Sayı 57, Ankara, Bahar 2011, s. 7.

⁴⁵¹ Naci Şahin, s. 71. Hastalık konusu göçmenleri en çok zorlayan konu olmuştur. Adeta balık istifi şeklinde gemilere doldurulan göçmenler, Osmanlı topraklarına ulaştıklarında çiçek, iskorbüt ve tifüs yüzünden ölmüş oluyorlardı. Örneğin 1863'e gelindiğinde Trabzon'da günlük 20'ye yakın Çerkes göçmenin öldüğü belirtilmekteydi. Yine sadece kısa sürede ölen göçmen sayısı sadece Trabzon'da 30.000'i bulmuştu. Yine aynı tarihlerde Samsun'da da günlük ortalama 50 göçmenin öldüğü rapor

Osmanlı topraklarına bir şekilde ulaşmayı başaran göçmenleri bekleyen ilk ve en önemli sıkıntı nereye yerleştirilecekleri sıkıntısıydı.⁴⁵² Bu durum sadece göçmenler için değil Osmanlı için de önemli bir sorun olacaktır. Çünkü Kırım Savaşı'nın sebep olduğu maddi külfete ek olarak göçmenler de ekleniyordu. Devlet göçmenlerden dolayı yeni bir yükün altına giriyordu. Osmanlı Devleti göçmenlerin ileride devlete katkılarının olacağını hesap ederek hareket ediyordu ama her ne olursa olsun bu durumun devleti ekonomik açıdan çok zorlayacağı da açıktır.⁴⁵³ Öte yandan göçmenler yerleştirilecekleri yerler hazır olana kadar İstanbul'da toplanmaktaydı. Osmanlının beklediği göçmen nüfusunun gelenlerden çok daha az olması, yerlerin tedarik edilmesinde bazı sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. İstanbul çok kısa süre içerisinde göçmen akınına uğramış ve şehir adeta göçmenlerden geçilmez hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti daha bu büyük göç hareketi yaşanmadan birkaç yıl önce 1852'de Osmanlı ülkesine gelecek göçmenlerle ilgili bir mazbata hazırlamıştı. Buna göre göçmenlere devlet hazinesinden yer verilmesi, hane ve araç gereç sağlanması ve diğer konularda gerekli ölçüde yardımların yapılması ve göçmenlerin dört ya da beş yıl vergiden muaf tutulmaları kabul edilmişti. Yine 1856'da hazırlanan bir talimatnamede Kırım göçmenleri ve onların iskânlarıyla ilgili uygulanacak politikaların esasları belirlenmişti.⁴⁵⁴ Bu talimatnameye rağmen Osmanlı göçmenlerin yerleştirilmesi sorunu ile epey uğraştı. Göçmen sayısı arttıkça yerleştirme sıkıntısı da buna paralel olarak arttı. Göçmenler ilk olarak misafirhane ve çadırlara yerleştirildi. Fakat bu yerler yeterli olmayınca devlet bazı evleri kiraladı, buralara ranzalar yaptırdı ve barakalar inşa etmeye başladı.⁴⁵⁵ Ayrıca göçmenlerin yerleştirilmeleri amacıyla eski Karasu kasabasının yerine Mecidiye adı verilen yeni bir kasaba kurulmasına karar verilmişti.⁴⁵⁶ Bu karar sonrası Osmanlı yöneticileri adımlarını hızlandırmış, Mecidiye kasabasına yerleşmek isteyenler eğer gerekli şartları yerine getirdiyse, buraya yerleşmelerine ve ev yapmalarına hemen

edilmiştir. Bkz; Justin **Mccarthy**, *Ölüm Ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, (Çev. Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2018, s. 41.

⁴⁵² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no: 1338, Gömlek no: 10, (1298-Z-17).

⁴⁵³ Saydam, s. 97.

⁴⁵⁴ Taşkın, s. 237-238. Bu talimatname 4 Mayıs 1856 günü Silistre valisine yollanmış ve Kırım halkından Rumeli taraflarına göç etmek zorunda kalan göçmenlere nasıl davranılacağı ve göçmenlerin yerleştirilmeleri konularında gerekli bilgiler verilmiştir. Talimatname için bkz; "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 260-265.

⁴⁵⁵ Taşkın, s. 240.

⁴⁵⁶ "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)", s. 276. Ayrıca Mecidiye ve civar köylere yapılacak yerleştirmeler ve yapılan çalışmalar için bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, A. } MKT. UM., Dosya no: 304, Gömlek no: 36, (H-19-05-1274).

onay verilmiştir. Ayrıca yeni kurulan bu kasabanın ticari olarak gelişmesi adına bazı adımlar atılmaya başlanmıştır.⁴⁵⁷

Göçmenler, Anadolu'nun birçok noktasına yerleştirilmeye başlandı. Artık İstanbul şehri her geçen gün sayıları daha da artan göçmen nüfusu kaldıracak durumda değildi.⁴⁵⁸ Konut sıkıntısı önemli boyutlara ulaşmıştı⁴⁵⁹ ayrıca yeterli iâşe sağlanamıyor ve bu açlığa sebep olabiliyordu. Hayat pahalılığı ve arzın talebi karşılayamadığı belirgin şekilde hissediliyordu. Örneğin fırınlardan yeteri kadar ekmek çıkmayışı sonucu bazı göçmenler bizzat padişahın huzuruna çıkıp yardım istemişti.⁴⁶⁰ Devlet bu ve benzeri tüm taleplere bir şekilde cevap vermeye çalışıyordu. Tüm maddi olanaksızlıklara rağmen gerekli fedakârlıklar yapıyor, göçmenlere konut ve yiyecek yardımının yanı sıra tarım aletleri, ev eşyası ve toprak dahi veriliyordu. Yine göçmenlerin yaşadıkları uyum problemlerini çözebilmek adına adımlar atılmış, yerli halk göçmenlere nasıl davranılacağı konusunda uyarılmıştı.⁴⁶¹

3.8.3. Göçmenlerin İskân Bölgelerinde Yaşattığı Sorunlar

Kırım Savaşı ile beraber Osmanlı topraklarına ayak basmaya başlayan göçmenlerin yerleştirildikleri ilk yerler, Osmanlının Batı kısmında yer alan Edirne, Dobruca, Köstence ve Vidin gibi yerler olmuştur. Savaş sonrası artan göçmen nüfusu ile beraber Anadolu'nun birçok şehri göçmenlerin yerleştirilmesi için kullanılmaya başlanmıştı.

⁴⁵⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Nisan 2003, s. 32.

⁴⁵⁸ İstanbul'a yaşanan göçmen akını hem kısa hem de uzun vade de devlet için çok büyük sorunlar oluşturmuştur. Çünkü buradakiler henüz iskâna tabi tutulmadıkları için tüm masrafları devlet tarafından karşılanıyordu. Osmanlı Devleti bu göçmen nüfusu büyük ölçüde Anadolu'nun farklı kesimlerine dağıtmaya başlayacaktır ama göçmen grupların içerisinde İstanbul'dan ayrılmak istemeyenler de olmuştur. Dolayısıyla devlet ayrılmak istemeyen bu göçmenlere uzun süre bakmak zorunda kalmıştır. Artık bu durum iyiden iyiye devlet bütçesini zorlamaya başlayınca, devlet bu kişilerin acilen taşraya yerleştirilmelerine ve hazinenin bu yükten kurtarılmasına yönelik karar almıştır. Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri c.1, s. 117.

⁴⁵⁹ Devlet belli oranda konut sıkıntısını aşabilmek için İstanbul'da Yenibahçe barakalar yapılması için harekete geçmiş ve barakaların kış bastırmadan bitirilmesi için çalışma başlatmıştır. Böyle yaklaşık 10 bin göçmenin barınma sıkıntısı ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Detaylı bilgi için bkz; *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, cilt 2, İstanbul 2012, s. 43.

⁴⁶⁰ Demirtaş, s. 24. Tabiki burada olaya sadece ekmek dağıtmak şeklinde bakmamak gerekir. Çünkü gelen göçmenlerin miktarı göz önüne alınırsa günlük ekmek ihtiyacının boyutu da ortaya çıkacaktır. Devletin sadece ekmek için 60 milyon kuruş harcadığı düşünülürse, göçmenlere yapılan yardımların boyutu da daha iyi anlaşılacaktır. Saydam, s. 159. Ayrıca her şeye rağmen devlet gerekli gördüğü zamanlarda göçmenlere verilen ekmek istihkakını da arttırmıştır. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no: 1318, Gömlek no: 38, (1294-N-2).

⁴⁶¹ Arabacı, s.238.

Buralarda ise ön plana Eskişehir ve Ankara çıkmaktadır. Eskişehir de birçok köy, Ankara'da ise 25 köy Kırım'dan gelen göçmenlerle dolmaya başlamıştı.⁴⁶² Bu göçmenlerin uygun görülen bölgelere yerleştirilmeleri konusunda ilk problem, devletin göçmenleri yerleştirirken uğraş alanlarını yani göçmenlerin nitelik ve niceliklerini dikkate almamaları olmuştur. Göçmenlerin göç öncesi belirli işlerle uğraşıyor olmaları ve uğraştıkları işleri ile ilgili yerleştirildikleri bölgelerde imkân bulamamaları ciddi sorunlar yaratmıştır.⁴⁶³

Göçmenlerin yaşadıkları en önemli problemlerden bir diğeri de parça parça göçe tabi tutulmuş olmalarıydı. Parça parça Osmanlı topraklarına ayak basıyorlar ama önce gelen göçmenlerle aynı yerlere yerleştirilmek istiyorlardı.⁴⁶⁴ Bu isteklerde Osmanlının uygulamaya çalıştığı yerleştirme planlarıyla uyumsuzluk ve dağınıklar yaşanmasına sebep oluyordu.⁴⁶⁵ Ayrıca bazı göçmenler yerleştirildikleri yerleri beğenmiyor ve başka bölgelerine iskânlarını talep ediyorlardı. Göçmenlerin bu hoşnutsuzluğunun geri planında yerleştirildikleri bölgelere uyum sağlayamamaları ve yakınlarının bulunduğu yerlere gönderilme arzusu yatmaktadır. Bu taleplerden haklı sayılabilecek olanlarda vardır. Bazı göçmenler iklimin yerleşmeye pek uygun olmadığı çöl ya da aşırı sıcak bölgelere (Adana, Suriye, Halep) yerleştirilmişti. Ama Saruhan⁴⁶⁶ gibi gayet sulak ve verimli bölgelere yerleştirilen göçmenlerin yer değişikliği talebi, mevcut sorunların bulunduğu ortamda anlamsız bir talep olarak görülebilir. Bu gruplar daha çok Anadolu yerine Rumeli taraflarına iskânlarını talep etmişlerdir.⁴⁶⁷

Osmanlı Devleti tüm iyi niyetiyle göçmenlerin taleplerini yerine getirmeye çalışıyordu. Fakat buna rağmen göçmenlerin sorunları bitmek tükenmek bilmiyordu. Yerleştirildiği

⁴⁶² Arabacı, s. 239.

⁴⁶³ Naci Şahin, s. 76.

⁴⁶⁴ Bu tip talepler göçlerin ilerleyen sürecinde de devam etmiş adeta bir alışkanlığa dönüşmüştür. Örneğin, 93 Harbi sonrası Kafkaslardan Osmanlıya göç etmek zorunda kalan göçmenler, Eskişehir Karakamış'ta iskân edilen hemşehrilerinin yanına yerleştirilmeyi talep etmişler fakat bu talep devlet tarafından kabul edilmemiştir. Fakat göçmenler taleplerinde ısrarcı olmuş, direnmeye çalışmışlardır. Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 1, s. 420.

⁴⁶⁵ Akyüz, s. 45.

⁴⁶⁶ Aydın vilayeti Saruhan Sancağı bu göçlerin sırası ve sonrasında önemli göçmen nüfusu ağırlayan yerlerden biridir. Özellikle 1860 yılı itibarıyla Dağıstan ve Çeçen göçmenlerin birçoğu Saruhan Sancağına gönderilmişlerdir. Bu kişiler öncelikle değişik kasaba ve köylere 3 ya da 5 'er hane şeklinde dağınık olarak yerleştirilmek istenilmiş, sorun çıkaranlar bir ya da iki köye toplanmıştır. Yine göçmenlerin sorunlarını çözebilmek adına burada da çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Manisa merkez Çelebi mahallesinde iskân edilen göçmenler için sosyal ve dini ihtiyaçlarını karşılamak cami ve okul yaptırmak için vakıf kurulmuştur. Tepekaya, s. 469.

⁴⁶⁷ Berber, s. 25-26.

yeri beğenmeyenler olduğu gibi umduğunu bulamayan bazı göçmen grupları da geri dönme talebinde bulunuyorlardı. Örneğin böyle bir geri dönme olayı Nogay göçmenlerinde yaşanmıştı. Nogayların geri dönme taleplerinin arka planında Rusların olup olmadıkları ise ayrı bir soru işaretidir.⁴⁶⁸ Aslında Kırım'dan gelen göçmenler Osmanlı günlük hayatına adapte olmada çok sorun yaşamamıştır. İlk şoku atlattıktan sonra devletin kendilerine bağışladığı topraklarda çiftçilik yapmaya başlamışlardır. Kırım göçmenlerinin bu kadar çabuk uyum sağlamalarının sebebi ise yerli halkın örf ve adetleri ile kendilerinininkiler arasında çok fark olmamasıydı. Yerli halk ile Kırım'dan gelen göçmenler arasındaki belki de tek fark çocuklarına öğrettikleri sözlü tarihleriydi. Devlete asıl sorun çıkaran göçmen grubu Çerkesler olmuştur.⁴⁶⁹ Aslında Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'ndan önce de bazı Çerkes göçmenleri ülkesinde ağırlamıştı. Şimdi daha fazla Çerkes ve Çerkeslerin yanından ayrılmayan Nogayların, göç etmeye başladığı ve Osmanlı Devletine doğru geldiklerini haber alır almaz, önceki göçmenlere nasıl davranıldıysa yeni gelenlere de aynı şekilde davranılması ve kış bastırmadan iskân sorunlarının çözülmesi için harekete geçmiştir.⁴⁷⁰

Çerkeslerin yarattığı ilk sorun yerleştirildikleri bölgeleri beğenmiyor oluşlarıydı.⁴⁷¹ Ayrıca ilk başlarda yerleştirildikleri yerlerde, Müslüman halk ile benzer ölüm oranları yaşanmaya başlanmıştı. Çerkesler yolculuk sırasında kaptıkları hastalıkları iskân bölgelerine de yaymışlardı. Örneğin aralarında ishal ve tifüsün yaygın olduğu 2.000 Çerkes göçmen Uşak'a yerleştirilmişti. Önceleri halkın yoğun olduğu yerlerde konaklayan Çerkesler, sonradan şehrin kuzeydoğu kesimlerinde yer alan köylere yerleştirilmişlerdi. Çerkesler yeni yerleşim yerlerine gittikten çok kısa süre sonra yerli halk arasında ishal ve tifüs salgını başlamıştır. Salgın sonucu 200' e yakın Müslüman hayatını kaybetmiştir.⁴⁷²

⁴⁶⁸ Akyüz, s. 45.

⁴⁶⁹ McCarthy, s. 45-46. Ayrıca 1858 yılından itibaren İstanbul'a gelen ve buradan Sivas, Dobruca, Rodos, İzmir, Kütahya, Ankara, Mihaliç ve Adana'ya yerleştirilen ve İstanbul'da misafir olarak kalan Çerkes göçmenlerin detaylı listesi için bkz; Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c.1, s. 288. Ayrıca bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no: 1331, Gömlek no: 27, (1297-Ca-26).

⁴⁷⁰ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 1s. 24.

⁴⁷¹ Sivas'a yerleştirilen bazı Çerkesler, burayı beğenmeyerek kaçmışlar ve Erzurum taraflarında yakalanmışlardır. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no: 1318 Gömlek no: 38, (1287-L-27). Yanı sıra Diyarbakır'dan kalkıp Sivas'a gitmek isteyen göçmenlerinde devlet gerekli eksiklerini tedarik etmiş ve bu yer değişimine izin vermemiştir. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no: 1331, Gömlek no: 27, (1297-Ca-28).

⁴⁷² McCarthy, s. 44-45.

Çerkes göçlerinin etkileri imparatorluğun her noktasında kendisini göstermişti. Çerkesler ilk olarak yerli halkın genelde tercih etmediği Sivas⁴⁷³, Ankara ve Konya gibi geniş ve boş arazilerin bulunduğu yerlere yerleştirilmek istenilmiştir. Bu yerler genelde verimsiz arazilerden oluşuyordu. Fakat çok büyük gruplar halinde gelen Çerkesler, kendi başlarına hareket ettiler ve Orta Anadolu'daki Uzunyayla gibi Çerkeslerin toplu olarak yaşadıkları bazı bölgeler meydana geldi. Çerkesler bu bölgeye yerleşmeye başlayınca devlet açıkta kalmamaları için buraya barakalar inşa etmeye başlamıştır.⁴⁷⁴ Bu bölgenin yeteri kadar göçmeni barındırdığını düşünen Osmanlı yönetimi, yeni gelen Çerkesleri Erzurum, Urfa⁴⁷⁵ ve Diyarbakır taraflarına yollamak istedi ama başarılı olamadı. Böylece Uzunyayla Çerkeslerin kendi dillerini korumalarını sağlamış ve Çerkesler zamanla bölgede söz sahibi olmaya başlamışlardır.⁴⁷⁶ Özellikle Uzunyayla da yaşayan Çerkesler, devlet yardımları sayesinde kısa zaman sonra iyice zengin bir duruma gelmişlerdir. Bunun üzerine devlet buraya yapılan yardımların büyük kısmını keserek diğer ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaya çalışmıştır.⁴⁷⁷

Her türlü olumsuzluğa rağmen göçmenlere iyi davranılmıştır. Fakat devlet belli bir süre sonra bu yoğun göçmen nüfusun isteklerine özellikle maddi olarak cevap veremeyecek noktaya gelmiştir. Bu esnada devlet yerli halktan yardımlar talep etmeye başlamıştır. Yerli halk elinden geldiği desteği vermede geri durmadı ama yerli halkında maddi durumu çok iyi değildi. Bu yüzden göçlerin finansa edilmekte zorlanması yerli halk ile göçmenler arasında çatışmalara sebep olmuştur.⁴⁷⁸ Bu çatışmaların yaşanmasında Osmanlıda görev yapan bazı devlet memurlarının tavırları etkili olmuştur. Çerkesler, devlet memurlarının bazılarının kendilerine arazi tahsis etme konusunda yavaş davrandığını hatta bazı memurların kendilerine tahammül dahi edemediklerini söylemektedirler.⁴⁷⁹ Bu yapıdaki memurların kendilerini Osmanlı çatısı altında

⁴⁷³ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 2, s. 24.

⁴⁷⁴ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 2, s. 45.

⁴⁷⁵ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 1s. 349.

⁴⁷⁶ Berat Yıldız, "Osmanlı, Çerkesleri Yerleştirmekte Zorlandı", *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı 24, İstanbul 2013, s. 57-58.

⁴⁷⁷ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no: 1309, Gömlek no: 69, (R-15-1286).

⁴⁷⁸ McCarthy, s. 45.

⁴⁷⁹ Her iskân bölgesinde aynı sorunların yaşandığı söylenemez. Sorunsuz bir şekilde yerleştirme işlemlerinin tamamlandığı noktalarda bulunmaktadır. Örneğin, Menteşe yöresinde iskâna tabi tutulan göçmenlerin, usulüne göre yerleştirilmeleri devlet tarafından çok büyük memnuniyet ile karşılanmış ve Menteşe kaymakamlığına hitaben Sadâret'ten bir teşekkür metni yazılmıştır. Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 1, s. 318.

barındırmak istemedikleri yönünde şikayetlerde bulunmuşlardır.⁴⁸⁰ Devlet bu tip olaylara her zaman anında müdahale etme gereği duymuş ve bu işlerle meşgul olan devlet görevlilerini konuyla yakından ilgilenmeleri için yollamıştır.⁴⁸¹

Çerkesler Türkçe konuşmuyorlardı. Temel geçim kaynakları da çiftçilik değildi. Dolayısıyla birçok konuda Osmanlıya yabancıydılar. Dil ve adetleri öğrenmeleri, topluma ayak uydurmaları zaman alacaktır. Geçimlerini sağlama noktasında verimsiz bölgelere yerleştirilenler yağma ve talana başvurdular. Bölgelerinde yaşayan Müslüman ve Hristiyan ahali bu durumlardan zarar gördü. Örneğin sadece Canik Sancağı'nda göçmenlerin çaldığı at, koyun ve öküz sayısı neredeyse 25.000'e ulaşmıştı.⁴⁸² Bu durum her geçen gün artmaya başlayınca devlet acil çözümler almaya başladı. Mesela göçmenlerin silah taşımaları⁴⁸³ yasaklanmış ayrıca hırsızlık ve yağma yapmayacakları konusunda kabile liderlerinden birisini kefil gösterme mecburiyeti getirilmiştir. Tüm bu önlemlere karşın sorunlar devam edince bu kez sürgün ve hapis cezaları devreye sokulmuştur.⁴⁸⁴ Çerkeslerin en azından ilk baştaki etkileri Osmanlı adına karışık olmuş ve Türk toplumunun bir parçası haline gelmeleri zaman almıştır.⁴⁸⁵ Her şeyden önce yerli halk ile beraber uyum içerisinde yaşamaları gerçekten zor olmuştur. Çünkü göçmenlerin sorumluluğunun önemli kısmının yerli halka yüklenmesi, yerli halkın kısa

⁴⁸⁰ Demirtaş, s. 32. Bu çerçevede göçmenlerin yaşadığı sıkıntılara verilebilecek örneklerden birisi Trabzon'da muhacirin eczası olan Es-Seyyid Efendi'nin Osmanlı yönetimine yolladığı mektubudur. Mektubun içeriğinde devlet tarafından bölgeye yollanan doktorların göçmenlerle yeterince ilgilenmediği, yeterince sorumluluk almadıkları, bazı esnafların göçmenlere kokmuş yiyecekleri ve içecekleri satmaya çalıştıklarını, İstanbul'dan sipariş edilen ilaçların çoğuna doktorlar tarafından el konulduğuna, ölen göçmenlere kefenlik bez dahi verilmediğini ve cenazelerin kokana kadar meydanlarda kaldığını anlatmıştır. Hüseyin Efendi'nin mektubu bu ve benzer birçok ithamı içermektedir. Fakat genel çerçeve de bakılırsa bu olayların çoğu münferit olarak gerçekleşen olaylardır. Devlet göçmenlerin sorunlarına büyük bir hassasiyetle eğiliyordu. Bu doğrultuda Hüseyin Efendi'nin mektubu da okunmuş, değerlendirilmiş ve gerekenler yapılmıştır. Bkz; Ayşe **Pul**, "Muhacirler Yokluk ve Hastalıkla Boğuşuyor", *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı 24, İstanbul 2013, s. 63-64-65-66. Yine bu konuda Çorum'da iskân edilen Çerkeslere, Karasu yakınlarından yerli halk tarafından müdahaleler yapılmış ve devlet bu konunun da çözümüne derhal el atmıştır. Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 1. S. 320.

⁴⁸¹ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 2, s. 272.

⁴⁸² Bu sıkıntılar sadece bu bölgelerde yaşanmamıştır. Örneğin Tokat'ın Artıkabad nahiyesinde de, Çerkes göçmenlerin hırsızlık yaptıkları, halka rahatsızlık verdikleri ve hatta cinayet dahi işledikleri gerekli yerlere bildirilmiş ve devlet bu durumlar için önlemler almıştır. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.MKT., Dosya no: 1312, Gömlek no: 102, (1287-L-8). Yine Konya'da da bazı olumsuzluklara sebep olmuşlardır. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SYS., Dosya no: 256, Gömlek no: 34, (18-08-1879).

⁴⁸³ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 2, s. 267.

⁴⁸⁴ Demirtaş, s. 37.

⁴⁸⁵ McCarthy, s. 46. Aslında Osmanlı İmparatorluğu göçmenlerin alışma sorunlarını çabuk atlatabilmeleri için elinden gelen kolaylığı göstermiştir. Örneğin Çerkesler, devam eden göçler sırasında daha önceden Osmanlı topraklarına ayak basmış olan Çerkes toplulukların yanlarına ufak ufak yerleştirilmeye çalışılmıştır. Detaylı bilgi için bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, A. } MKT. MHM., Dosya no: 455, Gömlek no: 52, (H-02-04-1290).

sürede göçmenlere olumsuz tavır takınmalarına sebep olmuştur. Dolayısıyla çatışma ortamı göçmenlerin Türk toplumuna uyum sağlaması noktasında zamana ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir.⁴⁸⁶

Osmanlı topraklarına gelen göçmenler arasında ulema sınıfına mensup kişilerde bulunmaktaydı. Bu kişiler geldikleri ilk günden itibaren her zaman Osmanlı padişahının yanında olduklarını vurgulamış, böylece devletten gerekli miktarda maaş talep etmişlerdir.⁴⁸⁷ Fakat devlet ekonomik açıdan zaten zor durumda olduğu için bu taleplere karşılık vermekte zorlanmıştır. Ama ulema mensubu bu kişiler sürekli devlet kapısını aşındırmaya devam etmekteydiler. Bu ulema mensuplarından bazıları da devletle çok zıtlaşmıyor verilenle yetiniyordu. Yine bazı ulema mensupları devletin gösterdiği yerlere yerleşmiş burada halkın eğitimi noktasında katkılarda bulunmuştur.⁴⁸⁸ Muhacir ulemanın Osmanlının sadece ilmi hayatına katkısı olmamıştır. Yanı sıra varlıklı olanlardan bazıları da mektepler inşa ettirmiş, Osmanlı toplum sistemindeki bazı çarpıklıkların giderilmesinde önemli vazifeler üstlenmişlerdi. Osmanlı ülkesine sığınan muhacirlerin karşılaştıkları sorunların çözümü ve muhacirlerin iskân sırasındaki sorunlarının ortadan kaldırılmasında aracı bir rol üstlenmişlerdir. Göçmenler de ulemanın yapıcılığı ve yol göstericiliğine sığınmışlardır. Tüm bunların sonucunda Rus nefreti sonucu ülkelerinden kopan muhacirlerin, Anadolu'da milliyetçi düşüncelerin filizlenip yayılmasında öncü ve etkili bir yol oynayacakları da şüphesizdir.⁴⁸⁹

3.8.4. Osmanlı Devleti Tarafından Göçmenlere Yapılan Yardımlar

Kırım Savaşı ile başlayıp sonrasında Rusların Kırım ve Kafkasya bölgelerinde uyguladığı politikalar yüzünden ortaya çıkan süreçte 1879 yılına kadar büyük çoğunluğunu Çerkeslerin oluşturduğu yaklaşık 2 milyon insan topraklarından göç etmek zorunda kalmıştı. Bu iki milyon insanın yaklaşık 500.000 kadarı henüz göç esnasında hayatlarını kaybetmişlerdi. Geriye kalan bir buçuk milyon insan Osmanlı topraklarına gelmiş ve yerleştirilmişlerdi.⁴⁹⁰ Göçmenler henüz Osmanlı topraklarına ayak basmadan,

⁴⁸⁶ Saydam, s. 141.

⁴⁸⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. MHM., Dosya no: 120, Gömlek no: 97, (H-11-04-1274).

⁴⁸⁸ Ahmet Yüksel ve Zafer Karademir, "Ulema, Göç ve Devlet: Kırım Harbi'nden Sonra Osmanlı Ülkesine Göç Eden Ulemânın İskânına Dair Bazı Bilgiler", *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, S.1, 2017, s. 184-185.

⁴⁸⁹ Yüksel ve Karademir, s. 185-186.

⁴⁹⁰ Ömer Karataş ve Mehmed Said Arbatlı, "Kumuk Türklerinin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XXX/1, İzmir 2015, s. 107.

göçmenlere nasıl davranılacağı konusunda 3 Mayıs 1856 tarihli “Muhacirin İskân Talimatnamesi” hazırlanmış ve gerekli yerlere yollanmıştır.⁴⁹¹ Ayrıca devlet göçmenler Osmanlıya gelir gelmez rahat edebilsin, sıkıntı yaşamassınlar diye kendilerine yevmiyeler vermiştir.⁴⁹² Örneğin, Besni kabilesinde 3 hane 21 kişi Eskişehir’e yerleştirilmesi kararı alınmış, devlet göçmenlerin yerleştirilmeleri gerçekleşene kadar muhtaç duruma düşmelerini engellemek için gerekli olan yevmiyelerin verilmesi için Kütahya kaymakamlığına talimat vermiştir.⁴⁹³ Bu yevmiye uygulaması geçici iskân bölgelerinin yanı sıra bir müddet sürekli iskân bölgelerinde de uygulanmıştır. Devlet göçmenlerin din ve mezhebine bakmadan hepsinin ülkeye girişlerine onay vermiştir. Göçlerin kitlesel bir hal almasından sonra bile Osmanlı göçleri destekler bir tavır sergilemiştir. Devlet gelenlerin pişmanlık duymamaları ve uyum problemlerini kısa sürede atlatmalarına çalışmıştır.⁴⁹⁴ Devlet, ülkeye ayak basan göçmenlere giyecek yardımında da bulunmuştur. Gelen göçmenlerin çoğu çıplak sayılabilecek durumda olduğundan durumun derhal çözülmesine çalışılmıştır. Padişahında emirleri doğrultusunda göçmenlere birer çift çorap, ayakkabı ve diğer ihtiyaç duydukları giyim malzemeleri verilmiştir.⁴⁹⁵

Osmanlı Devleti’ni göçler konusunda en çok sıkıntıya sokan durum, göçmenlerin iskânları meselesi olmuştur. Kırım ve Kafkaslardan gelen göçmenler zaten genelde hastaydı. Bu yüzden acilen iskân edilmeleri gerektiğinden devlet hızlı adımlar atmaya çalışmıştır. Bazı devlet memurlarının kayıtsızlığı bu sürecin uzamasına sebep olmuştu⁴⁹⁶ ama devlet mevcut olanaklar çerçevesinde göçmenlerin acilen yerleştirilmelerini sağlamaya çalışmıştır.⁴⁹⁷ Ayrıca göçmenlerin üretime katılmaları adına gerekli olan arazi ve araç gereç desteğinde bulunmuş, tohum yardımı yapmış,

⁴⁹¹ Bu talimatnamenin içeriği için bkz; Saydam, s. 119-120. Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı, s. 265-279.

⁴⁹² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.SYS., Dosya no: 81, Gömlek no. 25, (20-6-1857).

⁴⁹³ Muammer **Demirel**, “Kırım Savaşı’ndan Sonra Eskişehir’e Yerleştirilen Göçmenler”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Erzurum 2005, s. 317.

⁴⁹⁴ Akyüz, s. 39.

⁴⁹⁵ Saydam, s. 166.

⁴⁹⁶ Osmanlı Belgelerinde Kafkas göçleri c. 1 s. 58

⁴⁹⁷ Osmanlı Devleti göçmenlerin göç esnasında yaşadıkları ve sonrasında yaşanabilecek sorunları en aza indirebilmek için, göçmenlerin iskânlarının hızla gerçekleşmesine büyük önem vermiştir. Örneğin, İstanbul’dan Selanik taraflarına iskân edilen göçmenlerin hızlı bir şekilde iskân işlemlerinin yapılabilmesi için, İstanbul’dan yola çıkan vapurlar yanlış iskelelere göçmen çıkarmaması konusunda uyarılmıştır. Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 1, s. 52.

askerlik ve vergi muafiyeti tanımıştır.⁴⁹⁸ Ayrıca Adana ve İzmit gibi yerlere gönderilen bazı göçmenlerin kira bedelleri sürekli iskân bölgelerine geçene kadar devlet tarafından ödenmiştir.⁴⁹⁹ Bu aşamalarda devlet ekonomik olarak çok zorlandığı için kesinlikle bir zorlama olmadan yerli halktan da destek istemiştir. Maddi durumu iyi olan vatandaşlar bu isteği dini ve milli bir görev sayarak elinden gelen desteği göstermişlerdir. Örneğin, 1864 yılında Bursa tarafından Karahisar-ı Sahib'e doğru yola çıkan ve yolda hastalanıp yorgun düşen Çerkes göçmenleri, bölge halkı mahallerindeki evlerde ağırlamış, araba ücretleri dahil gerekli ihtiyaçlarını güler yüzlülükle karşılamışlardır.⁵⁰⁰ Yine bu konuda verilebilecek örneklerden bir diğeri Urfalı Gençzade Hüseyin Efendi'nin yaptıklarıdır. Gençzade Hüseyin Efendi, göçmenlerin yerleştirilmeleri için 3 bin dönümlük arazisini devlete hibe etmiştir. Bunun üzerine ilgili komisyon bölgeye yerleşmek isteyenleri hemen yerleştirmiş, boş kalan kısmınıysa yeni göçmenler gelene kadar kiraya verip alınan parayla göçmenlerin başka ihtiyaçlarını karşılamıştır.⁵⁰¹

Osmanlı göçmenlerin isteklerini yerine getirmenin yanı sıra onların üretime katılmalarını çok önemsemiştir. Özellikle Kırım'dan gelen göçmenlerin tarım bilgisinin Osmanlı'nın yerli halkından daha iyi olduğu fark edilince, bu kişilerin bu özelliklerinden yararlanılmak istenilmiştir. Böylece göçmenlerin hem bildikleri bir işle uğraşmaları sağlanmış olacak hem de toprakların boş kalmasının önüne geçilmiş olacaktı.⁵⁰² Bu hedef doğrultusunda Osmanlı, Kırımlı göçmenleri tarım ve hayvancılığa teşvik etmeye başladı. Eğer buradan istenilen sonuç alınırsa devlet, üzerindeki maddi yükün büyük kısmını atmış olacak ayrıca üretimin sürekliliği ve sınır güvenliği de sağlanmış olacaktı. Bu politika ile halkın ve devletin ortak yararı gözetilmiştir. Çiftçilik yapmaya başlayanlara uzun süre devlet yardımı kesilmemiştir. Örneğin sel ya da taşkın gibi durumlarda mahsulü zarar gören çiftçilere yiyecek yardımında bulunulmuş, zararları

⁴⁹⁸ Cemile **Şahin**, "Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'yu Yurt Edinme Arayışları: Sakarya-Maksudiye Köyü Örneği", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, 2016, s. 2804.

⁴⁹⁹ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 2, s. 36.

⁵⁰⁰ Mehmet **Güneş**, "Kafkasya Muhacirlerinin Karahisar-ı Sahib'de İskânı Ve Karşılaşılan Sorunlar", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XVIII, Haziran 2014, s. 442. Diğer bir örnek için bkz; Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 2, s. 34.

⁵⁰¹ İhsan **Satış**, "Kırım Savaşı'ndan Sonra Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler Ve Şanlıurfa Yöresine İskânlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı XII/1, Yaz 2012, s. 527. Bu çerçevede muhacirlerin geçmişten kalan bazı diğer maddi sorunlarına da el atıldı. Örneğin, Nogayların Rusya'dayken kabile liderlerine ödedikleri aidat, yine Nogayların talepleri doğrultusunda incelenmiş ve bu aidatın artık ödenmesine lüzum olmadığına karar verilmişti. Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 1, s. 48.

⁵⁰² Arabacı, s. 238.

devlet tarafından karşılanmış ve esnek ödeme planlarıyla borç para verilmiştir.⁵⁰³ Tarım ve hayvancılıkla uğraşanlarda devlet tarafından unutulmamıştır.⁵⁰⁴ Ticaret ya da sanatla uğraşanlara devlet kişi başı 150 kuruşluk destek vermiştir. Yine din erbapları da unutulmamış görev ve mertebelerine göre onlara da yardımlar yapılmıştır.⁵⁰⁵

Devletin göçmenlere bir yardımı da konut konusunda olmuştur. Örneğin Urfa'ya gönderilen göçmenlerin oturabilmeleri için Fırat ırmağından Bağdat civarına kadar uzanan bölgede bulunan harap durumdaki evler onarılmış ve göçmenlere dağıtılmıştır. Yine burada da göçmenlerin tarım yapabilmeleri için arazi dağıtımı da yapılmıştır.⁵⁰⁶ Konutlarını kendileri yapmak isteyenlere de devlet destek vermiştir. Ayrıca yerli halkında desteği olmuştur. Örneğin, Manisa merkezde Kırım göçmenleri için yaptırılacak olan elli evin yapımı için toplamda 150.000 kuruşa ihtiyaç duyulmuştur. Bu paranın büyük kısmı hiçbir baskı yapılmadan halk tarafından toplanmıştır.⁵⁰⁷ Devletin bu yardımlarını engellemek isteyen ya da buna benzer faaliyetlerde bulunan kişi veya gruplar olursa, bunların derhal yöneticilere bildirilmesi konusunda halka uyarılar da yapılmıştır.⁵⁰⁸

Gerek Osmanlı idarecileri gerekse halk ellerinden gelen tüm özveriyi gösterip göçmenlere her ne şartta olursa olsunlar yardımlarda bulunuyorlardı. Örneğin bazı göçmen grupları kış mevsiminde Osmanlı topraklarına ayak basmışlardı. Ağır kış şartlarından dolayı hemen yerleştirmeye tâbi tutulmaları söz konusu değildi. Devlet bu kişileri geçici iskân bölgelerine yerleştirmekte kalmamış ve kış mevsimini rahat atlatabilmeleri için kömür yardımında da bulunmuştur. Ya da göçmenlerin kömür almaları için kendilerine para yardımında bulunmuştur.⁵⁰⁹ Yine göçmenlerin çocukları da unutulmamıştır. Bu çocukların eğitimlerinin aksamaması için yaş ve eğitim

⁵⁰³ Nursal **Kumaş**, “Hudâvendigâr Vilâyetinde İskân Edilen Göçmenlere Osmanlı Devleti Tarafından Yapılan Yardımlar (1878-1900)”, *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 2016, s. 222-223. Devlet göçmenlere sürekli yardımlarda bulunarak, bir şekilde tutunmalarını sağlamaya çalışmıştır. Örneğin aziziye ve Mesudiye iskân edilen göçmenlerin zamanla oluşan ve artık ödemeleri gereken vergi borçları, devlet tarafından silinmiştir. Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri c. 1. s. 88.

⁵⁰⁴ Haşim **Erdoğan**, “Arşiv Belgelerine Göre Kafkasya’dan Aziziye’ye (Pınarbaşı) Göç Eden Muhacirler Ve Yerli Halk İle İlişkileri”, *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences*, Volume 5, 2015, s. 112-113.

⁵⁰⁵ Saydam, s. 166.

⁵⁰⁶ Satış, s. 526-527.

⁵⁰⁷ Berber, s. 29-30.

⁵⁰⁸ Galip **Çağ**, “19. Yüzyılda Çerkes ve Nogay Göçmenlerin Anadolu’da İskânı ve Çankırı Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 136.

⁵⁰⁹ Kumaş, s. 226.

durumları dikkate alınarak okullara yerleştirilmeleri sağlanmıştır. Çocukların eğitimleri süresince ihtiyaç duydukları kitap, defter, kalem ve bunun gibi eğitim ve kırtasiye malzemeleri de yine devlet tarafından ücretsiz olarak sağlanmıştır.⁵¹⁰

Devletin eğildiği konular arasında göçmenlerin yakalandıkları hastalıklarda vardı. Uzun yolculuklar ve imkansızlıklardan dolayı göçmenler birçok hastalığa yakalanmışlardı. Bu noktada devlet gerekli doktor ve ilaç desteğini sağlamaya çalıştı. Ayrıca doktorların önerileri doğrultusunda gerekli yiyecek ve içecekleri tüketmek zorunda olan hastalara da bu olanaklar sağlandı.⁵¹¹ Ayrıca ileri düzeyde hastalığı olan ya da engelli, dul ve yetim durumda bulunanlara konut konusunda öncelik tanınmıştır. Bu konunun istismar edilmemesi için ise çok dikkatli ve titiz davranılmıştır.⁵¹² Zaten devlet gelen göçmenlerin sayıları, nereden ve kimin liderliğinde geldikleri, hangi takıma mensup oldukları, sayıları, yaşları, göçmenlere yapılan yardımlar ve yardımların miktarları konusunda da her şeyi kayıt altına alıyordu. Bu kayıtlar hazineye bilgi vermek için tutulan masraf defterlerinde açık şekilde görülmektedir.⁵¹³

Göçmenlerin neredeyse tamamı Müslümanlardan oluşuyordu. Devlet bu kişilerin ibadetlerini aksatmamaları için cami ve mescit gibi ibadet yerleri inşa etmiştir. Mesela Tire kazasında Çerkesler için Havuzbaşı'nda bir adet cami inşa edilmiştir. İnşası tamamlanan bu camiye imam ve hatip olarak Hacı Ali Efendi atanmıştır. Yine Çerkesler için Seyitgazi kazasında bir mescit inşa edilmiş ve bu mescidin imam ve hatipliği görevi Musa Efendiye verilmiştir. Yine devlet çoğu noktada ibadet yerleri yapılabilmesi için devlet hazinesinden pay ayırmıştır.⁵¹⁴

Göçmenler için yapılan yardımlara genel anlamda bakılacak olursa Osmanlı Devleti ve halkı üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Bazı münferit olay ve girişimler olsa da göçmenler devlet ve yerli halkın desteği ile ayakta kalabilmiştir.⁵¹⁵ Bu tip girişimler devletin ve halkın desteğini gölgeleyememiştir. Tüm bunların yanında göçlerinde Osmanlı devletine hem kısa hem de orta ve uzun vadede birçok yansımaları olmuştur. İlk olarak göçler Kırım, Kafkasya ve Balkanların demografik yapısını bozmuş ama öte

⁵¹⁰ Kumaş, s. 227.

⁵¹¹ Pul, s. 68-69.

⁵¹² Kumaş, s. 225-226.

⁵¹³ Karataş ve Arbatlı, s. 109.

⁵¹⁴ Akyüz, s. 43.

⁵¹⁵ Pul, s. 69.

yandan gelen nüfusun çoğunluğunun Müslüman olması, Anadolu’da büyük oranda artmış olan gayrimüslim nüfusun dengelenmesi ve Anadolu’nun Türkleşmesine etki etmiştir. Bu göçmenlerden çoğu milli mücadele döneminde de yer almış ve Kurtuluş Savaşına katılmıştır.⁵¹⁶ Günümüzde Anadolu coğrafyasının her bölümünde bu göçmenlere rastlamak mümkündür. Göçmenlerin gelişile eskiler ve yeniler birbirlerine kaynaşmış, iki taraf birbirinden çok şey öğrenmiştir. Sonuç olarak bu göçmenler günümüzde toplumumuzun asli unsurları olarak karşımızda durmaktadırlar.⁵¹⁷ Toplumun asli bireyleri haline gelen göçmenler, muafiyet süreleri dolduktan sonra gerekli olan vatandaşlık görevlerini de yerine getirmeye başlayacaklardır. Örneğin 10 Ocak 1888 tarihli bir karara göre Kırım Savaşı ile beraber Osmanlı topraklarına ayak basan göçmenler muafiyetleri dolunca askere alınmaya başlanılmış ve bu örnekten yola çıkarak Kırım Savaşı’ndan sonra da Osmanlı Devletine göç edenler genelde 10 yılını tamamladıktan sonra askere alınmaya başlanacaktır, denilmiştir.⁵¹⁸

3.9. Kültürel Değişiminin Sokağa Yansımaları

Kültürel etkileşim artmaya arttıkça İstanbul’da hareket etme şekli de değişti. Örneğin at artık devreden çıktı ve yerini fayton aldı. Ata binmek Avrupalı bir devlet için çirkin ve yakışsız görülmeye başladı. Faytonla gezmek insanlara gurur veriyordu. Her seçkin aile fayton ya da araba satın almaya veya kiralamaya, kadınlar da bu vesileyle daha da fazla dışarıya çıkmaya başladılar.⁵¹⁹ Özellikle savaşın ilk iki yılında, İstanbul’da “Lale Devri” ni anımsatan eğlenceler tertip edildi. Kâğıthane ve Bayezid’de araba gezileri, Boğaziçi’nde mehtap gezileri moda oldu. Erkekler, arabalarıyla ve uşaklarıyla gezen bu hanımlara âşık olup onlara mektup vermeye çalıştılar.⁵²⁰ Tabi burada dikkat edilmesi gereken nokta ise kadınların özellikle kendilerine âşık edinmek gibi bir amaçla sokağa çıktıkları da düşünülmemelidir. Bu konuda bilgi birikimi bakımından biraz olumsuz ifadeler kullansa da, Ubcini’nin sözleri önemlidir. Ubcini’ye göre:

“Türk kadınlarında entelektüel hayat diye bir şeyin görülmemesi, verilen sansüel terbiye ve içinde yaşadıkları şartların onları, şuhluğa, entrikaya ve

⁵¹⁶ Arabacı, s. 239.

⁵¹⁷ Akyüz, s. 49.

⁵¹⁸ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, c. 1, s. 144. Yine bu konu hakkında bkz; aynı eser, s. 93.

⁵¹⁹ Boyar ve Fleet, s. 314-315.

⁵²⁰ Badem, “Kırım Savaşı Ve Osmanlılar”, s. 68.

romantik serüvenler yaşamaya itmesi gerekirdi. Hâlbuki bunlara hemen hemen hiç rastlanmamaktadır.”⁵²¹

Ubucini, bu durumun sebebini yine kendisi açıklıyor ve Türklerin harem ilişkilerindeki titizlikten dolayı bu durumun oluştuğunu söylüyor. Ayrıca Thukidides’in “ *Erdemli kadın o dur ki hakkında kimse ne iyi ne kötü söyler*” sözüne atıf yaparak Türklerdeki, namus kavramının kutsallığını belirtmektedir.⁵²²

İstanbul’da meydana gelen her değişim de bir başkasına öncülük etmektedir. Örneğin bir liman kenti olan İzmir, 19.yüzyılın sonlarına doğru gidilen süreçte büyük bir değişime uğradı. Bu değişimin gerçekleşmesinde İngiliz, Fransız ve Alman şirketlerinin payları büyüktür. Demiryolu, tramvay, gaz ve diğer daha birçok alanda, İstanbul örneğinden yola çıkılarak büyük atılımlar yapıldı. Şehrin kozmopolit yapısının da yeniliklerin yapılması konusundaki katkısı da açıktır. Ama bu denli bir değişimin öncüsü Kırım Savaşı ile beraber Osmanlının, Avrupa’ya açılan penceresi konumundaki İstanbul’un olduğu göz ardı edilmemelidir.⁵²³ Savaşın getirdiği kültürel etkileşimden nasibini alan bir grupta ilginçtir, kâtiplerdir. Birçoğumuzun bildiği meşhur “Kâtibim” şarkısı da yine bu savaşın bir ürünüdür. Şarkının ortaya çıkış serüveni de yine ilginç bir süreç izlemiştir. Bilindiği üzere İstanbul’a gelen İngiliz askerlerinin bir kısmına Selimiye kışlası tahsis edilmiştir. Buraya yerleşen İngiliz ordusundaki İskoç alayını kısa eteklerle gören halk bunlara “donsuz askerler” lakabını takmıştır. Bu askerler İstanbul’dan ayrılırken bir İskoçyalı bestekâr onlar için bir marş bestelemiştir. Daha sonra bir İstanbul külhanisi, Selimiye Kışlasının Üsküdar yolu üzerinde olmasından ilham alarak “donsuz askerler” için yazılan marşın müziğini kullanarak kâtiplerle dalga geçmek için “Üsküdar’a giderken...” türküsünü yazar.⁵²⁴

Osmanlı halkı her geçen gün Avrupa ile beraber modernitenin tadını çıkarmaya başlamış olsa da birtakım batıl inançlarından da henüz vazgeçmiş değillerdi. Örneğin nazar halk arasında hala baskın bir inançtı. Yine büyü yapmakta halk arasında çok yaygın bir gelenek olmaya devam ediyordu. Her dert için bir büyü vardı. Dertlerin çözümünde kişilere eşek dili yedirmekten, abdest alan kişilerin kollarından akan suları

⁵²¹ Ubucini, Cilt, 2, s. 117.

⁵²² Daha detaylı bilgi için bkz; Ubucini, Cilt, 2, s. 117-118.

⁵²³ Eldem, Goffman ve Masters, s. 159-161.

⁵²⁴ Çakır, s. 1834-1835.

içmek gibi bazı sıra dışı çözümler kullanılıyordu. Hatta savaştan sonraki süreçte tahta çıkan Sultan Abdülaziz'in annesi, oğlunun kendisini kötü hissettiği durumları bile büyü ile açıklıyordu.⁵²⁵ Bu tip anlayışlardan kurtulmak zor olsa da, Avrupa adetlerinin yavaş yavaş Osmanlı memleketlerinde yer almaya başlamasıyla beraber zamanla terk edilmeye başlandığı görülmektedir. Çünkü kendisine Avrupai bir tarz ve hava katmak isteyen halkın şenlikler, popüler eğlenceler ve meyhaneler gibi aktivitelere katılıp daha sonra büyücülüğe sarılması birbiri ile bağdaşmamaktadır. En başta kolay olmasa da zamanla, tam Avrupalı olma çabası içerisinde olanların bu tip batıl inançlardan sıyrılmaya başlaması olağandır. Bu konuda özellikle dikkat edilmesi gereken bir husus bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak Avrupa'da, Osmanlı bulunan tarzda bir batıl anlayışın olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Belki daha saçma sayılabilecek türden inançlar Avrupa'da görülmektedir. Ama Osmanlının o an için kendi gözleriyle gördüğü Avrupalılarda bu tip inançların yer almadığı düşüncesine kapılmaya başlayınca, kendi batıl inançlarını Avrupalı olma hevesiyle terk etmeye başlamıştır.

3.10. Kırım Savaşı'nda Ramazan Ayı

Kırım Savaşıyla beraber Osmanlı toplumunda Ramazan ayı içerisinde tutulan oruç kavramı da değişimden nasibini almıştır. Osmanlı'da padişah tarafından, Ramazan ayı henüz başlamadan "Tenbihnameler" ilan edilir ve halka duyurulurdu. Burada oruç tutarken nelere dikkat edileceği, oruç tutmayan ya da umuma açık yerlerde oruç bozanların ne gibi yaptırımlarla karşı karşıya kalacağı gibi konularda halka bilgi verilmekteydi. Ama Kırım Savaşı zamanından 1860'a kadar ki dönemde tenbihat ilan edilmemiştir.⁵²⁶ Burada akıllara gelecek ilk soru, bu tarihler arasında ne oldu?, sorusudur. Aslında bu soruya verilecek cevap, her ne kadar biraz varsayımsal olarak görünse de bellidir. Müttefik ordularının İstanbul'da bulunuyor olması, savaş

⁵²⁵ Boyar ve Fleet, s. 305-306

⁵²⁶ François **Georgon**, *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan* (Çev. Alp Tümertekin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 98-99. Bu nokta da dikkat çeken unsurlardan biri başkası da ilk Tenbihnameler de pek sözü edilmeyen kadınların, Kırım Savaşı'ndan hemen sonra ilan edilen Tenbihnameler hatırı sayılır bir oranda yer almaya başlamaları olmuştur. Avrupailişme ile beraber kendilerine yeni bir özgürlük alanı çizmeye ve kalıplarını kırmaya başlayan kadınlar, geçmişe kıyasla sokaklara artık daha rahat çıkıyor ve daha rahat hareket edebiliyorlardı. Böylelikle toplumun asli birer unsuru olmaya başlayan kadınlarında tenbihnamelerde yer almaya başlaması tesadüf değildir. Yeni ilan edilen tenbihnamelerde, kadınların edepi davranmaları, çok ince peçeler takmamaları, gerdanlarını ve boyunlarını açmamaları, gece geç sayılabilecek saatlere kadar sokaklarda kalmamaları gibi noktalarda uyarılara yer veriliyordu. Kadınların tenbihnamelerde bu denli oranda yer almaya başlamasındaki yorumlardan biri de F. Gregon'a aittir. Ona göre buradaki en büyük sorun kadınların kentteki varlıklarıdır. Bkz; Georgon, s. 101-102.

döneminde ihlal edilen kurallara karşılık verilebilecek cezaların yaratacağı hoşnutsuzluklar ve bu durumun sonucunda Müslüman ve gayrimüslimler arasında yaşanabilecek olası çatışmalar, Osmanlının isteyeceği son şeydir. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi bu tip durumların önüne geçebilmek adına geçmişe oranla daha “*rahat*” davranmıştır.

İngiliz ve Fransız askerlerinin İstanbul’da bulunması ve beraberinde getirdiği yenilikler, İstanbul halkının büyük kısmı üzerinde hayranlık uyandırmıştır. Bu hayranlık birçok alana etki etmekle beraber başta oruç tutma vazifesi olmak üzere birçok dini kural ve kaidelere uyulmasını da etkilemiştir. Bu davranışlar dini otoritelerce kınanmış olsa da önüne geçmek kolay değildir.⁵²⁷ Bu duruma engel olunamaması dini ve siyasi otoritenin giderek kaygılanmalarına yol açmıştır. Kırım savaşı sadece oruç konusunda değişime sebep olmakla kalmamış, Ramazan eğlencelerinin de çeşitlenmesini sağlamıştır. Klasik eğlenceler olan Karagöz ve ortaoyunu yerini yavaş tiyatroya bırakmıştır.⁵²⁸ Fransızca ya da İtalyanca olarak verilen ilk temsiller, Osmanlı başkentinin kozmopolit çevresine hitap eden Galata ve Pera’da yer alan Naum Tiyatrosu’nda olmuştur. 1860’ların sonuna doğru oyunlar çoğunlukla Türkçe oynanmaya başlanmıştır.⁵²⁹

Tiyatronun yanı sıra Kırım Savaşı ile beraber halkın haber alma, cephelerde neler olup bittiğini öğrenme arzusu beraberinde okuma oranının biraz da olsa artmasına sebep olmuştur. Böylece Osmanlı toplumunda 1860’lar ile beraber yeni bir edebiyatın temelleri atılmış, diğer yandan da yeni zevklerin ve ihtiyaçların yaratılması sağlanmış, böylece de yerleşik eğlence gelenekleri farklılaşmıştır. Batı edebiyatına ait romanlar, tiyatro eserleri, tercümeler, uyarlamalar farklı eğlence dünyalarının tanınip, benimsenmesine sebep olmuştur. Özellikle gazetelerin yayınlanmaya başlanması

⁵²⁷ Georgeon, s.56.

⁵²⁸ Tiyatro neredeyse her kesimin ilgisini çeken bir yeniliktir. Sultan Abdülmecid de bu yenilikten oldukça etkilenmiştir. Zaten o dönemin başında padişahın Batılı güzel sanatlarla ve kültürel aktivitelere ne kadar meraklı olduğu ve bunlara çok önem verdiği birçok haberde yer almıştır. Padişah Abdülmecid, tiyatrodan o kadar etkilenmiş olmalı ki Dolmabahçe Sarayı’nın arka kısmındaki bir alana tiyatro inşa ettirmiştir. 10 Kasım 1858’de tamamen biten bu tiyatro salonu gayet görkemli şekilde inşa edilmiştir. Sultan Abdülmecid de yapılan tiyatro salonunu çok beğenmiş ve özellikle tiyatro binasının iç dekorasyonunu yapan M. Sêchan’a ince zevki, açık görüşlülüğü ve mimariye katkısından dolayı teşekkür etmiştir. Yine tiyatro ile ilgili 13 Nisan 1859 günü yapılan bir haberde, genç Müslümanlardan bir şarkıcı ve bale grubunun oluşturulmaya çalışıldığına yer verilmiştir. Fakat bu kadar hevesle inşa edilen tiyatro salonu 1866 yılında çıkan bir yangında tamamen yanmıştır. Sadece bazı kostümler ve mobilyalardan yangından kurtarılabilmiştir. Sultan Abdülmecit, Dolmabahçe Sarayı’nda bir kadın korusu da kurdurtmuştur. Bazı çevreler Osmanlı müziğinin Batı müziği karşısında giderek zayıfladığını anlatırken bu durumu örnek göstermişlerdir. Detaylı bilgi için bkz; Akın, s. 9-10.

⁵²⁹ Georgeon, s. 126.

geleneksel üretim ve tüketim sistemini zayıflatmıştır. Yaşamın merkezi dinamiği olma iddiasındaki gazeteler, kısa süre de gündelik yaşamın bütün alanlarını değiştirmeyi yeniden kurgulamayı hedef haline getirmiştir. Bu sebeple yeni ve farklı türdeki gazete ve dergiler okurlarıyla buluşmaya başlamıştır.⁵³⁰

Ramazan ayındaki usuller artık alışlagelmişin dışına çıkmaya başlasa da Ramazan ayı seyyahlar ve diğer ziyaretçiler için yeterince ilgi çekici olmaya devam etmiştir.. Mesela Kırım Savaşı'ndan kısa süre önce İstanbul'a ziyarete gelen Gerard de Nerval, Ramazan ayından çok etkilenmiştir. İlk kez şahit olduğu bir Ramazan gecesini anlatırken, atmosferden ne denli etkilendiğini gizleyememiş ve ne kadar hayranlık duyduğunu dile getirmekten de kaçınmamıştır.⁵³¹

Ramazan ziyaretçileri etkilemeyi başarmış ve birçoğunun saygısını da kazanmıştır. Fakat bazı noktalarda da bu anlayış eleştirilmekten kurtulamamıştır. Örneğin Lady Hornby, insanların uzunca bir süre hiçbir şey yemeden içmeden durmalarını anlamlandıramamıştır. İnsanları bu durumunu kendi kendilerine işkence olarak görmüştür. Ama o da halkın inançlarına ne kadar bağlı olduğunu görünce bu durumdan çok etkilenmiştir. Bu durum Hornby'nin eleştirilerini noktaladığı anlamına gelmemektedir. Özellikle zengin çevreleri eleştirmeyi sürdürmüştür. Zenginlerin çoğunun halkın geri kalanı kadar inançlarına bağlı olmadığını, çoğunun oruç tutmadığını, oruç tutanlarında çalışmak zorunda olmadıkları için oruçlarını sürekli uyuyarak geçirdiklerini ve bu durumun adil olmadığını anlatmaya çalışmıştır.⁵³²

3.11. Osmanlının Köleliği Önleme Çabaları

Savaşın toplumsal hayata etkilerinden birisi de Osmanlı kölelik kurumunda meydana getirdiği değişimlerdir. Aslında kölelik kurumu savaşın başından beri Osmanlı ve müttefikleri arasında bir sorun olarak görülmüştür. Müttefikler, Karadeniz'deki beyaz köle ticaretini yasaklatmak istiyordu. Savaş ortamı müttefiklerin elini de kuvvetlendiriyordu. Aslında Sultan Abdülmecit, savaştan önce 1846 yılında Beyazıt'ta kurulan köle pazarını yasaklamıştı. Ama pazar el altından işlemeye devam ediyordu.⁵³³

⁵³⁰ Özdemir s. 14.

⁵³¹ Funda Çapan Özdemir, "Social Life In Istanbul Through The Eyes Of Gérard De Nerval", *The Journal of International Social Research*, Volume 7, Issue 31, 2014, s. 124.

⁵³² Hornby s. 283-284.

⁵³³ Badem, "Kırım Savaşı'nın Osmanlı Toplumsal...", s.69.

Canning, Karadeniz'deki köle ticaretini desteklemiyordu. Ona göre bu durum Sultanın haklı bir zaferden sonra yaşayacağı haklı bir gururu gölgeleyen bir unsurdur. Özellikle Hristiyan Gürcülerin köleleştirilmesi, müttefiklerine karşı bir hakaret olarak algılanıyordu. Müttefikler bu duruma destek vermeyeceklerini bildirdiler. Temel olarak bakıldığında Osmanlı hanedanı şüphesiz, meşruiyetini İslami bir niteliğe dayamaktadır. Köleliğin kaldırılmasında uygulanacak usuller her ne olursa olsun, yönetici ve seçkin kesim Kur'an ve sünneti yok saymış gibi davranamazlardı. Hz. Muhammed'in tüm çabalarına karşın bu kurumun o dönemde bile varlığını korumuş olması, kölelerin hür bırakılmaları konusunda yükselen olumsuz seslere karşı adım atmayı zorlaştırıyordu.⁵³⁴ Her ne sebeple olursa olsun savaşın getirmiş olduğu güçle Sultan Abdülmecit bu konunun düzeltilmesi konusunda uyarılıyordu.⁵³⁵ Diğer yandan Sultan, bu adımı atarsa kendisinin İslami kimliğinin tehlikeye düşeceği, İslam'ın bunca zamandır oluşturulmuş değerlerine itibarsızlık edileceği, kafirler karşısında İslam'ın üstünlüğüne saygısızlık yapılacağı gibi bazı seslerde duymaktaydı.⁵³⁶ Bu noktada Osmanlıda kölelik kurumunun nasıl işlediği ve Osmanlı halkı için bu kurumun ne anlam ifade ettiği noktasında Fontmagne' nin sözleri önem taşımaktadır. Fontmagne 'ye göre Osmanlı İmparatorluğunda kölelik şu şekildedir:

“ Türkiye’de köle kelimesinin manası bizden çok farklı haremde hizmetinde bulunanlara köle denilmesi sizleri şaşırtmasın. Bu insanlar aslında esircilerden satın alınmış ama öylesine hoş tutuluyor ve öylesine az iş yapıyorlar ki, gören onları haremde bir ferdi sanır. Bu cariye hanımlarının etrafında küçük bir topluluk teşkil ediyor. Onunla birlikte gezmeye çıkıyorlar. Bir seviyeye gelmiş kadının araba ile dahi yalnız çıkması hoş görülmez. Kısacası bu ülkede kölelik genç kızların küçük yaşta aileye alınarak yetiştirilmesi, büyüyünce de aile içinde ya da dışında evlendirilmesi manasını taşıyor.”⁵³⁷

Fontmagne'nin de sözlerinden anlaşılacağı üzere kölelik kurumu Osmanlı da, Avrupa'daki olduğundan daha değişik şekilde işlemektedir. Osmanlı da kölelik kurumu bir leke ya da utanılacak bir şey olarak görülüyordu. Köleler hiçbir şart

⁵³⁴ Madeline C. Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, (Çev. Ebru Kılıç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 263.

⁵³⁵ Y. Hakan Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1912*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 132.

⁵³⁶ Zilfi, s. 236-264.

⁵³⁷ Fontmagne, s. 245.

olmadan serbest bırakılabiliyordu. Serbest olur olmaz da hür bir vatandaşın sahip olduğu tüm haklara sahip bir konuma gelebiliyorlardı. Yani kölelik insanların alınlarından silinmeyecek kara bir damga değildi. Kurtuluşu görece daha kolay bir durumdu. Aristo'nun “*Bazı insanlar esir olarak doğarlar*” cümlesi Osmanlı kölelik müessesinde karşılık bulmamıştır. Bu bakımdan kölelerin “en rahat” olduğu yer yine Osmanlı ülkesi olmuştur.⁵³⁸

Kölelik söylemleri ve Osmanlı adına her geçen gün daha da olumsuz manalar ifade etmeye başlaması üzerine dönemin Sadrazamı Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'ya köleliğin tamamen ortadan kaldırılması için bir rapor sunuldu. Zaten köle ticaretini devlet onaylamıyordu. Müslüman olan Çerkeslerde zaten köle olarak satılamazdı. Sadrazam, köleliğin bir an da ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını ifade etse de dönemin bakanlarının önerileri doğrultusunda, Sultan Abdülmecit'in fermanıyla iki ayrı ferman çıkartılarak bu duruma son verilmek istenilmiştir.⁵³⁹ Osmanlı yöneticileri, ister kölelik kurumunun devamından yana olan muhafazakârlar isterse bu kuruma son verilmesi gerektiğini düşünenler fark etmeksizin bir şekilde köle ticareti ile arasına mesafe koymak zorundaydı. Çünkü köle ticareti mevzusunun kapanması ve kölelik kurumunun ortadan kalkması Osmanlı yönetiminin de işine gelmekteydi. Devleti düşündüren ise kurumun devamından yana olanlardı. Devlet toptan bu kişileri karşısına almak istememekteydi. Devlet acilen bu çıkmazdan kurtulmak çabasına girdi. Kölelik artık olağan bir şey olarak algılanmıyor ayrıca Avrupa'nında dikkatini eskisi gibi çekmiyordu.⁵⁴⁰ Zaten her geçen gün ideolojik tartışmalar ile köleliğe karşı bakışın rahatsız bir hal alması, uluslararası antlaşma ve sözleşmelerin varlığı kölelik kurumunu son yarım asırda büyük oranda daraltmıştı.⁵⁴¹

İmparatorlukta, beyaz köleler başkentte saray ve konaklarda çalışmaktaydı. Devletin ileri gelenleri arasında da bazıları eşlerini bu kölelerden seçiyorlardı. Ayrıca islami olarak bakılırsa şeriata göre kölelik meşru idi. Bu yüzden köleliğin yasaklanması şeriata göre caiz değildi. Kaldı ki köleliğin kaldırılması demek geçimini bunlardan sağlayan Çerkes soylularını karşıya almak demektir. Fakat Osmanlı, Ruslara karşı bunlardan yararlanmak istiyordu. Dolayısıyla Osmanlı hem Çerkesleri kullanabilmek hem de

⁵³⁸ Ahmed **Djevad**, *Yabancılar Göre Eski Türkler*, Bedir Yayınları, İstanbul 1969, s. 166.

⁵³⁹ Erdem, s. 134.

⁵⁴⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR. MKT., Dosya no: 93, Gömlek no: 62, (28 Kasım 1854).

⁵⁴¹ Zilfi s. 256

müttefikleri küstürmeden ara bir formül üretme çabasındaydı.⁵⁴² Bu noktada Kırım Savaşı, kölelik gibi inatçı bir yapının ortadan kaldırılması noktasında geçmiş dönemlere kıyasla çok daha büyük bir öneme sahiptir. Çünkü milliyetçilik akımının etkileri doğrultusunda özellikle Balkan coğrafyasında Osmanlıya karşı kışkırtılan eski dönemlerden farklı şekilde daha akli başında ve bilinçli bir yapıda hareket ediyorlardı. Kırım Savaşının getirdiği ortam ile beraber bu durum daha da hareketlilik kazanmış ve ayrılıkçı kesimler savaşın hak aramaya müsait ortamından faydalanıp seslerini daha gür şekilde çıkartmaya başlamışlardır.⁵⁴³

İlan edilen fermanların Çerkes ticareti üzerinde nasıl bir etkisi olursa olsun, neredeyse savaş dönemiyle sınırlı kaldığı için kısa ömürlü olmuştur. Köle ihracı yeniden başladı ve Çerkeslerin imparatorluğa tamamen göç edinceye kadar, Çerkezistan'dan başlayan köle ihracı devam etti. Buna karşın 1857 yılında siyah köle ticareti kesin olarak yasaklandı ve Avrupalıların, Çerkes köle ticaretine göz yummaları beklenildi.⁵⁴⁴

Kölelik devletin son dönemlerine kadar bir şekilde devam etmiştir. Kölelik konusunda Erdem'e göre bu dönemden bakarsak iç politika da iki önemli kırılma noktası vardır. Bunlardan ilki, hiç kuşkusuz 1860 ile beraber Çerkeslerin kitleler halinde imparatorluğa gelmeleri, ikincisi ise 1857 yılında siyah köle ticaretinin yasaklanmasıyla başta İngiltere ve bir dereceye kadar Fransa'nın memnun edilmesidir. Osmanlı siyah köleliğinin kaldırılacağına sözünü İngiltere'ye vermiş ve İngiltere'nin sempatisini kazanmıştı. Bu da iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir nokta sayılabilir.⁵⁴⁵ Köleliğin kaldırılması imparatorluğu ilk zamanlarda ekonomik olarak zorlamıştır. Ama Paris Antlaşmasıyla beraber çağdaş dünyanın bir üyesi olarak kabul edilen bir devletten de başka türlü bir adımı beklemek, yanlış bir tutum olmaktan ileri gitmeyecektir.⁵⁴⁶ Diğer yandan devletin bu konu da aldığı tedbirler işe yaramış ve köle miktarı hızla azalmaya başlamıştır. Kölelik kurumunun kaldırılması mevzusu kimi çevrelerce sadece toplumsal bünyeden değil, şeriatın ve sadece başkentte sayıları iki bine yaklaşan o devirdeki ve gelecek dönemdeki şeriat yorumcuları ve savunucularının vücutlarından önemli bir

⁵⁴² Badem, "Kırım Savaşı'nın Osmanlı Toplumsal ...", s. 70.

⁵⁴³ Zilfi, s. 258.

⁵⁴⁴ Erdem, s. 137-138-139.

⁵⁴⁵ Erdem, s. 233. Ayrıca kölelik kurumunun Türk edebiyatında yansımaları için bkz; Mustafa **Karabulut**, "Tanzimat Dönemi Romanlarında Hürriyet ve Esaret İzlekleri" Türk Dili, Cilt II, Sayı 724, Ankara Nisan 2012, s. 321-324.

⁵⁴⁶ İsmail **Parlatır**, "Türk Sosyal Hayatında Kölelik" *Belleten Dergisi* Cilt XLVII, Sayı 187, Temmuz 1983 Ankara.

parçanın kesilip alınması şeklinde de yorumlanmıştır.⁵⁴⁷ Devletin aldığı tedbirlerden başka değişen hayat şartları da köle satışlarında önemli düşüşlerin yaşanmasına sebep oluyordu. Köleliğin kaldırılması için ilan edilen fermada “*İnsan, Allah’ın elinden çıkma en soylu yaratıktır ve ona hür doğma lütfunu bahşetmiştir.*” cümlesine dikkat çeken Ubucini, bu sözlerin çok güzel olduğunu ve inşallah boşa gitmeyeceğini ümit ettiğini söylemektedir.⁵⁴⁸

Görüldüğü gibi savaşın ortaya çıkardığı kültürel etkileşim sonucunda birçok alanda da değişim kaçınılmaz oldu. Aslında birçok savaş devletlerin kültürel yapısında az ya da çok bir değişime sebep olmuştur. Osmanlı halkında yaşanan bu toplumsal değişim hareketi, halkın çağdaş bir bireye ulaşma çabası olarak ileriki senelerde daha da süratlenecektir. Tanzimat’tan beridir var olan Batı’dan etkilenme, cumhuriyet döneminin başlamasıyla beraber çok daha fazla hissedilir bir hale gelmiştir. Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Osmanlı toplumu, Avrupa yavaş bir toplumsal değişim ve dönüşüm geçirmemiştir. Bu yüzden Osmanlı çağdaş bireye ulaşabilmek için Avrupa’yı taklit etmiştir. Dolayısıyla böyle taklitsel bir dönüşüm çabası, sadece yeme, içme, müzik ve eğlence gibi fiziksel olguları etkilememiş yanı sıra dinin toplumsal hayatın dışına çıkmasını da sağlamıştır. Böylece toplumun manevi dünyası da değişmeye başlamıştır.⁵⁴⁹ Ama Kırım Savaşı, bu değişime top yekûn öncülük etmesi bakımından diğer savaşlardan ayrılmaktadır. Ayrıca bu savaşla beraber Osmanlı düşünce dünyasındaki bazı kalıpların yıkılması da Osmanlı’nın modernleşme ihtiyacına cevap vermekle kalmamış, günümüz modern Türkiye’sinin önünü açma noktasında çok önemli olmuştur. Şöyle ki, modernleşmenin tadını alan Osmanlı halkı bu saatten sonra bir daha modernleşme arzusunu yitirmeyecektir. Zaman zaman çağ dışı karanlıklara düşme tehlikesi yaşayan günümüz Türkiye’si bile bu karanlıklardan kurtulmanın yolunu modernlik katarından kopmama da bulmuştur. Kırım Savaşı’nın başlattığı modernleşme, gerek savaş sonrası Osmanlı toplumunda gerekse günümüz Türkiye’sinde görsel, fikirsel ve siyasal modernleşmeden kopulmasına engel olmaktadır.⁵⁵⁰

⁵⁴⁷ Zilfi s. 261.

⁵⁴⁸ Ubucini, c. S. 60.

⁵⁴⁹ Karabekmez, s. 768.

⁵⁵⁰ Şeni, s. 319.

3.12. Beyoğlu’nda Modern Kültürün Ortaya Çıkışı

Beyoğlu, 19. yüzyılda Avrupa yaşam biçiminin Doğu Akdeniz’deki ikinci bir sınıf modeli gibiydi. Binaları, eğlenme mekânları, değişik giyim ve yeme içme kültürü, şivesi, yabancı kitap ve gazetelerinin satıldığı sokakları ve Osmanlı aydınınının Avrupa kültürü ile ilişki kurduğu bir semtti. Beyoğlu, bu haliyle İstanbul’un karakteristik semtlerinden birini oluşturmaktaydı.⁵⁵¹ İstanbul bütün imparatorlukta olduğu gibi, modernlik ve gelenek arasında geçen her gün daha da derinleşen bir uçurumu yansıtmaya başlayan bir hale gelmekteydi. Kentin kimi kısımları kendisine biçilen bu role ayak uydurmayı başarırken, çoğu kısmı ise bu değişim ve dönüşüme karşılık verememiş ve bir durgunluk ve düşüşe doğru sürüklenmeye başlamışlardı. Çoğu durumda Batılılaşmanın doğrudan etkisine cevap verilemiyordu. Buradaki dönüşümün en çarpıcı noktası ise kentin tarihsel merkezinden taşıp dışarıya doğru yayılmasıdır. Neredeyse dört yüzyıldır sur içi İstanbul’dan yönetilen imparatorluk, Boğazın Avrupa kıyısına taşındı. Bu taşınmadan da, Batılıların artan varlığının bir sonucu olarak Galata ve Pera (Beyoğlu) en büyük çapta etkilendi.⁵⁵² Günümüz İstanbul’unun en gözde mekânlarından olan Beyoğlu, bugünkü görünümünü kazanması ve cazibe merkezi olması bakımından Kırım Savaşı’na çok şey borçludur. Müttefik askerlerin savaş için Osmanlı başkentine gelmeleri ve bu askerlerin daha çok Beyoğlu semtine yerleştirilmeleri, beraberinde semtin modernliğini de getiren en önemli unsur olmuştur.

Sarayburnu’nun karşısında gelişen Galata’nın bir uzantısı olan Beyoğlu, Osmanlıdan önce “Pera” olarak bilinmekteydi. Bu isim bir beyin oğlunun bölgedeki etkisinden dolayı buraya verilmiştir, düşüncesi hâkim olsa da bu Beyoğlu’nun kim olduğu tam olarak bilinmemektedir. Fakat konu hakkında iki rivayet bulunmaktadır. Rivayetlerden ilkinde göre, Fatih döneminde Pontus Prensi Aleksios Komnenos’un yahut yeğeninin İslamiyeti kabul edip, burada bir konak yaptırıp oturmasından kaynaklanmaktadır. İkinci rivayete göreyse, Kanuni devrinde Venedik elçisi olan A.Giritti’nin oğlu Luigi Giritti’nin bu semtte bir konağı olmasından dolayı, semte Beyoğlu denilmiştir⁵⁵³.

1853’te Kırım Savaşına giren Osmanlı İmparatorluğu, bu hayati savaşta yanı başında yer alan müttefik Avrupa ülkelerinin her gün gemilerle gelen, on binlerce müttefik

⁵⁵¹ Sunalp, s. 103.

⁵⁵² Eldem, Goffman ve Masters, s. 242-243.

⁵⁵³ Daha detaylı bilgi için bkz, www.istanbul.com. (Erişim tarihi 4 Nisan 2018).

askerine ev sahipliği yapacak ve onlara hitap edebilecek nokta da değildi. O tarihte Beyoğlu semti, Galata bölgesi Avrupalıların yoğunlaştığı, ticaret yaptıkları, sefaretlerin yer aldığı, asıl önemli olanıysa kendi hayat tarzlarını sürdürdükleri bir bölgeydi. Dönemin devlet adamları, o dönemin şehir idaresini yerel demokrasisinin yerleşmesi için değil, acil sağlık, temizlik, aydınlatma gibi hizmetlerin getirilmesi için arzu ediyor ve bu işlere yaşayanlara da ortak ediyorlardı.⁵⁵⁴ Beyoğlu semtinin savaş döneminde nasıl durumda olduğunu, savaş zamanı şehri ziyarete gelen kişilerin hatıralarında görmek mümkündür. Mesela Lady Hornby, Beyoğlu için hatıralarında şunları söylemektedir:

“Şans eseri kışı Pera’ da geçirmeyeceğimiz için minnettarım. Hiçbir lambası olmayan ve kırık dökük kaldırımlardan ibaret sokakları öyle kalabalık ki gün batımı karmaşasında rahatlıkla cinayet dahi işlenebilir.”⁵⁵⁵

Hornby, cümlelerinin devamında buralarda yaşanan hırsızlıklara da örnek vermekten geri durmamıştır. Hornby’nin dışında Fransa sefirini eşi Madam Thouvenel ise yine Beyoğlu’nun durumu hakkında, özellikle Pera, Galata ve Kostantiniye manzaraları ancak ressam gözüyle bakılırsa güzel olabilir⁵⁵⁶ diyerek, genel olarak bir İstanbul tasviri yapmaktadır.

Ziyaretçilerin tespitleri sadece mekânsal ve altyapı sorunlarıyla ilgili değildir. Özellikle semt halkının bilgi düzeyi de eleştiri konusu olmaktan kurtulamamıştır. Örneğin bu noktada Ubcini’nin tespitleri, dönemin Osmanlısının entelektüelliğini izleme noktasında önemli ipuçları vermektedir. Ubcini’ye göre:

“Eğlenceler çok çeşitli değildir, kışın hafta da üç gün tiyatro, ara sıra bir yemek veya balo, buralarda sadece ileri gelen tüccar ve bankacılar davet edilir, bazan da evlerde suareler verilir. Yazın, akşamları Grand-Champ’a gezmeye gidilir. Macar veya Tiroll’ü müziği dinleyerek dondurma yenir. İzmir’deki gibi gazinolar, edebi dernekler, konserler ve sosyete baloları, hatta basit bir okuma salonu bile yoktur. Halen dördü Fransızca olmak üzere on gazetesi ve dergisi olan Pera; yirmi hat üzerinde çalışıp dünyanın dört

⁵⁵⁴ İlber Ortaylı, “Türkiye’de Belediye”, *Zaman Tünelinde Beyoğlu Kent Müzesine Doğru 6. Daire-i Belediye’den Beyoğlu Belediyesine 155 Yıl*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2012, s. 12-13.

⁵⁵⁵ Hornby, s. 90-91.

⁵⁵⁶ Şeni, s. 109.

bucağına ulaşım yapan buharlı gemilere karışmış olan Pera; Fransa ile arasında sadece altı günlük bir mesafesi olup her hafta çeşitli ülkelerden yüzlerce yolcunun uğradığı Pera, Batı'nın fikirlerine ve moral hayatına yirmi yıl önceki kadar yani İstanbul'la Marsilya veya Cenova arasındaki altı haftalık bir mesafenin bulunduğu yıllardaki kadar yabancı kalmıştır; kısacası tanıdığım en sanattan uzak, hatta diyebilirim ki en anti sosyal muhittir.”⁵⁵⁷

Ubicini'nin tespitleri önemlidir. Özellikle burada dikkati çeken nokta Beyoğlu'nun, Avrupa'ya çok yakın olmasına rağmen bir o kadar da Avrupa'ya uzak olması olmuştur. Bölge halkı bu coğrafi konumdan hiç istifade etmemektedir. Ubicini, bu nokta da hayal kırıklığına uğramış ve bu hayal kırıklığını da gizlememektedir. Ayrıca yazarın eleştirileri de bunlarla sınırlı kalmamıştır. Yine Ubicini'ye göre:

“Aşağılama hevesiyle söylemiyorum, gerçekten Pera bir yabancıya pek az şey verebilir, salonlarında birkaç güzel kadına ve zeki adama rastlanabilir, ama bunlar parmakla sayılacak kadar azdır, üstelik kibir ve çalım her şeyi bozuyor. Konuşacak konu bulamazsınız, ne seyahat ne müzik, ne edebiyat onları ilgilendirir.”⁵⁵⁸

Beyoğlu'nu gören ziyaretçilerin bu ziyaretten pek hoşnut oldukları görüldüğü gibi pek söylenemez. Pek çokları için şehir sokakları kâbus gibiydi. Pera'daki taşıt yolu rastgele yapılmıştır. Lağım faresi ölüleri, kavun kabukları, paçavralar ve daha birçok çöp insanların ayaklarına dolanıyordu. Yollar dar, dolambaçlı ve kötü inşa edilmişti. Yaya kaldırımı neredeyse yoktu, olanlar ise kullanılamaz durumdaydı.⁵⁵⁹ Çamurlu yollardan geçilerek iş yerlerine gidiliyor, lağımlardan çıkan rahatsız edici kokular eşliğinde yürünüyor. Salgın hastalıklara vardı. Sık sık yangınlar çıkıyor ve büyük sorunlara sebep oluyordu. “*Evropa böyle değil azizim*” lafları halk arasında yükseliyordu.⁵⁶⁰

Semtin önemli sorunlarının başında yangınlar gelmektedir. Halkı canından bezdiren yangınlar için istenilen çözümler üretilebilmiş değildi. Örneğin savaş zamanı Beyoğlu

⁵⁵⁷ Ubicini, Cilt 2, 143-144.

⁵⁵⁸ Ubicini, Cilt 2, s. 144-145.

⁵⁵⁹ Boyar ve Fleet, s. 298-299.

⁵⁶⁰ Ersin Kalkan, “Her Şey Beyoğlu’nda Başladı”, *Hürriyet Gazetesi*, 14. 12. 2007.

*Polonya'nın en büyük şairi olarak kabul edilen Adam Mickiewicz (1798-1855), romantizm döneminin en önemli kalemidir. Çar'a karşı geldiği için sürgüne yollanmış, sürgün sırasında İstanbul'da ölmüştür. Kırım Savaşı'nı anlatan “Kırım Soneleri” isimli önemli bir de eseri bulunmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz; Sabire Arık, “Polonyalı Şair Adam Mickiewicz ve Kırım Soneleri”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Sayı 45, Ankara 2005, s. 57-76.

semtinde ikamet eden ünlü Polonyalı şair Mickiewicz*, semtte çok sık yangın çıktığı için ev arkadaşlarından birinin uykuya dalmadan önce çıkacak olası bir yangından dolayı çok değer verdiği kalpağı ve pasaportunu yastığının altına koyduğunu ve yangında öncelikle onları kurtarmayı tasarladığını söylemektedir.⁵⁶¹ Bu yangınlar gerçekten çok büyük bir sorun oluşturmaktaydı. Yangınlar sonrası ders alınmaması, yeterli derecede önlemler alınmıyor olması bir yenisine sebep olmaktaydı. Yangınlar yabancı elçilikleri canından bezdirmişlerdi. Bu duruma çare bulmak için yapılan girişimleri sonuçsuz kalınca elçilikler, doğrudan kendileri adım atmaya başladılar. Ahşap evlerden, gaz lambalarından dolayı sıkça çıkan yangınlarla baş edebilmek için Fransızlar, Paris'ten bir itfaiye grubu getirmişlerdir. Ayrıca bozulan asayişten mustarip olan İngilizlerde güvenliklerini sağlamak amacıyla yaklaşık 100 kişilik bir polis grubu getirmişlerdir.⁵⁶²

Bölgedeki en büyük yangın 1870 Pera yangınıdır. Bu yangın “Büyük Beyoğlu Yangını” ya da “Büyük Hariki Kebiri” olarak bilinir. Ceride-i Havadis gazetesinin haberine göre bu yangın 5 Haziran günü sabahın il saatlerinde Feridiye Sokağında çıkmıştır.⁵⁶³ Bu büyük yangında İngiliz elçilik binası dâhil olmak üzere yaklaşık üç bin ev ve dükkan yanarak kül olmuş, yüzden fazla kişi ise yanarak ya da dumandan zehirlenerek ölmüştür. Birçok insan sokaklarda kalmak zorunda kalmış, birçok aile dağılmıştır.⁵⁶⁴ Yangından İstanbul'un önde gelen tiyatrolarından olan Naum Tiyatrosu da nasibini almıştır. Yangın o kadar büyük ve etkili olmuştur ki, yangının sebep olduğu durumu ortaya koyabilmek için “*Ah Beyoğlu vah Beyoğlu, Yandı da gitti kül oldu.*” adlı bir şarkı söylenegelmiştir.⁵⁶⁵ Yangının etkisinin bu kadar büyük olmasının temel sebebi ahşap yapıların fazlalığı olmuştur. Buradan çıkarılacak en temel sonuç, artık yapı malzemesi ve konutlarda atılacak yeni adımlara imkân tanınacak olmasıdır. Bu denli yok edici bir yangın sonrası Pera, adeta yeniden yaratıldı. Bu yangının külleri üzerinde yükselmeye başlayan yeni Pera, giderek birbirinden özenli ve seçkin yapılara kavuştu. Öyleki bu yeni yapılar Pera'yı, Orta Avrupa'da İtalya kentlerini çağrıştıran bir karakter kazandırmıştır. 1870 tarihi ile başlayan bu süreç I. Dünya Savaşı öncesi yani 1914 yılına

⁵⁶¹ İstanbul'da vefat eden Polonyalı milli şairimiz Adam Mickiewicz 1798-1855, Polonya Başkonsolosluğu yayını s. 25

⁵⁶² Sunalp s. 100.

⁵⁶³ Ceride-i Havadis Nu: 1414,7/RA/1287.

⁵⁶⁴ Merve Cemile **Keyvanoğlu**, 1870 Büyük Beyoğlu Yangını, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 41, Bahar 2017, s. 170.

⁵⁶⁵ Salah **Birsel**, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983 Ankara, s. 12.

kadar devam etmiştir. Aradaki bu yaklaşık 45 yıllık süreç, Beyoğlu'nun altın çağını yaşadığı dönem olmuştur.⁵⁶⁶

Beyoğlu'nun dönemin hatıratlarına da yansıyan bu geri kalmışlığı Kırım Savaşı ile beraber değişmeye başladı. İmparatorluk için geri kalınmışlığı simgeleyen başta Pera ve Galata savaş ile beraber modernliğin merkezi olmaya başladılar. Lüks ve zenginlikleriyle herkesi cezbederek, Avrupa'ya yelken açmaya başladılar.⁵⁶⁷ Buradan başlayan değişim ve Avrupalılaşma hareketi Osmanlı toplumunda kısa sürede çok büyük değişikliklere öncülük etmiştir. Osmanlı artık kalıplarını yıkmaya başlamıştır. Bu konu da Orhan Türker'in söyledikleri önem arz etmektedir. Türker'e göre, Avrupa'da üretilen birçok albenili eşyanın İstanbul mağazalarında yer almaya başlaması, her türden eğlence mekanları, birahanelerin varlığı, pastaneler ve tiyatrolar gibi birçok mekanların açılması Müslüman ahalinin de gün geçtikçe aklını çelmeye başlamıştır. Uzun senelerden beri kendi içine kapalı böylesi bir toplum, değişen dengeler sonrası karşı karşıya kalınan yeni durumu merak ediyordu. Ama adeta yasak bir cenneti andıran Beyoğlu gerek Osmanlı gerekse cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Osmanlı halkına hizmet etmiş olsa da Beyoğlu sadece parası olanlar için bir mekandı.⁵⁶⁸

Geçmişten beri süregelen Batı'ya açılma ve Batılılaşma arzusu, Batı ile sıkı ticari ilişkiler sonucu İstanbul'da giderek güçlenen bir tüccar sınıfı ortaya çıkarmıştı. Bu zengin sınıf yaptığı yardımlarla okul, yardım dernekleri gibi çeşitli kurumlar kurmuşlardır. 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle, fermanın kendilerine verdiği ayrıcalıklar sayesinde devletin bazı kararlarının kendi çıkarları doğrultusunda alınmasını da sağlamışlardır. Beyoğlu'na yerleşen başta İtalyan ve Fransız kökenli olanlar, burada yerli azınlıklarla evlenerek yeni bir Avrupalı grubun Beyoğlu'nda doğmasını sağlamışlardır.⁵⁶⁹

Tanzimat döneminin karakterine uygun olarak, batılı şehircilik anlayışı uygulamasının ilk örneği Beyoğlu'nda başlatıldı. Burası bölgenin tarihi, coğrafyası, etnik ve kültürel özelliği ile batılılaşma adına ilk nokta oldu. 15 Ağustos 1855 günü Dersaadet ve Bilad-ı Selase de denen Galata, Eyüp, Üsküdar Şehremaneti kuruldu.

⁵⁶⁶ Türker, s. 22.

⁵⁶⁷ Şeni, s. 13.

⁵⁶⁸ Orhan **Türker**, *Pera'dan Beyoğlu'na İstanbul'un Levanten ve Azınlık Sektinin Hikayesi*, Sel Yayıncılık İstanbul 2016, s. 5-6.

⁵⁶⁹ Sunalp s. 103-104.

Beyoğlu'nda yaşanan dönüşümün temelini de müttefik askerlerinin talepleri etkili olmuştur. Zaten kurulan Şehremaneti makamı, aynı tarihte ki Fransız modeli yani “*préfecture de la ville*” in* doğrudan çevirisidir. Fakat bu girişim de istenilen sonuç alınmadı ve başarısızlıkla sonuçlandı. Çünkü şehremanetindeki görevliler kent sakinlerinden ve lonca mensuplarından oluşuyordu. Dolayısıyla bu kişiler şehri yönetecek gerekli bilgi ve deneyimden uzaktı. Bir diğer sıkıntı da altyapı hizmetlerini sunabilmek için gerekli maddi imkânların sağlanamamış olmasıydı.⁵⁷⁰ 1856 yılında İntizam-ı Şehir Komisyonu kuruldu. Komisyonun amacı kentin düzenli bir yerleşme alanı olabilmesi için çalışmalar yapmaktır. Komisyonu oluşturanların çoğu Galata ve Pera 'da oturan, Batı'yı yakından tanıyan ve yabancı dil bilen azınlıklardı.⁵⁷¹ Zaten bu dönemde bölge halkının bölgeye ayak uydurması, azınlıklarla istenildiği gibi anlaşılabilmesi için yabancı dil bilmeleri zorunlu bir hale gelmiştir. Fransızca en popüler yabancı dildi. Bu dili öğretebilmek için Fransızca eğitim veren okulların sayısı her geçen gün artmaya başlamıştır.⁵⁷²

Yeni oluşturulan bu meclisin diğerinden ayırın temel fark üyelerinin niteliğidir. İlk defa kente yatırımlarından dolayı, yabancılar başkentin yönetiminden sorumlu hale getirildiler. Bu durumun somut nedeni meclisin içinde bulunduğu maddi imkânsızlıklardır. Çünkü tasarlanan projeler pahalıydı. Projelerin gerçekleştirilmesi için gerekli paranın dış borç alınmasındansa bu yola başvurulmuştu.⁵⁷³ Altıncı daire çalışmaları Osmanlı başkentine ayrı bir hava getirmişti. Halk ilk defa ciddi ve teferruatlı bir belediyeçilik hizmetiyle karşı karşıya kalmıştı. Yapılan çalışmalar dış basında da yer almaya başlamıştı. Öyleki daha fazlası umuluyor eğer yapılmazsa yine basın aracılığıyla, altıncı daireye eleştiriler yöneltiliyordu. Ayrıca Pera'nın en önemli sorunlarından olan su sorunun çözülmesi için de ayrı parantezler açılıyordu.⁵⁷⁴

*Pera, zaten Avrupalıların yaşadığı bir Frenk Mahallesi olarak ünlenmişti. Semtte gazetelerden, tabelalara kadar birçok şey Fransızcadı. Osmanlı topraklarında ufak çapta da olsa bir Avrupa yaşantısı örneği oluşturan Pera ve semte hâkim olan kültür zamanla yayılarak Avrupa'ya ve Avrupa medeniyetine, gelişmişliğine özlem duyanların toplandığı bir yere dönüştü. Detaylı bilgi için bkz; Kübra Kurukamçı, “Osmanlı İmparatorluğunda Tüketim Alışkanlıklarının Değişimi”, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2017 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 17.

⁵⁷⁰ Çelik, s. 56-57.

⁵⁷¹ Akın, s. 98.

⁵⁷² Sunalp, s. 106.

⁵⁷³ Çelik, s. 58-59.

⁵⁷⁴ Akın, s. 99.

1857 yılında şehri on dört daireye ayıran bir nizamname hazırlandı. Beyoğlu'nu kapsayan altıncı daire pilot bölge olarak seçildi. Böylece semtin dönüşümü hızlandı.⁵⁷⁵ Kurulan altıncı dairenin başına Mehmet Kamil Bey getirildi. Sokakların temizlenmesi, düzenlenmesi, lağım ve su yollarının yapılması ve diğer bazı hizmetlerin getirilmesi uygulamaya konuldu.⁵⁷⁶ Beyoğlu ve Galata'nın kadastroları, haritaları çizildi. Caddelerin temizliği ihaleye açıldı. Sokaklar üç ayrı sınıfa ayrıldı. Birinci sınıf olan sokaklar her gün, yazın günde iki kez, diğer sınıflardaki sokaklara haftada bir ya da iki kez süpürülüyordu.⁵⁷⁷ Sokaklar seyyar satıcılarda temizlendi. Tepebaşı ve Beyoğlu arasında meyve ve sebze satın alabilmek için bir çarşı kuruldu. Bu sayede sokakların temizlenmesi ve lazım olduğunda temizlik bakımından çarşının denetimi sağlandı. Alınan tüm tedbirlere rağmen sokakları kirletenlere de cezalar uygulanmaya başlandı. Bu önlemler ve uygulamalar sayesinde eskiye oranla daha temiz bir semt oluşturuldu.⁵⁷⁸

Modern belediyeçiliğin, Osmanlıdaki ilk uygulanma noktasının Beyoğlu olması tabiki tesadüf değildir. Gerek coğrafi yapısı gerekse etnik yapısı başta olmak üzere dönemin siyasi olarak en önemli uğrak noktasıydı. Londra ve Paris seferatlıkları burada olduğu için Avrupa ile sürekli irtibat halinde olan bir bölgedir. Kordiplomatik⁵⁷⁹ Beyoğlu yaşamına her anlam da egemen olmuştur. Avrupa modası, Osmanlı ülkesine bu noktadan giriyordu. Bu yüzden örf ve adetler hızlı bir şekilde değişiyordu. Semt bu özelliklerinden dolayı halk arasında Avrupalılar ülkesi ya da İstanbul'un yabancı semti, olarak biliniyordu.⁵⁸⁰ Bu yabancılaşmayı başlatan temel unsur, tabiki de Kırım Savaşı'dır.⁵⁸¹

Altıncı daire, Galata ve Pera'nın gelişebilmesinde çok önemli katkılarda bulunmuştu. Öncelik yol yapımına verilmiş ana arterlerin genişletilmesi ve sokakların düzenlenmesi gibi çalışmalar yürütülmüştür. Pera'da yaşanan kalabalık ve bu durumu getirdiği sıkıntılar gerçekten, semtte yaşayanlar için büyük sorundu. Mesela dönemin Fransız elçisi Edouard Thouvenel, Beyoğlu'nun, kalabalığı hakkında hatıralarında şu cümlelere

⁵⁷⁵ Detaylı bilgi için bkz; Sinan **Genim**, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, Cilt I-II. Taç Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.

⁵⁷⁶ www.beyoglu.bel.tr.

⁵⁷⁷ Kalkan, Hürriyet.

⁵⁷⁸ Sunalp s. 100.

⁵⁷⁹ Fontmagne, s. 108.

⁵⁸⁰ Boyar ve Fleet, s. 344.

⁵⁸¹ 1855 yılında yapılan sayımda Altıncı Daire-i Belediye'yi oluşturan Pera, Galata ve Tophanenin nüfus dağılımı şöyledir; % 47 yabancı, % 32 Osmanlı gayrimüslim ve sadece % 21 Müslüman idi. Detaylı bilgi için bkz; Çelik, s. 47.

yer vermiştir: “ Şu sıralarda tüm nüfuzumu yürümeye elverişli bir cadde açtırmak için kullanıyorum ama böylesine basit bir mesele bile neredeyse Doğu meselesi kadar çözülmesi zor görünüyor.”⁵⁸²

Yol konusu Osmanlı adına büyük bir sorundu. Atlılar ve at arabası kullananlar yolların dar olmasına aldırmıyor, dörtnala gidiyorlardı. Bu yüzden birçok kaza yaşanıyor. Bu nedenledir ki, öncelik yollara verilmiştir. Altıncı daire aslında elinden geleni yapmıştı. Fakat sokak eğimleri yanlış hesaplanmış, menfezlerin azlığından rahat hareket edilememiş, maddi imkânsızlıklar da önemli birer engel olmuştu.⁵⁸³ Hükümetin çağrısıyla, Fransız mimar ve mühendisler, 1857 yılında Pera caddesinin kaldırım yapımı ve taş kaplaması ile kanalizasyon yapımında görevlendirildiler. Bir yandan yollar genişletilirken diğer yandan da var olan düzende ulaşımın kolaylaştırılmasına çalışılıyordu. Örneğin sıklıkla günümüzde de uygulanan ve dükkân önlerinde ulaşımı engelleyen her şeyin kaldırılmasına çalışılmıştır. Ama sorunun çözümüne kısa vadede çare bulunamamıştır.⁵⁸⁴ Şehirlerin modernleştirilme tutusuyla sokakların genişletilmesinin yanı sıra, binaların çıkma ya da cumbaları küçültülmüş ya da daraltılmış, sonradan tamamen yasaklanmıştır. Savaşın hemen ardından 1860’lı yıllar ile beraber değişen yaşam koşulları, şehircilik ve konut planlama anlayışıyla gerekli yasal düzenlemeleri ile konutlarda balkon yapımına başlanılmıştır. Çekirdek aile yapısına uygun ve Batılı eşya kullanımına göre tasarlanan bu yeni konutlar, geleneksel Osmanlı konutundan apartmanlaşmaya ve sosyal konut düzenine geçişi simgelemektedir. Çeşitli azınlık gruplarının da yaşam tarzları birbirine karışarak gündelik hayatın dokusu da oluşturulmuştur. Ulaşım faaliyetlerinde yaşanan gelişmelere bölgeler de birbirlerine yakınlaşmış ve 19. yüzyılda İstanbul’un gündelik yaşantısında tam bir birliktelik sağlanmıştır.⁵⁸⁵

İkinci olarak sokakların aydınlatılması sorununa el atılmıştır. Bilindiği gibi bir şehrin ışıklandırılması o şehrin modern görünümü için önemli bir unsurdur. Osmanlı da bu durumun farkında olup 1854’ten sonra bu soruna eğilmiştir. Işıklandırma genelde festival, düğün ya da dini törenlerde ve imparatorluk saraylarında karşımızda çıkmaktaydı. Bu durumun bilinciyle 1857’de Sultan Abdülmecit’in emriyle,

⁵⁸² Şeni, s. 79.

⁵⁸³ Akın, s. 127.

⁵⁸⁴ Akın, s. 127-128.

⁵⁸⁵ Denizarslan, “Batılılaşma Sürecinde...” s. 216.

Dolmabahçe'deki gazhaneyle Galatasaray arasındaki alana döşenen hava gazı boruları ve yine dikilen Fenerlerle, Pera'nın aydınlatılması sağlanmıştır. Çok sayıda semt sakini de, özellikle zengin kesim, evlerine havagazı tesisatı döşetmek için sıraya girmiştir. Böylece 1857 yılının Şubat ayı itibarıyla Pera caddesinin sağ tarafı hava gazıyla aydınlatılmıştır.⁵⁸⁶

İlerleyen zamanda ışıklandırma işi daha sitemli bir hale geldi. Kentte aydınlatma konusunda elemanların standartlaştırılmasına gidildi. Özellikle 1860'lardan sonra devlet memurları yaz ya da kış fark etmeksizin hanelerinin önünde en az bir tane sokak lambası yakmakla yükümlü hale getirildiler. Dükkânların tümüne ışıklandırma zorunluluğu getirildi. Lambaların standart hale getirilmesine özen gösterildi. Yer yer kesintiler ve buna benzer arızalar meydana gelse de Altıncı Dairenin çabalarıyla Beyoğlu ışıklandırılmıştı.⁵⁸⁷ Kırım Savaşı sonrası başlayan yenileşme adım adım Beyoğlu'nda yepyeni bir kültür ortamının oluşmasını sağladı. Beyoğlu her geçen gün yapılan çalışmalarla cazibe merkezi olmayı sürdürdü. Bu bağlamda, İstanbul'da ilk tramvay hattının faaliyete geçmesi, dünyanın ilk metro hatlarından birinin bu bölgede yapılması ve İstanbul halkının ilk defa sinema ile tanışması yine Beyoğlu sayesinde mümkün olmuştur.⁵⁸⁸ Beyoğlu'nun yakaladığı bu değişim ivmesi günümüze kadar gelen Beyoğlu imajının oluşmasını sağlamıştır.

Beyoğlu semtinin önemli bir sorunu da su sorunu olmuştur. Osmanlının, Batı'ya açılan bu kapısında su sorununun çözümü için adımlar atılmış, semtin su şebekesine takviyeler yapılmıştır. Bu bağlamda konutlarda basınçlı suyun konutlarda kullanımının ilk örneklerine Beyoğlu'nda rastlanmaktadır. Avrupalılaştırmanın nimetleri Beyoğlu'nda kendisini hissettiriyordu. Kırım Savaşı'ndan sonra hızla büyüyen Beyoğlu'nun sorunları yine devlet tarafından hızla ortadan kaldırılmaktadır. Semtın büyümesine devlette destek vermektedir. Su sorunun çözümü, Beyoğlu'nda apartmanların yükselmesini de hızlandırmıştır.⁵⁸⁹ Diğer yandan başta mimarlar, mühendisler ve tüccarlar olmak üzere bazı meslek erbapları da Beyoğlu'ndaki büyüme potansiyelinden yararlanabilmek için buraya göç etmeye başlamışlardır.

⁵⁸⁶ Akın, s. 123-124.

⁵⁸⁷ Akın, s. 124-125.

⁵⁸⁸ Boyar ve Fleet, s. 344.

⁵⁸⁹ Sunalp s. 74.

Her ne kadar imparatorlukta öncelik Beyoğlu'na verilmiş gibi görünse de 19. Yüzyılın en önemli olgusu bütünleşmedir. Beyoğlu'nun öncülük ettiği yenilik hareketleri zamanla Üsküdar, Galata ve İstanbul'un geri kalanına sıçramış ve şehri yavaş yavaş da olsa birbirine yakınlaştırmıştır. Özellikle ulaşım altyapısına verilen önem bu yakınlaşmanın oluşmasında önemli bir noktadır.⁵⁹⁰ Ulaşım sisteminde alınan mesafe İstanbul üzerinde büyük bir çağdaşlaşmayı da beraberinde getirecektir. Özellikle Pera kısa zamanda yeni ulaşım araçlarına uyum sağladı. Çünkü Batılılaşma açısından alınan mesafe bu durumu sürpriz olmaktan çıkarmıştır.⁵⁹¹

Ulaşım konusunda alınan mesafe hayatı daha hızlı hale getirince, beraberinde yol yapım ve bakım çalışmalarının artmasını beraberinde getirmiştir. Dikkat çeken ayrıntılardan biri de hızlanan hayat sayesinde artık daha çok insan tarafından görünmeye başlayan çöpler konusudur. Artık Beyoğlu'nda titizlik önemliydi ve sokaklardaki çöpler daha düzenli şekilde toplanmaya başlandı. Önceleri toplanan çöplerden işe yarayan malzemeler ayıklanır, geri kalan kısım ise olduğu gibi denize dökülürdü. Bu da beraberinde birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmekteydi. Kırım Savaşı ile artık çöp konusu da belediyelere devredilmeye başlandı.⁵⁹²

Çöp konusu ne kadar önemli bir durumsa, şehrin dışardan görünüşü de estetik açıdan o kadar önemli görülmektedir. Bu yüzden Beyoğlu'nun bazı sokaklarında karşılıklı evler arasında gerilen iplerle çamaşırlar asılması konusu sıklıkla eleştirilmekteydi. Altıncı Daire bu ve benzeri görüntülere son vermek, genişletilecek sokaklarla yeni meydanlar elde etmek ve semti daha güzel bir görüntüye kavuşturmak için uğraş vermeye devam ediyordu. Ama alanların sınırlı olması ve nüfus yoğunluğu, belediye hizmetleri konusundaki diğer sorunlardı.⁵⁹³ Beyoğlu'nda yaşayan insanlar doğrudan Avrupa kentlerini örnek aldıkları için burada da benzer biçimde hizmetler bekliyorlardı. Ama bu hizmetlerin yapılabilmesi için gerek duyulan vergilerin toplamasında ise aynı özeni gösterdikleri söylenemezdi. Beyoğlu'nda kiralar zaten çok yüksekti, dolayısıyla buradaki halk bir de vergi vermekten yana değillerdi. Bir türlü toplanamayan vergilerin miktarı 1860 yılı sonlarına gelindiğinde neredeyse 5 milyon kuruşu bulmuştu. Mali

⁵⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz; Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

⁵⁹¹ Çelik, s. 124.

⁵⁹² Vahdettin Engin, *İstanbul Çöpleri Cumhuriyetin Aynası Osmanlı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 85-90.

⁵⁹³ Akın, s. 134-135.

yetersizlikler beraberinde sokak kaplaması, aydınlatma ve kanalizasyon gibi sistemlerin yeterince yayılamamasına da sebep olmaktaydı.⁵⁹⁴

Önceliğin Beyoğlu'na verilmesi kısa zamanda Beyoğlu ve Galata'nın, havagazı aydınlatmasından, su ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerine ve sokakların dizaynına kadar birçok alanda, İstanbul'un geri kalanına fark attı. En azından kısa vadede hizmetlerin bu bölgede sınırlı kalmış olması, belediye hizmetlerinin adilane verilmediğini göstermektedir. Hizmetler, İstanbul halkında çok Beyoğlu'nu mesken tutan Avrupalılara sunulmuştur. Yeni oluşturulan kurumların kent yönetimine radikal çözümler getirme çabaları tam anlamıyla başarılı değildir. Çünkü kurumlar yetkilerini tam olarak bilmiyorlardı ve ilişkiler yüz yüze olarak yürütülmüyordu. Dolayısıyla etkileri dağınık ve eksik kaldı. Fakat her şeye rağmen Kırım Savaşı'yla başlayan yeni dönem kent reformu, İstanbul'un çehresini de değiştirdi ve gelecekteki gelişmeleri derinden etkiledi.⁵⁹⁵

Şehrin fiziki değişimine katkıda bulunanlardan birisi de Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Valide Sultan olmuştur. Valide Sultan, Osmanlıda inşa edilen ilk modern hastane olarakta bilinen Vakıf Gureba Hastanesini yaptırmıştır.⁵⁹⁶ Bu hastanenin inşa edilmesinin arka planında Florence Nightingale'nin sağlık konusunda yaptığı atılımları da göz ardı etmemek gerekir. Savaş sırasında önemleri ve değerleri çok daha iyi anlaşılan hastanelerin, İstanbul'daki ilk ve en önemli modern örneği de bu sayede ortaya çıkmıştır. Ayrıca yine Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın yaptırdığı Kasımpaşa, Silivri, Çapa ve Topkapı'daki çeşmelerle de şehrin dokusuna katkı da bulunulmuştur.⁵⁹⁷

Beyoğlu sadece birkaç alanda İstanbul'un geri kalanına göre ön plana çıkmamaktadır. Yeni ve modern inşaat malzemelerinin uygulandığı, Türk şehirciliğinde, din dışı mimaride ve çok katlılığın ön plana çıktığı eserlerin verildiği ilk yer yine Beyoğlu'dur. Yangınların semte verdiği büyük zararlardan dolayı, semtlere kâğır binaların yapımına geçilmesi yine ilk Beyoğlu'nda olmuş ve sivil mimaride önemli adımlar atılmıştır.⁵⁹⁸ 1870 yılında semtte çıkan yangından sonra Altıncı Daire, kentsel düzenleme

⁵⁹⁴ Sunalp, s. 101.

⁵⁹⁵ Çelik, s. 59-60-61.

⁵⁹⁶ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz, Nuran **Yıldırım**, "*Gureba Hastanesinden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*", Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

⁵⁹⁷ Kaya, s. 247.

⁵⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz; Mustafa **Cezar**, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, AK Yayınları, İstanbul 1991.

çerçevesinde yaptığı müdahaleler ile Batılı yaşam tarzı süren semtte ilk modern şehircilik uygulamalarını başlattı. Bu dönemde Beyoğlu'ndaki mezarlıklarda kaldırılarak sıkışık semt düzeninden kurtulmaya çalışıldı.⁵⁹⁹

Kırım Savaşı, Beyoğlu'nu sadece fiziki açıdan değiştirmekle kalmadı. Müttefik askerlerin semte yerleşmeye başlamalarıyla Beyoğlu, her türlü eğlencenin odak noktası haline gelmişti. Bu anlamda mirasyedi Müslüman kesimden müdavimlerinin de her geçen gün fazlalaştığı bir sefahat merkezi olarak, hoş olmayan izler bıraktı.⁶⁰⁰ 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Beyoğlu nüfusu aslında çok kalabalık sayılmazdı. Sokaklarda kadın görmek neredeyse imkânsızdı. Gezinti alanları çok sınırlıydı. Semtın ileri gelenleri Bella Vista adındaki kahvehaneye giderlerdi. Yabancı azınlıklar daha çok Fransa modasına uygun elbiseler giyerdi. Kadınları, Müslüman kadınları gibi feraceler giyer ama yüzlerini örtmezlerdi. Avrupa yaşam tarzının bir etkisi olarak 1849 yılında açılan “Casion de Pera” adlı özel kulüplere gider, burada zaman geçirirlerdi.⁶⁰¹ Ama Kırım Savaşı'ndan sonra artık Beyoğlu, Avrupalıların kültürel ve günlük hayatını yansıtan bir semt haline gelmişti. Avrupa tarzı dans ve balo salonları gibi birçok unsur kendisine burada yer bulmuştu. Tiyatrolar sergilenmeye başladı. Hatta yüzyılın sonlarına doğru tiyatroların merkezi, Pera Palas otelinde oynanmaya başlandı.⁶⁰² İlerleyen dönem de cumhuriyet devrinde gelişme gösterecek olan Türk sinemasının merkezîde yine Beyoğlu olacaktır. Tüm film şirketleri bu bölgede kurulmaya başlayacaklardır. Böylece Beyoğlu semti, Türk sinemasının Hollywood'u olarak anılmaya başlanacaktır.⁶⁰³

Beyoğlu'ndaki bu alışılmışın dışındaki ışıltılı hayat her yaştan Osmanlı vatandaşını buraya çekmekteydi. İstanbul'un farklı semtlerinde yaşayan insanlar ve özellikle gençler, artık git gide yaşadıkları yerleri beğenmez hale geldiler. Beyoğlu'ndaki yeni yaşam tarzına hayranlıkla bakmaktaydılar. Bu hayat tarzına sahip olmak ve bu ışıltılı dünyada yerlerini alabilmek için Beyoğlu'na yerleşmeyi önlerine çıkan büyük bir fırsat

⁵⁹⁹ Sadık **Karamustafa**, “Zaman Tünelinde Beyoğlu”, Zaman Tünelinde Beyoğlu Kent Müzesine Doğru 6. Daire-i Belediye'den Beyoğlu Belediyesine 155 Yıl”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2012, s. 32.

⁶⁰⁰ Kemal **Beydilli**, “İmparatorluğun Son Yüzyılında İstanbul”, *II. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 27-29 Mayıs 2014, s. 46.

⁶⁰¹ Sunalp s. 115.

⁶⁰² Said N. **Duhani**, *Eski İnsanlar Eski Evler 19.yy'nin Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası*, (Çev. A. Parman), Türkiye Turing Otomobil Kurumu, İstanbul s. 18.

⁶⁰³ Türker, s. 137.

olarak gördüler. Beyoğlu'nun Türk gençleri arasında bu denli popüler olmasının sebepleri arasında, Avrupa'dan Türklerin evlerine çeşitli meslek erbabı yani terzi, öğretmen gibi kişilerin gelmeleri bulunmaktadır. Bu kişiler anlattıkları ihtişamlı ve cezbedici Avrupa hikayeleriyle Türk gençlerinin dikkatlerini çekmeyi ve onları etkilemeyi başarmışlardır. Dolayısıyla bu etki altındaki gençler Beyoğlu'na yerleşme ve anlatılan dünyaya dahil olma çabasına girmişlerdir.⁶⁰⁴ Bu durum Türk edebiyatında romanlara da yansımıştır. Örneğin Samiha Ayverdi'ye göre Beyoğlu'nda oluşan zihniyet, İstanbul vatandaşlarının iş bilmezlikleri, beceriksizlikleri, ikircikli tutumları ve iman yoksunlukları yüzünden ortaya çıkmıştır. Beyoğlu kültürü adeta İstanbulluları avına düşüren bir avcı gibidir. Alışık olunmayan yanlarıyla İstanbulluları kendine bağımlı hale getirmiştir. Yine yurt dışından Türk ailelerin çocuklarına bakmaları için getirtilen uzman eğitimci sayılabilecek kişilerde, çocukları anlattıklarıyla etkileri altına almışlar ve bu çocuklar zamanla kendi kültürlerine yabancılaşmışlardır.⁶⁰⁵ Ayverdi'ye göre Beyoğlu her zaman bir sorundur. Ona göre Beyoğlu gerçek bir Türk semti olmamıştır. Her zaman yerli halka yüksekte bakan bir semttir.⁶⁰⁶

Görüldüğü üzere, Beyoğlu'nun yaşadığı değişim ve dönüşüm kimi çevrelerce klasik düzenin yozlaşması ya da yıkılması olarak görülürken diğer yandan da kimi çevrelerce çağdaşlaşmanın bir kilometre taşı olarak lanse edilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ortaya çıkan kültür çatışmasından yola çıkarak eski yeni çatışması yaratmaktan çok, değişimlerin ne kadar ve ne ölçü de ülkeye katkı sağladığı konusu üzerinde durmak olmalıdır.

Eğlence anlayışındaki değişiklikler beraberinde tüketim alışkanlıklarını da yeniden şekillendirmiştir. Halk eğlence anlayışlarıyla boş zamanlarını doldururken, Osmanlıda uzun yıllardır varlığını koruyan mekânlar dönüşmeye ve yanı sıra yeni mekânlarda açılmaya başlamıştır. Osmanlıda öteden beri varlığını koruyan Osmanlı meyhaneleri, Avrupa tarzı eğlence mekânlarına dönüşmüştür. Sıradan halkın eğlenebilmesi için de “baloz” adı verilen daha alt sınıf meyhane benzeri yerler açılmış ve bu balozlar günümüzde yerini gazinolara bırakmıştır.⁶⁰⁷ Batı tarzı eğlence mekânlarında, geleneksel

⁶⁰⁴ Selami Alan, “Samiha Ayverdi'nin Eserlerinde Yaşayan İstanbul”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2010-1, Sayı 20, s. 29.

⁶⁰⁵ Samiha Ayverdi, İstanbul Geceleri, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2016, s. 161-162.

⁶⁰⁶ Alan, s. 30.

⁶⁰⁷ Kurukamçı, s. 19-20.

eğlence oyunları olan dama, satranç, tavla yerini çoğu zaman kumar amaçlı olarak oynanan bilardo, domino, iskambil, bezik ve poker gibi oyunlara bıraktı. Pera'daki otel, gazino, bar ve büfelerde sunulan şarap ve rakıya ek olarak votka, viski, likör, kokteyl, şampanya ve bira gibi alkollü içeceklerde içilmeye başlandı. Daha çok erkek egemenliğinde olan Osmanlı eğlence mekânlarında artık kadınlarda boy göstermeye başladılar. Kadın ve erkekler beraber eğlenmeye başladılar.⁶⁰⁸ Bu tip gelişmeler sevindirici olmakla beraber özellikle kumar ve benzeri kötü alışkanlıkların Osmanlı toplumunda yer bulmaya başlaması ilerleyen süreçte bir takım olumsuzluklara da sebep olacaktır.

Eğlence anlayışındaki değişimler sonrası açılan yeni yerlerden biri de pastaneler olmuştur. Pera da açılan birçok pastane Paris'teki lezzetlerini İstanbul pastanelerine de taşımaya başladılar. Bu transfer pastacılık sektöründe kullanılan ve aslen Fransızca olan milföy, profiterol, supangle, krem şanti, petibör, pötifür, baton sale, krem karamel, fru glase, maron glase, kek, ekler, dantel, kup, kuvertür, frambuaz, fandon, draje, bonbon gibi kelimelerin İstanbul Türkçesine girmesine e yol açmıştır. Bu kelimeler günümüzde de hiç yabancılık çekilmeden kullanılmaktadır. Bu durum sadece Kırım Savaşı dönemiyle sınırlı kalan bir anlayış da değildir. Günümüzde dahi bu kavramların dışında birçok kelime yine Türkçe içerisine sokulmakta ve toplum tarafından yine hiç yabancılık çekilmeden kullanılmaktadır. Bu tip kelimelerin en başında ise neredeyse her kesimin aşına olduğu ve yine dilimize Fransızcadan geçen *Pâtisserie* kelimesi en bilinen olanıdır.⁶⁰⁹

Beyoğlu artık, Avrupa'dan çeşitli şekerlemeler, konserveler ve daha birçok ürünün Osmanlıya giriş kapısı oldu. Avrupai tarzda bir mutfak arayışında olan müşterilerine hizmet vermeye çalışan restoranlar menülerine Avrupa tarzı yemekleri eklemeye başladılar. Bu tarzda hizmet veren restoranların ilki de yine Beyoğlu'nda açılan Sponik olmuştur.⁶¹⁰ Bu yeni tüketim tarzı da bazı kişilerce hoş karşılanmamıştır. Bayar'ın da değindiği üzere Ahmed Rasim, Sponik adlı restoran için çok ağır eleştiriler yöneltmektedir. Rasim, Frenklik hevesine kapılanlara züğürt yakıştırması yaparken, restoranın ne kadar pis bir yer olduğunu da söylemekten geri durmamıştır.⁶¹¹ Tüketim

⁶⁰⁸ Özdemir, s. 19-20.

⁶⁰⁹ Türker s. 25.

⁶¹⁰ Boyar ve Fleet, s. 321.

⁶¹¹ Ahmet **Rasim**, *Şehir Mektupları*, (Ed. Nuri Akbayar), İstanbul 2005, s. 206.

sadece restoranlarla sınırlı kalmamıştır. Yeni ve seçkin mağazalar açılmış, varlıklı ailelere Avrupa'dan gelme pahalı birçok eşyayı satmaya başlamışlardı. Sadece bununla kalınmıyor gelecek yeni malların reklamları da yine buralarda yapılıyordu. Tüketim alışkanlığı Beyoğlu'ndan başlayıp yine başkente yayılmaya başladı. Yüzyılın sonlarına doğru da İstanbul, ne aranırsa aransın bulunabilecek bir kent haline geldi.⁶¹² Yine özelinde Beyoğlu, Avrupa lokanta ve kahvehaneleriyle, en basit gündelik ihtiyaçlardan, en pahalı zevk unsuruna kadar her şeyi Avrupa'dan tedarik eden gösterişli mağazaları, gece hayatı ve eğlenceleriyle Avrupa hayatının küçük bir numunesi haline gelmiştir. Özellikle Paris örnek alınmaktadır. Giyim ve kuşam konusunda Paris'i takip eder.⁶¹³

Osmanlı İmparatorluğu Kırım Savaşıyla adeta yeni bir dünya ile tanıştı. Her geçen gün artan modernliği sayesinde de bir cazibe merkezi haline gelen Beyoğlu, her zaman kıskanılan bir semt olmayı başarmıştır. Bu durum dolayısıyla birçok kıskançlığa sebep olmuştur. Örneğin II. Dünya Savaşı sırasında alınmaya başlanılan Varlık Vergisi uygulaması sırasında Beyoğlu semtine negatif bir ayrımcılık uygulanmıştır. Özellikle Levanten ve azınlıkların hedeflendiği uygulamada bu kişilerden yüksek oranlarda vergiler talep edilmiştir. Özellikle ülke ticaretinin büyük bölümünü ellerinde tutan gayrimüslimlerin tasfiyesine çalışılmıştır. Bu durum ekonominin Türkleştirilmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu vergi uygulaması sonrası Beyoğlu'nda oturan Levanten ve azınlıklar ülkede istenmeyen ikincisi sınıf vatandaş olduklarını anlamışlardır.⁶¹⁴ Öte yandan bu yenedünya Osmanlı zarafetiyle birleşerek yeni bir kültür harmanı oluşturdu. Bu oluşum her geçen gün kapsamını daha da genişletti. İşte bu kapsamın merkezinde Beyoğlu oturmaktadır. Beyoğlu'nda oluşan kültürel değişim, buradan ülkenin geneline yayılmıştır. Günümüzde dahi Beyoğlu yeni tarzların Türkiye'ye girdiği ilk kapı olma özelliğini ve o günkü popülerliğini korumaktadır.

⁶¹² Ebru ve Fleet, s. 347.

⁶¹³ Özdemir, s. 18.

⁶¹⁴ Türker s. 76.

4. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI VE DÜNYA

Kırım Savaşı, yakın tarihin en önemli dönüm noktalarının başında gelmektedir. Toplam da yedi cephede meydana gelse de savaşta birçok devlet ve millet mücadele etmiştir. Avusturya-Macaristan, Prusya, Amerika ve İsveç gibi devletlerin bile neredeyse dâhil olma durumunda bulundukları bu savaş bir bakıma Birinci Dünya Savaşı'nın öncüsü konumundadır.⁶¹⁵ Bu yönüyle Kırım Savaşı, yenedünya düzeninde yer edinmek isteyenlerin taraflarını belirlemeleri noktasında birçok devletin dış politikalarına yön vermiş önemli bir savaştır. Gerektiği kadar önem verilmesi de 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun Rusya'ya karşı kazandığı tek savaş⁶¹⁶ olan Kırım Savaşı 1815 yılında sona eren ve Fransız İhtilal Savaşları ve Napolyon Savaşları'yla, Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemin en geniş kapsamlı savaşıdır.⁶¹⁷

4.1. Dünya Kamuoyunun Savaşa Bakışı

Kırım Savaşı'nın, Osmanlı dünyasındaki yeri çok ayrıdır. Her bölge bir devlet için önemlidir ama Kırım'ın önemi her şeyden daha fazladır. Örneğin Anadolu'daki Sinop, Kırım'a İstanbul'dan daha yakındır. Birçok karasal avantajının yanı sıra, Karadeniz'i bir iç deniz haline getirmesi bakımından da önemlidir. Bu nedenle Kırım kaybedilmesi en az elde edilmesi kadar önemli bir durumdur. Osmanlı Kırım'ı kaybettiği Küçük Kaynarca Antlaşmasından (1774) beri, Rusya ile yaptığı savaşları, “Kırım geri alınmadıkça kılıç kınına girmeyecek” sloganıyla yürütülmüştür.⁶¹⁸ Fakat Osmanlı için

⁶¹⁵ Özcan, s. 53.

⁶¹⁶ Gencer, s. 157.

⁶¹⁷ Ponting, s. 517.

⁶¹⁸ Aydın, “Barışı Olmayan ...”, s. 1.

bu kadar önemli olan bir yere, Türk tarihçiliğinde gereken önemin verilmediği açıktır. Savaş ile ilgili çalışmalar giderek artsa da istenilen duruma henüz gelmemiştir.

Savaşın bitimiyle beraber, Osmanlıyı sosyal ve siyasi açıdan çok derinden etkileyen bu savaş için birçok eser yazılmış ve bu eserler yaşanan olayları olanca çıplaklığıyla anlatmıştır. Savaşın nedenleri, savaş için yapılan hazırlıklar, savaş esnasındaki olaylar, mücadelenin bitişi gibi birçok durum eserlere işlenmiştir. Devletin son dönemine doğru bir azalma gösterse de özellikle gazavatnamelerde kendisine yer bulmayı başarmıştır.⁶¹⁹ Bu konuda özellikle Salih Hayri'nin Kırım Zafernâmesi (Hayrabat) isimli yaklaşık 4500 beyitlik mesnevisi, Ahmed Rıza'nın 1869'da tamamladığı mesnevi tarzındaki Manzume-i Sivastopol adlı eseri ve Süleyman Şadi'ye ait olan yaklaşık 280 beyitten oluşan ve yine mesnevi tarzında yazılmış olan Muzaffernâme adlı eserleri önemli sayılabilir.⁶²⁰

Bunların dışında daha birçok manzum ve mensur eserler sayılabilir. Ayrıca, savaş için birçok türkü, ağıt ve marşlarda yazılmıştır. Bu konuda en bilinen ve en meşhur olanları Sivastopol üzerine yazılanlardır. Savaş, imparatorluğu çok büyük şekilde etkilediği için adeta, Türk edebiyatı dönemleri arasında kendisine “1853-1856 Kırım Harbi Edebiyatı” şeklinde isimlendirilebilecek bir edebi dönemde oluşturmuştur, denilebilir.⁶²¹

Kırım Savaşı, Türk tarihçiliğine oranla dünya tarihçiliğinde kendisine en çok yer veren savaşlardandır. Özellikle Rusya tarafında savaşa ayrı bir parantez açılmıştır. Dönemin Rus tarihçilerini savaşı açıklarken toplumsal ve ekonomik etkenleri göz ardı edip kişileri ve olaylardaki yanlışları ön plana çıkarmışlardır. Burada amaç savaşın tüm suçunu karşı tarafa yıkabilmektir. Bolşevizm ile beraber farklılaşan tarih algısı Kırım Savaşı'na yaklaşımı da farklılaştırmıştır. Artık savaşın sosyo-ekonomik yönüne de odaklanılmaya başlanılmıştır. 1870 ile beraber Sovyet tarihçiler savaşın Osmanlı cephesine de eğilmeye başlamışlardır.⁶²²

Çarlık dönemi eserlerinde Kırım Savaşı yerine Doğu Savaşı (Vostochnaya Vayna) kelimeleri kullanılmıştır. Bu isimlendirme savaşı doğu sorunu ile ilgilendirmeye

⁶¹⁹ Kürşat Kamil Şahin, “Kırım Harbi’ni Konu Edinen Gazavât-nâmelerde Edebi Savaş Tasvirleri”, *International Journal of Science Culture and Sport (IntJCSC)*, Sayı 3, Temmuz 2015, s. 701.

⁶²⁰ Şahin, s. 703-704-705.

⁶²¹ Çakır, s. 1836-37.

⁶²² Candan Badem, “Rus Ve Sovyet Yazımında Kırım Savaşı”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 155, Kasım 2006, s. 16.

yaramakla beraber bir kavram yanılgısıdır. Çünkü savaş sadece doğu da değil Tuna'dan Kırım'a kadar birçok bölgede gerçekleşmiştir ve dönemin anlatımlarında Osmanlıya da ikincil bir rol biçilmiştir.⁶²³ Çünkü Çarlık Rusya dönemi tarihçileri kendileri için gerçek rakibin İngiltere ve Fransa olduklarını düşünüyorlardı. Bu yüzden Osmanlının rolü arka plana itilmiştir. Bununla da kalınmamış Osmanlı kuvvetlerinin bilgisini de küçümsemişlerdir. Çarlık dönemi tarihçilerinin, Osmanlı adına tek olumlu yanı Osmanlı ordusunun savaşçı niteliklerini övgüyle ve takdirle karşılanmış olmasıdır.⁶²⁴

Çarlık Rusya dönemi tarihçilerine göre savaşın sorumluları İngiltere ve Fransa'dır. Rusya'nın savaşta aldığı yenilginin sebebi olarakta Çar I. Nikolay'ın ve dönemin başta ekonomik şartların olumsuzluğundan değil, komutanların yanlışlarında ve yine müttefiklerin taktiksel açıdan üstünlüğünde aramışlardır. Tabi bu durum sadece Ruslara özgü değildir. O dönem tarihçilerinin birçoğu alınan yenilginin faturasını başkalarına yüklemeye çalışıp, kendi idarecilerini savunmuşlardır.⁶²⁵ Çarlık dönemi Rus tarihçilerinin Kırım Savaşına bu denli eğilmelerinin sebepleri arasında hiç kuşkusuz savaşın içerisinde bizzat bulunmuş ve burada gördükleri sonrası yazar olmaya karar veren Tolstoy'un etkisi vardır. Savaşı diğerlerine göre biçim, ifade ve üslup açısından çok daha modern olarak ifade etmesi, tarihçilerin bu savaşa eğilmelerini sağlamıştır. Sovyet eleştirmenlerce savaş döneminde bile anti militarist ve pasifist gibi gösterilmiş olsa da⁶²⁶ Tolstoy yazdıklarıyla, tarihçilere yön vermeye başarmıştır.

Kırım Savaşı hakkında ilk Rusça telif eserler, savaşa katılan Rus generallerin eserleridir. Bu eserlerden biri Kars'ın alınmasını konu edinen Muravyov'un anılarıdır. Muravyov, eserinde İngiliz subayların yayınlanan anılarına göndermeler yaparak ayrıntılarla boğulduklarına yer verirken Türklerin ise doğru dürüst hiçbir şey yazmadıkları söyleyerek eleştirmektedir. Muravyov'un yanı sıra Pyotr Alabin, A.S. Korsakov, Albay Mihail Luhitin, General Yakov Baklanov, General Nikolay Uşakov gibi birçok subayda eserler vermiş ve bu "Doğu Savaşı"nda Çar I. Nikolay'ı haklı göstermeye çalışmışlardır. Bu haklılık karşısında da Rusya'nın Batı da kendisine destek verecek bir gücün bulunmaması üzerine, Çar I. Nikolay'ın, Osmanlıya karşı açıkça Asya'dan bir

⁶²³ Badem, "Rus Ve Sovyet...", s. 17.

⁶²⁴ Özgür Yıldız ve Canan Karaçağıl, "Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme (1853-1856)", *International Journal of Social Science*, Cilt 5, Sayı 1, Şubat 2012, s. 283

⁶²⁵ Badem, "Rus Ve Sovyet...", s. 18.

⁶²⁶ Tolstoy, s. 216-217.

destek bulma çabasını ve İran'ın Rusya yanına çekilmesinin önemli bir adım olduğuna⁶²⁷ da yer yer değinilmiştir.

Rus tarih yazımında ön plana çıkartılan en önemli noktaysa, yenilgiyle sonuçlanmasına rağmen Sivastopol ile ilgili çalışmalardır. Sivastopol kuşatması sırasındaki meydana gelen ateş yoğunluğu, I. Dünya Savaşı'ndaki ateş yoğunluğuna eşittir. Bu nedenle neredeyse bir yıl boyunca Sivastopol'da direnmeyi başaran Ruslar, Sivastopol savunmasını yurt severliğin gözde bir teması olarak işlemişlerdir.⁶²⁸ Ruslar bu yenilgiyi tarihlerinde bir utanç olarak değil övgüyle bahsetmişlerdir. Sivastopol'da yaşananları unutturmamak için Petersburg Sanat Okulu hocalarından, Odessalı ressam Franz Alekseyeviç Ruba, Sivastopol'un en kanlı çatışmalarının anlatıldığı bütün savaş alanının panoramik görünüşünü film şeridinden izler gibi tuvale aktarmış ve ortaya önemli bir eser çıkarmıştır. Eserine ise Panorama ismini vermiştir. Bunun dışında yine Alman ressamların yaptığı 14 metreye 115 metre tuval üzerine çizilen Sivastopol resimleri de, 1904 yılında Sivastopol'a getirtilmiş ve müzelerde sergilenmiştir.⁶²⁹

Rusların Kırım Savaşı ile alakaları sadece Sivastopol ile ilgili kısımlar değildir. Sonuçları itibariyle Sinop baskını da gerek Osmanlı gerekse Rusya tarafından işlenilmiştir. Çünkü Sinop baskını taraflar istemese de adeta bir haysiyet mücadelesi şekline dönüşmüştür.⁶³⁰ Sinop baskını sonuçları itibariyle Osmanlı adına hüzünlü bir sonla bitmiştir. Fakat bu hüzünlü olay her yıl Sinop şehrinin merkezinde küçük çaplı törenlerle anılarak geçiştirilmektedir.⁶³¹ Rusya cephesindeyse tarihçiler bu tarihi zaferlerini sürekli gündemde tutmakta okul kitaplarıyla da gelecek kuşaklara aktarmaktadırlar. Her yıl düzenledikleri önemli etkinliklerle hafızalarını diri tutan Ruslar, zaferlerinin 150. yılı dolayısıyla Sinop baskınında Rusya adına başrolde yer alan Amiral Nahimov adına bir pul bastırıp aynı zaman da Sivastopol meydanının en görkemli ve güzel yerine Amiral Nahimov 'un yer aldığı bir de anıt inşa etmişlerdir.⁶³²

⁶²⁷ Sıtkı **Uluerler**, "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Rus-İran Yakınlaşmasına Karşılık Osmanlı'nın İngiltere İle İzlediği Politikanın Esaslar", *Fırat Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, Ocak 2008, s. 333.

⁶²⁸ Badem, "Rus Ve Sovyet...", s. 22.

⁶²⁹ Detaylı bilgi için bkz; Kırım Savaşı Müzesi 1854-1855 Sivastopol Savunması Panoraması, vatan.kirim.net.

⁶³⁰ İlber **Ortaylı**, "160'ıncı Yılında Kırım Savaşı", *Milliyet Gazetesi*, 12.05.2013.

⁶³¹ Sinop baskını konusunu işleyen resimler için bkz; Hüsnü **Tengüz**, *Osmanlı Bahriyesinin Mazisi*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul 1995.

⁶³² Nejat **Tarakçı**, "Sinop Baskınının Bilinmeyenleri", *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Nisan 2014, s. 6- 7.

Küçük yaştaki Rus çocukları "Ulusal Rus Kahramanı" Amiral Nahimov'un anıt ya da heykellerinin yanına götürülüyor ve buralarda poz verip fotoğraf çektiriyorlar. Ayrıca en görkemli meydanlarda yer alan bu anıt ya da heykellere her gün taze çiçeklerde bırakılmaktadır.⁶³³

Kırım Savaşı sırasında Ruslar, resim sanatını da bir propaganda aracı olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla propaganda gereği her zaman kazanılan zaferlere yer vermişlerdir. Örneğin Kars şehri yakınlarında yapılan Kürekdere Muharebesi'nde toz duman içinde bulunan az sayıdaki Osmanlı askeri, sayıca üstün durumda bulunan Rus askerlerine direnmeye çalışırken resmedilmişlerdir.⁶³⁴ Rusya'da deniz ressamlığı ile ilgili konularda başı çeken İvan Ayvazovski de eserlerinde Rusların aldıkları başarıları öne çıkarmış, Sinop Baskını ve Sivastopol Savunması⁶³⁵ adlı çalışmalarıyla, Rus propagandasına hizmette bulunmuştur. Ayrıca Ruslar, Osmanlı çatısı altında yaşayan Türk, Kürt ya da Rumları yerel giyimleriyle gösteren portreler çizmişlerdir. Askere alınan Türkler isimli bir resimde sanatın bir türü olan farklı sayıda luboklar ve Nikolay A. Stepanov'un karikatürleri de Rusları birer kahraman, Türkleri ise birer düşman olarak göstermişlerdir.⁶³⁶

Bolşevik tarihçi Mihail Nikolayeviç Pokrovskiy, 1908 tarihinde yayınladığı bir makale ile ilk defa Kırım Savaşı'nı Marksist bir bakış açısıyla ele almıştır. Bu makale Rusya'nın Kırım Savaşı'na bakışını, karşı tarafı suçlayıcı olmaktan çıkarıp, Çarlık Rusya'sının saldırgan bir dış politika izlediğini belirtmesi bakımından önemlidir.⁶³⁷ Bu yeni yaklaşım Rus tarihçiliğine yeni bir yön vermekle kalmamış, Kırım Savaşı'nın daha doğru bir şekilde tatbiki için önemli bir başlangıç olmuştur.

Kırım Savaşı bazı kişi ve çevrelere göre gereksiz bir savaştır. Öyle olsa bile sorumluluğun sadece Osmanlı ve müttefiklerine yüklenilmesi ve tek suçlu olarak onların gösterilmesi doğru bir bakış açısı değildir. Bu anlamda Pakrovskiy'nin makalesi bir dönüm noktası olarak görülebilir. Çünkü zaten savaşın bir numaralı müsebbibi Rusya'dır. Avrupa'nın lideri olma yolundaki kararlılığı ve hırsı sonucu savaşın

⁶³³ Nilgün Cerrahoğlu, "Kahraman Kent Sivastopol", *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Ekim 2012.

⁶³⁴ Yasemin Dora, "Resim Sanatında Kırım Savaşı", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2016 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 109.

⁶³⁵ Pars Tuğlacı, *Ayvazovski Türkiye'de*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983, s. 13-14-18.

⁶³⁶ Badem, "Rus Ve Sovyet...", s. 19.

⁶³⁷ Badem, "Rus Ve Sovyet ...", s. 18-19.

kaçınılmaz olmasına sebep olmuştur. Savaşın önlenbilmesi noktasında da yine tüm çabaları suya düşüren Rusya olmuştur. Buradaki en önemli nokta hiç kuşkusuz artık savaşın bir numaralı suçlusunu olarak öne çıkan Rusya'nın yavaş yavaş kendi tarihçileri tarafından da dillendirilmeye ve yazılmaya başlanmasıdır.

Ruslar, savaş boyunca propaganda gücünü iyi bir şekilde kullandılar. Dünya kamuoyu da Rusya'ya karşılık Osmanlı lehine tavır takınmıştır. Savaş sırasında başta Alman ve İngiliz basın yayın organları olmak üzere savaş yakından takip edilmişti. Ayrıca bu esnada Rusya'nın savaşı sadece bir din savaşına indirgeme çabaları da tüm basında sıklıkla eleştirilmiştir. Türklere savaşın haklılığı bakımından büyük destekler veren Avrupa basını, uyarılar yaparak Türklerin dikkatli olmaları gerektiğini de bildirmişlerdir. “*Türkiye Telikede*” şeklinde karikatürler yaparak uyarılarını yinelemişlerdir.⁶³⁸ Osmanlı İmparatorluğu ise, savaş boyunca *Ceride-i Havadis* ve *Takvim-i Vekayi* gibi gazetelerle halka savaş hakkında sürekli bilgilendirme yapmışlardır.⁶³⁹

Gerek Rusya gerekse Türkiye, Kırım Savaşının hatıralarını yaşatabilmek ve çekilen sıkıntıları unutturmamak için yer yer çalışmalar yapmaktadırlar. Rusya 2000'lerin başıyla beraber yeniden Kırım Savaşına eğilmeye başlarken, Türkiye'de ise Kırım Savaşı 1970'lerden itibaren sık olmasa da kendisine yer bulmaya başlamıştır. Bu konuda özellikle Sevinç Çokum'un “Hilal Görününce” adlı yoğun bir hazırlık sonrası ortaya konulan eseri, savaşın Türk kamuoyunda yer edinebilmesi ve tutunabilmesi açısından önemlidir.⁶⁴⁰

Kırım Savaşı, dönemin müttefiklerinin de dönem repertuvarlarını etkilemeyi başarmıştır. Sultanların yenilmezliği, kentlerin yenilmezliği ve güzelliği için pek çok marş, galop, polka ve valsler bestelenmiş ve yayımlanmıştır.⁶⁴¹ Bu yapıtların ve savaş marşlarının dışında, dönemin görkemli balolarında özellikle quadrille ve shottishe gibi pek çok popüler dans formları da bestelenerek ve şık edisyonlar halinde piyasaya

⁶³⁸ Gencer, s. 162.

⁶³⁹ Gencer, s. 170.

⁶⁴⁰ Ayvaz **Morkoç**, “Sevinç Çokum'un Hilal Görününce Romanında Kırım Türkleri”, *Turkish Studies*, Cilt 6/4, 2011, s. 221.

⁶⁴¹ Emre **Aracı**, “Kırım Savaşı'nın Unutulmuş Besteleri ve Bestecileri”, *Andante Dergisi*, Sayı 121, İstanbul Kasım 2016, s. 1.

sürülmüştür.⁶⁴² Savaşın neredeyse tüm cepheleri, devrin öne çıkan dans besteleri ve solo piyano eserlerinde anılmıştır. Savaşın yaşandığı coğrafyalar kadar, savaşta öne çıkan komutanlar da bu tarz bestelere konu edilmişlerdir. Komutanlar portreleriyle, notaların kapaklarını süslemişlerdir. Bu komutanlardan kendisine yer verilen komutan ise, Osmanlının ünlü komutanı Ömer Lütfi Paşa olmuştur.⁶⁴³

Kırım Savaşı, adına sadece popüler dans parçaları yazılan ya da cephedeki askerlerin morallerini yükseltmek maksadıyla askeri marşlar yazılan bir savaş değildir. Savaş rüzgârları içerisinde İstanbul'da oluşturulmuş yerli bir operanın da yer aldığı, özgün bazı sahne eserlerinin de doğmasını sağlamıştır. Bunlardan en önemlisi, 26 Nisan 1855 Perşembe gecesi, Naum Tiyatrosunda sahnelenen, müziğini Giacomo Panizza'nın yaptığı Silistre Kuşatması (L'Assedio di Silistria) adlı operadır.⁶⁴⁴ Bu önemli eserler ve çalışmaların yanında bu kadar profesyonelce olmasa da İngiliz Sokak baladlarında (sokak dansı) Kırım Savaşı'nın nedenlerinin neler olduğu, Rusya'nın nasıl uzun süreden beri "masum milletleri" haksız yere saldırılarla yok etmeye çalıştığı gibi konular işlenilmiştir. Yine baladlarda Rusların artık yaptıklarının cezasını çekmesinin zamanının geldiği ve bu yüzden Kırım Savaşı'nın artık bir gereklilik olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu anlatımlarda ise doğal olarak aslan payı İngiltere'ye ayrılmış ve İngiltere "*Robin Hood*" rolünü oynamıştır.⁶⁴⁵

İngilizlerin baladlarında dikkat çeken noktaların başında Rusların ne kadar beceriksiz oldukları yönündeki anlatımlarıdır. Baladlar Rusya'yı çok küçümseyici şekilde anlatmıştır. Örneğin, John Bull The Bear, adlı balad, Rus süvarilerini eşeklere binmiş, başıbozuk aptallar güruhu şeklinde tasvir etmekte ve Rusların süvari güçlerini alaya almaktadır.⁶⁴⁶ Gerek baladların gerekse gerekse destansı anlatımlarda abartılı anlatım ilk göze çarpan unsurdur. Örneğin, Rusların Türklere gücünün yeteceğini düşünüp savaşa

⁶⁴² Doğan Hızlan, "Kırım Savaşını Müzikal Cephesi", *Hürriyet*, .17.11.2002. Bu konuda yapılan müzikleri dinlemek için bkz; Emre Aracı, "Savaş ve Barış: Kırım 1853-56", *Kalan Müzik*.

⁶⁴³ Ömer Lütfi Paşa, birçok bestede kendisine yer bulmayı başarmıştır. Örneğin, Charles Wells'in Omar Pasha's March, Henry William West'in The Omar Pasha Polkas, Stephan Glover'ın Omar Pasha's March ve Henry W. Goodban'ın The Omar Pasha Waltzes adlı besteleri dikkat çekenler arasındadır. Aracı, "Kırım ...", s. 4.

⁶⁴⁴ Aracı, "Kırım ...", s. 4.

⁶⁴⁵ Özkul Çobanoğlu, "Kırım Savaşı'nın İngiliz Ve Türk Kaynaklarına Göre Halk Edebiyatına Yansıması", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 16, Sayı. 16, s. 29.

⁶⁴⁶ Çobanoğlu, s. 31.

girdiği ama İngiltere ve Fransa'nın savaşa katılacağını duyunca korkudan öldüğü, şeklinde anlatımlara sıklıkla rastlanılmaktadır.⁶⁴⁷

Kırım Savaşı, İngiliz milli kimliği üzerinde derin izler bırakmıştır. İngiliz kamuoyu, savaşı İngilizlerin özgürlüğü savunabilmek için Rus ayısına karşı koymak olarak, görmüştür. Savaş sonrası Florence, Alma, Balaklava kızlar için, Inkerman da erkek çocuklar için isim olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Günümüzde de bu isimler yaşatılmaya devam etmektedir.⁶⁴⁸ Ama savaşın bitimiyle beraber İngiliz tarihçiler, savaşın barındırdığı birtakım hataları da öne çıkarmaya başlamışlardır. Mesela Balaklava Muharebesi'nde Hafif Süvari Tugayı'nın müstahkem noktalarına karşı intihara benzetilen hücum emrinin nasıl verildiği halen tartışma konusudur. Rus tarihçilerde İngilizlere benzer olarak savaşın gidişatıyla ilgili yeni tartışma konuları üretmektedirler. Bu tartışma konularından birisi, Rus donanmasının müttefik donanmalarıyla savaşmak yerine kendi gemilerini batırıp, Sivastopol Limanı'nın girişini kapatma meselesidir. Türk tarihçiliğinde ise bu tip tartışmalar henüz çok fazla kendisine yer bulamamıştır.⁶⁴⁹

Piyomente, Kırım Savaşını İtalya birliğine giden yolda önemli bir adım olarak görmüştür. Bu savaş sayesinde İtalya birliğine giden yolda destek vermeleri adına, ön de gelen Avrupa devletlerinin sempatisini kazanmaya çalıştı. Bu konu da haklı olduklarını da kısa vadede öğrendiler. Savaş sonrası da savaşın anılarını yaşatabilmek için Torino Meydanı'nda savaşta ölen askerler için bir anıt inşa etmişlerdir. Anıta ay yıldız figürleri de ekleyerek Osmanlı askerlerinin anılarına da saygı duymuşlardır. Ayrıca savaş devam ederken halkın haberdar olabilmesi için albümler çıkarılmıştır. Hazırlanan albümlerin bazılarında savaşan devletlerin liderleri ya da bölgelerin haritaları, ordu komutanları anlatılarak, halkın haber ihtiyacı karşılanmıştır.⁶⁵⁰ Her şeye rağmen günümüz İtalya'sında, halka Kırım Savaşını hatırlatacak simgesel yerler çok azdır. Torino da dikilen anıttan başka yine Torino da Sebastopoli Yolu ve İtalyanların katıldığı tek önemli çarpışmanın adını taşıyan Cernoia Yolu vardır. Fakat İtalyan birliğinin tamamlanması için girişilen Napoli'nin fethi, Venedik'in Avusturya'dan alınması ve 1870 Roma'nın alınması gibi gelişmeler, Kırım Savaşını gölgede

⁶⁴⁷ Çobanoğlu, s. 31.

⁶⁴⁸ Figes, s. 481.

⁶⁴⁹ Badem, "Rus Ve Sovyet...", s. 23.

⁶⁵⁰ Dora, s. 100.

bırakmıştır. İtalyan kamuoyu modern İtalya'nın böylece ortaya çıktığını öne sürerken, Kırım Savaşı, İtalyan milliyetçilerce anılmaya layık görülmemektedir. Çünkü İtalyanların Kırım Savaşı'nda göz alıcı galibiyet ya da çok ağır mağlubiyetleri yoktur.⁶⁵¹

Fransa da ise, dönemin girişimcilerinden Alexandre Chauvelot'un, Kırım Savaşı'nın popülerliğinden yararlanıp yaptığı Malakoff Kulesi önemlidir. Taşra Fransa'sının birçok köy ve kasabasına da bu kulelerden inşa edilmiştir. Birçok yerde Malakoff isminde cadde ve sokaklar, sayısız semt, bulvar, cadde, köprü ve metro istasyonu ve savaşa katılan komutanların isimlerinin geçtiği birçok yer bulunmaktadır. Fransızlara göre bu savaş Fransızları yeniden Türklerle buluşturmuştur⁶⁵² ve Osmanlının Avrupalı ve Avrupa yanlısı olduğunu kanıtlamıştır. Fakat günümüz Fransa'sında Kırım Savaşı gerektiği önemi görmemektedir, hatta unutulmaya yüz tutmaya başlamış bir savaştır.⁶⁵³

Osmanlı İmparatorluğu ise bu denli önemli bir savaşın unutulmaması için savaştan sonra dağıtılmak üzere 60.000 adet Kırım madalyası, 13.682 adet Silistre Madalyası, 20.000 adet Kars madalyası, 126.138 adet Umum madalyası yani toplamda 220.000 adet madalya imal etmiştir.⁶⁵⁴ Kırım Savaşı'yla ilgili madalyaları Belçikalı sanatçı Laurent Joseph Hart yapmıştır. 1851 yılında Sultan Abdülmecit için Tanzimat Madalyası diye bilinen epey süslü bir madalya yapmış olan Hart, Kırım Savaşını yeni bir iş imkânı olarak görmüş ve 1 Temmuz 1854'te Sultan'a yolladığı bir mektupta, Batı Avrupa'nın barbar Ruslarla savaşının nümizmatik bir tarihini, yaratmayı hedeflediğini belirtmiştir. Böylece ön yüzlerinde Sultan Abdülmecid'in portresinin yer aldığı Sinop, Büyük Silistre, Tuna ve Büyük Kars adıyla dört madalyalık bir seri yapılmıştır.⁶⁵⁵

Batı tarzında üretilen bu madalyalarda, Osmanlı ilk defa Latin harfleri kullanmıştır. İngilizler için hazırlanan madalyaların üzerinde “*Crimea 1855*” yazısı ve İngiliz bayrağı, Fransızlar için olanların da “*La Crimée 1855*” yazısı ve Fransız bayrağı, Sardunyalılar için hazırlananlardaysa “*La Crimée 1855*” yazısı ve Sardunya bayrağı yer almıştır. Benzer madalyalar İngiltere tarafından da yapılmıştır. Madalyalarda dikkati

⁶⁵¹ Figes, s. 484.

⁶⁵² Fransızlar, Kırım Savaşı'nda Osmanlı askerlerinin direniş ve başarılarından etkilenmişler ve Osmanlı askerleri hakkında birçok şiirler yazmış, besteler yapmışlar ve Osmanlı askerlerine, halkına ve Sultan'a olan sempatilerini mektuplara dökmüşlerdir. Bkz, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR. SFR. 4., Dosya no: 11, Gömlek no: 1-16.

⁶⁵³ Figes, s. 483.

⁶⁵⁴ Kemal Hakan **Tekin**, “Kırım Savaşı Osmanlı Hatıra ve Asker Madalyaları”, *Journal of World of Turks*, Cilt 6, No 1, 2014, s. 282-283.

⁶⁵⁵ Tekin, “Kırım Savaşı ...”, s. 283.

çeken nokta yer yer diğer ülke bayraklarına da yer verilip, ittifaka göndermeler yapılmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu da madalyaları hem bir taltif hem de dört farklı ülkenin birbirlerine yakınlaşmalarının maddi bir sembolü olarak görmüştür.⁶⁵⁶

Son dönemlerde eski önemini yitiren Kırım Savaşı, özellikle Avrupa’da hafızaları tazelemek ve canlandırmak maksadıyla edebiyat, sanat, müzik gibi dallarda yer bulmaktadır. Örneğin, dünyaca ünlü İngiliz heavy metal grubu olan Iron Maiden grubu, Piece of Mind adlı albümünde Kırım Savaşı’nı anlatan The Tropper adlı bir şarkıya da yer vermiştir.⁶⁵⁷ Öte yandan madalyaların dışında daha çok başarılarıyla ön plana çıkanlara verilmesi için 1852 yılından beri Mecidi Nişanı denilen bir nişan hazırlatılıyordu.⁶⁵⁸ Bu nişan ve madalyalar Sultan Abdülmecid’in ölümünden sonra dahi, dış siyasette önemini korumuştur. Osmanlı bu savaştan sonra uluslararası siyasette kendisine yer açabilmek için Kırım Savaşı madalyalarını kullanmıştır. Hatıra madalyalarının üzerlerindeki imgelerden, padişahın yabancı devlet nişanlarını kabul edişine ve askeri madalyaların tasarımından müttefiklere nişan verilmesine kadar genel olarak bakılırsa, Osmanlının varoluş iddialarını bu imgelerle gösterme konusunda ne kadar başarılı olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.⁶⁵⁹

Kırım Savaşı, 19. yüzyılın en büyük savaşı olmasının yanı sıra dönemin iki büyük gücü olan İngiltere ve Rusya’nın, rakip olarak girdiği tek savaştır. Savaş sonucunda iki

⁶⁵⁶ Tekin, “Kırım Savaşı ...”, s. 295. Ayrıca İngiltere Kraliçesi savaşın bitimiyle beraber Osmanlı askerlerine madalya vermek istemiş, Osmanlı da Kırım Birinci Ordu Kumandanı olan İngiliz General Salles’e birinci rütbeden Mecidiye Nişanı vermiştir. Yine Osmanlı İmparatorluğu Kırım Savaşı’na katılan İngiliz askerlerinin anısına Galatasaray’da bir kilise inşa etmek istemiştir. Detaylı bilgi için bkz; Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856), s.288-289.

⁶⁵⁷ Şarkının sözleri, Alfred Lord Tennyson’un Kırım Savaşı’ndaki Balaklava Muharebesini anlatan Charge of The Light Brigade (Hafif Süvari Alayının Hücumu) adlı şiirinden esinlenerek yazılmıştır. Şiirin Türkçeye çevrilip, uyarlanmış bir kısmı şöyledir:

Karşılık vermek değil onların işi,
Ya da sorgulamak herhangi bir şeyi,
Savaşıp ölmek hepsinin kaderi...
Hepsi ölümün vadisine
Sürdü atlarını altıyüzü de...

Bu parça Iron Maiden grubunun konserlerinde vazgeçilmez parçalarındandır. Konserlerde şarkının girişinde Bruce Dickinson genellikle bir Birleşik Krallık bayrağı da sallamaktadır. Bu konu hakkında bkz; www.wikipedia.com. (Erişim Tarihi 7 Mayıs 2016). Ayrıca bu konu hakkında 1936 ve 1968 yıllarında çekilmiş The Charge of the Light Brigade, adında iki adet film de bulunmaktadır. Yine günümüz popüler kültüründe Leo Tolstoy’un The Sebastopol Sketches (Sivastopol Skeçleri) adlı derlemesi ve Rusya tarihi hakkındaki bilgilerini özenli bir anlatımla tarihi romanlara çevirmeyi başaran Jasper Kent’in Çarın Laneti adlı kitabı da, savaşın hatırlanabilmesi için önemli olarak görülmektedir.

⁶⁵⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.} DVN.MHM., Dosya no: 16, Gömlek no: 77, (00-09-1272).

⁶⁵⁹ Kemal Hakan **Tekin**, “Osmanlı Devletinde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, No 28, Aunum II 2014, s. 4004.

devletinde birbirlerine karşı stratejik olarak, önemli bir üstünlük yaratmamaları iki devletin rekabetinin boyutlarını tüm dünyaya gösterdi. 19. yüzyılın sonlarına doğru İran ve Orta Asya toprakları yüzünden tekrar karşı karşıya gelecek bu iki devlet daha sonra sorunlarını çözüp I. Dünya Savaşı'nda aynı safta yer alacaklardır.⁶⁶⁰

Kırım Savaşı geniş ve tam manasıyla bir Avrupa savaşına dönüşmeden noktalandığı için kısa ve orta vadede dünyayı etkileme konusunda belirli sınırlar içerisinde kaldı. Ama uzun vadede Avrupa savaşın etkilerini derinden hissetmiştir. 1859-1871 arası dönem de Avrupa'da dört adet savaş çıkmıştır. Çıkan savaşlar haritaların yeniden çizilmesine sebep olurken, İtalya ve Alman birliklerinin birleşmesi, Fransa'nın mağlubiyetine yol açtı. Dünya kamuoyu Kırım Savaşı'nı "*Avrupa Uyumu*"nu bozan bir savaş olarak görülmeye başladı.⁶⁶¹ Görüldüğü gibi Kırım Savaşı uluslararası ilişkilerde bir dönüm noktasını teşkil eder. Savaş gerekse Rusya'nın gerekse Avusturya'nın dünya kamuoyunda büyük devlet olarak önemini azaltmıştır. Avrupa uluslarının arasındaki dengeyi değiştirmiştir. Avrupa'da zarların yeniden dağıtılmasına sebep olmuştur. Avrupa'nın büyük devletlerinin dünya dengeleri ve ferdi çıkarları adına yeni politikalar üretmeye başladığı bir döneme girilmesini sağlamıştır. Kavgadan kaçan Avusturya artık ikinci plana düşmüştür. Kırım Savaşı bu yönüyle kesin sonuçlu bir savaştır.⁶⁶²

4.2. Kırım Savaşı'nın ve Dünya'ya Getirdiği İlkler

Kırım Savaşı gerek Osmanlı adına gerekse dünya adına birçok ilki de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda ilklerin savaşı olarakta anılmaktadır. Her şeyden önce Kırım Savaşı, ortaya çıkışı bakımından kamuoyu tarafından tetiklenmese de teşvik edilen ilk Avrupa savaşıdır.⁶⁶³ Kamuoyunun her geçen gün savaşta olup bitenleri merak etmesi üzerine dünya basını savaşa giderek artan bir önem göstermişlerdir. Savaş basın yoluyla baştan sona izlenen ilk savaş olarak dünya tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.⁶⁶⁴ Kırım savaşı 19. Yüzyılın en büyük savaşı olmasının yanı sıra "modern savaş" tipinde ortaya çıkaran ilk savaş olmuştur. Müttefik piyadeleri büyük oranda modern, seri atışlı ve yüksek hızlı tüfekleri kullanmaya başlamışlardır. Müttefiklerin sahip oldukları bu teknik üstünlük, savaşın en can alıcı noktalarında ön plana çıkmıştır. Savaşın bitimine

⁶⁶⁰ Ponting, s. 521-522.

⁶⁶¹ Ponting, s. 522.

⁶⁶² Detaylı bilgi için bkz; Palmer, aynı eser.

⁶⁶³ Gencer, s.162.

⁶⁶⁴ Yıldız ve Karaçağıl, s.274.

doğru cepheye sürülen modern zırhlı gambotlar (yüzen topçu bataryaları) ve zırhlı, demir gövdeli deniz gemiler deniz savaşlarının da gelecekte alacağı yönü göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.⁶⁶⁵

1853-1856 arası dönemde gerçekleşen ve XX. Yüzyılda çıkacak olan dünya savaşlarının bir ön denemesi niteliğinde olan Kırım Savaşı⁶⁶⁶ Napolyon Savaşlarıyla Birinci Dünya Savaşı arası dönemde bütün Avrupa'yı kapsayan ve ikiden fazla büyük gücün katıldığı ilk savaştır. Tarafsız kalmaya çalışan ülkeler bile savaşın etkilerinden kurtulamamışlardır. Ayrıca Kırım Savaşı, modern çağın ilk mevzi savaşıdır. Silah teknolojisinde yaşanan gelişmeler sayesinde siyasette de çığır açan bir savaştır. Kırım Savaşı ile beraber uluslararası ilişkilerde idealler yerine menfaatler ön plana çıkmaya başlamış ve gerçekçi siyaset modeli geliştirilmiştir.⁶⁶⁷ Osmanlı İmparatorluğunun da içinde yer aldığı modern savaş muhabirliğinin de ilk örneği yine Kırım Savaşı'dır.⁶⁶⁸ Bu anlamda ilk savaş muhabiri de William Howard Russell'dır. Savaşı iki yıla yakın zaman yakından gözlemlemiştir. Russell, 1842 yılında Times dergisine katılarak mesleğe adım atmıştır. Kırım Savaşı, sayesinde de büyük üne kavuşmuştur. Aslında Russell, Kırım Savaşına gönderilen birçok savaş muhabirinden sadece birisiydi ama gerek mesleğindeki başarı grafiği gerekse Kırım Savaşı muhabirliği döneminde, o dönemin gazetecilik anlayışına bağımsız ve meydan okuyan yeni bir tarz getirmesiyle diğerlerinden ayrılmaktadır.⁶⁶⁹ Bu yeni tarz hiç kuşkusuz ilerisi için de örnek alınacak bir durumdu. Savaşın öneminden dolayı kamuoyu, cepheden sürekli haberler almak istiyordu. Savaş muhabirleri bu isteğe büyük ölçüde cevap veriyorlardı. Ama savaşta yaşananları fotoğraf karelerinde de görmek isteyenler vardı. Bu ve bazı diğer konular da ortaya Roger Fenton'u çıkardı. Asıl mesleği avukatlık olan Roger Fenton, İngiliz hükümeti tarafından, yaşanan askeri kayıplar karşısında oluşabilecek olumsuz kamuoyu baskısını engellemek düşüncesiyle, Kırım Savaşını fotoğraflamak için Thomas Agnew ve son firması sponsorluğunda görevlendirilmiştir. Fenton'a uygulanan tek şart ceset fotoğrafı çekmeyecek oluşudur. Dört asistanı ile at arabasıyla yola çıkan Fen ton, resimlerinde ıslak plaka yöntemi kullanmış ve 3 ile 20 saniye arasında değişen poz

⁶⁶⁵ Ponting, s. 519.

⁶⁶⁶ Mustafa Aydın, "Kırım Harbi Esnasında Osmanlı-İran İran-Rus İlişkileri (1853-1855)", *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007 s. 131.

⁶⁶⁷ Gencer, s. 152.

⁶⁶⁸ Hayri Çetinkuş, "Türkiye'de Savaş Muhabirliği", *TRT Akademi*, Cilt 2, Sayı 3, Ocak 2017, s. 334.

⁶⁶⁹ Aydın, "Avrupa Savaş ...", s. 10-11-12.

süreleriyle 360 adet fotoğraf çekmiştir.⁶⁷⁰ Bu fotoğraflar son zamanda Dünya'nın Irak'ta tanıştığı ve zirvesinin yaşadığı savaş meydanından gerçek görüntülerin ilk örnekleri olması bakımından da ayrıca önemlidir. Bu bağlamda, İngiltere Kraliyet Fotoğraf Cemiyeti ve onursal sekreteri olan Fenton, Belgesel Savaş fotoğrafçılığının öncüsü olarak kabul edilmektedir. Fenton'un çektiği fotoğraflar savaş alanlarında panoramik fotoğrafların da ilk örnekleridir. Fenton, eşit aralıklarla çektiği fotoğrafları yan yana getirerek savaş meydanında panoramik fotoğraflar oluşturmuştur.⁶⁷¹ Fenton'un çekmiş olduğu fotoğraflar, dönemin mevcut teknolojisi ve uygulanan sansürden dolayı, gerek sivil gerekse askerler üzerindeki dehşeti ve korkuyu değil, çatışma sonrası boş arazileri, çadırların önünde kahve ya da pipo içenleri, adeta piknik yapan insanlar gibi poz veren asker görüntülerinden oluşmaktadır. Fenton'un koleraya yakalanıp, İngiltere'ye dönmesi üzerine, çektiği fotoğraflar; henüz fotoğraf baskı teknolojisinin gelişmemiş olmasından dolayı, *Illustrated London News*'te gravür baskı yöntemi ile basılmıştır.⁶⁷² XIX. Yüzyılın sonlarına doğru bir Alman tarafından icat edilen litografi yani taş basma yöntemiyle fotoğrafların gazete ya da dergilerde yer alması açısından önemli mesafe alındı. Daha sonraları çinko ya da madeni kalıpların etkileme ile işlenilmesi sonucu resimlerin gazetelerde günü gününe yer alabilmesinin önü açıldı.⁶⁷³ Ayrıca çektiği fotoğraflarda üst rütbeli subaylara da yer vermiştir. Bu sayede, ilk savaş fotoğraflarının arasında, Osmanlı komutanları da yer almışlardır.

Kırım Savaşı'nda savaşa il tanıklık eden Fenton, fotoğrafların dışında hem gezisi boyunca hem de savaş içerisindeki bütün gözlemlerini bir gazeteci titizliği ile ele almıştır. İzlenimlerini, notlarını ve değerlendirmelerini mektuplaştırmış, yer yer mektuplarını çizimleriyle desteklemiştir. Fenton'un bu katkısı savaşın bir savaş muhabiri ve fotoğrafçısının gözünden nasıl görüldüğünü öğrenebilmek için de önemlidir.⁶⁷⁴

Savaşta çektiği fotoğraflarla ön plana çıkan bir diğer önemli isim ise James Robertson'dur. 1841 yılında Osmanlı darphanesinde çalışan Robertson, aynı zaman da

⁶⁷⁰ Uğur Günay **Yavuz**, "Savaş Fotoğrafı Tarihinde Dijitalleşme Süreci Ve Fotografik Etkisi", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, Cilt 2, Sayı 2, Nisan 2012, s.79.

⁶⁷¹ Işık **Özdağ**, "Panoramik Fotoğrafın Kökenleri ve Türkiye Örnekleri", *Sanat ve Tasarım Dergisi* 1(1), 2008, s. 109-110.

⁶⁷² Yavuz, s. 79-80.

⁶⁷³ Detaylı bilgi için bkz; *Basın Fotoğrafçılığı*, MEB, Ankara, 2011, s. 4.

⁶⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz, Fenton, aynı eser.

akrabası olan Felix Beato ile beraber Kırım Savaşı'na katılarak fotoğraflar çekmişlerdir. Robertson savaş süresince farklı zamanlarda muhabere alanına giderek fotoğraflar çekmiştir. Özellikle Fenton sayesinde dikkat çekmeye başlayan savaş fotoğrafçılığı, devlet büyüklerinden de destek görmüştür. Fenton'dan etkilenen Napolyon, Fransız Albay ve fotoğrafçı olan Jean Charles, Longlois ile Leon Eugene Mehedin'i 1855 yılında Sivastopol cephesine yollamıştır. Bu fotoğrafçılar Fenton'dan farklı olarak çektikleri fotoğraflarda, savaşın karanlık yüzünü de gözler önüne sermişlerdir. Daha çok savaş alanındaki yanmış ve yıkılmış noktaların fotoğraflarını çekmeyi tercih etmişlerdir.

Fenton'un savaş fotoğrafçılığı konusunda bir çığır açtığı muhakkaktır. Ama bazı kesimler Fenton'un çektiği fotoğrafları çok yapmacık ve gerçekten uzak bulmuşlardır. Hatta bu konuda İngiliz kraliçesi Kırım muhاریplerine ait bir hatıra koleksiyonu oluşturabilmek için Fenton'un çektiği fotoğrafları yetersiz bulmuş ve dönemin bazı ticari fotoğrafçılarıyla anlaşarak, koleksiyon için savaşın çekilen acılarını ve insan maliyetini açıkça gösteren fotoğraflar çekmelerini istemiştir. Çekilen fotoğraflarda romantizm ve duygusallığa yer verilmemesini istemiştir.⁶⁷⁵

Fenton'un çekmiş olduğu fotoğraflar dönemin teknolojik altyapı yetersizliğinden dolayı, sadece savaşı durağan sahneleriyle göstermiş olsa da her şeye rağmen alanında öncü olmasından dolayı övgüyü hak etmektedir.⁶⁷⁶ Fenton'un öncülüğü sayesinde Romanyalı amatör fotoğraf sanatçısı Carol Szathmari, savaşın Balkanlarda geçen kısmını, Türk askerlerinin kamplarını ve Rus Kazaklarının yüze yakın fotoğraflarını çekmiştir. Ayrıca Joseph Cundall ve Robert Howlett tarafından savaşa katılan altı kahramana ait fotoğraflar çekilmiş ve o fotoğraflar o dönemde posta pulu olarakta kullanılmıştır. Yine Durand Brager'de savaş meydanını az da olsa fotoğraflayanlardandır. Yine bu fotoğrafçılarda Fenton'dan farklı bir yol izlemiş ve savaşın soğuk yüzünü fotoğraflarına yansıtmışlardır. Bu noktada da Fenton'un hiçbir fotoğrafında İngilizleri hiçbir şekilde kötü gösterecek bir kareye yer vermemesi eleştirilen bir konu olarakta gündeme gelmiştir. Ama Fenton'un bu işe başlarken kendisine uyması gerektiği konusunda önüne getirilen şartlar ya da daha doğru bir ifade ile kendisine uygulanan sansür veya otosansür durumu da göz ardı edilmemelidir.

⁶⁷⁵ Figes, s. 479.

⁶⁷⁶ Ponting, s. 520.

Gerek Russel gerekse Fenton'un yaptıkları cephe gerisindekilerin meraklarını gidermekten çok iletişim önemini ortaya koyması bakımından çok mühimdir. Çünkü cepheler arası iletişimin sağlanması ve koordineli hareket etme gereği savaş alanlarının olmazsa olmazıdır. Dolayısıyla bu ihtiyaç, Osmanlı İmparatorluğu'nun telgrafla tanışmasını sağlamıştır. Osmanlı neredeyse Batı Avrupa ile eş zamanlı olarak telgraf hatlarına kavuşmuştur. Öyle ki telgraf, Osmanlı'nın Avrupa'dan almış olduğu en hızlı teknolojik transfer olarakta görülmüştür.⁶⁷⁷ Aslında 1847 yılın da Sultan Abdülmecit ilk telgrafi çekmiş olsa da bu durumun çok önemli olarak görülmemiştir. Ama Kırım Savaşı'nın ortaya çıkarmış olduğu haberleşme ihtiyacı, Osmanlı'nın telgraf hatlarına kavuşmasını sağlamıştır. Avrupa, Osmanlı'dan önce telgrafi tanıyor ve kullanıyor olsa da telgrafın aktif olarak kullanılmaya başlanması Kırım Savaşı ile beraber ortaya çıkmıştır.⁶⁷⁸

Osmanlı 1847 yılından itibaren telgrafi önemseydi, ilk telgraf hattı Sultan Abdülmecit'in planladığı şekliyle İstanbul ve Edirne arasına yapılacaktı. Fakat ilk hat Kırım yarımadasını, Varna'ya bağlayan su altı kablosu olmuştur. Savaş insanlık tarihinin değişimini hızlandıran en önemli unsurlardandır. Osmanlı yanında savaşa katılan müttefikler o sırada en uzun deniz altı telgraf hattı olan 340 mil uzunluğundaki kabloyu döşediler. Daha sonra bu hat Varna'dan İstanbul'a kadar uzatılmıştır.⁶⁷⁹

İngilizlerin öncülüğünde yapılan Kırım, Varna arası telgraf hattı için gerekli kablolar Newall&Co fabrikalarınca üretilmiş ve 70 metre derinlikten döşenmiştir. Kablonun dış bölümünde 8 milimetrelık kalınlıkta dış koruma varken, yaklaşık 100 kilometrelık kısım demir bir sargıyla koruma altına alınmıştır. Dokuz ay boyunca aktif olarak kullanılan kablolar denizden çıkartıldığında hiçbir şekilde bozulmaya uğramamıştır. Osmanlı'nın telgraf macerası Kırım Savaşı ile başlasa da Osmanlı, kısa sürede dünyanın en büyük beş telgraf hattına sahip ülkeleri arasına girecektir.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ Neriman Ersoy **Hacısalihoğlu**, "Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi", *Savaşın Barişi: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007 s. 120.

⁶⁷⁸ Hacısalihoğlu, s. 121.

⁶⁷⁹ Roderic H. **Davidson**, "The Advent of the Electric Telegraph in the Ottoman Empire", *Essays in Ottoman and Turkish History 1774-1923*, University of Texas Press 1990, s. 349-50. Osmanlı Devleti savaşın sonucunda Varna'daki bu telgraf hattını satın almıştır. Bkz; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, A.} AMD., Dosya no: 80, Gömlek no: 72, (H-00-00-1273).

⁶⁸⁰ Hacısalihoğlu, s. 123.

Bu hattın dışında, İstanbul, Edirne ve Şumnu'yu da içine alan bir hattın yapımına da padişahın onayı ile başlanılmıştır. Hattın yapımı iki Fransız girişimci M. De La Rue ve M. Blacque adlı kişilere verilmiştir. Hattın kış ayları gelmeden bitirilmesi hedeflenmiş ve 8 bin kese masraf hesaplanmıştır. İlk etapta İstanbul, Edirne, Sofya, Niş, Belgrad ve Edirne –Şumnu hatları yapılacaktır. Telgraf hatları için gerekli 35 bin adet direk Osmanlı tarafından karşılanacaktı. Osmanlı hattın getirisinden dolayı hatta gereken önemi vermiştir.⁶⁸¹

Osmanlının, Avrupa ile ilk irtibatı İstanbul ve Şumnu hattının açılmasıyla olmuştur. Daha sonra hattın genişlemesiyle beraber, Osmanlı ile Avrupa iletişimi her geçen gün daha da artmıştır.⁶⁸² Bu hat 15 Eylül 1855 günü resmen faaliyeti geçmiştir. Fakat ilk telgraflar Fransızca yollanıp alınmıştır. Daha sonra hattın dili Türkçeleştirilmiştir. İlk Türkçe telgraf ise, Edirne'den İstanbul'a 3 Mayıs 1856 Cumartesi günü saat 11,50'de çekilmiştir.⁶⁸³ Kırım savaşı Osmanlı Devleti'nin Batı ile yaptığı ilk savaş ittifakı olarak öne çıkmaktadır. Bu ittifak ileride kurulacak olan NATO'nun da ilk tohumları olarak görülebilir.⁶⁸⁴ Osmanlı telgraf hatları oluşumunu işte bu ittifaka borçludur. Telgrafın kullanımının başka faydaları da olmuştur. 14 Kasım 1854 gecesi Fransa'ya ait 41 gemi Sivastopol'da çıkan bit fırtına da batmıştı. Bunun üzerine Urbain Le Verrier tarafından ilk Avrupa meteoroloji haberleşme ağı kuruldu. 19 Şubat 1855'de Verrier, Paris'te ilk hava haritasını tanıttı. Böylece yine Kırım Savaşı sayesinde bir ilk gerçekleşmiş oldu. Bu hava haritasının ilk kullanımı olmasının yanında, ilk kez bilimsel dayanakları olan bir hava öngörüsüydü. Telgraflarla kurduğu haberleşme ağı sayesinde aldığı bilgileri bir haritaya aktaran Verrier, son 3 saatin verilerine dayanarak rüzgâr ve bulutların hareketlerini ön görmeye başladı.⁶⁸⁵ Verrier'in tahminleri büyük oranda doğru çıkıyordu. Yaptığı işi şarlatanlık olarak görenleri yanıltan Verrier, kısa zamanda III. Napolyon'un dikkatini çekti. Napolyon'un da desteği ile dünyanın ilk meteoroloji ajansını ve araştırma enstitüsünü kurdu. Çabaları sonucu dönemin önde gelen gök bilimcisi olmayı başardı. Gerek telgraf hatlarının kullanımı ve sonrasında meteoroloji

⁶⁸¹ Hacısalihioğlu, s. 122.

⁶⁸² Diren **Çakılcı**, "Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Telgraf İşbirliği: Sicilyateyn/İtalya Örneği" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 13, Sayı 25-26, 2014, s. 55

⁶⁸³ Yazıcı, s. 753-759.

⁶⁸⁴ Tarakçı, s.5.

⁶⁸⁵ Erdal **Şafak**, "Schüssel- Sternbach Hattında Yolculuk", *Sabah Gazetesi*, 3 Ekim 2005.

tahminlerin bildirimleri gerekse bu unsurların sağladığı faydalar, savaşta çok işe yaramış hatta savaşın gidişatının değişmesinde de önemli rol oynamışlardır.⁶⁸⁶

Kırım Savaşı'nın sağladığı bir diğer önemli yenilikte modern hemşireciliğin ortaya çıkışını sağlamaktır. Kırım Savaşı'nın “kazara” çıkmış bir savaş olması, savaşa katılan devletlerin, hazırlıksız bir şekilde cepheye gitmelerine sebep olmuştu. Cephe şartları kolera, tifüs, iskorbit gibi salgın hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Bu noktada ihtiyaç duyulan özellikle iki şey ön plana çıkıyordu. Bunlar ve benzeri sağlık sorunlarıyla uğraşacak sağlık ekibi, ikinci olarakta hastanelerdir.

Kırım Savaşında sağlık personeli ihtiyacının karşılanması noktasında en önemli yeri, modern hemşireciliğin kurucusu kabul edilen Florence Nightingale üstlendi. Beraberindeki 38 kişilik ekibiyle İstanbul'a gelerek burada hizmete başladı.⁶⁸⁷ Soylu ve iyi yetişmiş bir kişi olan Nightingale, sağlık sektörüne, büyük yenilikler katmıştır. Her şeyden önce disiplinli olan Nightingale, İstanbul'daki hastanelere düzen ve temizlik getirmiştir. Dindar ve merhametli kadın olup geceleri kışla koridorlarında elinde gaz lambasıyla yaralı hastaların bakımını yapmasıyla bilinir. Bu yüzden kendisine askerler tarafından “*The Lady with the Lamp*” yani Lambalı Kadın denilmiştir. Yine geceleri bir gölge gibi dolaştığı için “*gece esintisi*” anlamına gelen “*Nightingale*” adı da kendisine yakıştırılmıştır.⁶⁸⁸ Verdiği uğraşlar sonucunda ölüm oranları da büyük oranda düşmüştür. Savaş bittikten sonra ülkesine dönen Nightingale, Fransa'da ilk hemşirelik okulunu açmıştır. 1907'de kendisine liyakat nişanı verilmiş, Türkiye'de adına 1961'de bir hemşirelik okulu açılmıştır. Ayrıca ölümü, sonrası adına yapılan Kırım Savaşı hatıra anıtına da Osmanlı adına para yollanmıştır.⁶⁸⁹ Ayrıca her yıl Florence Nightingale'nin doğum tarihi olan 12 Mayıs günü dünya da Hemşireler Günü olarak kutlanmaktadır.

Hastalara uygulanacak cerrahi müdahalelerde uygulanan ve hastanın operasyon esnasında acı duymasının engelleyen ilk anestezi malzemeleri de Kırım Savaşında kullanılmıştır. Özellikle salgın hastalıklar ya da diğer nedenlerden dolayı kol ya da bacağı kesilen askerlerin acılarını hafifletmek için anestezi yöntemine başvurulmuştur. Özellikle Kloroform, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı imparatorluğunun yaklaşık 1000

⁶⁸⁶ Hacısalıhoğlu, s. 130.

⁶⁸⁷ Torun, “Kırım Savaşı'nda Hasta ...”, s.97.

⁶⁸⁸ İrfan Özfatura, “Florence Nightingale”, *Türkiye Gazetesi*, 11.05.2008.

⁶⁸⁹ “Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)”, s. .300.

kadar askerinin tedavisinde kullanılmıştır.⁶⁹⁰ Kloroform, İngiliz ve Fransız cerrahlar tarafından kullanılmıştır. Anestezi kullanımı, başarı şansı düşük olsa bile kol ya da bacak gibi uzuvların kesilmesi noktasında çok önemlidir. Hastaların çektikleri acılar bir yana anestezi yapılmadan bu tür işlemlerin gerçekleştirilmesi, hastaların çılgınlıklarını duyan ya da duruma şahit olan askerler için de önemlidir. Tolstoy, şahit olduğu operasyonları anlatırken nasıl etkilendiğini de savaş sırasında tuttuğu notlarında belirtmiştir.⁶⁹¹ Görüldüğü üzere savaşta hastanelerin yeri apayrıdır. Dolayısıyla sağlık hizmetlerine gereken önemin verilmesi, modern hemşireciliğin, ilk hastane yöneticiliğinin, ilk modern hastane tecrübesi edinildiğinin ve ilk anestezi kullanımı bakımından da Kırım Savaşı ayrı bir yere sahiptir. Savaş cerrahisi ve tıp alanında yeni teknik ve gelişmelerin yaşanması, ileriki süreçte Kırım Savaşı'nın önemini bir kere daha ortaya koyacaktır.⁶⁹² Rusya tarafındaysa sağlık hizmetlerinde Nikolay Pirogov ön plana çıkmıştır. İyi bir tıp eğitimi alan Pirogov, icatlarının çoğunu cephede yapan bir doktordur. Bu yönüyle birçok ülkede uygulanmakta olan cerhe cerrahisinin kurucusudur. Alçı, sargı ve eter anestesisini uygulayan ilk kişidir. Meslektaşları tarafından “ Tanrının öptüğü kişi” olarak bilinir. Rusya tarafından Pirogov’a saygı gösterisi olarak, 2010 yılında Uluslararası Pirogov ödülünü vermiştir.⁶⁹³ Anestezi uygulamalarından önce, Osmanlı askerleri ufak çapta yaraların ya da kesiklerin kanını durdurmak ya da acısını azaltmak için tütün kullanıyorlardı. Müttefik askerleri, Türklerin tütünü yaraların dışında kâğıtlara sararak içtiklerini fark ettiler. Müttefikler tütünlerini, kurumuş tütün yapraklarına sarıp içmeye çalıştıkları için başarılı olamıyorlardı. Dolayısıyla tütünün kâğıda sarılıp içilmesi İngiliz ve Fransız askerlerden büyük talep görmüştür. Savaş sırasında bu alışkanlıkları artan müttefikler, savaştan sonra ülkelerine dönüşlerinde sigara sanayisinin de temellerini atmışlardır.⁶⁹⁴ Günümüzde kullanılan sigaranın dünyaya açılması ilk kez Kırım Savaşıyla olmuştur. Zaten başta Avrupa dillerinin kullandığı “tobacco” (tobako) kelimesinin de Türklerde kullanılan “tabaka” kelimesinden kaynaklanması da Avrupa'nın sigarayı az çok nerden öğrendiğini gösterir. Bunun dışında, İngiltere’de öne çıkan tütün mağazaları, Türklerde

⁶⁹⁰ Tuğsan Egemen **Bilgin**, “Anestezide Öncüler ve Keşifler Tarihi”, *Lokman Hekim Journal* 3(2), Mersin Mayıs 2013. s. 41.

⁶⁹¹ Bkz; Tolstoy, aynı eser.

⁶⁹² Oya Dağlar **Macar**, “Kırım Savaşı’nda, İstanbul, İzmir ve Çanakkale’deki İngiliz Hastaneleri” *Yakın Doğu Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, Ekim 2016. s.213-214.

⁶⁹³ Detaylı bilgi için bkz; Tr. Sputniknews.com/turkish.ruvr.ro/2010.11.21.35744561/.

⁶⁹⁴ Mustafa **Seydiogulları**, “ Dünya’da ve Türkiye’de Tütünün Tarihçesi, Üretimi, Ticari ve Temel Politikaları”, *Türk Toraks Derneği*, Ankara 2009, s. 7.

öğrendikleri özel olarak kıyılmış ya da sarılmış tütünleri hemen piyasaya sürdüler. Burada dikkat çeken sigaraların ilk kez paketlerde hazırlanıp satışa sunulmasıdır. Sigara paketleri de kozmopolit bir hava taşıyordu. Örneğin paketlerin üzerinde, cami, minare, sultan ve harem resimleri ve “Tiryaki” lakabıyla da bilinen Sultan III. Selim’in portresine de yer verilmiştir.⁶⁹⁵

Avrupa’da sigarada ortaya çıkan yeni tüketim tarzı epey talep görmeye başlamıştır. Giderek artan taleplere cevap verebilmek adına, tütün endüstrisine yatırımlar yapılmaya başlandı. Bu amaç doğrultusunda İngiltere ilk sigara fabrikasını açtı ve talebe cevap vermeye çalıştı. Buna rağmen talep tam olarak karşılanamıyordu. Üretim yeterli seviyede değildi. Durum böyle olunca, sigara az bulunabildiği için bir üstünlük ve prestij göstergesi olarak, görece zengin kişilerce tüketilmeye başlandı. Ama XIX. Yüzyılın sonuna doğru seri üretim artmaya başlayınca sigaranın tüketim alanı üretime paralel olarak genişlemeye başlamıştır.⁶⁹⁶

Kırım Savaşı, hem savaşın özelinde hem de kendisinden sonra gerçekleşecek savaşlarda, savaşların gidişatını belirleme noktasında önemli bir yenilik daha ortaya çıkardı. Bu yenilik artık alışlagelmişin dışında, deniz savaşlarında bilindik savaş gemilerinin yerine zırhlı gemiler kullanılmasıdır. Kırım Savaşı yelkenli gemilerle yapılan son büyük deniz savaşının olmasının yanı sıra zırhlı ve buharlı savaş gemileriyle de yapılan ilk savaştır. Sinop baskını sonrası Osmanlı donanması yenilenme dönemine girerken, bu sırada savaşa katılan İngiltere ve Fransa ilk kez zırhlı gemiler kullandılar. Bu durum savaşın kazanılmasında da etkin bir rol oynamıştır.⁶⁹⁷

Buharlı gemiler sömürünün en önemli araçlarından biri olarak ilk kez Kırım Savaşı’nda görücüye çıktı. Daha öncesinde de buharlı çok küçük çapta gemiler bulunuyordu ama bu buharlı gemiler daha çok asker sevkiyatında ve silah taşımada kullanılıyordu. İlk uskurlu (bir çeşit gemi pervanesi) gemiler 1840’da icat edilmişti. Fakat ilk kullanımı Kırım Savaşı’nda olmuştur. Ünlü Fransız deniz araçları tasarımcısı Henri Dupuy de Lôme tarafından tasarlanan savaş gemisinin yelkenleri vardı ve ahşaptan yapılmıştı.

⁶⁹⁵ Cemal **Tunçdemir**, “New York, Sigara ve Türklerin Ortak Hikayesi”, *Türkçe Amerika Gazetesi* 20.08.2011.

⁶⁹⁶ Seydioğulları, s. 3-20.

⁶⁹⁷ Mustafa **Gençoğlu**, “Batı Bilgi Ve Teknolojisinin Osmanlı Bahriyesine Aktarımı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 34, Sayı 58, Ankara 2015, s.616.

Savaş gemisi, Kırım’da tüm dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştı.⁶⁹⁸ Yeni savaş gemileri sadece Kırım Savaşı’nın müttefiklerce kazanılmasını sağlamamış, gemi teknolojisinde de çığır açmıştır. Kırım Savaşı’nın hemen ardından 1859’da tarihin ilk açık deniz zırhlı muharebe gemisi inşa edildi. Daha sonra Kırım Savaşı gazilerinden olan Albay Cowper Coles ise savaşta edindiği tecrübelerini savaş sonrası sahaya yansıtarak, boyutları giderek büyüyen topların makul boyutlardaki bir gövdeye nasıl yerleştirileceği sorununu çözdü ve bu durum yelkenlinin de kesin olarak sonunu getirdi. Artık deniz gücü zırh sahibi olmakla belirlenmeye başlayacaktır.⁶⁹⁹

Bu yenilik Osmanlı’da da karşılık bulmuştur. Kırım savaşında modern gemilerin donanmaya getirdiği katkıdan büyük memnuniyet duyan Sultan Abdülaziz Osmanlı donanmasını dünya çapında bir donanma yapmak için faaliyetlere başladı. Sultan tüm dikkatini deniz savaşı teknolojisinde hızla yükselmeye başlayan zırhlı ve buharlı gemilere yoğunlaştırdı. Eldeki gemiler yeni ekipmanlarla modernize edildi. Avrupa’dan küçükü büyüklü zırhlı gemiler alındı. Sultan Abdülaziz’in Kırım Savaşı’ndan etkilenip başladığı yatırımlar sonucu, Sultanın saltanatının sonlarına doğru Osmanlının 100’ü aşkın gemisi vardı ve bu gemilerin %30’u zırhlıydı. Ayrıca Osmanlı donanma gücü nicelik olarak dünyanın ilk üç sırası içerisinde yer alıyordu.⁷⁰⁰ Örneğin, İngiltere’den satın alınan ve yine Çanakkale Savaşı’nda İngilizler tarafından batırılan Mesudiye gemisi hizmete girdiğinde dünyanın en büyük savaş gemisi durumundaydı.⁷⁰¹

On binlerce kilometre uzaklıktan her türlü teçhizatıyla Kırım’a gelen yüzbinlerce asker, askeri amaçlı inşa edilen demiryolları, çekilen telgraf hatları, modern anlamda silahların kullanılmaya başlanması, zırhlı ve buharlı gemilerin ilk kez kullanımı ve birçok konuda ortaya çıkan yeni gelişmeler, Kırım Savaşı’nın ne denli önemli olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca Osmanlı adına da Avrupalı devletler ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş, Paris antlaşmasıyla Osmanlı ilk kez Avrupalı

⁶⁹⁸ Emir **Yener**, “Osmanlı Donanmasında Buhar ve Zırh Devrimi 1830-1876”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 198, İstanbul Haziran 2010, s. 55.

⁶⁹⁹ Emir, s.55-56.

⁷⁰⁰ Gençoğlu, s. 615-616.

⁷⁰¹ Emir, s. 59.

devletler topluluğuna kabul edilmiştir. Diğer yandan Kırım Savaşı, Rusya'nın 1917'deki çöküşünü başlatması bakımından da öne çıkan bir savaştır.⁷⁰²

Uygulanan teknik ve stratejiler bakımından devrinin ilk modern savaşı kabul edilen Kırım Savaşı, Osmanlı İmparatorluğunun 600 yıllık tarihi boyunca, Avrupa devletleriyle beraber ilk ve son kez, Rusya'ya karşı birlikte mücadele ettikleri savaştır. Kara obüslerinin kullanılması, yivli tüfeklerin⁷⁰³ operasyonel hale gelmesi, Osmanlı'nın ilk dış borç alması, Osmanlı da bankacılık faaliyetlerinin artması, azınlıkların ve Levantenlerin geleneksel kıyafetlerini terk etmeleri ve batılı tarzda giyinmeye⁷⁰⁴ başlamaları yine Osmanlı da şehircilik faaliyetlerinin başlaması da yine bu savaşla olmuştur. Ayrıca İstanbul'da yaşayan William Churchill'in kurduğu Ceride-i Havadis gazetesi de Kırım Savaşı ile beraber ön plana çıkmış, Osmanlı da gazeteciliğin gelişmesi noktasında katkıları yüksek olmuştur. 1840 yılından itibaren çıkmaya başlayan, Ceride-i Havadis gazetesi, Kırım Savaşı özelinde ilaveler yayınlamıştır. Bu arada savaş hakkında dört gözle haber bekleyen Osmanlı okuyucuya, gazetenin fonksiyonu ve değeri hakkında yeni bir kavrayış kazandırmıştır.⁷⁰⁵

Kırım Savaşı, savaş literatürüne birçok yeni eklemeler de bulunmuştur. Belki bazı devletler açısından teknolojinin yanı sıra siyasi anlamda da bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Savaş Avrupa'da her yıl anılmaktadır. Avrupa'da savaşı anmak için oyunlar oynanır, resimler ve biblolar yapılmaktadır. Ayrıca Avrupa'nın farklı noktalarında yer alan anıtlarla savaş anılmaya devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ise savaşın 2004 senesinde savaşın 150. yıldönümü anısına bir anıt dikmiş ve bu savaşın hafızalardaki yerini korumaya çalışmıştır.

⁷⁰² Necdet Sevil, "İlklerin Savaşı: Kırım, Dünya Bülteni", 22 Ekim 2011, Ayrıca bkz; www.dunyabulteni.net. (Erişim tarihi 06/06/2018)

⁷⁰³ Ponting, s. 54.

⁷⁰⁴ Badem, "Kırım Savaşının Osmanlı ...", s. 64.

⁷⁰⁵ Tekin, "Kırım Savaşı...", s. 282.

SONUÇ

Kırım Savaşı, birçok açıdan yaşandığı yüzyılın en önemli savaşı olarak görülmektedir. Her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğu üzerinde geliştirilen politikaların birinci elden uygulandığı ilk savaş olması bakımından önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın başından itibaren mevcut topraklarını el de tutabilmek adına denge politikasını hayata geçirmeye çalışmıştı. İngiltere'nin de bir dönem Osmanlının bu politikasına paralel siyaset yapması sonucu iki devletin yolu ilk kez aynı safta kesişti ve Fransa'nın da katılımıyla ilk ve son kez böylesine bir ittifak oluşturuldu. Rusya ise uzun yıllardan beri Osmanlı üzerindeki hayallerini gizlemiyordu. Devletin son dönem de eskiye oranla güçten düştüğünü gören Rusya, hayallerini gerçekleştirmek için Osmanlı üzerine savaş açsa da, Avrupa'yı karşısında bulmuştur.

Osmanlı müttefiklerin desteğiyle Rusya'yı yenmiştir. Ama savaş sonucunda imzalanan Paris Antlaşması'nın, Osmanlı tarafını memnun etmediği de dikkatlerden kaçmamaktadır. Her ne kadar bu antlaşma ile Osmanlı toprak bütünlüğü garanti altına alınsa da, Osmanlı savaşı cephe de kazanıp masa da kaybetmiş bir görünümündedir. Çünkü mevcut antlaşmanın özellikle Karadeniz ile ilgili maddelerinde hem Osmanlı hem de Rusya aynı şartlara tabii olmuştur. Fakat Kırım Savaşı, emperyal hedeflerin ne boyutlara ulaşacağı konusunda önemli ipuçları verirken, Avrupa'da bir dünya savaşı öncesi tarafların belirlenmesinde de önemli olmuştur.

Savaşın Osmanlıya sadece siyasi açıdan olumlu ya da olumsuz etkileri olmamıştır. Bu savaş sayesinde Osmanlı ordusu ve ordunun iâşe, teçhizat, mühimmat gibi sıkıntıları gün yüzüne çıkarken, devletin ekonomideki sıkıntıları da ortaya çıkmıştır. Özellikle ekonomik sıkıntıların çözümü için ilk kez dış borç alınması da Osmanlının ilerleyen dönem de ekonomik açıdan Avrupa'ya bağımlı hale gelmesine de neden olacaktır.

Savaşın tüm zorluğuna rağmen, Osmanlı adına sadece olumsuz durumlar ortaya çıkmamıştır. Kırım Savaşı, Osmanlı özelinde halkın zihin dünyasında Avrupa'ya bakışını değiştirirken, halkın Avrupalılaşma ve modernleşme yolunda da önünü açmıştır. Halkın giyim kuşamından, yeme ve içme alışkanlıklarına kadar birçok unsur yeniden şekillenmiştir. Yanı sıra şehirlerin yenilenmesi, altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi gibi durumlarda hep Avrupa'nın, Osmanlıya olumlu yansımaları sonucu

olmuştur. Kırım Savaşı sayesinde Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıl dünyasındaki yerini almıştır, denilebilir.

Savaşın odaklanması gereken noktalarından birisi de, birçok ilke sahne olması ve yakın dönemde ortaya çıkacak olan savaşların boyutları hakkında ipuçları veriyor olmasıdır. Telgraf hatlarının etkili olarak kullanımı, buharlı gemilerin icadı, yeni teknolojiye sahip silahların üretimi gibi olgular, dünyanın gelecekte ne ile karşı karşıya kalacağını göstermiştir. Bu yönüyle de bir prova savaşı olarakta öne çıkmaktadır.

Kırım Savaşı'nda, Türk tarihi açısından öne çıkan çok önemli iki durum vardır. Bunlardan ilki, Osmanlı da gerek halktan öne çıkan kişilerin gerekse komutanların, savaşın önemini yeterince kavrayamayıp, hatıra türünde yeterince eserler vermemiş olmalarıdır. Bu durum belli noktalarda tamamen Avrupa kaynaklarına başvuruyu öne çıkarırken, özellikle savaşın toplumsal kısmına odaklanıldığında kaynak sıkıntısına sebep olmakta ve bazı durumlar yeterince açıklanamamakta ve kavranamamaktadır. İkinci olarak ise Osmanlının tarih bilincinin çok gelişmemesi noktasında örnekler vermesidir. Ege ve Anadolu'ya gelen başta İngilizler buralarda arkeolojik yağmalar yapmışlardır.

Genel olarak bakılacak olursa, Kırım savaşı siyasi ve ekonomik açıdan Osmanlı adına hiç iç açıcı olmasa da, imparatorluğun yüzünü Batıya dönmesi ve Osmanlının Avrupa devletler bünyesine dâhil edilmesi konularında, imparatorluk adına bir kazanç olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi Evrakı

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT., Dosya no: 1304, Gömlek no: 3.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT., Dosya no: 1347, Gömlek no: 29.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. MKT., Dosya no: 1407, Gömlek no: 75.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT., Dosya no: 1388, Gömlek no: 66.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT., Dosya no: 1338, Gömlek no: 10.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT., Dosya no: 1318, Gömlek no: 38.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT., Dosya no: 1331, Gömlek no: 27.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT., Dosya no: 1309, Gömlek no: 69.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT., Dosya no: 1312, Gömlek no: 102.

Hariciye Nezâreti Mektubi Kalemi

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. MKT., Dosya no: 93, Gömlek no: 62.

Hatt-ı Hümayun

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HAT, Dosya no: 1648, Gömlek no: 3

Hariciye Nezâreti Londra Sefareti

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SFR.3.,, Dosya no: 24, Gömlek no: 2.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SFR.3.,, Dosya no: 16, Gömlek no: 16.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SFR.3., Dosya no: 19, Gömlek no: 6.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SFR. 3., Dosya no: 24, Gömlek no: 8.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SFR.3., Dosya no: 23, Gömlek no: 9.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SFR.3., Dosya no: 23, Gömlek no: 20.

Hariciye Nezâreti Paris Sefareti

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SFR.4., Dosya no: 12, Gömlek no: 1-12.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SFR. 4., Dosya no:11, Gömlek no: 1-16.

Hariciye Nezâreti Siyasî Kalemi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS., Dosya no: 1349, Gömlek no: 24.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS., Dosya no: 1352, Gömlek no: 37.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS., Dosya no: 1338, Gömlek no: 70.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SYS. Dosya no:1351, Gömlek no: 12.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS., Dosya no: 256, Gömlek no: 34.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS., Dosya no: 81, Gömlek no. 25.

Sadâret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.}MKT.UM., Dosya no: 208, Gömlek no: 9.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. } MKT. UM., Dosya no: 304, Gömlek no:36.

Sadâret Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.}MKT.MVL., Dosya no: 93 Gömlek no: 63.

Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.}MKT. MHM., Dosya no: 61, Gömlek no: 92.

Sadâret Mühimme Evrakı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.}.DVN.MHM., Dosya no: 16, Gömlek no: 77.

İrâde Dahiliye

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ..DH., Dosya no: 317, Gömlek no: 20496.0

Kitaplar

- Akar, Şevket Kamil ve Hüseyin Al, *Osmanlı Dış Borçları Ve Gözetim Komisyonları 1854-1855*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2004.
- Akın, Nur, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata Ve Pera*, Literatür Yayınları, İstanbul 2011.
- Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu, 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. İdil Eser), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- Andıç, Fuat ve Süphan Andıç, *Kırım Savaşı Âli Paşa Ve Paris Antlaşması*, Eren Yayınları, İstanbul 2002.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010.
- Ayverdi, Samiha, *İstanbul Geceleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2016.
- Badem, Candan, *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Bayar, Ebru ve Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, (Çev. Serpil Çağlayan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Besbelli, Saim, *1853-1856 Osmanlı Rus Ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1977.
- Cevdet Paşa, Ahmet, *Tezâkir*, (Ed. Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu, 4 Cilt, Ankara 1991.
- Çavlı, Emin Ali, *Kırım Harbi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1957.
- Cezar, Mustafa, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, AK Yayınları, İstanbul 1991.
- Çelik, Zeynep, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, (Çev. Selim Deringil), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Çetin, Mehmet, *Kırım Savaşı Emperyal Güçlerin Dünya Savaşı Pratiği*, Avrasya Araştırma Enstitüsü, Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan 2016.
- Duhani, Said N., *Eski İnsanlar Eski Evler 19.yy'nin Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası*, (Çev. A. Parman), Türkiye Turing Otomobil Kurumu, İstanbul 1982.

- Engin, Vahdettin, *İstanbul Çöpleri Cumhuriyetin Aynası Osmanlı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.
- Eldem, Edhem, Daniel Goffman ve Bruce Masters, *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Erdem, Y. Hakan, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1912*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.
- Faruqi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)*, (Çev. Elif Kılıç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Şubat 2010.
- Fenton, Roger, *Osmanlı Rus Savaşında Kırım Ve Türkiye Mektupları*, (Çev. Sebla Küçük), Yirmidört Yayınevi, İstanbul 2007.
- Ferik Ahmet Muhtar Paşa, *Kırım Harbi'nde Silistre Müdafaası 1853-1854 Tuna Seferi*, (Haz. Gültekin Yıldız-Fatih Tetik), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Figes, Orlando, *Kırım Son Haçlı Seferi*, (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.
- Fontmagne, La Baronne Durand De, *Kırım Harbi Sırasında İstanbul*, (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- Genim, Sinan, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, Cilt I-II, Taç Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.
- Georgeon, François, *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan*, (Çev. Alp Tümerterkin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Goryanof, Sergey, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar Ve Şark Meselesi*, (Haz. Dr. Ali Ahmetbeyoğlu-Dr. İshak Keskin), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.
- Gowing, Timothy, *Kırım Savaşı*, (Çev. Gülşen Demir), Adapa Yayınevi, Ankara 2005.
- Gözübüyük, A. Şeref ve Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifak'tan Günümüze*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 1985.

Hızlan, Doğan, Artun Ünsal, Korkut Tuna, İlber Ortaylı, İskender Pala, A. Haluk Dursun, Ahmet Emre Bilgili, Beşir Ayvazoğlu, Hikmet Barutçugil, Murat Belge, Sinan Genim, *Şehir ve Kültür: İstanbul*, (Ed. Ahmet Emre Bilgili), Profil Kitap, İstanbul 2010.

Hulkiender, Murat, *Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi 1806-1884*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Işın, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

İnci, Tevfik, *Sinop Faciası*, Resimli Tarih Mecmuası, Cilt VII, İstanbul 1956.

Djevad, Ahmed, *Yabancılar Göre Eski Türkler*, Bedir Yayınları, İstanbul 1969.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Cilt V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, TTK, Ankara, 1999.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Nisan 2003.

Kaya, Önder, *Cihan Payitahtı İstanbul*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Kaylan, Aziz, *Tarihimizin Unutulan Olayı Kırım Savaşı (1853-1856)*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1975.

La Guerre De Crimée, İstanbul Fransa Başkonsolosluğu, İstanbul 14 Juillet 2004.

Lady Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, (Çev. Kerem Işık), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Mccarthy, Justin, *Ölüm Ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, (Çev. Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2018.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Osmanlı Belgelerinde Kafkasya Savaş ve Sürgün, (Haz. Mustafa Özsaray), Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2006.

- Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Cilt.1 İstanbul 2012.
- Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Cilt.2, İstanbul 2012.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (Çev. Gökhan Aksay), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Paton, A.A., *The Bulgarian and The Türk*, Longman Brown, Londra 1855
- Ponting, Clive, *Kırım Savaşı*, (Çev. Hakan Abacı), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2015.
- Poole, Stanley Lane, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Rasim, Ahmet, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Emre Yayınları, İstanbul 2002.
- Rasim, Ahmet, *Şehir Mektupları*, (Ed. Nuri Akbayer), İstanbul 2005.
- Ralston, David B., *Importing the European Army*, Chicago and Londra: The University of Chicago Press 1990.
- Russell, William Howard, *The Complete History Of The Russian War/1856*
- Sakaoğlu, Necdet ve Nuri Akbayer, *Sultan Abdülmecid*, Creative Yayıncılık, İstanbul Ocak 2002.
- Salah, Birsal, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.
- Salih Hayri, *Kırım Zafernamesi*, (Haz. Nejat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınlar/ 879, İstanbul 1988.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.
- Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye*, Cilt 2, (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2010.

- Slade, Sir Adolphus, *Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları*, (Çev. Candan Badem), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Süer, Hikmet, *Osmanlı-Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı (1853-1856)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları 1986, Ankara.
- Şeni, Nora, *Marie ve Marie Konstantiniye'de Bir Mevsim 1856-1858*, (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Tengüz, Hüsnü, *Osmanlı Bahriyesinin Mazisi*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul 1995.
- Tuğlacı, Pars, *Ayvazovski Türkiye'de*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983.
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç, *Sivastopol Öyküleri*, (Çev. Ergin Altay), İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Tuncer, Hüner, *Kırım Savaşı Ve Diplomasi (1853-1856)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015.
- Türkdoğan, Orhan, *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Çizgi kitabevi, İstanbul 2015.
- Türker, Orhan, *Pera'dan Beyoğlu'na İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikayesi*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Ubicini, J. H. A., *1855'de Türkiye*, (Çev. Ayda Düz), Cilt I ve II, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- Yıldırım, Nuran, *Gureba Hastanesinden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Zayonçkovskiy, A. M., *Vostochnaya Voyna 1853-1856*, Cilt 2, St. Petersburg 2002.
- Zilfi, C. Madeline, *Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, (Çev. Ebru Kılıç9, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Makaleler

- Akan, Seriyiye. "Osmanlı Rum Bankeri Yorgo Zarifi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 246, İstanbul Haziran 2014, s. 43-51.

- Akbulut, İlhan. “160. Yıldönümünde Kırım Savaşı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Sayı 208, Şubat 2014, s. 333-350.
- Akyüz, Jülide “Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu’ya Göç Hareketleri”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (bilig)*, Sayı 46, Ankara, Yaz 2008, s. 37-56.
- Alan, Selami, “Samiha Ayverdi’nin Eserlerinde Yaşayan İstanbul”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2010-1, Sayı 20. s. 19-41.
- Aracı, Emre. “Kırım Savaşı’nın Unutulmuş Besteleri ve Bestecileri”, *Andante Dergisi*, Sayı 121, İstanbul Kasım 2016, s. 1-5.
- Arık, Sabire. “Polonyalı Şair Adam Mickiewicz ve Kırım Soneleri”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi*, Sayı 45, Ankara 2005, s. 57-76.
- Aydın, Mithat. “19.Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 15, Denizli 2004, s. 73-82.
- Aysal, Necdet. “Kırım Savaşı’nda Lozan Barış Antlaşması’na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci”, *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi (Lozan Antlaşması Özel Sayısı)*, Ankara 2013, s. 1-28.
- Aytulu, Özge, “ Tolstoy’un Kitabından Sinema Filmlerine Bir Kafkas Efsanesi: Hacı Murat”, *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı 24, İstanbul 2013, s. 120-125.
- Badem, Candan. “Namık Paşa’nın Avrupa’da Borç Arayışı (1853-54)”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı, 186, İstanbul Haziran 2009, s. 68-75.
- “ Kırım Savaşı’nın Osmanlı Toplumsal Yapısına Etkileri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı, 133, İstanbul Ocak 2005, s. 64-71.
- “Rus Ve Sovyet Yazımında Kırım Savaşı”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 155, Kasım 2006, s. 16-23.
- Baysal, Bekir Sıtkı. ” Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Babıali”, *Belleten Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 90, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959, s. 241-266.
- Berber, Ferhat, “19. Yüzyılda Kafkasya’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 31, Güz 2011. S. 17-49.
- Bilgin, Tuğsan Egemen. “Anestezi Öncüler ve Keşifler Tarihi”, *Lokman Hekim Journal*, Cilt 3, Sayı 2, Mersin Mayıs 2013, s. 37-52.

- Budak, Mustafa, “Şeyh Şâmil (1797-1871)”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010, s. 67-70.
-“Hacı Murad 1812-1852”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul 1996, . 490-491.
- Çağ, Galip, “19. Yüzyılda Çerkes ve Nogay Göçmenlerin Anadolu’da İskânı ve Çankırı Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s.132-142.
- Çakılcı, Diren. “Osmanlı Devleti’nde Uluslararası Telgraf İşbirliği: Sicilyateyn/İtalya Örneği”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 13, Sayı 25-26, 2014, s. 51-82.
- Çakır, Ömer. “Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler I: Kırım Harbi (1853-1856)”, *Turkish Studies*, Volume 4/ I-II Winter 2009, s. 1823-1874.
- Çapan Özdemir, Funda, “Social Life In Istanbul Through The Eyes Of Gérard De Nerval”, *The Journal of International Social Research*, Volume 7, Issue 31, 2014, s. 119-125.
- Çetin Mehmet ve Recep Kök, “Kırım Savaşı’nda Müttefik Orduların İkmali” *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 39, Ağustos 2015, s. 815-837.
- Çetinkuş, Hayri. “Türkiye’de Savaş Muhabirliği”, *TRT Akademi*, Cilt 2, Sayı 3, Ocak 2017, s. 334-4-343.
- Çobanoğlu, Özkul. “Kırım Savaşı’nın İngiliz Ve Türk Kaynaklarına Göre Halk Edebiyatına Yansıması”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 16, Sayı. 16, 2011, s2141.
- Davidson, Roderic H., “The Advent of the Electric Telegraph in the Ottoman Empire”, *Essays in Ottoman and Turkish History 1774-1923*, University of Texas Press 1990, s. 133-165.
- Demirel, Muammer, “Kırım Savaşı’ndan Sonra Eskişehir’e Yerleştirilen Göçmenler”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Erzurum 2005, s. 311-319.

- Demirtaş, Mehmet, “Osmanlıya Gelen Kırım ve Kafkasya Göçmenlerinin Sorunları”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (bilig)*, Sayı 57, Ankara, Bahar 2011, s. 17-44.
- Duman, Haluk Harun ve Salih Koralp Güreşir, Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911), *Turkish Studies*, Volume 4/1-I Winter 2009, s. 29-77.
- Erdoğan, Haşim, “Arşiv Belgelerine Göre Kafkasya’dan Aziziye’ye (Pınarbaşı) Göç Eden Muhacirler Ve Yerli Halk İle İlişkileri”, *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences*, Volume 5, 2015, s. 109-118.
- Gençoğlu, Mustafa. “Batı Bilgi Ve Teknolojisinin Osmanlı Bahriyesine Aktarımı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 34, Sayı 58, Ankara 2015, s. 603-628.
- Güneş, Mehmet, “Kafkasya Muhacirlerinin Karahisar-ı Sahib’de İskânı Ve Karşılaşılan Sorunlar”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XVIII, Haziran 2014, s. 421-452.
- Karabekmez, Meryem. “Osmanlıda Gündelik Hayata Dair Üç Kitap”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Sayı 16, 2010, s. 763-769.
- Karabulut, Mustafa. “Tanzimat Dönemi Romanlarında Hürriyet ve Esaret İzlekleri” *Türk Dili*, Cilt II, Sayı, Ankara Nisan 2012, s. 321-334.
- Karabulut, Mustafa. “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Güz 2016, s. 49-65.
- Karamustafa, Sadık, “Zaman Tünelinde Beyoğlu”, Zaman Tünelinde Beyoğlu Kent Müzesine Doğru 6. Daire-i Belediye’den Beyoğlu Belediyesine 155 Yıl”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*, İstanbul 2012, s. 32-37.
- Karataş, Ömer ve Mehmed Said Arbatlı, “Kumuk Türklerinin Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XXX/1, İzmir 2015, s. 101-120.
- Karayaman, Mehmet. “Kırım Harbinde Sağlık Hizmetleri (1853-1856)” *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008, s. 59-75.

- Keleş, Erdoğan. “The Black Sea and The Straits Question in the Crimean War (1853-1856)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 23, Ankara Üniversitesi 2008, s. 149-194.
- Keser, Ulvi. “19. YY Selanik, Sosyal Hayat, Giyim Kuşam Tarzı Ve Kadınlar”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 156, İstanbul Ocak 2005, s. 66-73.
- Keskin, Özkan ve Ali Sönmez, “Telgrafın Osmanlı İmparatorluğunda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, sayı 25, Ankara 2009, s. 67-81.
- Köremezli, İbrahim. “Kırım Harbi Sırasında Rusya’daki Esir Osmanlı Ve Müttefik Askerleri (1853-1856)”, *Belleten Dergisi*, Cilt LXXVII sayı 280, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Aralık 2013, s. 983-1029.
- Kumaş, Nursal, “Hudâvendigâr Vilâyetinde İskân Edilen Göçmenlere Osmanlı Devleti Tarafından Yapılan Yardımlar (1878-1900)”, *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 2016, s. 213-239.
- Macar, Oya Dağlar. “Kırım Savaş’ında, İstanbul, İzmir ve Çanakkale’deki İngiliz - Hastaneleri” *Yakın Doğu Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, Ekim 2016, s. 194-218.
- Morkoç, Ayvaz. “Sevinç Çokum’un Hilal Görününce Romanında Kırım Türkleri”, *Turkish Studies*, Cilt 6/4, 2011, s. 221-231.
- Nalçacı, Murat. “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu”, *Tarih Dergisi*, Sayı 54, İstanbul 2012, s. 149-172.
- Ortaylı, İlber. “Türkiye’de Belediye”, Zaman Tünelinde Beyoğlu Kent Müzesine Doğru 6. Daire-i Belediye’den Beyoğlu Belediyesine 155 Yıl”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*, İstanbul 2012, s. 12-13.
- Özcan, Besim. “1877-1878 Harbine Kadar Osmanlı-Rus Münasebetleri, Aziziye Zaferi 8-9 1877”, *Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 22, Erzurum 1995, s. 111-122.
-“ Trabzon Eyaleti’nin Kırım Harbi’ne Katkıları”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, Erzurum 2001, s. 247-261.

- Özdal, Işık, “Panoramik Fotoğrafın Kökenleri ve Türkiye Örnekleri”, *Sanat ve Tasarım Dergisi* 1(1), 2008, s. 104-116.
- Özdemir, Nebi. “Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi” *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 19, Sayı 73, 2005, s. 12-22.
- Özgen, Özlen. “Kültürel Miras Kapsamında Türk Hamamı Üzerine Bir İnceleme”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 42, Bahar 2016, s. 111-138.
- Parlatır, İsmail. “Türk Sosyal Hayatında Kölelik”, *Belleten Dergisi*, Cilt XLVII, Sayı 187, Temmuz 1983 Ankara, s. 805-829.
- Pul, Ayşe, “Muhacirler Yokluk ve Hastalıkla Boğuşuyor”, *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı 24, İstanbul 2013, s. 62-69.
- Satış, İhsan, “Kırım Savaşı’ndan Sonra Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler Ve Şanlıurfa Yöresine İskânlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı XII/1, Yaz 2012, s. 517-531.
- Seydioğulları, Mustafa. “Dünya’da ve Türkiye’de Tütünün Tarihçesi, Üretimi, Ticari ve Temel Politikaları”, *Türk Toraks Derneği*, Ankara 2009, s. 1-35.
- Şahin, Cemile, “Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu’yu Yurt Edinme Arayışları: Sakarya-Maksudiye Köyü Örneği”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, 2016, s. 2782-2816.
- Şahin, Hasan. “Kırım Harbi’nde (1853-1856) Doğu Anadolu Cephesi’nde Cereyan Eden Muharebelerde Başlı-Bozuk Birlikleri”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Erzurum 2013, s. 343-358.
- Şahin, Kürşat Kamil. “Kırım Harbi’ni Konu Edinen Gazavâtnâmelerde Edebi Savaş Tasvirleri”, *International Journal of Science Culture and Sport (IntJCSC)*, Sayı 3, s. Temmuz 2015, 701-714.
- Şahin, Naci. “XIX. Yüzyıl Sonrasında Anadolu’ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki Sosyo-Kültürel Etkileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2016, s. 63-82.
- Şeker, Murat. “Osmanlı Devletinde Mali Bunalım Ve İlk Dış Borçlanma”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, Sivas 2007, s. 115-134.

- Şimşek, Eyyup. “Kırım Savaşı’nın Trabzon Eyaletine Toplumsal Etkileri”, *History Studies (International Journal of History)*, Cilt. 5, Sayı, Eylül 2013, s. 273-291.
- Tarakçı, Nejat. “Sinop Baskınının Bilinmeyenleri”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Nisan 2014, s. 1-7.
- Tekin, Kemal Hakan. “Kırım Savaşı Osmanlı Hatıra ve Asker Madalyaları”, *Journal of World of Turks*, Cilt 6, No 1, 2014, s. 277-296.
- “Osmanlı Devletinde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, No 28, Aunum II 2014, s. 393-411.
- Tepekaya, Muzaffer, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkasya’dan Göç Hareketleri ve Saruhan (Manisa) Sancağı’na Göçler” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt VI, Sayı 2, İzmir 2006. S. 463-480.
- Uluerler, Sıtkı. “Kırım Savaşı’nda (1853-1856) Rus-İran Yakınlaşmasına Karşılık Osmanlı’nın İngiltere İle İzlediği Politikanın Esaslar”, *Fırat Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, Ocak 2008, s. 327-346.
- Ülkütaşır, M. Şakir. “Kırım Savaşının İstanbul’daki İzleri Didon ve Didonlar”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt 1, nu 2, 1969, s. 26.
- Ünalp, F. Rezzan. “War of the Firsts: The Crimean War (1853-1856)”, *Journal of Military History Studies*, Sayı 22, Genelkurmay Basımevi, Ankara Aralık 2013, s. 1-15.
- Yavuz, Uğur Günay. “Savaş Fotoğrafı Tarihinde Dijitalleşme Süreci Ve Fotografik Etkisi”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, Cilt 2, Sayı 2, Nisan 2012, s. 79-88.
- Yener, Emir. “Osmanlı Donanmasında Buhar ve Zırh Devrimi 1830-1876”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 198, İstanbul Haziran 2010, s. 54-61.
- Yeniçeri, Özcan. “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Antlaşması”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 81, Ankara Temmuz-Aralık 2015, s. 352-359.
- Yıldız, Berat, “Osmanlı, Çerkesleri Yerleştirmekte Zorlandı”, *Atlas Tarih Dergisi*, Sayı 24, İstanbul 2013, s. 54-59.

Yıldız, Özgür ve Canan Karaçağıl, “Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme (1853-1856), *International Journal of Social Science*, Cilt 5, Sayı 1, Şubat 2012, s. 273-285.

Yılmaz, Binhan Elif. “Osmanlı İmparatorluğu’nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Antalya 2002, s. 186-198.

Yüksel, Ahmet ve Zafer Karademir, “Ulemâ, Göç ve Devlet: Kırım Harbi’nden Sonra Osmanlı Ülkesine Göç Eden Ulemânın İskânına Dair Bazı Bilgiler”, *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, S.1, 2017, s. 173-194.

Bildiriler

Akyıldız, Ali, “Osmanlı Devleti’nin Kırım Savaşı’nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar”, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul 2007, s. 11-18.

Arabacı, Hacı Murat, “1783’ten II. Dünya Savaşı’na Kadar Anadolu’ya Yapılan Göçler (Sebepleri Ve Sonuçları)”, 38. ICANAS Kongresi, 10-15 Eylül, Ankara 2007, s. 227-241.

Aydın, Mahir, “Barışı Olmayan Savaş: Kırım”, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul, 2007, s. 1-10.

Aydın, Mustafa, “Kırım Harbi Esnasında Osmanlı-İran İran-Rus İlişkileri (1853-1855)”, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul, 2007, s. 131-150.

Beydilli, Kemal, “İmparatorluğun Son Yüzyılında İstanbul”, *II. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 27-29 Mayıs 2014, s. 21-69.

- Buzpınar, Ş. Tufan, “Makamat-ı Mübareke Meselesi Ve Kırım Harbi”, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul 2007, s.181-192.
- Demirarslan, Deniz, “Osmanlı Barınma Kültüründe Harem Olgusu ve Mekan Tasarımına Etkileri”, 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, Ankara 2007, s. 221-234.
- Demirarslan, Deniz, “Batılılaşma Sürecinde Türk Barınma Kültüründeki Değişim ve Konuttaki Yansımaları” 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, Ankara 2007, s. 209-220.
- Gencer, Mustafa, “Alman Basınında Kırım Savaşı”, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul, 2007, s. 151-172.
- Hacısalıhoğlu, Neriman Ersoy, “Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi”, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul, 2007, s. 119-130.
- Kurşun, Zekeriya, “Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşmasının Kamuoyu İle Paylaşılması”, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul 2007, s. 193-198.
- Örenç, Ali Fuat, “Kırım Harbi Deniz Savaşları”, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul 2007, s. 19-44.
- Özcan Azmi, “Kırım Savaşı’nın İslam Dünyasındaki Yankıları ve Sonuçları”, Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul, 2007, s. 53-60.

- Somel, Selçuk Akşin, “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler”, Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul 2007, s. 61-84.
- Torun, Serap, “Kırım Savaşında İskorbüt İleti”, *1. Uluslararası Türk Tıp Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Kongresi, Bildirileri*, 20-24 Mayıs, Konya 2008, s. 10-20.
- Toumarkine, Alexandre, “Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı’da Hayırseverlik, Filantropi Ve Vatansever Bağışlar” Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul, 2007, s. 45-52.
- Yıldız, Mehmet, “Kırım Savaşında Yapılan Baskıların Müteazzir, Garip ve Müstesna Eseri: 1856 Islahat Fermanı”, Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı Ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs Bildiriler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul, 2007, s. 199-234.

Gazeteler ve Köşe Yazıları

Ceride-i Havadis, Numara 634, Şevval 27, 1269, Perşembe.

..... Numara 708, Pazar 1271.

Takvim-i Vekayi, 15 Kasım 1853.

Cerrahoğlu, Nilgün, Kahraman Kent Sivastopol, Cumhuriyet Gazetesi, 5.10.2012.

Hızlan, Doğan, Kırım Savaşını Müzikal Cephesi, Hürriyet, .17.11.2002

Kalkan, Ersin, Her Şey Beyoğlu’nda Başladı, Hürriyet Gazetesi, 14. 12. 2007.

Ortaylı, İlber, 160’ıncı Yılında Kırım Savaşı, Milliyet Gazetesi, 12.05.2013.

Özfatura, İrfan, Florence Nightingale, Türkiye Gazetesi, 11.05.2008.

Sevil, Necdet, İlklerin Savaşı: Kırım, Dünya Bülteni, 22 Ekim 2011.

Şafak, Erdal, Schüssel- Sternbach Hattında Yolculuk, Sabah Gazetesi, 3.10.2005.

Tunçdemir, Cemal, New York, Sigara ve Türklerin Ortak Hikayesi, Türkçe Amerika Gazetesi, 20.08.20011.

Tezler

- Akyüz, Fatih, *Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Aydın, Doğu, *Avrupalı Savaş Muhabirlerinin Eserlerinde Kırım Savaşı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Budak, Mehmet, *1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Dora, Yasemin, *Resim Sanatında Kırım Savaşı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Keleş, Erdoğan, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Kurukamçı, Kübra, *Osmanlı İmparatorluğunda Tüketim Alışkanlıklarının Değişimi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Önen, Saliha, *Ceride-i Havadis Gazetesi'nin Gözünden 1853-1856 Kırım Savaşı*, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2016 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Özcan, Besim, *Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1990, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Sunalp, Abdullah Alp, *19. Yüzyıl Galata ve Pera Apartman Konutlarında Orta Sofa Hol Tipolojisinin Gelişimi*, İstanbul Teknik Üniversitesi İTÜ, İstanbul 1999, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Şimşek, Eyyup, *Osmanlı-Fransa Diplomatik İlişkileri Ve Kırım Savaşı (1853-1856)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2013 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Taşkın, Figen, *Kırım Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Ekonomik Etkileri Ve İaşe Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Teoman, Ahmet, *Kırım Savaşı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1991 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Torun, Serap, *Kırım Savaşı'nda Hasta Bakımı Ve Hemşirelik*, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

İnternet

www.vikipedi.com.(Erişim tarihi 2 Kasım 2016)

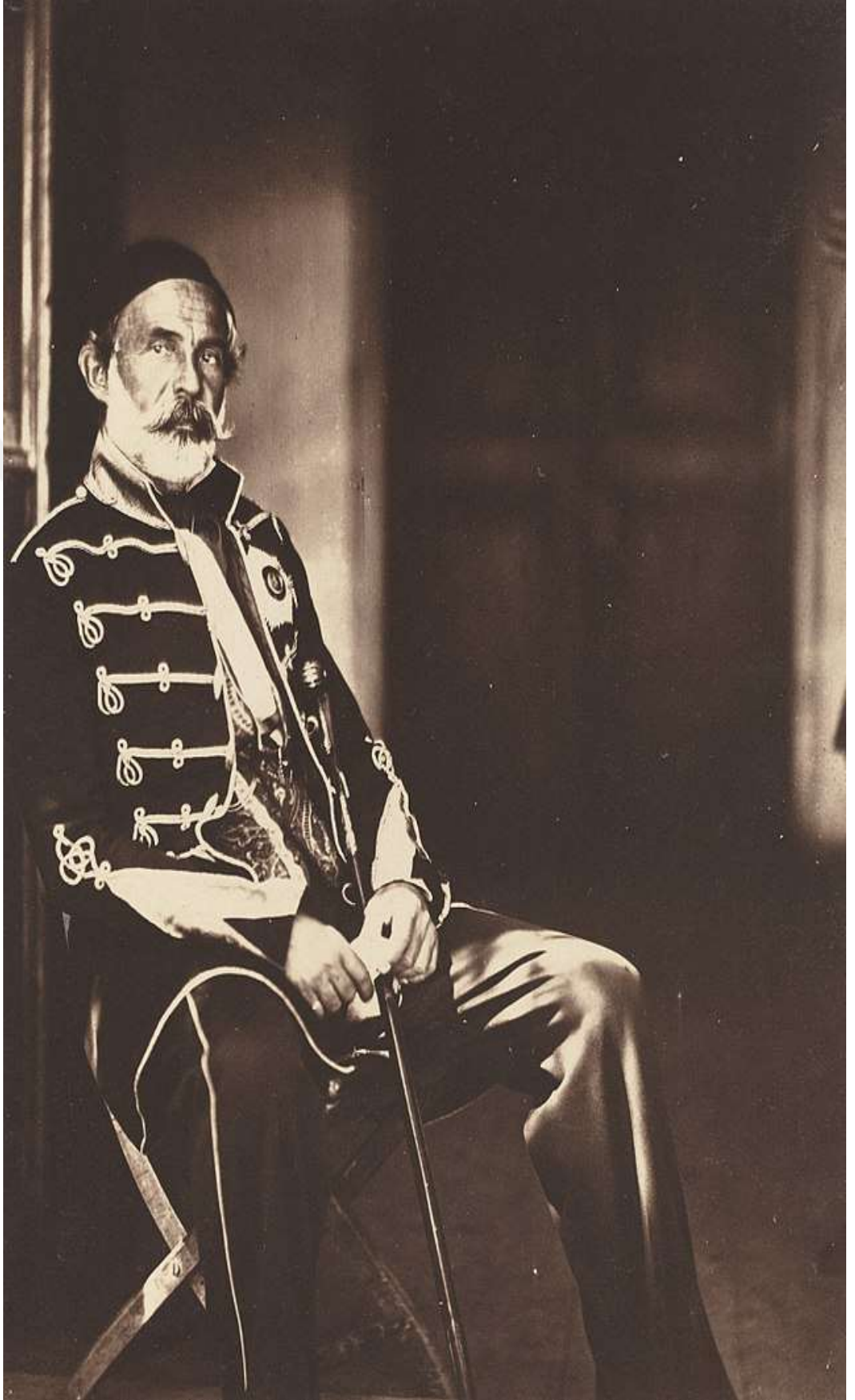
www.dünyabulteni.net.(Erişim tarihi 06 Haziran2018)

www.vikipedia.com. (Erişim Tarihi 7 Mayıs 2016).

www.istanbul.com. (Erişim tarihi 4 Nisan 2018).

EKLER

EK-1 Kırım Orduları Komutanı Ömer Lütfi Paşa

EK-2 Kırım Savaşı Madalyaları

EK-3 Sultan Abdülmecid, Fransız Kralı III. Napolyon ve İngiliz Kraliçesi Victoria

EK-4 Amiral Nahimov adına bastırılan Kırım Savaşı hatıra pulu

EK-5 Kırıma sevk edilmeyi bekleyen İngiliz askerleri

EK-6 Müttefiklerin Sivastopol Harekâtı

EK-7 Sinop Baskını, İvan Ayyvazovski

EK-8 Roger Fenton'ın taşınabilir fotoğrafhanesi.

EK-9 Sultan Abdülmecid

EK-10 Florence Nightingale

EK-11 Florence Nightingale hastalarla ilgilenirken.

11 Cemaziyülahir 1272

Ba'de-l-elkab,

Malûm ola ki yed-i müeyyed-i mülûkâneme vedia-i cenab-ı bârî olan kâffe-i sunûf-ı tebea-i şâhânemin her cihetle temami-i husûl-i saâdeti hâli akdem-i efkâr-ı hayriyet disar-ı pâdişâhânem olarak cülûs-i meymenet men'us-ı Hümâyûnum gününden beri bu bâbda zuhûra gelen himem-i mahsusa-i şâhânemin hamdolsun pek çok semer-i nafiâsı meşhûr olup mülk ü milletimizin mamuriyet ve serveti an be an tezeyyüd etmekte ise de Devlet-i Âliye'mizin şânına muvafık ve milel-i mütemeddine arasında bi-hakkın hâiz olduğu mevki-i âlî ve mühimme lââyık olan hâlin kemale îsâli için şimdiye kadar vaz' ve tesisine muvaffak olduğum nizamât-ı cedîde-i hayriyenin ezseri-nev tekit ve tevsii matlûb-ı madelet mahsub-ı pâdişâhânem olduğu halde umûm tebea-i şâhânemizin mesai-yi cemile-i hamiyetkârâneleri ve müttetik-i hâss-ı bahir-ül ihlâsımız olan düvel-i mufahhamanın himmet ü muavenet-i hayırhahâneleri eseri olmak üzere Devlet-i Âliye'mizin bu kerre biinayet-u-İlâhî taâlâ hâricen hukuk-ı seniyesi bir kat daha teekküt eylediğine ve bu cihetle şu asr Devlet-i Âliye'miz için bir zamanı hayriyet iktiranın mebdei olacağından dâhiline dahi saltanat-ı seniyemizin tezyid-i kuvvet ve miknetini ve revabıt-ı kabiliyeyi vatandaşî ile birbirine merbut olan ve nazar-ı madelet eseri müşfikânemde müsavî bulunan kâffe-i sunûf-ı tebea-i şâhânemin her yüzden husûl-i tamam-i saâdet-i hal ve memâlik-i şâhânemizin mamûriyetini müstelzim olacak esbâb ve vesailin an be an ilerlemesi murad-ı merhamet itiyad-ı mülûkânem iktizasından bulunduğu binâen husûsât-ı âtiyet-üz-zikrin icrâsına irade-i madelet ifade-i pâdişâhânem şeref-sâdır olmuştur.

Şöyle ki: Gülhâne'de kırâat olunan Hatt-ı Hümâyûnum ile ve Tanzîmât-ı Hayriyem mücibince her din ve mezhepte bulunan kâffe-i tebea-i şâhânem hakkında bilâ-istisna emniyet-i can ve mal mahfûziyet-i nâmus için taraf-ı eşref-i pâdişâhanemden va'd ve ihsan olunmuş olan teminat bu kerre dahi tekit ve teyit kılındığından bunun kâmilen fiile çıkarılması için tedabir-i müessirenin ittihaz olunması ve zîr-i cenah-ı atıfet seniye-i pâdişâhânemde olarak memâlik-i mahrusâ-i şâhânemde bulunan Hıristiyan ve sair tebea-i gayr-i müslime cemaatlerine ecdad-ı izâmım taraflarından verilmiş ve sinin-i ahirede itâ ve ihsan kılınmış olan bil-cümle imtiyazât ve muafiyet-ı rûhaniye bu kerre dahi takrîr ve ibkâ kılınıp fakat Hıristiyan ve tebea-i gayr-i müslime-i

sairenin her bir cemaati bir mehl-i muayyen içinde imtiyazât ve muafiyet-ı hazırâlarının rü'yet ve muayenesine ibtidar ile ol bâbda vaktin ve gerek âsâr-ı medeniyet ve malûmat-ı müktesibenin icab ettirdiği ıslâhât-ı irade ve tensib-i şâhânem ile ve Bâb-ı Âlî'mizin nezareti tahtında olarak mahsûsan patrikhânelerde teşkil olunacak meclisler marifetiyle bi-l-müzakere cânib-i Bâb-ı Âlî'mize arz ve ifade eylemeğe mecbûr olarak cennet-mekân Ebu-l-feth Sultan Mehmet Hân-ı Sâni Hazretleri ve gerek ahlâf-ı izamları taraflarından patrikler ile Hristiyan piskoposlarına itâ buyurulmuş olan ruhsat ve iktidar niyat-ı fütüvvetkârane-i pâdişâhânemden nâşi işbu cemaatlere temin olunmuş olan hal ve mevki-i cedîd ile tevfiğ olunup ve patriklerin el-hâletü hâzihi câri olan usûl-i intihâbiyeleri ıslâh olunduktan sonra patriklik berat-ı âlisinin ahkâmına tatbiken kayd-ı hayat ile nasb ve tâyin olunmaları usûlünün tamamen ve sahihen icrâ ve Bâb-ı Âlî'mizle cemaat-ı muhtelifenin rüesa-yı rûhaniyesi beyninde karargâr olacak bir sûrette tatbiken patrik ve metropolit ve murahhasa ve piskopos ve hahamların hîn-i nasbında usûl-i tahlifiyenin ifâ kılınması ve her ne sûret ve nâm ile olursa olsun rahiplere verilmekte olan cevaiz ve avaidât cümleten men'olunarak yerine patriklere ve cemaatbaşlarına vâridât-ı muayyene tahsis ve rûhbân-ı sairenin dahi rütbe ve mansıplarının ehemmiyetlerine ve bundan sonra verilecek karara göre kendilerine ber-vech-i hakkaniyet maaşlar tâyin olunup, fakat Hristiyan rahiplerinin emvâl-i menkûle ve gayr-i menkûlelerine bir gûna sekte iras olunmıyarak Hristiyan vesair tebea-i gayr-i müslime cemaatlerine milletçe olan maslahâtlarının idaresi her bir cemaatin rûhbân ve avâmı beyninde müntehib âzâdan mürekkep bir meclisin hüsn-i muhafazasına havale kılınması ve ahalisi cümleten bir mezhebde bulunan şehir ve kasaba ve karyelerde icrâ-yı âyine mahsûs olan ebniyenin ve gerek mektep ve hastahâne ve mezarlık misillü sair mahallerin hey'et-i asliyeleri üzere tamir ve termimlerine bir gûna mevani ika olunmayıp böyle mahallerin müceddeden inşası lâzım geldikçe patrik veya rüesa-yı milletin tasvibi halinde bunların resm ve sûret-i inşası bir kerre cânib-i Bâb-ı Âlî'mize arz olunmak iktiza edeceğinden ya suver-i maruza kabûl ile müteallik olacak irade-i seniye-i mülûkânem mûcibince iktizası icrâ veya bir müddet-i muayyene zarfında ol bâbda olan itirazât beyân olunup bir mezhebin cemaati yalnız olarak sairiyile karışık olmayarak bir mahalde bulunur ise o yerde âyine müteallik husûsâtı zâhiren ve alenen icrâda bir türlü kuyûda düçar olmayıp ahalisi edyân-ı muhtelifede bulunan cemaatlerden mürekkep olan şehir ve kasaba ve karyelerde ise her bir cemaatin takımı sakin olduğu ayrıca mahalde bâlâda bast ü beyan olunan usûle ittibaen kendi kilise ve hastahâne ve

mektepe ve mezarlıklarını tamir ve termime muktedir olabilmese ve müceddeden inşa olunması iktiza eyleyen ebniyeye gelince bunlar için ruhsat-ı lâzimeyi patrikler veyahut cemaat metropolitleri cânib-i Bâb-ı Âlî'mizden istida edüp Devlet-i Âliye'mizce bunda bir gûna mevani-i mülkiye olmadığı halde ruhsat-ı seniyem erzan kılınması ve bu makûle işlerde Hükûmet tarafından vukû bulacak muamelât külliyyen hasbî olması ve bir mezhebe tâbi olanların adedi ne miktar olursa olsun ol mezhebin kemal-i serbesti ile icrâ olunmasını temin için tedabir-i lâzime ve kaviyyenin ittihaz kılınması ve mezhep ve lisan veyahut cinsiyet cihetleriyle sunûf-ı tebea-i saltanat-ı seniyemden bir sınıfın aher sınıfından aşağı tutulmasını mutazammın olan kâffe-i ta'birat ve alfaz ve temyizât muharrerât-ı divâniyyeden ile-l-ebed mahv ü izale kılınması ve ahad-ı nâs beyninde veyahut memurîn taraflarından dahi mûcib-i şin ve ar olacak veya nâmusa dokunacak her türlü tarif ve tavsifin istimali kanûnen men'olunması ve çünkü memâlik-i mahrusâmda bulunan her din ve mezhebin âyini ber-vech-i serbesti icrâ olunduğundan tebea-i şâhânemden hiçbir kimesne bulunduğu dinin âyinini icrâdan men'olunmaması ve bundan dolayı cevri ü ezâ görmemesi ve tebdîl-i din ve mezhep etmek üzere kimse icbâr olunmaması ve saltanat-ı seniyemizin memurîn hademesinin intihâb ve nasbı tensip ve irade-i şâhâneme menut olarak tebea-i Devlet-i Âliyye'min cümlesi herhangi milletten olursa olsun devletin hizmet ve memuriyetlerine kabûl olunacaklarından bunlar ehliyet ve kabiliyetlerine göre umûm hakkında mer'iy-ül-icrâ olacak nizamâta imtisalen memuriyetlerde istihdam olunmaları ve saltanat-ı seniyem tebaasından bulunanlar mekatib-i şâhânemin nizamât-ı mevzualarında gerek since ve gerek imtihaanca mukarrer olan şeraiti ifâ eyledikleri takdirde cümlesi bilâ-fark ve temyiz Devlet-i Âliyye'min mekatib-i askeriye ve mülkiyesine kabûl olunması ve bundan başka her bir cemaati maarif ve hiref ve sanayie dair milletçe mektepler yapmağa mezûn olup, fakat bu makûle mekatib-i umûmîyenin usûl-i tedrisi ve muallimlerinin intihâbı âzâsı taraf-ı şâhânemden mansûb muhtelit bir meclis-i maarifin nezaret ve teftiş tahtında olması ve ehl-i İslâm ile Hıristiyan vesair tebea-i gayr-i müslime meyanesinde veyahut tebea-i İseviyye vesair tebea-i gayr-i müslimden mezahib-i muhtelifeye tâbi olanların birbiri beyninde ticaret veyahut cinayâta müteallik zuhûra gelecek cem'i deâvî muhtelit divânlara havale olunup istima-ı dâvâ için işbu divânlar tarafından akdolunacak meclisler alenî olacağından müddei ile müddeialehy muvacehe olunarak bunların ikâme edecekleri şahitler tekarir-i vakıalarını daima kendi âyin ve mezhepleri üzerine icda edeceklerini birer yemîn ile tasdik eylemeleri ve hukuk-ı

âliyye ait olan deâvî dahi eyalât ve elviye muhtelif meclislerinde vali ve kadî-i memleket hazır oldukları halde şer'an veya nizamen rû'yet olunup işbu mehâkim ve mecâlîste muhakemât-ı vakıa alenî icrâ olunması ve Hıristiyan vesair tebea-i gayr-i müslimeden iki kimse beyninde hukuk-ı irsiyye gibi deâvî-i mahsûsa sahibi dâvâ olanlar istedikleri halde patrik veya rüesa ve mecâlis marifetiyle rû'yet olunmak üzere havale kılınması ve mücazaât ve ticaret kanûnlariyle muhtelif divânlarında icrâ olunacak usûl ve nizamât-ı mürafaat mümkün mertebe sür'atle ikmâl olunarak ve zapt ü tedvîn kılınarak memâlik-i mahrusâ-i şâhânemde müstamel olan elsiye-i muhtelifeye tercüme ile neşr ü ilân olunması ve hukuk-ı insaniyyeyi hukuk-ı adâlet ile tevfiik etmek için mazanne-i sû' olanların veyahut tedibât-ı cezaiyyeye müstahak bulunanların haps ve tevkifine mahsûs olan kâffe-i mahbes ve mahalli sairede usûl-i hapsiye'nin mümkün mertebe müddet-i kalile zarfında ıslâhına mübaşeret olunması ve herhalde hapishânelerde bile cânib-i saltanat-ı seniye'mden vaz'ı kılınan nizamât-ı inzibatiyyeye muvafık olan muamelâtta maada hiçbir gûna mücazaât-ı cismaniye ve eziyet ve işkenceye müşabih kâffe-i muamele dahi kâmilten lağv ve iptal kılınması ve bunun hilâfında vukû bulacak hareket şediden men' ve zecrolunacağından maada bunun icrâsını emreden memurîn ile bi-l-fiil icrâ eyleyen kesianın dahi ceza kanûnnâmesi iktizasınca tekdir ve tedip olunması ve Dâr-üs Saltanat-ı seniye'm ve eyalet ve bilâd ve kurada umûr-ı zaptiye'nin tanzîmi maddesi asude-i hal olan kâffe-i tebea-i mülûkâneme kendi mal ve canlarının muhafazasına sahihen ve kaviyyen emniyet verecek sûrette tanzîm kılınması ve verginin müsavâtı tekâlif-i saire'nin müsavâtını mûcib olduğu misillû hukukça olan müsavât dahi vezâifçe olan müsavâtı müstelzim olduğundan Hıristiyan vesair tebea-i gayr-i müslime dahi ehal-i İslâm misillû hisse-i askeriye itâsı hakkında muahharan verilen karara inkiyat mecbûriyetinde bulunması ve bu hususta bedel vermek veya nakden akçe itâsiyle hizmet-i fi'liyeden muaf olmak usûlünün icrâ olunması ve İslâm'dan maada tebeanın sunûfı içinde sûret-i istihdamları hakkında nizamât-ı lâzime yapıp müddet-i kalile-i mümkün zarfında neşr ü ilân kılınması ve eyalât ve elviye meclislerinde tebea-i Müslime ve Âseviyye ve saireden bulunan âzânın emr-i intihâblarını bir sûret-i sahihaya koymak ve ârânın doğruca zuhûrunu temin eylemek için işbu meclislerin sûret-i tertip ve teşkilleri hakkında olan nizamâtın ıslâhına teşebbüs ile Devlet-i Âliyye'm netice-i ârâyı ve verilen hüküm ve kararı sahihen bilmek ve buna nezaret etmek esbâb ve vesail-i müessiresinin istihsalini mütalâa eylemesi ve çünkü bey' ve fûruht ve tasarrufu emlâk ve akar maddeleri hakkında olan kavânîn kâffe-

i tebea-i mülûkânem hakkında müsavî olduğundan kavânîn-i Devlet-i Âliyye'me ve nizamât-ı zabıta-i belediyeye ittiba ve imtisâl eylemek ve asıl yerli ehalinin verdikleri tekâlif vermek üzere saltanat-ı seniyem ile düvel-i ecnebiye beyninden yapılacak suver-i tanzîmiyeden sonra ecnebiyeye dahi tasarruf-ı emlâk müsaadesinin itâ olunması ve tebea-i saltanat-ı seniyemin kâffesi üzerinde tarh olunacak vergi ve tekâlif sınıf ve mezheplerine bakılmıyarak bir sûrette ahz olunmakta idiğünden işbu tekâlif ve ale-l-husus aşarın ahz u istifasında vukû bulmakta olan sû-i istimalâtın ıslâhı tedabir-i seriası mütalâa ve müzakere olunup doğrudan doğruya ahz-i vergi etmek usûlünün pey-der-pey icrâsı kabil oldukça vâridâtı Devlet-i Âliyye'min ilzam olunması usûlünün yerine bu sûret ittihaz kılınıp usûl-i haliye câri oldukça memurîn-i Devlet-i Âliyye'm ve mecâlis âzâlarının müzayedeleri alenen icrâ olunacak olan iltizamâtta birini deruhte ettirmeleri veya bir gûna hisse almaları mücazaât-ı şedide ile men' kılınması ve tekâlif-i mahalliye dahi meh-mâ-emken mahsulâta hâlel vermiyecek ve ticaret-i dahiliyeye mâni olmayacak sûrette vaz' ve tâyin olunması ve umûr-ı nafîa için tâyin ve tahsis olunacağı mebalîğ-i münasibeye berren ve bahren inşa ve ihdas olunacak turûk ve mesalikden istifade edecek olan eyalet ve sancaklarda vaz' ve tesis kılınacak vergiyi mahsurlar dahi ilâve edilmesi ve saltanat-ı seniyemin beher sene için vâridât ve masarîfât defterinin tanzîm ve iraesî hakkında muahharen bir nizâm-ı mahsûs yapılmış olduğundan bunun tamam-ı icrâ-yı ahkâmına itina olunması ve her bir memurîne tahsis kılınmış olan maaşların hüsni tesviyesine mübaşeret kılınması ve her bir cemaatin rüesasiyle taraf-ı eşref-i şâhânemden tâyin olunacak birer memurları tebea-i saltanat-ı seniyemin umûmuna ait ve râci olan maddelerin müzakerâtına Meclis-i Vâlâ'da bulunmak üzere Makam-ı Celîl-i Vekâlet-i Mutlakamdan mahsusen celp olunup ve işbu memurlar birer sene için tâyin kılınıp bunlar memuriyetlerine başladıkları gibi tahlîf olunmaları ve Meclis-i Vâlâ'nın âzâsı gerek adî ve gerek fevk-al-âde vukû bulan içtimâlarında rey ve mütalâalarını doğruca beyân ve ifade etmeleri ve bundan dolayı aslâ rencide olunmamaları ve ifsad ve irtikâp ve itisafa dair olan kavânînin ahkâm-ı kâffe-i tebea-i saltanat-ı seniyem haklarında herhangi sınıfta ve ne türlü memuriyette bulunurlarsa bulunsunlar usûl-i meşruasına tevfiân icrâ olunması ve Devlet-i Âliyye'min tashih-i usûl-i sikke ile umûr-ı mâliyesine itibar verecek banka misillü şeyler yapılp memâlik-i mahrusâ-i şâhânemin menba-ı servet-i maddiyesi olan husûsâta iktiza eden sermayelerin tâyiniyle ve mahsulât-ı memâlik-i şâhânemin nakli için icap eden turûk ve ecedavilin küşadiyle emr-i ziraat ve ticaretin tevessüüne hail olan esbâbın men'iyle teshilât-ı sahihanın icrâ

olunması ve bunun maarif ve ulûm ve sermaye-i Avrupa'dan istifadeye bakılması esbâbının bi-l-etraf mütalâasiyle pey-der-pey mevki-i icrâya konulması maddelerinden ibaret olmakla siz ki Sadr-ı A'zam-ı sûtudeşiyemi müşârün-ileyhsiz işbu fermânı celîl-ül-ünvanı mülûkânemi usûlü üzere gerek Der-saâdet'imde ve gerek memâlik-i şâhânemin her bir tarafında ilân ve işaatle husûsât-ı meşrûhanın balâda beyan olunduğu vechile icrâ-yı iktizalarına ve bundan böyle ahkâm-ı celîlesinin daima ve müstemirren mer'iy-ül-icrâ tutulması esbâb-ı lâzime ve vesail-i kaviyyesinin istihsal ve istikmalî hususuna bezli cell-i himmet eyliyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerifeme itimad kılasız tahrîren fi evail-i şehri cemâzi-yel-uhra sene isna ve sebîn mieteyn ve elf.⁷⁰⁶

EK-12 Islahat Fermanı

⁷⁰⁶ Gözübüyük, A. Şeref; Kili, Suna (1985). Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifak'tan Günümüze. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 14-18.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Abidin YEĞİNER
Uyruğu : Türkiye (TC)
Doğum Tarih ve Yeri : 2 Kasım 1988, Sivas
Medeni Durumu : Evli
Tel : 05067258467
E mail : abidin_yeginer@hotmail.com
Yazışma Adresi : Tuzluçayır Mah. 600. Cad. Kardelen Apt. no:4/11
Mamak/ANKARA

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Lisans	KÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih	2011
Lise	Atatürk Lisesi, Sivas	2005

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2014-	Halen Sınav Kurs Merkezi, Mamak/ ANKARA	Öğretmen

1853-1856 KIRIM SAVAŞI VE OSMANLI TOPLUMSAL YAPISINA ETKİLERİ

ORJİNALLİK RAPORU

% 12	% 11	% 6	%
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	tr.wikisource.org İnternet Kaynağı	% 3
2	www.ayu.edu.tr İnternet Kaynağı	% 1
3	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
4	www.ayk.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
5	acikerisim.nevsehir.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
6	issuu.com İnternet Kaynağı	<% 1
7	millifolklor.com İnternet Kaynağı	<% 1
8	yunus.hacettepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1